શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશના ગ્રાહકોને ઓગણીશમી ભેટ

શ્રી

સંબોધ સપ્તતિકા.

યાને

હિતગ્રહણ–અહિત ત્યાગરૂપ સંવેગમાર્ગનું સ્વરૂપ.

(અનેક તત્વજ્ઞાનના વિષયો અને કથાઓ સહિત)

પ્રસિદ્ધકર્તા

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા

ભાવનગર.

વીર સંવત ૨૪૪૮   આત્મ સંવત ૨૭   વિક્રમ સંવત ૧૯૭૮

શ્રી આત્માનંદ જૈન ગ્રંથમાળા

(નં ૪૦)

ભાવનગર-શ્રી આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં

શા ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈએ છાપ્યું

પ્રસ્તાવના.

લોકાલોકના પ્રમાણ—કેવળજ્ઞાન વડે જાણનાર એવા ત્રિલોક ગુરુ શ્રી વર્ધમાનસ્વામિએ પ્રરૂપેલા અને આચાર્ય મહારાજાઓએ ગુંથેલ—રચેલ શાસ્ત્રોમાંથી ઉદ્ધરેલી ગાથાવડે "संबोधसत्तरी" શ્રોતાઓને આ ગ્રંથ સાંભળવા વાંચવા માત્રથી ઉત્પન્ન થનાર હિત ગ્રહણ—અહિત ત્યાગરૂપ જ્ઞાનની ||सप्ततिका|| મળી સિત્તેર ગાથાવડે શ્રીમાન્ જયશેખર સૂરીશ્વરજીએ ઉપરોક્ત આ ગ્રંથનું સાર્થ નામ નિરૂપણ કરેલું છે. આ ગ્રંથ મૂળ શ્રીમાન્ જયશેખરસૂરિ મહારાજે રચેલ છે તેના ઉપર શુમારે પચીસેહ શ્લોક પ્રમાણ શ્રી ભારત સમ્રાટ અકબર બાદશાહની સભામાં જયશ્રી મેળવનાર શ્રી જયસોમ ઉપાધ્યાયજી મહારાજના શિષ્ય શ્રીમાન્ ગુણવિનયજીગણિએ વિવરણ સંસ્કૃતમાં કરેલ છે. ચૈત્યવાસીઓ છતી જેમણે ખરતર બિરુદ ધારણ કર્યું હતું, એવા શ્રી જિનચંદ્રસૂરિના પરિવારમાં શ્રીમાન્ જિનદત્તસૂરિ મહારાજ જેવા ચમત્કારિક પુરુષો કે જેમના નામ માત્રથી કષ્ટો નાશ પામે છે એવા દાદા ગુરુ થયેલ છે, તેમની પરંપરાએ આ ગ્રંથના વૃત્તિકાર શ્રીગુણવિનયજીગણિ થયેલા છે કે જેમણે આ રચના સંવત ૧૬૫૧ની સાલમાં પાલીપુરમાં કરેલ છે. આ ગ્રંથ ખરેખર અહિત ત્યાગરૂપ હોવાથી તે મૂળ અને વૃત્તિ સાથે કે જે ઘણી મહેનત લઈ જનસમાજના ઉપકાર માટે શોધી આપવાની કૃપા મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજીએ કરી આપતાં પ્રથમ અમારા તરફથી બે વર્ષ ઉપર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. ખરેખર એકલો બોધદાયક તેમ નહિં પણ સાથે જ્ઞેય ઉપાદેયરૂપ હોવાથી, આ ગ્રંથમાં આવેલ અનેક બાબતો કે સાથે કેટલાકમાં તો આગમ અને પૂર્વાચાર્યજીના ગ્રંથોમાંથી પુરાવા તરીકે સાક્ષી આપી એક નમૂનારૂપ બનાવેલ હોવાથી તેનું ભાષાંતર કરી છપાય તો વધારે મનુષ્ય લાભ લઈ શકે", એમ ઉક્ત

મુનિ મહારાજશ્રીએ સુચના કરવાથી તેઓશ્રીનો ઉપકાર માનતાં તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરાવી શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશના ગ્રાહકોને ભેટ તરીકે અપાય તો ઘણા મોટા પ્રમાણમાં મનુષ્યો વાંચી આત્મિક લાભ લઈ હિત-મોક્ષ સાધી શકે એ હેતુથી અમોએ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

આ ગ્રંથમાં જુદા જુદા અનેક વિષયો આપેલા છે. પ્રથમ ગ્રંથકાર મહારાજે મંગળના સ્થાનરૂપ ઇષ્ટદેવની સ્તુતિરૂપ મંગળ, અભિધેય, પ્રયોજન અને સંબંધ બતાવેલ છે. ત્યારબાદ નંબર બીજા ચતુર્ભંગી જણાવવા સાથે આ સંબોધ સત્તરિ' ગ્રંથનો અર્થ કરી આ ગ્રંથમાં સકળ પરિપૂર્ણ ધર્માનુષ્ઠાન કહેવાયેલ છે કે જે મોક્ષફળ હોવાથી પ્રથમ મોક્ષનું કારણ જણાવેલ છે. વળી મોક્ષ કોણ મેળવી શકે તે માટે પ્રમાણિકપણાને જૈનધર્મ કેટલો સત્ય અને ઉદાર છે તે જણાવવા ગ્રંથકાર મહારાજ કહે છે કે '—

' सेयम्बरोय आसम्बरोय, बुद्धोव अहव अन्नोवा ॥

समभाव भावियप्पा, लहइ मुक्खं न संदेहो " ॥

શ્વેતાંબર દિગંબર બૌદ્ધ અથવા કોઈપણ અન્ય સમભાવવડે ભાવિત આત્મા હોય તે મોક્ષ મેળવે તેમાં સંદેહ નથી. મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં વેષની પ્રાધાન્યતા નથી પરંતુ સમભાવજ મોક્ષનું કારણ છે તે બતાવ્યું છે ' ઉપરનું કથન જૈનધર્મ અને તેના કથન કરનાર મહાત્માઓની પ્રમાણિકતા સત્યતા ઉદારતાને સુચન કરનારૂં છે એમ સર્વ કોઈ સમજી શકે તેવું છે.

આગળ ચાલતા મોક્ષ મેળવવાના રત્નત્રયી જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રના આધારભૂત સમભાવ ઇચ્છક પુરૂષોએ આ ગ્રંથમાં બતાવેલા ધર્માનુષ્ઠાનો પાળવાનું કારણ સમ્યક્ પૂર્વક જ થઈ શકે તેને માટે પ્રથમ સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ સુદેવ ગુરૂ અને ધર્મનું-દેવમાં દેવ ગુરૂમાં ગુરૂ અને ધર્મમાં ધર્મ તરીકે જે બુદ્ધિ થવી તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે જેથી તે ત્રિતત્વનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી અનેક હકીકતો સાથે સરલ રીતે આપવામાં આવેલું છે તે સાથે દયા પૂજા વગેરે કાર્યો જિનેંદ્ર પ્રભુની આજ્ઞા પૂર્વક કરવા જોઈએ અને તે પ્રાણીના અનુગ્રહની (જયણા અનુકંપા) રહિત હોય તો આજ્ઞા ભંગથી પ્રાણીઓ દુ:ખી થાય છે. તેથી તે પછી અહિંસાનું વર્ણન તેનું ફળ દ્રવ્ય ભાવ હિંસાનું સ્વરૂપ અને તેના ઉપર પુષ્પસાર અને કાચબાનું દૃષ્ટાંત આપવામાં આવેલ છે. ત્યાર બાદ ગુરૂ વર્ણનમાં પાસત્થા વગેરે પાંચ પ્રકારના ગુરૂઓ અવંદનીય છે તેમાં બ્રાહ્મણનું દૃષ્ટાંત આપી તે વિષયો બતા

પર સમજાવેલ છે ત્યારબાદ **ચારિત્રની વિદ્યમાનતામાં સમ્યક્ત્વ હોવું** જોઈએ, તેથી તેનું ઉપશમ, સંવેગ વગેરે સ્વરૂપ કહી દેવગતિનું ગમન કેવી સ્થિતિએ હોય તે બતાવે છે સમ્યક્ત્વધારી શ્રાવકે યથાવસરે સામાયિક ગ્રહણ કરવું જોઈએ, તેથી **સામાયિકનું સ્વરૂપ**, દાન સાથે તેની અમૂલ્ય તુલના, સામાયિકના ટાઈમમાં તે કરનાર ભવ્ય પ્રાણી સાધુ જેવા હોય છે, કયા કાર્ય કરવાથી સામાયિક નિષ્ફળ થાય છે? પૂર્વ ગ્રંથોમાં બતાવેલ સામાયિકની વિધિ તે ઉપર જુદા જુદા આચાર્યો મહારાજના અભિપ્રાયો અને વિવિધ ગ્રંથોના પુરાવા આપી તેના ઉપર **ઉપદેષ્ટા આચાર્ય મહારાજોના છત્રીશ ગુણોનું વર્ણન, બાર ભાવના અને ક્ષમાદિ દશ ધર્મના સ્વરૂપ** સાથે બહુ સરસ રીતે આપવામાં આવેલ છે સૂરિ મહારાજના ગુણનું વર્ણન કર્યા બાદ તે સદ્ગુણી સાધુઓ પરિવર્યા જ શોભે છે, તેથી **સાધુઓના સત્તાવીશ ગુણોનું વર્ણન** કરવા સાથે તેઓશ્રીનું વંદનિક પણ જણાવેલું છે સાધુ મુનિરાજો તે શ્રાવકોના પૂજનિક વંદનિક હોવાથી સાથે **શ્રાવકના એકવીશ ગુણોનું** વિવરણ કરવામાં આવેલ છે તે ઉત્તમ ગુણ યુક્ત શ્રાવકોએ પરમ સંવેગ ઉત્પન્ન કરનાર શ્રી જિનેશ્વરનું **આગમ સાંભળવું જોઈએ, જેથી ત્યારપછી આગમનું મહાત્મ્ય**, આ કાળમાં તેની ઉપયોગિતા, પંચમઆરાનો પ્રભાવ, સિદ્ધાંતનું બહુમાન અને તેમાં કહેલ કથનને અંગીકાર નહીં કરનાર જમાલિ વગેરે જેમ મિથ્યાદષ્ટિ છે અને **જિન આજ્ઞા પાલક જ સંઘ છે તેથી સંઘ કોને કહેવો?** તેનું સ્વરૂપ, ધર્મ, તપ, પૂજા જિનાજ્ઞા અને વિધિએ કરવાથી શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તેનું વર્ણન **દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવના** અધિકારી કોણ કોણ છે? અને તે હેતુથી વિધિ પૂર્વક કરતા તેનું શું ફળ ઉત્પન્ન થાય છે? તેનું વર્ણન તે ઉપર **દ્રૌપદીની** કથા, દ્રવ્યસ્તવના મુનિ કેમ અધિકારી નથી? તેનું વર્ણન, બંને સ્તવની વચેનું અંતર વગેરે વિષયોનું સુંદર રીતે વર્ણન કરેલું છે ઉપર કહેલા બંને સ્તવ ગચ્છમાં વસનારના જ બહુમાન પામે છે તેથી તે પછી ગચ્છનું **વર્ણન** કરવામાં આવેલ છે શ્રી મહાવીર પ્રભુએ કથન કરેલ ગચ્છમાં શીલવ્રત સાધુઓ જ વાસ કરવા યોગ્ય છે, તેથી ત્યારબાદ **શીલ (બ્રહ્મચર્ય)ના ફળનું વર્ણન** કરેલ છે શીલવ્રત પુરુષોએ કોનો સંગ કરવો જોઈએ? તે માટે **ઉત્તમ અને કુમિત્રનું વર્ણન** આપવા સાથે તેથી ઉત્પન્ન થતા ગુણ તથા દોષોનું સ્વરૂપ દિવાકરની કથા અને સાથે બીજા અનેક નાના દ્રષ્ટાંતો વડે આપવામાં આવેલ છે

શીલવ્રત સાધુઓએ તથા શ્રાવકોએ મિથ્યાત્વ તજવું જોઈએ તેથી પ્રથમ

મિથ્યાત્વનું દુષ્પણુ બતાવી તેના આભિગ્રહિક વગેરે પાંચ પ્રકારના ભેદો જણાવેલ છે, સાથે ઉપાધિથી જે ચાર પ્રકારનું દેવ ગુરુ સબંધી અને લૌકિક તથા લોકોત્તર મિથ્યાત્વ તે જેમ સૂત્રમાં બતાવેલ છે તેનું વર્ણન આપી તે જેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઉત્પન્ન તેની દુષ્ટતા તથા ફળનું સ્વરૂપ અને તે ત્યાગ કરનારે જયણાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ જેથી જયણા, ધર્મને કેમ ઉત્પન્ન કરનારી છે તે ગ્રંથકાર મહારાજે જણાવેલ છે

જયણાવંત મહાત્માઓએ કષાયમાં પ્રવૃત્તિ ન કરવી જોઈએ તેથી તે પછી ચાર પ્રકારના કષાયો અને તેના ફળનું વર્ણન, તે ઉપર બે સાધુઓની કથાઓ આપી આ વિષય પૂર્ણ કર્યો છે ત્યારબાદ પાપશ્રમણ કોને કહેવા? તે બતાવેલ છે પાપ શ્રમણપણું પ્રમાદથી ઉત્પન્ન થયું હોવાથી ત્યારબાદ મદ્ય, વિષય કષાય નિદ્રા અને વિકથા એ પાંચ પ્રકારના પ્રમાદોનું અને તેના ફળનું વર્ણન કરેલ છે સાથે વિકથા ઉપર રોહિણીની કથા આપી તે વિષય સારી રીતે સમજાવેલ છે પ્રમાદનો પરિહાર જ્ઞાન અને ક્રિયાવાન સાધુઓએ કરવો જોઈએ જેથી તે પછી એકલા જ્ઞાનનું અને એકલી ક્રિયાનું ઇષ્ટ ફળમાં અસાધકપણુ-નિરર્થકપણું અને બન્નેના સંયોગની સિદ્ધિથી ઈષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તેનું સ્વરૂપ અને તે ઉપર આંધળા અને પાંગળાનું દૃષ્ટાંત આપી ટુંકમાં જ્ઞાન ક્રિયાનું સ્વરૂપ જણાવેલ છે હવે ચારિત્ર વિના ઘણું જ્ઞાન પણ ઈષ્ટ ફળને સાધી શકતું નથી અને ચારિત્રયુક્ત અલ્પજ્ઞાન ઇચ્છિત ફળને આપે છે, તે ઉપર ગધેડાનું દૃષ્ટાંત આપેલ છે અને તત્ત્વાર્થ સૂત્રના સમ્યગ્, દર્શન, જ્ઞાન ચારિત્રાણિ મોક્ષ માર્ગ આ સૂત્ર આપી મોક્ષના મૂળભૂત ત્રણે સાથે હોય ત્યારે થાય એમ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે

ઉપર જણાવેલ ચારિત્ર ૧૧ પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રાવક સ્વિકાર છે જેથી તે પછી શ્રાવકની અગ્યાર પ્રતિમાનું વર્ણન વિધિ સહિત વિસ્તારથી આપવામાં આવેલ છે ગ્રંથકાર મહારાજે આ વિષયમાં હેતુ છે કે તે શ્રાવક ૧૧ પ્રતિમાઓને ભાવી-વહન કરી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે જેથી પોતાની ઉચિતતા જાણી ગૃહસ્થ ભાવને પ્રાપ્ત કરે સિવાય વળી અયોગ્ય મનુષ્યોએ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવી નિયમથી અનર્થરૂપ છે તેથી ધીર મનુષ્યો આત્માની તુલના કરી એવી રીતે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે છે મતલબ કે અધિકારીપણું ત્યારે પ્રાપ્ત થાય છે જો કે કેટલાક વિશિષ્ટ મનુષ્યોને સમ્યક્ પ્રવ્રજ્યા સંભવે છે તોપણ આ

માન્ય રીતે આ ક્રમ થાય મગન છે વગેરે હકીકત જણાવી આ અધિકાર સમાપ્ત કર્યો છે

આવા ઉત્કૃષ્ટ–ઉત્તમ શ્રાવકે પણ બ્રહ્મચારી થવુજ જોઈએ તેથી તે પછી ગ્રંથકાર મહારાજ **બ્રહ્મચર્યનુ સ્વરૂપ** જણાવે છે મૈથુનના સેવનથી નવલાખ સૂક્ષ્મ જીવોની હાની થાય છે, તેમજ પાંચ મહાવ્રતનો પણ ભંગ થાય છે જેમ મૈથુન જીવ સંસક્તિમા હેતુ છે તેમજ મદ્ય, મધ, માંસ અને માખણમા પણ તેના વર્ણ જેવા અનંત જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે જે વર્જ્ય છે, તેનુ વર્ણન શાસ્ત્રાધાર સાથે બતાવવામાં આવેલ છે કે જે તીર્થંકર ભગવાને કહેલ છે જેથી તે પછી "**તીર્થંકરપણાનુ કારણ**' ગ્રંથકર્ત્તા મહાશય જણાવે છે જેમા પ્રાણીઓ તીર્થંકરપણાને શીઘ્રીને પામે છે ? આજ્ઞા સહિત જિનદ્રવ્યની વૃદ્ધિથી થતુ ફળ અને આજ્ઞા રહિત જિનદ્રવ્યની વૃદ્ધિથી આત્માને થતી હાની તેમજ સાથે જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્ય આદર પૂર્વક આજ્ઞા સહિત તેની વૃદ્ધિ કેમ થાય ? વગેરે દૃષ્ટાંત પૂર્વક બતાવવામા આવેલ ;

જિનેશ્વર ભગવાનની ભાવની વિશુદ્ધિ પૂર્વક કરાયેલ પૂજા પ્રણિધાન બોધ લાભ ઉત્પન્ન કરે છે તેથી **જિનેંદ્રપૂજાના પ્રસંગે, તેથી થતુ** ફળ વગેરે બતાવેલ છે ત્યારબાદ **ભાવપૂર્વક ગુરૂવંદનથી** શુ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે ? તે ઉપર **શ્રીકૃષ્ણ તથા વીરા સાળવીનુ** દૃષ્ટાંત આપી તે વિષય સમાપ્ત કર્યો છે

સાધુરત્ન ક્યા બના શ્રોતાઓનુ અભ્યાસ વિચારી અણુવ્રત વગેરેના પ્રતિપાલન કરતા **પૈષધના સ્થાને** હવે સ્થાન છે પ્રથમ પૌષધથી થતુ ફળ બતાવી, પછી તેની વિસ્તાર પૂર્વક વિધિ અને ગ્રંથોના આધાર સાથે આપી, અપ્રમત્ત અને પ્રમત્તપણે કરવાથી તેનુ ફળ શુ મળે છે ? તે પુણ્યદત્ત અને કરટ્ટદત્તની કથા આપી ઘણી સારી રીતે જણાવેલ છે છેવટે આ ગ્રંથનુ પ્રયોજન દર્શાવી છેવટ **અતિ મંગળરૂપ પોતાના ગુરૂની પટ્ટ પરંપરા આપી** ગુરુ ભક્તિ પણ આ ગ્રંથકર્તા મહાત્માજીએ બતાવી છે

આ ગ્રંથના વિવરણકર્ત્તા શ્રીમાન્ ગુણવિનયજી ગણિ મહારાજે દમયંતી કથા ટીકા, વિચાર રત્નસંગ્રહ, ઇંદ્રિય પરાજય શતક, વૈરાગ્યશતક વૃત્તિ વગેરે ગ્રંથો જૈનસમાજના ઉપકાર માટે રચેલા છે

આલોક પરલોકની સુખસંપત્તિના સાધનભૂત આ ગ્રંથ, મોક્ષ તરફ અભિલાષ અને સંસાર તરફ વૈરાગ્ય જેના મનમા વિદ્યમાન હોય એવા ભવ્ય પ્રાણીઓને તેના પઠન પાઠનથી બોધ થતા ચૌદરાજલોકના શિખરરૂપ મોક્ષસ્થાનને પામો એવી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરીયે છીએ

હજુ સુધી પણ કાગળ તથા છપાઈ વગેરેની મોંઘવારી ચાલતી હોવાથી જ્યારે દરેક પેપર માસિકોના માલેકોએ તેનું લવાજમ વધાર્યું છતા આ સભાએ જનસમાજને ઓછી કિંમતે વાચનનો બહોળો લાભ આપવાની ખાતર શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકનું લવાજમ તેનું તેજ રાખેલ છે અને દરવર્ષે ભેટ તરીકે દસ ફાર્મની બુક આપવાનો ધારો છતા શુમારે વીશથી પચીશ ફાર્મનો ફળ ૧૨ મ્હોટો ગ્રંથ દરેક વર્ષે આ માસિકના ગ્રાહકોને કેટલાક વખતથી ભેટ આપવાની ઉદારતા હજુ સુધી આ સભાએજ ચાલુ રાખેલ હોવાથી આ ઓગણીશમા વર્ષની માસિકની ભેટ તરીકે આ અપૂર્વ ગ્રંથ અમારા માનવતા ગ્રાહકોને પ્રેમ પૂર્વક અર્પણ કરીએ છીયે જેની કદર અમારા સુજ્ઞ ગ્રાહકો કર્યા સિવાય રહેશેજ નહિ

આ ગ્રંથ છપાવવા માટે પન્યાસજી મહારાજ શ્રીઉમંગવિજયજી મહારાજના ઉપદેશથી એક રકમ શેઠ જવાનમલ મજાજી તથા મૂળચંદજી વાલાજી તખતગઢ–માળવા નિવાસી તરફથી મદદ માટે મળી છે જે માટે ઉક્ત મહાત્માનો ઉપકાર માનવા સાથે સહાય આપનાર ગૃહસ્થોને ધન્યવાદ આપીયે છીએ

આ ગ્રંથનું ભાષાંતર સાઘંત મુનિરાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજે તપાસી આપેલ છે તેથી તેમનો તથા છપાતાં બારીક નજરે તપાસી જવા માટે બંધુ શ્રી કુંવરજી આણંદજીનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે

આ ગ્રંથમાં પ્રેસ દોષ કે દ્રષ્ટિ દોષથી કોઈપણ સ્થળે સ્ખલના રહી ગયેલ હોય તે માટે ક્ષમા માગીયે છીએ

પ્રસિદ્ધ કર્તા

વિષયાનુક્રમણિકા.

—•⊱(◎)⊰•—

શુદ્ધિ પત્રક.

પાનુ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[illegible]	૪	મિમગારને કેવળજ્ઞાન	મીમગ્નાગ્ને અને કેવળજ્ઞાન
૧૮	[illegible]	ન આપેન	આતા ન આપેત
૧૬	૨૫	ભિન્ન થવા સ્વભાવવાળુ અનુન	ભિન્ન થવાના સ્વભાવવાળુ-વિશ્વ થવાના સ્વભાવવાળુ અનુવ
૨૦	૨૧	જેમા	જેની ઉપર
૨૩	૨૮	જેમ	જેમ નવો
૨૩	૧૮	આ સાધુ વર્તે છે	આ સાધુ કહે છે
[illegible]	૨૮	પ્રવેશ કરે છે	પ્રવેશ કરે છે તે બધુ ગયુ
[illegible]	૧૮	સુગમ છે	સુગમ છે તેમને
[illegible]	૨૫	વનમાન	વર્તના માન
૩૮	૨૮	ઇંદ્રપણુ	ઇંદ્રપણુ પ્રાપ્ત થાય છે
૮૭	[illegible]૧	સાધુઓને	સાધુઓને ઉપલક્ષણથી સમકિતી
૬૭	૧૮	જિનોત્સેવ	જિનોત્સેધ
૧૦૬	૩	સુખ પામ્યો	મોક્ષ સુખ પામ્યો
૧૧૪	૬	પ્રેપ	પ્રેષ્ય
૧૧૮	૧[illegible]	પ્રતિમાવત	વત પ્રતિમા
૧૧૫	૧૦	શલ્યો	૦
૧૧૬	૯	બાર	નવે
૧૨૦	૫	અન	સમગ્ર
૧૨૧	[illegible]૧	આ	[illegible]
૧[illegible]૨	૧૪	દ્વીપમાનુ'માં	દ્વીપને મે મનુ ગા
૧૨૨	૨૦	અવગાહનાવડે	અવગાહનાવાળા
૧૨૨	૨૨	આયુષ્યવાળા	આયુષ્યવાળા ઉત્પન્ન
૧[illegible]૩	૧૩	મો	અને

૧૦૧ ૧૨ હતો — ગયો હતો

૧૩૪ ૨૫ કરવા — ઘ ા

૧૩૬ ૨ મ્મત્વ — સમ્યક્ત્વ

૧૦૮ ૬ ધારણુ કરત — વધારે હોત

૧ ૮ ૧૩ પોષધ — પોષધનુ

૧૪૦ ૨૪ **નમુત્થુ** — **નમુત્થુણ**

૧૪૬ ૨૬ પનેહણા — પડિલેહણા

૧/૮ ૨૭ સોપો — સોપો અથવા દીનાર નાણો

— સુચના —

પા ૧૨૯માં ૨૭ મી લાઈનમા જે ૬૭મો શ્લોક છે તે ગાથાનો અર્થ પા ૧ ૦મા ચોથી થી સાતમી લીટીમા છે તેમ જાણવુ

॥ न्यायाम्भोनिधि श्रीमद्विजयानन्दसूरीश्वर पाद पद्मेभ्यो नमः ॥

શ્રી સંબોધ સપ્તતિકા ગ્રંથ.

સત્ય કીર્તિવાળા, વિકસ્વર ગુણોરૂપી પુષ્પવાળા, અતુલ્ય ફળને આપનાર અને વિલસતી એવી શ્રેષ્ઠ સિદ્ધિઓ આપવામાં કલ્પવૃક્ષ સમાન એવા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને પ્રણામ કરી દેવોના અને મનુષ્યોના સમૂહોવડે પૂજાયેલા, મોક્ષલક્ષ્મીવડે સહિત, હમ્મેશા હિતકારક આત્મલક્ષ્મીવડે વધતા જયવાળા શ્રી વર્ધમાન જિનેશ્વરને સ્તવીને, રાજાઓની પંક્તિઓવડે નમસ્કાર કરાયેલા, યશની ઉજ્જ્વલતાવડે ચન્દ્રથી અધિક એવા અપ્રમત્ત શ્રી જિનદત્તસૂરિને હૃદયમાં ધારણ કરીને-કુશલને કરનાર, સકલ જનોના વાંછિતની પુષ્ટિમાં કુશલ, જ્ઞાનાદિ કલાઓવડે સહિત અને કલિકાલને વિષે દેદીપ્યમાન મહિમાવાળા શ્રીજિનકુશલસૂરિને સ્તવીને, શ્રીમદ્ જયનામ વાચક નામના ગુરૂમહારાજ પાસેથી આગમના રહસ્યને જાણીને, મોહરૂપી નિદ્રામાં સૂતેલા પ્રાણીઓને જાગૃત કરનાર એવા સંબોધસપ્તતિકા નામના ગ્રંથની અમો (વાચનાચાર્ય ગુણવિનય) વૃત્તિ કરીએ છીએ ૫

અહીં શાસ્ત્રની શરૂઆતમાં સંક્ષેપ રૂચિવાળા એવા ગ્રંથકારે પણ પ્રથમ શિષ્ટ પુરૂષોના નિયમને અનુસરવા અને વિઘ્નોની શાંતિ વાસ્તે શ્રેષ્ઠ મંગલના સ્થાનરૂપ ઈષ્ટદેવની સ્તુતિ કરવી જોઈએ તથા 'શાસ્ત્રની શરૂઆતમાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ

એ પુરૂષાર્થને ઉપકારક અભિધેય (ગ્રંથમાં આવતા વિષય) ને સાંભળીને તેને જાણવાની ઈચ્છા વગેરે કારણો વડે પ્રેરાયેલા મનુષ્યો સાંભળવા વગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કરે એ માટે અભિધેય પણ કહેવું જોઈએ, તથા અભિધેય કહેવા છતાં અને વિવિધ કર્તવ્યો સાંભળવા લાયક હોવા છતાં પણ નાનામાં નાના કાર્યમાં મન્દ મનુષ્ય પણ વિના પ્રયોજન પ્રવૃત્તિ કરતો નથી, માટે પ્રયોજન બતાવવાની પણ જરૂર છે તથા મંગલ, અભિધેય અને પ્રયોજન બતાવેલા હોય છતાં પણ ' શાસ્ત્રના સંબંધને સાંભળીને શ્રોતાઓને તે તે ગ્રંથો પ્રત્યે આદર થાય છે, આ કારણને લઈને શાસ્ત્રની શરૂઆતમાં તે સંબંધ અનેક પ્રકારે કહેવાય એટલે સંબંધ પણ જણાવવાની આવશ્યકતા છે એવું વિચારી એ ચારેને પ્રતિપાદન કરવાને ઈચ્છતા શાસ્ત્રકાર (જયશેખરસૂરિ) પ્રથમ ગાથા કહે છે

नमिऊण तिलोयगुरु, लोयालोयप्पयासगं वीरं ।
सबोहसत्तरिमहं, रएमि उद्धारगाहाहिं ॥ १ ॥

મૂળગાથાનો અર્થ—ત્રણ લોકના ગુરૂ, લોક અને અલોકના પ્રકાશક વીર પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને હું (જયશેખરસૂરિ) ઉદ્ધાર ગાથાઓ વડે સંબોધ સપ્તતિકા નામના ગ્રંથને રચું છું ૧

વ્યાખ્યાર્થ —આ ગાથામાં પહેલા બે પદોવડે ઇષ્ટદેવની સ્તુતિ તથા પાછળના બે પદો વડે અભિધેય જણાવેલ છે સંબંધ અને પ્રયોજન તો સામર્થ્યથી જાણી શકાય છે તે આવી રીતે-સંબંધ તો ' ઉપાયોપેય ' અથવા ' સાધ્યસાધન ' નામનો છે તેમાં આ શાસ્ત્ર ઉપાય અથવા સાધન છે અને શાસ્ત્રના અર્થનું સમ્યગ જ્ઞાન એ સાધ્ય અથવા ઉપેય છે પ્રયોજન કર્તાનું અને શ્રોતાનું, તે એકેક અનન્તર અને પરંપર એવા બબ્બે ભેદોવાળું છે તેમાં કર્તાનું અનન્તર પ્રયોજન જીવોના ઉપર ઉપકાર અને પરંપર પ્રયોજન મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે તથા શ્રોતાનું અનન્તર પ્રયોજન શાસ્ત્રના અર્થનું પરિજ્ઞાન અને પરંપર પ્રયોજન તેને પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે, એ સંક્ષેપાર્થ કહ્યો

હવે વિસ્તારરૂપે અર્થ કહેવાય છે–અહીં (ગ્રંથની શરૂઆતમાં જો કે કાયા અને મનદ્વારા કરાયેલો નમસ્કાર પણ વિઘ્નોનો નાશ કરનાર છે, તો પણ સઘળા શ્રોતા વગેરેના સમસ્ત વિઘ્નોનો નાશ થાય એ માટે આ ગ્રંથમાં દેવની સ્તુતિ કરવા પૂર્વકજ પ્રવૃત્તિ કરવાવડે 'ઇષ્ટદેવની સ્તુતિની બુદ્ધિથી અત્યંત સ્થિરતા થાઓ ' એવી ઇચ્છાથી વા હેતુથી શાસ્ત્રના પ્રારંભમાં વચનદ્વારા અભીષ્ટદેવની સ્તુતિ કરેલી છે નમસ્કાર પણ શાસ્ત્રને યોગ્ય હોય તો બરાબર ઉચિત ગણાય છે શાસ્ત્ર ચાર પ્રકારના હોય છે ૧ થોડા અક્ષરોવાળુ પરંતુ વિશાળ અર્થવાળુ ૨ ઘણા અક્ષરોવાળુ પણ થોડા અર્થવાળુ ૩ ઘણા અક્ષરોવાળુ અને ઘણા અર્થવાળુ અને ૪ થોડા અક્ષરોવાળુ તથા થોડા અર્થવાળુ

આ (**संबोहसत्तरि**) શાસ્ત્રનો અલ્પાક્ષર અને મહાર્થ એવા પહેલા પ્રકારમા સમાવેશ થાય છે તેથી નમસ્કાર પણ તેવા જ પ્રકારનો '**नमिऊण**' ઈત્યાદિ પદથી કહે છે

'**नरया**' આ લોકમા નમસ્કાર ચાર પ્રકારે થઈ શકે છે ૧ દ્રવ્યથી, છતા ભાવથી નહિ તે પાલક[1] વગેરેનો, ૨–ભાવથી, છતા દ્રવ્યથી નહિ તે અનુત્તર વિમાનના દેવોનો, ૩દ્રવ્યથી પણ નહિ અને ભાવથી પણ નહિ તે કપિલા[2] વગેરેનો ૪, દ્રવ્યથી અને ભાવથી, જિનેશ્વર આદિને નમસ્કાર કરતા, ઉપયોગવાળા, વચન ગુપ્તિવાળા અને સમ્યગ્ પ્રકારે કાયાને સ્થાપન કરનારા સમ્યગ્દૃષ્ટિનો તેમાથી વિઘ્નોની શાંતિ માટે એકાન્તિક અમોઘ મંગલરૂપ ચોથા પ્રકારના નમસ્કારવડે પ્રણામ કરીને, એ ભાવ છે કોને ? '**वीर**'વીરને, કર્મનુ વિદારણ કરવા થકી અને તપવડે વિરાજતા હોવાથી અને શ્રેષ્ઠ વીર્યયુક્ત હોવાથી જગતમા જે 'વીર ' એ પ્રમાણે પ્રખ્યાતિ પામેલા છે તેને, કહ્યુ છે કે—

" **विदारयति यत् कर्म, तपसा च विराजते ।**
तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्माद् वीर इति स्मृत ॥ १ ॥

---

૧ પાલક કૃષ્ણનો પુત્ર હતો પણ અભવ્ય હતો
૨ શ્રેણિક રાજાની દાસી, તે પણ અભવ્ય હતી

તે વીરને-શ્રી વર્ધમાનસ્વામિને, કેવા પ્રકારના ? '**त्रिलोकगुरुं**' ત્રણ લોકના (तात्स्थ्यात् तद्व्यपदेशः એ વચનથી) અર્થાત્ ત્રણ લોકમાં રહેનારા દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ, અસુર વગેરેના ગુરૂ-તત્ત્વ સમજાવનાર તેને-ત્રણ ભુવનમાં રહેવાવાળા પ્રાણીઓને ઉદ્દેશી ધર્મનો ઉપદેશ કરનારને, વળી કેવા ? '**लोकालोकप्रकाशकं**' લોક-જે ચાદ રજ્જુસ્વરૂપ કેડ ઉપર સ્થાપેલ હાથવાળા અને તિર્છા ફેલાવેલા પગવાળા પુરૂષના આકારરૂપ, ધર્માસ્તિકાય વગેરે છ દ્રવ્યોથી પરિપૂર્ણ છે, અને અલોક ફક્ત આકાશાસ્તિકાય રૂપ છે, તેના પ્રકાશક-કેવલજ્ઞાનવડે જાણકાર એવા '**अहं**' એ પદવડે પોતાનો નિર્દેશ કર્યો છે '**उद्धारगाथाभि**' પ્રાચીન આચાર્યોએ રચેલા શાસ્ત્રોમાંથી ઉદ્ધરેલી ગાથાઓવડે સંબોધની-શ્રોતાઓને આ ગ્રંથના સાંભળવા માત્રથી જ ઉત્પન્ન થનાર હિત ગ્રહણ, અહિતત્યાગરૂપ જ્ઞાનની '**सप्ततिं**' સીત્તેર ગાથા તે વડે ગુંથેલ ગ્રંથને '**रचयामि**' રચું છું આ પ્રમાણે સાર છે-આ '**संबोधसप्ततिं**' હું મારી પોતાની મતિપૂર્વક નથી કહેતો, પરંતુ પૂર્વાચાર્ય વિરચિત ઘણા અર્થવાળી સંવેગરૂપ ગાથાઓને સ્વપરના હિત વાસ્તે એકત્ર કરીને લખું છું એ કહેવાવડે ગ્રંથકારે પોતાના આ ગ્રંથનું નામ દર્શાવ્યું છે ૧

તેમાં સઘલા પરિપૂર્ણ ધર્માનુષ્ઠાનનું મોક્ષફલ હોવાથી પહેલાં મોક્ષનું કારણ બતાવવાપૂર્વક મોક્ષરૂપ ફલનેજ દર્શાવતા કહે છે—

सेयम्बरो य आसम्बरो य, बुद्धो य अहव अन्नो वा ।
समभावभावियप्पा, लहई मुक्खं न संदेहो ॥ २ ॥

ગાથાર્થ—શ્વેતાંબર, દિગંબર, બૌદ્ધ અથવા કોઈ પણ અન્ય સમભાવવડે ભાવિતાત્મા હોય, તે મોક્ષ મેળવે તેમાં સંદેહ નથી ૨

વ્યાખ્યાર્થ—'**श्वेताम्बर**' સફેદ વસ્ત્રવાળા, ઉપલક્ષણથી રજોહરણ, મુખવસ્ત્રિકા આદિ ઔધિકઉપકરણો સહિત સ્થવિરકલ્પી વગેરે શ્વેતાંબરપણું મહાવીરસ્વામિના તીર્થના સાધુઓની અપેક્ષાએ જાણવું એ પદવડે સિદ્ધના પંદર ભેદોમાંથી '**जिण अजिणतित्थातित्थ**' એ ગાથામાં કહેલ 'સ્વલિંગસિદ્ધ' એવો

ભેદ દેખાડ્યો તેમા પોતાના ચિહ્ન રજોહરણાદિ રૂપમા રહ્યા છતા જે સિદ્ધ થયા તે 'સ્વલિંગસિદ્ધ' છે તથા 'आशाम्बर' દિગંબર-પહેરવા વગેરેના વસ્ત્રોથી રહિત લોકપ્રસિદ્ધ જૈનનો એકદેશી મત વિશેષ (ગાથામા જે બે 'ચ' શબ્દો છે તે તેઓને વિષે રહેલ અવાન્તર ભેદને સૂચવનારા છે) તથા 'बौद्ध' બૌદ્ધમતાનુયાયી, ઉપલક્ષણથી નૈયાયિક વગેરે બીજા દર્શનોને ધારણ કરનારા વલ્કલચીરી વગેરે સાધુઓ જાણવા એ પદવડે 'अन्यलिङ्गसिद्धा' એવો ભેદ દેખાડ્યો 'अथवा अन्यो वा' ઉપર જણાવેલ બે ભેદોથી બીજા ગૃહસ્થના લિંગને ધારણ કરનાર મરુદેવી વગેરે 'समभावभावियप्पा' સમશબ્દ સામાયિકના અર્થવાળો છે તેને માટે 'आवश्यकनिर्युक्ति' મા કહ્યુ છે—

" साम समं च सम्म, इगमिइ सामाइयस्स एगट्ठा ।
नामं-ठवणा-दविए, भावम्मि य तेसिं निक्खेवो ॥१॥ "

અર્થ—અહીં साम सम च सम्यक् इकम् એ દેશી પદમા ક્યારેક પ્રવેશ અર્થમા વપરાય છે સંપૂર્ણ શબ્દના અવયવને ઉદ્દેશીને કહે છે કે 'सामायिकस्य एकार्थकानि' સામાયિકરૂપ એકજ અર્થને તે કહે છે એ પદોના નિક્ષેપાને બતાવતા કહે છે નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવમા નામાદિ વિષયમા એ અર્થ થયો તે સામ વગેરેનો નિક્ષેપ કરવો તે આ પ્રમાણે—નામસામ, સ્થાપનાસામ, દ્રવ્યસામ અને ભાવસામ એવી રીતે સમ અને સમ્યક્પદના નિક્ષેપા પણ જાણવા તેમા નામ અને સ્થાપના પ્રસિદ્ધજ છે દ્રવ્યસામ વગેરેને પ્રતિપાદન કરતા કહે છે—

" महुरपरिणाम सामं, समं तुला सम्म खीरखंडजुयं ।
दोरे हारस्स चिई, इगमेयाइं तु दव्वंमि ॥ १ ॥ "

અર્થ—અહીં ઓઘથી મધુર પરિણામવાળુ સાકર વગેરે દ્રવ્ય તે દ્રવ્યસામ 'सम तुला' ખત અર્થ વિચારવામા सम તુલાદ્રવ્ય 'सम्यक्' ખીર ખાંડનુ મિશ્રણ તે દ્રવ્યસમ્યક્ તથા સૂતરને દોરે મોતીઓને અનુસરીને ભાવિપર્યાયની અપેક્ષાએ 'હાર' મોતીઓના સમૂહમા પ્રવેશ કરે તે દ્રવ્યઇક આથીજ કહ્યુ છે કે—આટલા દ્રવ્યમા આટલા ઉદાહરણો દ્રવ્યમા અર્થાત્ દ્રવ્ય

વિષયમાં હવે ભાવસામ વગેરેનું પ્રતિપાદન કરતા છતા કહે છે—

"आउवमाए परदुक्खमकरण रागदोसमज्झत्थं ।
नाणाइतिग तस्सायपोयणं भावसामाइ ॥ १ ॥"

અર્થ—પોતાની ઉપમાએ (સમાન) બીજા જીવોને ગણીને બીજાને દુઃખ ન કરવું એ ભાવસામ જાણવું (આ ગાથામાં અનુસ્વાર છે તે અલાક્ષણિક છે) સાર એ છે કે-પોતાની જેમ બીજાને દુઃખ નહિ કરવાના પરિણામ તે ભાવસામ તથા '*रागद्वेषमाध्यस्थ्यं*' રાગદ્વેષને નહિ સેવવા વડે મધ્યસ્થપણું 'सम' સર્વત્ર પોતાની તુલ્યસ્વરૂપે વર્તવું તથા જ્ઞાન વગેરે ત્રણ એકઠ (સમ્યગ્ એ પ્રમાણે જાણી લેવું) તે આવી રીતે-જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણની યોજનાનુંજ સારી રીતે મોક્ષનું સાધકપણું હોવાથી એ ભાવના '*तस्य*' પદવડે સામ વગેરેનો સંબંધ છે '*आत्मनि प्रेतन*' આત્મામાં પ્રવેશ '*इक*' કહેવાય છે એથીજ કહે છે '*भावसामादि*' ભાવસામાદિમાં આ ઉદાહરણો છે એ ગાથાર્થ થયો (સામાયિક શબ્દની યોજના તો આવી રીતે જાણવી અહીં આત્મામ જ '*साम्न इक*' નરૂપ્તનિપાતન થકી, 'જે લક્ષણવડે ન બનેલું હોય તે સઘળું નિપાતન થકી સિદ્ધ થાય છે ' એ ન્યાયથી *मामन्* શબ્દના નકારનો *आय* એવો આદેશ થવાથી *सामायिकम्* આવી રીતે સમ શબ્દનો આયાદેશ અથવા સમનો આય સમાય તેજ *सामायिकम्* એવી રીતે બીજે પણ જાણવું તેથી સમરૂપ જે ભાવ-અધ્યવસાય અથવા સમપણું-રાગદ્વેષ રહિતપણું એનો ભાવ છે તેનાવડે ભાવિત-વાસિત તેના સ્વરૂપે પરિણમેલો આત્મા-જીવ જેનો હોય, એવા પ્રકારનો હોતો છતો '*मोक्ष*' સર્વ કર્મના નાશ રૂપ મોક્ષને મેળવે છે એમાં શંકા નથી ભાવાર્થ એજ છે કે-જે સમાત્મા રાગ-દ્વેષથી રહિત હોય છે, તેજ મોક્ષ પદવીને પ્રાપ્ત કરે છે કહ્યું છે કે—

"रागद्वेषौ यदि स्याता, तपसा किं प्रयोजनम् ?।
तावेव यदि न स्याता, तपसा किं प्रयोजनम् ? ॥ १ ॥"

અર્થ—"જો રાગદ્વેષ છે, તો તપ વડે શું પ્રયોજન છે ?

અને જો તે બન્ને નથી તો તપ કરવાની શી જરૂર છે ? ૧ " એથી મોક્ષપ્રાપ્તિમા વેષની પ્રધાનતા નથી, પરતુ સમભાવજ મોક્ષનુ કારણ છે એમ સૂચવ્યુ અહીં અન્યલિગે, ગૃહિલિગે જે મોક્ષનુ પ્રતિપાદન કર્યું તે ભાવથી સમ્યક્ત્વને સ્વીકારનારને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પછી તત્કાળ કાળ કરનારને માટે જાણવુ અન્યથા જો તેઓ પોતાનુ લાબુ આયુષ્ય જુવે તો સાધુના વેષને અવશ્ય સ્વીકારે ૨

હવે પચેદ્રિયપણુ, મનુષ્યપણુ, આર્યદેશ, ઉચ્ચકુલમા ઉત્પન્ન થવુ વગેરે સદ્ધર્મના સાધનોની સામગ્રીવડે શોભતા એ પણ મોક્ષના કારણ જ્ઞાન ચારિત્રના આધારભૂત સમભાવના ઇચ્છિક ભવ્યપુરૂષે શ્રી સમ્યગ્દર્શનને વિષેજ યત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે–સઘળા ધર્માનુષ્ઠાનો પાળવાનુ ફલ સમ્યક્ત્વ પૂર્વકજ થઈ શકે છે ત માટે આચારાગ નિર્યુક્તિમા (ગા ૨૨૨ મા) કહ્યુ છે કે—

तम्हा कम्माणीय, जे उ मणो दसणम्मि पयएज्जा ।
दसणवतो हि सफलाणि, हुन्ति तव-नाण-चरणाणि ॥ १ ॥ "

અર્થ—" તે કારણથી કર્મરૂપી સૈન્યને જીતવાના મનવાળા પ્રાણીએ દર્શનમા પ્રયત્ન કરવો કેમકે સમ્યક્ત્વવાન્ પુરૂષનાજ તપ, જ્ઞાન અને ચારિત્ર સફલ થાય છે તે સમ્યક્ત્વ, સુદેવ, સુગુરૂ અને સુધર્મના ઉપર દેવ ગુરૂ અને ધર્મબુદ્ધિરૂપ કહેવાય છે કહ્યુ છે કે—

" या देवे देवताबुद्धिर्गुरौ च गुरुतामति ।
धर्मे च धर्मधी शुद्धा, सम्यक्त्वमिदमुच्यते ॥ १ ॥ "

અર્થ—" દેવમા જે દેવ તરીકેની બુદ્ધિ, ગુરૂ તરફ ગુરૂપણાની મતિ અને ધર્મના ઉપર શુદ્ધ ધર્મબુદ્ધિ આ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે " અથવા 'तत्तत्थसद्दहण सम्मत्तमसग्गहो न पयम्मि એ સૂત્રના કથન પ્રમાણે ' તત્ત્વના સ્વરૂપમા શ્રદ્ધા તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે એમા અસદ્ગ્રહપણુ નથી ' એમ જાણીને તેના આધારભૂત ત્રણે તત્ત્વોના સ્વરૂપનેજ કહે છે—

अट्ठदसदोसरहिओ, देवो धम्मो य निउणदयसहिओ ।
सुगुरु य बम्भयारी, आरम्भपरिग्गहाविरओ ॥ ३ ॥

ગાથાર્થ—અઢાર દોષોથી રહિત તે દેવ, નિપુણ દયાસહિત તે ધર્મ અને આરંભ-પરિગ્રહાદિથી વિરમેલ બ્રહ્મચારી તે સુગુરૂ જાણવા ૩

વ્યાખ્યાર્થ—એવા પ્રકારના દેવ, ધર્મ અને ગુરૂ ત્રણ તત્ત્વ છે અઢાર દોષો અજ્ઞાન વગેરે આગળ કહેવાશે તે દોષોથી રહિત દેવ અર્હન્ છે તેમા 'दिव्यति' એટલે પરમાનન્દ પદમા વિલાસ કરે તે દેવ 'દેવ' એ પ્રમાણે કહ્યે છતે સામાન્યપણે હરિ, હર વિગેરે લોક પ્રસિદ્ધ દેવો પણ આવી જાય, તેથી ભિન્ન જણાવવા 'अष्टादशदोषरहित' એ પ્રૌઢ વિશેષણવડે સુજ્ઞ અર્હન્ દેવની સિદ્ધિ કરી છે ભાવાર્થ એવા છે કે-દેવ બુદ્ધિવડે આવા પ્રકારના દેવજ ધ્યાન કરવા લાયક છે તથા 'धम्मो य निउणदयसहिआ' (એ પદમા ચ શબ્દ સમુચ્ચયને સૂચવે છે) દુર્ગતિમા પ્રસરતા (પડતા) જન્તુઓને જે ધારી રાખે તે ધર્મ કહેવાય છે કહ્યુ છે કે—

" दुर्गतिप्रसृतान् जन्तून्, यस्माद् धारयते तथा।
धत्ते चैतान् शुभ स्थाने, तस्माद् धर्म इति स्मृत ॥ १ ॥

અર્થ—" જે કારણથી દુર્ગતિમા પ્રસરતા જન્તુઓને ધારી રાખે છે અને તે જન્તુઓને શુભ સ્થલમા સ્થાપે છે, તે હેતુથી 'ધર્મ' કહેવાય છે ' લોકરૂઢિવડે દ્રવ્યધર્મ પણ ધર્મ કહેવાય, તેથી તેનાથી જુદો ઓળખાવવા 'निपुणदयासहित' એમ કહ્યુ છે નિપુણ એટલે જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાળવા પૂર્વક જે દયા અર્થાત્ હિંસાનો ત્યાગ તે વડે સહિત સાર એવો છે કે—સઘળુ અનુષ્ઠાન કૃપા સહિતજ કરાતુ છતુ સિદ્ધિના કારણભૂત થાય છે કહ્યુ છે કે—

" किच्च पि धम्मकिच्च, पूयापमुह जिणिन्द आणाए।
भूयमणुग्गहरहियं, आणाभगाउ दुहदाइ ॥ १ ॥ "

અર્થ—" પૂજા વગેરે ધર્મકૃત્ય પણ જિનેન્દ્ર પરમાત્માની આજ્ઞાપૂર્વક કરવુ જોઇએ અને તે જો પ્રાણીઓના અનુગ્રહથી (જયણા-અનુકંપા) રહિત હોય તો (જિનેન્દ્રની) આજ્ઞાભંગથી વધારે દુ ખદાયી થાય છે " તેમજ કહ્યુ છે કે—

' सव्वे जीवा वि इच्छन्ति, जीविउं न मरिज्जिउं ।
तम्हा पाणिवहं घोरं, निग्गन्था वज्जयन्ति णं ॥ १ ॥ "

અર્થ—" દરેક જીવો જીવવાને ઇચ્છે છે, મરવાને કોઈ આ ઇચ્છતું નથી માટે ઘોર એવા પ્રાણિવધને નિર્ગ્રંથ પુરૂષો વર્જે છે।" બીજાઓએ પણ કહ્યું છે કે—

" मातृवत् परदाराणि, परद्रव्याणि लोष्टवत् ।
आत्मवत् सर्वभूतानि, यः पश्यति स पश्यति ॥ '

અર્થ—" જે મનુષ્ય પરનારીને માતા સમાન, પરદ્રવ્યને માટીના ઢેફા સમાન અને દરેક પ્રાણીને પોતાની સમાન જુવે છે, તેજ વાસ્તવિક રીતે દેખે છે " તેમજ વળી કહ્યું છે કે—

' एवं खु नाणिणो सारं, जं न हिंसन्ति किंचण ।
अहिंसासमयं चेव, एतावन्त वियाणिया ॥ १ ॥ "

અર્થ—" નિશ્ચયે કરીને જ્ઞાનિનો સાર એવોજ છે કે જેથી તેઓ કોઈ પણ જીવની હિંસા કરતા નથી અહિંસાનો સિદ્ધાન્ત એટલોજ છે એમ જાણવું "

' किं ताए पढियाए, पयकोडीए पलालभूयाए ? ।
जं इत्तियं न नायं, परस्स पीडा न कायव्वा ॥ '

અર્થ—પરાળ સમાન (નિરર્થક) કરોડો પદો ભણવાથી શું ? કે જેથી એટલું પણ ન જાણવામાં આવે કે બીજાને પીડા ન કરવી

" मातेव सर्वभूतानामहिंसा हितकारिणी ।
अहिंसैव हि संसारमरावमृतसारणिः ॥ १ ॥

અર્થ—" અહિંસા એ સઘળા પ્રાણીઓને માતા સમાન હિત કરનારી છે અહિંસા જ સંસારરૂપી મરૂભુમિમાં અમૃતની નીક સમાન છે "

" अहिंसा दुःखदावाग्निप्रावृषेण्यघनावली ।
भवभ्रमरुगार्त्तानामहिंसा परमौषधी ॥ १ ॥ "

અર્થ—" અહિંસા એ દુ ખરૂપી દાવાનળને બુઝવવામા વર્ષા ઋતુના વાદળાઓની ઘટા સમાન છે અહિંસા એ સંસારને વિશ્વ ભ્રમણ કરના રૂપ રોગથી પીડિત મનુષ્યોને શ્રેષ્ઠ ઔષધિ સમાન છે ૧"

' दीर्घमायु पर रूपमारोग्य श्लाघनीयता ।
अहिंसाया फलं सर्व किमन्यत् कामदैव सा ॥ ॥ "

અર્થ—" લાંબુ આયુષ્ય શ્રેષ્ઠ રૂપ, નીરોગીપણું, પ્રશંસા એ સઘળુ અહિંસાનુ ફળ છે વધારે શુ ? તે વાછિત વસ્તુને આપનાર છે "

अहिंसा प्रथमा धर्म , सर्वशास्त्रेषु विश्रुत ।
यत्र जीवदया नास्ति तत् सर्व परिवर्जयेत ॥ ॥

અર્થ—" સર્વ શાસ્ત્રોમા પ્રસિદ્ધ અહિંસા એ મુખ્ય ધર્મ છે જેમા જીવદયા ન હોય તે સઘળુ ત્યાગ કરવુ જોઈએ "

' सर्व वेदा न तत् कुर्यु , सर्व यज्ञाश्च भारत ।
सर्वे तीर्थाभिषेकाश्च यत् कुर्यात् प्राणिना दया ॥ ॥ "

અર્થ—હે યુધિષ્ઠિર ! પ્રાણીઓની દયા જે કરે છે, તેવુ સઘળા વેદો, સઘળા યજ્ઞો અને સઘળા તીર્થોના અભિષેકો કરી શકતા નથી "

" ध्रुव प्राणिवधो यज्ञे, नास्ति यज्ञस्त्वहिंसक ।
सर्वसत्त्वेष्वहिंसैव, दयायज्ञो युधिष्ठिर ! ॥ ॥

અર્થ—" હે યુધિષ્ઠિર ! યજ્ઞમા અવશ્ય પ્રાણીનો વધ થાય છે, હિંસા વગર યજ્ઞ થતો નથી, તેથી દરેક પ્રાણીઓ તરફ અહિંસા એ દયાયજ્ઞ જ ખરો યજ્ઞ છે "

अन्धे तमसि मज्जाम , पशुभिर्ये यजामहे ।
हिंसा नाम भवेद धर्मो, न भूतो न भविष्यति ॥ ॥

અર્થ—" જો અમો પશુઓ વડે યજન કરીએ તો અતિશય અંધકારમા ડુબીએ છીએ હિંસા એ કદાપિ ધર્મ હોઈ શકે જ નહિ, કદાપિ થયો નથી અને થશે પણ નહિ " તેમજ શ્રી

આચારાંગસૂત્રમા બીજા અધ્યયનમા ત્રીજા ઉદ્દેશામા 'नत्थि कालस्सणागमो ' એ સૂત્રની વ્યાખ્યામા આજ રહસ્ય સૂચવેલ છે તે આવી રીતે—કાળ એટલે મૃત્યુનુ અનાગમન અર્થાત્ નહિ આવવાનો અવસર નથી સોપક્રમ-નિરુપક્રમ આયુષ્યવાળા પ્રાણીની એવી કોઈ પણ અવસ્થા નથી કે જેમા કર્મ રૂપી અગ્નિની અસર રહે નાર જીવ લાખના ગોળાની જેમ પીગળે નહિ કહ્યુ છે કે—

" शिशुमशिशु कठोरमकठोरमपण्डितमपि च पण्डित,
धीरमधीर मानिनममानिनमपगुणमपि च सद्गुणम् ।
यतिमयतिं प्रकाशमथलीनमचेतनमथ सचेतन,
निशि दिवसेऽपि मान्ध्यसमयेऽपि विनश्यति कोऽपि यथमपि॥१॥

અર્થ—" બાળક હોય અથવા યુવા કે વૃદ્ધ હોય, કઠોર હોય કે કોમળ હોય, પંડિત હોય કે મૂર્ખ હોય, ધીર હોય કે ચપળ હોય, માની હોય અથવા માન રહિત હોય, ગુણોથી રહિત હોય અથવા ઘણા ગુણો સહિત હોય, યતિ હોય કે ગૃહસ્થ હોય, ખુલ્લો બેઠો હોય કે ધ્યાની રીતે સતાઈ ગયેલો હોય, જડ જેવો હોય અથવા ચેતન હોય, ગમે તેવો હોય તેને રાત્રે, દિવસે અથવા સંધ્યા કાળે કોઈ પણ વખતે ને કોઈ પણ રીતે કાળ વિનાશ કરે છે" એવી રીતે મૃત્યુનુ સર્વત્ર દુઃખદાયકપણુ વિચારી અહિંસા વગેરેના પાલનમા એકાગ્રતા (સાવધાનતા) રાખવી શ્રી સૂત્રકૃતાંગસૂત્રમા વીરસ્તવ નામના અધ્યયનમા પણ કહ્યુ છે કે—

" दाणाण सेट्ठ अभयप्पयाण, सच्चेसु वा अणवज्ज वयन्ति ।
तवेसु वा उत्तमबम्भचेर, लोगुत्तमे समणे नायपुत्ते ॥ १ ॥

અર્થ—" સઘળા દાનોમા અભયદાન અને સઘળા સત્યોમા નિષ્પાપતા શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે સઘળા તપમા બ્રહ્મચર્ય ઉત્તમ તપ છે અને સઘળા લોકોમા ઉત્તમ શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સ્વામી છે ૧ ' બીજા ગ્રંથોમા પણ કહ્યુ છે કે—

क्रीडाभू सुकृतस्य दुष्कृतरज संहारवात्या भवो-
दन्वन्नौर्व्यसनाग्निमेघपटली सकेतदूती श्रिया ।
नि श्रेणिस्त्रिदिवौकस प्रियसखी मुक्ते कुगत्यर्गला
सत्त्वेषु क्रियता कृपैव भवतु क्लेशैरशेषै परै ॥ १ ॥

અર્થ—"પુણ્યને ક્રીડા કરવાની પૃથ્વી, પાપરૂપ ધુલને નાશ કરવામા પવનના સમહ રૂપ, મ સારરૂપ સમુદ્રને તરવામા વહાણ સમાન, ન કટરૂપ અગ્નિને શાત કરવામા મેઘમ ડળ સમાન, લક્ષ્મીની સાથે સ કેત કરી મેળવી આપવામા દૂતી સમાન, સ્વર્ગ મા આરોહણ કરવાને નીસરણી સમાન, મુકિતની વ્હાલી સખી અને કુગતિને અટકાવવામા અર્ગલા સમાન એવી કૃપા–દયા દરેક પ્રાણિઓ તરફ કરો બીજા સઘળા કલેશોથી સર્યું"

તથા 'सुगुरुश्च' ધર્મશાસ્ત્રના અર્થનો ઉપદેશ આપે તે ગુરૂ જ્ઞાન–આદિ ગુણગણવડે યુકત હોવાથી અને શ્રેષ્ઠશાસ્ત્રોના ઉપદેશ કપણાવડે ગૌરવને યોગ્ય એવા શ્રેષ્ઠ ગુરૂ તે સુગુરૂ તે કોણ ? 'ब्रह्मचारी' બ્રહ્મચર્યશબ્દ મૈથુન થકી વિરામનો વાચક છે, અને ઓઘ થકી સ યમનો વાચક છે તેવુ બ્રહ્મચર્ય જેને હોય તે બ્રહ્મચારી અર્થાત બ્રહ્મચર્યનો પાળનાર બધા ધર્મોમા દુ ખે કરી પાળી શકાય એવો બ્રહ્મ ાત સમાન બીજો કોઈ પણ ધર્મ નથી કહ્યુ છે કે—

जइ ठाणी जइ मोणी जइ मुडी वक्कली तवस्सी वा ।
पत्थिता अबभ बंभा वि न रोयए मज्झ ॥ १ ॥

અર્થ—જે સ્થાની, મૌની, મુ ડ, વ કલધારી અ ાર તપ સ્વી બ્રહ્મા પણ જો અબ્રહ્મ (મૈથુન) ની પ્રાર્થના કરનાર હોય તો તે મને રૂચતો નથી તથા કહ્યુ છે કે—

छट्ठट्ठमदसमाई तवमाणा वि हु अइव उग्गतवं ।
अक्खलियसीलधवला जयमि विरला महामुणिणो ॥ १ ॥
ज लाए वि सुणिज्जइ नियतवमाहप्पपरजियजया वि ।
दीवायण-विसामित्त-पमुहरिसिणा वि पब्भट्ठा ॥ २ ॥

અર્થ—છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ, દશમ વગેરે પ્ર ારના અત્યત ઉગ્ર ત પને તપતા છતા પણ અસ્ખલિત શીલ વડે ઉજ્જવલ એવા મહા મુનિઓ જગતમા વિરલા જ જોવામા આવે છે કારણ કે— લોકમા પણ સભળાય છે કે—પોતાના તપના માહાત્મ્યવડે

१ आस । गी ोा थ ो २० ॥२

જગતને રંજિત કરનાર દ્વૈપાયન, વિશ્વામિત્ર પ્રમુખ ઋષિયો પણ પોતાના શીલ થકી ભ્રષ્ટ થયા હતા ૭, એ કારણથીજ બીજા ગ્રંથોમા કહ્યુ છે કે—

" न हु किंचि अणुन्नाय, पडिसिद्ध वा वि जिणवरिन्देहिं ।
मुत्तु मेहुणभाव ण त विणा रागदोसेहिं ॥ १ ॥ "

ભાવાર્થ—તીર્થંકરોએ સાવદ્યરૂપ કાંઈ પણ અનુજ્ઞા આપેલ નથી તેમજ અસસ્તરણાદિમા સાવદ્યનો પણ અંગીકાર કરેલો હોવાથી સાવદ્યરૂપ એકાતે નિષેધેલ નથી ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એ બે ભેદો વડે કરીને બને સર્વ વ્રતોમા સમતિ અને નિષેધ કરેલ છે પૂજ્ય શ્રી જિનવલ્લભસૂરિએ કહ્યુ છે કે—

" सथरणमि असुद्ध, दोण्ह वि गिण्हतदितियाण हिय ।
आउरदिट्ठन्तेण, तं चेव हियं असथरणे ॥ १ ॥ "

અર્થ—" સથારામા અશુદ્ધ, ગ્રહણ કરનાર અને દેનાર બનેને પણ રોગીના દૃષ્ટાન્તવડે હિત છે અને તેજ અસથારામા હિત છે ૧ "

પરતુ મૈથુનભાવને મુકીને અર્થાત ચોથાવ્રતના ભગને છોડીને, કારણ કે-તેમા ઉત્સર્ગ અને અપવાદ નથી કેમકે તે રાગ-દ્વેષ વિના સભવતુ નથી અને તે રાગ-દ્વેષ જ સસારના મૂળ આરભના થાભલા છે કહ્યુ છે કે—

का दुक्ख पाविज्जा ? कस्स व सुक्खे हि विम्हओ हुज्जा ? ।
का य न लहिज्ज मुक्ख ?, रागद्दोसा जइ न होन्ता ॥ १ ॥ "

અર્થ—" જો રાગ અને દ્વેષ ન હોત તો આ જગતમા કોણ દુ ખ પામત ? અથવા કોને સુખમા વિસ્મય થાત ? અથવા મોક્ષને કોણ ન મેળવત ? અર્થાત્ રાગ અને દ્વેષના અભાવમા જગતમા કોઈ દુ ખી હોઈ શકે નહિ અને સર્વ કોઈ મોક્ષમા નિવાસ કરનાર થઈ સુખી હોવાથી કોઈને પણ સુખમા આશ્ચર્ય થાય નહિ ૧ "

તેની બ્રહ્મચર્યવાન્ એમ કહ્યુ છે એ વ્રતનો આરાધક અસત્ય બોલતો નથી તથા અદત્ત વસ્તુને પણ ગ્રહણ કરતો નથી

એથી બીજું અને ત્રીજું મહાવ્રત ઉપરથી જાણી લેવું દુ:શીલ મનુષ્ય અસત્ય જ બોલે છે કારણ કે-‘ રાગી પુરુષોને સત્ય હોતું નથી ’ તથા તીર્થંકરાદિએ ન આપેલ વસ્તુને જ તે સ્વીકારે છે વળી કેવો ? ‘ आरंभपरिग्गहाविरओ ’ આરંભ-જીવને ઉપદ્રવ કરવો આરંભપદ સંરંભ અને સમારંભનું ઉપલક્ષણ છે કહ્યું છે કે-“ સંકલ્પ તે સંરંભ, પરિતાપ કરનાર સમારંભ હોય છે સર્વ શુદ્ધનયથી તો ઉપદ્રવ તે આરંભ જાણવો ” અને પરિગ્રહ-ધનધાન્યાદિનો સ્વીકાર તે આરંભ અને પરિગ્રહ બન્નેથી નિવૃત્ત થએલા હોવા જોઈએ (મૂળમાં પ્રાકૃત હોવાથી દીર્ઘ થએલ છે સમાહારદ્વન્દ્વ કર્યે છતે આરંભ અને પરિગ્રહથી વિરામ પામેલા એમ થઈ શકે, પરંતુ અદ્રવ્યવાચિ વિરુદ્ધ પદાર્થોનો દ્વન્દ્વ એકસ્વત્ વિકલ્પે કહેલ હોવાથી કામ અને ક્રોધની જેમ આ બન્નેનો પણ પરસ્પર વિરોધ ન હોવાથી એકવદ્‌ભાવ ઘટતો નથી) આ વિશેષણો વડે પ્રથમ પંચમહાવ્રતની સૂચના કરી તેવી પંચમહાવ્રતધારક જગત્‌ના જંતુઓનો નિસ્તાર કરનાર સુસાધુ હોય છે એમ કહ્યું ૩

પૂર્વમાં અઢાર દોષથી રહિત દેવ હોય છે, એમ કહ્યું, તે અઢાર દોષો નીચેની બે ગાથામાં જણાવવામાં આવે છે તે દોષોથી રહિત દેવને નમસ્કાર કરું છું

अन्नाण कोहं मयं माणं लोह माया रई अ अरई अ ।
निद्दा सोय अलियवयणं चोरियं मच्छर भयं य ॥ ४ ॥
पाणिवहं पेमं कीलापसंग हासो य जस्स इय दोसा ।
अट्ठारस वि पणट्ठा नमामि देवाहिदेवं तं ॥ ५ ॥

ગાથાર્થ —અજ્ઞાન ૧, ક્રોધ ૨, મદ ૩, માન ૪, લોભ ૫, માયા ૬, રતિ ૭, અરતિ ૮, નિદ્રા ૯, શોક ૧૦, મૃષા ભાષણ ૧૧, ચોરી ૧૨, મત્સર ૧૩, ભય ૧૪, પ્રાણિવધ ૧૫, પ્રેમ ૧૬, ક્રીડા પ્રસંગ ૧૭, હાસ્ય ૧૮ એ અઢાર દોષો જેના નાશ પામ્યા હોય તે દેવાધિદેવને હું પ્રણામ કરું છું ૪-૫

વ્યાખ્યાર્થ—અજ્ઞાન=સંશય, અનધ્યવસાય અને વિપરીતતારૂપ મૂઢતા ૧, ક્રોધ=કોપ ૨, મદ=કુલ, બળ, ઐશ્વર્ય, રૂપ, વિદ્યા ઇત્યાદિનો (વડે) અહંકાર કરવો તે અથવા બીજાનો પરાભવ કરવામાં કારણરૂપ ૩, માન=દુરાગ્રહનું ન મૂકવું તે અથવા યુક્ત વચનનું ન ગ્રહણ કરવું તે ૪, લોભ=લુબ્ધતા આસક્તિ ૫, માયા=છળ ૬, રતિ=ઇષ્ટપદાર્થ ઉપર મનની પ્રીતિ ૭, અરતિ=અનિષ્ટના યોગથી ઉત્પન્ન થતું માનસિક દુઃખ ૮, નિદ્રા=શયન–ઉંઘ લેવી તે ૯, શોક=ચિત્તની વિહ્વલતા ૧૦, અલિક વચન=અસત્ય બોલવું તે ૧૧, ચોરિકા=બીજાના દ્રવ્યને અપહરવું તે ૧૨, મત્સર=બીજાની સંપત્તિને ન સહન કરવી તે ૧૩, ભય=બીક ૧૪, પ્રાણિવધ=પ્રાણિયોનો નાશ કરવો તે ૧૫, પ્રેમ=સ્નેહવિશેષ ૧૬, ક્રીડાપ્રસંગ=ક્રીડામાં આસક્તિ ૧૭, હાસ=હાસ્ય ૧૮ એ અઢાર દોષો જેના બિલકુલ નષ્ટ થયા હોય તે દેવાધિદેવને ભક્તિથી નમ્ર બનેલો નમસ્કાર કરૂં છું. સર્વ દોષોથી રહિત હોવાથી તેજ દેવ સર્વ દેવોના વિશિષ્ટ છે. ૪-૫

એવા પ્રકારના દેવાધિદેવ સુર, અસુર, નર, તિર્યંચોની પાસે અહિંસા રૂપ ધર્મ કહ્યો તેથી અહિંસાને જ નીચેની ગાથામાં વર્ણવે છે.

सव्वाओ वि नईओ, कमेण जह सायरम्मि निवडंति ।
तह भगवइ अहिंसं, सव्वे धम्मा समल्लिंति ॥ ६ ॥

ગાથાર્થ—જેમ બધી નદીઓ અનુક્રમે સમુદ્રમાં આવે છે, તેમ બધા ધર્મો ભગવતી અહિંસાને આવી મળે છે. ૬

વ્યાખ્યાર્થ—સમસ્ત ગંગા, સિંધુ વગેરે નદીઓ જેવી રીતે લવણસમુદ્ર વગેરેમાં પરંપરાએ પ્રવેશ કરે છે, તેવી રીતે પૂજ્ય દયા પ્રત્યે છએ દર્શનોના ઇષ્ટ ધર્મો આશ્રિત બને છે. ભાવાર્થ એજ કે છએ દર્શનો દયાને માને છેજ. ૬

અહિંસાના આરાધક સાધુઓ જ હોય, તેથી બે ગાથાઓ વડે તેઓને જ શરણરૂપ સ્વીકારતા કહે છે—

ससरीरे वि निरीहा, बज्झब्भिंतर परिग्गहविमुक्का ।
धम्मोवगरणमित्त, धरंति चारित्तरक्खट्ठा ॥ ७ ॥
पंचिंदिय दमणपरा, जिणुत्तसिद्धन्तगहियपरमत्था ।
पंचसमिया तिगुत्ता, सरणं मह एरिसा गुरुणो ॥ ८ ॥

ગાથાર્થ—પોતાના શરીર ઉપર પણ સ્પૃહા વિનાના, બાહ્ય અને અભ્યંતર બંને પ્રકારના પરિગ્રહથી રહિત, તથા જેઓ ચારિત્રની રક્ષા માટે માત્ર ધર્મના ઉપકરણોને જ ધારણ કરે છે ૭ જેઓ પાંચ ઇંદ્રિયોને દમવામાં તત્પર છે અને જિનેંદ્ર પરમાત્માના સિદ્ધાંતથી જેમણે પરમાર્થ ગ્રહણ કર્યો છે, જેઓ પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિયુક્ત છે, એવા ગુરૂમહારાજ મારે શરણરૂપ હો ૮

વ્યાખ્યાર્થ—આવા પ્રકારના ગુરૂઓ મને શરણરૂપ થાઓ ('भवंतु' એવુ અધ્યાહારથી અહીં જાણી લેવું) કેવા પ્રકારના ગુરૂઓ? પોતાના દેહ તરફ પણ નિસ્પૃહ

मंसट्ठिरुहिरण्हारुवणद्धकलमलयमेयमज्जासु ।
पुण्णम्मि चम्मकोसे दुग्गंधे असुइबीभच्छे ॥ १ ॥
संचारिमजंतगलंतवच्च मुत्तंतसेयपुण्णम्मि ।
देहे होज्जा किं रागकारणं असुइहेउम्मि ? ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—માંસ, હાડકાં, લોહી, સ્નાયુથી મઢેલ અને વીર્ય, મલ, મેદ, મજ્જાથી પૂર્ણ તથા અપવિત્રતાથી બીભત્સ દુર્ગંધિ ચામડાના કોશરૂપ અશુચિના કારણભૂત આ દેહને વિષે રાગનું કારણ શું હોય? ૧ અર્થાત્ વાસ્તવિક રીતે વિચારતાં શરીરમાં રાગ કરવાનું કંઈ કારણ નથી તથા **શ્રીઆચારાંગમાં** કહ્યું છે કે–
"भेउरधम्मं विद्धंसणधम्मं अधुवं अणितियं असासयं चयावचइयं विपरिणामधम्मं" ઇત્યાદિ ભાવાર્થ—"ભિન્ન થવાના સ્વભાવ વાળું, અધ્રુવ, અનિત્ય, અશાશ્વત, ચય–અપચય સ્વભાવવાળું અને ફેરફાર થવાના સ્વભાવવાળું આ શરીર છે" તેમજ કહ્યું છે કે—

दोषाभयाश्रयतयातिदारुदरगर्भगेहवत् ।
जन्म-मृत्युभयाश्लिष्टं शरीरे यत ! मोहसि ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—“ દીપ્ત થયેલા બન્ને તરફનો અગ્રભાગવાળા વાતાગ્નિ ઝાડના લાકડાની અંદરના કીડાની માફક હે જીવ ! જન્મ-મરણ એ બન્ને વડે ત્રાસ થયેલા એવા આ શરીરમાં ખેદની વાત છે કે તું ગીદાય (મુઝાઈ દુખી થાય) છે ૧ ”

એ પ્રમાણે ભાવના ભાવતા જેઓ શરીર રક્ષાને પણ નથી કરતા, તો પરિજન આદિની રક્ષામાં તો તેમની પ્રવૃત્તિનો બિલકુલ અભાવ હોય જ એ અપિશબ્દનો અર્થ સૂચવે છે

વળી કેવા પ્રકારના ? ‘ बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहनिर्मुक्ताः ’ (દ્વન્દ્વસમાસના અન્તે રહેલો પરિગ્રહ શબ્દ બન્નેને જોડાય છે) બાહ્યપરિગ્રહ અને આભ્યંતરપરિગ્રહ તેમાં બાહ્યપરિગ્રહ ધન, ધાન્ય, ખેતર, વાસ્તુ, રૂપુ, સોનું, ચોપગા, બેપગા અને બીજી ધાતુઓ એમ નવ પ્રકારે મનાય છે

આભ્યંતરપરિગ્રહ ૧ મિથ્યાત્વ, ૩ વેદ, ૬ હાસ્યાદિ, ૪ કષાય એ ભેદો વડે ચૌદ પ્રકારે જાણવો કહ્યું છે કે—

मिच्छत्त वयतिग हासाई छक्कगं च चौधव्व ।
कोहाइण चउक्क चउदस अब्भितरा गण्ठी ॥ १ ॥’

એનો ભાવાર્થ ઉપર આવી ગયો છે તે બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહોથી રહિત હોય છે બાહ્ય પરિગ્રહમાં પ્રાણિવધ ઇત્યાદિ જરૂર થાય છે તે આવી રીતે–ગધેડા, ઉંટ વગેરે જીવોનો પરિગ્રહ હોતે છતે તેનાથી ઉત્પન્ન થતી જીવહિંસા, તથા ઇર્ષ્યા વગેરે કારણોથી મિથ્યા પ્રશંસા કરવા વડે મૃષા, જકાત વગેરેનો ભંગ કરવાથી અદત્ત, ગાય વગેરે તરફ સાંઢ વગેરેને મૂકવાથી મૈથુન, પોતાની કાયા વડે પણ બ્રહ્મચર્યનું પાળવું જ મુશ્કેલ છે ત્હેને પણ કઠિનતાથી પાળતો કોણ બીજાઓને બ્રહ્મચર્યના ખંડનમાં નથી પ્રવર્તાવતો ? એ પ્રમાણે પરિગ્રહથી સર્વ વ્રતોના અતિચારનો સંભવ રહે છે તથા કહ્યું છે કે—

‘ सगलाणत्थनिमित्त आयासकिलेसकारणमसारं ।
नाऊण धणं धीरा न हु लुब्भइ तम्मि तणुय पि ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—' સકલ અનર્થોના નિમિત્તભૂત અને આયાસ તથા ક્લેશના કારણરૂપ તેમજ અસાર એવા ધનને વિષે બુદ્ધિમાન પુરુષ તેમાં લેશ માત્ર પણ લુબ્ધ થતા નથી ૧ " તથા—

अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे ।
आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थं दुःखसाधनम् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—' દ્રવ્યના મેળવવામાં દુઃખ, મેળવેલ દ્રવ્યનું રક્ષણ કરવામાં દુઃખ, દ્રવ્યના લાભમાં દુઃખ અને દ્રવ્યના વ્યયમાં પણ દુઃખ રહેલું છે એવા દુઃખના કારણભૂત દ્રવ્યને ધિક્કાર હો ૧ " તથા કહ્યું છે કે—

' राजा राक्ष्यति किन्तु मे हुतवहो दग्धा किमेतद्धनं ?
किं वामी प्रभविष्णवः कृतनिभं गृह्णन्ति यद्वा गोत्रिणः ? ।
मोषिष्यन्ति च दस्यवः किमु तथा नष्टं निखातं भुवि ?
ध्यायन्नेवमहर्निशं धनयुतोऽप्यास्ते तरां दुःखितः ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—' શું રાજા મને દંડશે? અગ્નિ મહારાજ આ ધનને શું બાળી નાખશે?, ગોત્રના માણસો આ ધનને સરખે ભાગે વહેંચી લેવામાં સમર્થ થશે? ચોર લોકો શું ચોરી જશે?, પૃથ્વીમાં દાટેલું શું નાશ પામશે? આવી રીતે રાત દિવસ ચિંતવતો ધનવાન દુઃખી રહે છે " તેમજ કહ્યું છે કે—

अर्थाय नक्रचक्राकुलजलनिधिं केचिदुच्चैस्तरन्ति
प्राणच्छेदाभिघातोच्छ्रितशिखिकणके जन्यमध्ये विशन्ति ।
शीतोष्णाम्भःसमीरव्यतिकरविधुराः क्षेत्रिकाः कुर्वतेऽन्ये
शिल्पं चानल्पभेदं विदधति च परे नाटकाद्यं च केचित् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—" દ્રવ્યને માટે કેટલાક મનુષ્યો મગર આદિ જંતુસમૂહથી વ્યાપ્ત એવા સમુદ્રમાં ઉતરવી તરે છે (દરિયા માર્ગે મુસાફરી કરે છે,) બીજા કેટલાક જીવો છેદાતા શસ્ત્રોના પ્રહારથી ઉત્પન્ન થએલ અગ્નિકણીયાવાળા યુદ્ધમાં જાય છે, બીજા કેટલાક પ્રાણીઓ ટાઢ, તડકો, પાણી, પવનના કલેશો શરીરરૂપી [illegible] વ્યાધિ થાય તેવી રીતે ખેતી કરે છે અને બીજા કેટલાક અનેક પ્રકારના શિલ્પ કળાને તથા નાટકાદિ [illegible] તથા—

"व्याधान् ना निरुणद्धि मृत्युजननज्यानिक्षये न क्षमं
नेष्टानिष्टवियोगयोगहृतिकृन् सम्यग्वगु न या प्रेत्य च ।
चिन्ताबन्धुविरोधबन्धनवधत्रासास्पदं प्रायशो
वित्तं चित्तविचक्षणं क्षणमपि क्षेमावहं नेक्षते ॥ १ ॥'

ભાવાર્થ—" દ્રવ્ય વ્યાધિઓને અટકાવી શકતું નથી, મરણ, જન્મ, જરાનો નાશ કરવામાં સમર્થ નથી, ઇષ્ટનો વિયોગ ટાળનાર નથી અનિષ્ટ યોગોને હરનાર નથી, અથવા પરલોકમાં સાથે આવતું નથી, પ્રાયે ચિંતા, બંધુઓ સાથે વિરોધ, બંધન, વધ અને ભયનું સ્થાન છે, એવા દ્રવ્યને આત્મજ્ઞાની વિચક્ષણ પુરુષ ક્ષણમાત્ર પણ ક્ષેમ-કુશલતા કરનાર જોતા નથી ૧ તથા કહ્યું છે કે—

" દ્રવ્યના અર્થી પ્રાણીઓ રાજાને સેવે છે, વિનય આચરે છે નમ્રતાપૂર્વક સ્તવન બોલે છે રાતદિવસ તેઓની આગળ દોડે છે તેઓના પગ મર્દન કરે છે, અશુચિ સ્થાનોને ધોવે છે, તેઓના વચન પ્રમાણે સર્વ અધમ કર્મોને કરે છે, અથવા વેપારમાં પ્રવર્તે છે, મુગ્ધ વિશ્વાસી મનુષ્યોને ઠગે છે, દેશાંતરોમાં જાય છે ટાઢ, તાપ વેદનાને સહન કરે છે, ક્ષુધા, તૃષા સહન કરે છે. વળી દ્રવ્યના નાશથી ક્લેશ પામે છે બહુ કહેવાથી શું ?

न नत्थि जं न पत्थियति नेय सेवन्ति जं न पणमति ।
किं किं न कुणति नरा नडिया आसापिसाइए ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —"આશારૂપ પિશાચીવડે વિડંબના પામેલા મનુષ્યો, તેવી કોઈ વસ્તુ નથી તેવો કોઈ પુરુષ નથી કે જેની પાસે જે વસ્તુની પ્રાર્થના ન કરે તેવો કોઈ નથી કે જેને ન સેવે, પ્રણામ ન કરે તેઓ શું શું નથી કરતા ? અર્થાત્ ન કરવાનું પણ સઘળું કરે છે ૧

'આભ્યંતર પરિગ્રહ તો વિષરૂપજ કહેવાય છે કારણ કે મિથ્યાત્વ વગેરે આંતરિક પરિગ્રહ અનંત ભવમાં ભ્રમણ કરાવનાર છે એવી રીતે પરિગ્રહને સકલ અનર્થોના કારણરૂપ જાણીને જેઓ સર્વથા દુર્જનોની સંગતિની માફક તે બંને પ્રકારના પરિગ્રહના

ત્યાગ કરનારા હોય છે તથા જેઓ સંયમના પરિપાલન માટે (धर्मोपकरणमात्र એમાં રહેલો માત્ર શબ્દ ब्राह्मणमात्रमानय એ વાક્યની માફક બીજાની નિવૃત્તિરૂપ અર્થવાળો છે) ધર્મના ઉપકરણોનેજ ધારણ કરે છે તેમાં જિનકલ્પિ મુનિઓને નીચે જણાવેલ ઉપધિ રાખવાની હોય છે

" पत्तं पत्ताबंधो पायट्ठवणं च पायकेसरिया ।
पडलाइँ रयत्ताणं, गोच्छओ पायनिज्जोगो ॥ १ ॥
" तिन्नेव य पच्छागा रयहरणं चेव होइ मुहपत्ती ।
एसो दुवालसविहो उवही जिणकप्पियाण तु ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—જેનાવડે વ્રતધારી ઉપકૃત થાય તે ઉપકરણ, આત્માની સમીપે સંયમને ટકાવી રાખવા વસ્તુનું ગ્રહણ કરવું તે ઉપગ્રહ, ઉપગ્રહ જેનું પ્રયોજન હોય તે ઔપગ્રહિક અર્થાત્ કારણ પ્રાપ્ત થયે છતે સંયમ-યાત્રાને વાસ્તે જ ગ્રહણ કરાય, પરંતુ નિત્ય નહિ તે ઔપગ્રહિક તેમાં પણ ઓઘિક ઉપધિ ૧ ગણના પ્રમાણવડે, ૨ પ્રમાણ પ્રમાણવડે એમ બે પ્રકારે છે તેમાં ગણના પ્રમાણ એક બે ત્રણ ઇત્યાદિ પ્રકારે અને પ્રમાણ પ્રમાણ તો લંબાઈ, પહોળાઈ ઇત્યાદિ પ્રકારે એવી રીતે ઔપગ્રહિક ઉપધિના પણ બે ભેદો જાણી લેવા તેમાં અહીં જિનકલ્પિઓની ઓઘિક ઉપધિ ગણના પ્રમાણથી પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે તેમાં પાત્ર=પાતરા ૧, પાત્રબંધ=જે ચોખંડા વસ્ત્રના કકડાવડે પાતરા બાંધી રખાય તે (ઝોળી) ૨, પાત્ર-સ્થાપન=કંબલમય વસ્ત્ર કે જેમાં પાતરા સ્થાપન કરવામાં આવે છે ૩, પાત્રકેસરિકા=પાત્ર પ્રત્યુપેક્ષણિકા કે જે ચિલિમિલિકા (ચરવળી) એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે ૪, પટલ=(પડલા) ભિક્ષા માટે ભ્રમણ કરતા જે પાતરાઓની ઉપર રખાય છે ૫, રજસ્ત્રાણ=પાતરાના વીંટણા (પ્રાકૃત હોવાથી સૂત્રમાં એકવચન બતાવ્યું છે) ૬, ગોચ્છક=(ગુચ્છો) કામળીના કકડારૂપ હોય છે કે જે પાતરા ઉપર રખાય છે ૭, આ સાતે પ્રકારનો પાતરાઓનો પરિકર છે તથા ત્રણજ પ્રચ્છાદ=પ્રાવરણ[1]

---

૧ શરીર ઉપર ઓઢવા-રાખવાના કપડાં.

વસ્ત્ર, બે સૂતરના અને એક ઉનમય મળીને હોય છે તથા રજોહ-
રણ=ઓઘો ૧૧ અને મુહપત્તિ ૧૨ આ બાર પ્રકારનો ઉપધિ
ઉત્કૃષ્ટથી જિનકલ્પિઓને હોય છે

અને સ્થવિર કલ્પિઓને તો ચૌદ પ્રકારનો ઉપધિ હોય છે
તે આ પ્રમાણે—

' एए चेव दुवालस, मत्तग अइरेग चोलपट्टो उ ।
एसो चउदसरूवो, उवही पुण थेरकप्पम्मि ॥ १ ॥ "

ભાવાર્થ—" જિનકલ્પિઓને ઉપર બતાવેલી પાતરાથી
લઈને મુહપત્તી સુધીના બાર પ્રકારની ઉપધિ ઉપરાંત **માતરીયુ**
(પાત્ર વિશેષ) ૧૩ અને ચોલપટ્ટો ૧૪, એ બને મેળવતા સ્થવિર
કલ્પિઓને ગણના પ્રમાણથી ચૌદ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે ૧'

કારણ વિના અધિક ઉપકરણો ગ્રહણ કરવામા પાસત્થાપણું
થાય છે એ જણાવે શ્રી **ધર્મદાસ ગણિ ક્ષમાશ્રમણજીએ
ઉપદેશમાળામા** કહ્યુ છે કે—

" धम्मकहा उ अहिज्जइ, घराघरिं भमइ परिकहंतो य ।
गणणाइपमाणेण य अइरित्तं वहइ उवगरणं ॥ १ ॥ "

ભાવાર્થ—" ધર્મકથા આજીવિકા વાસ્તે ભણે અને તે
કથાઓને કહેતો છતો ઘરે ઘરે ભમે તેમજ ગણનાદિ પ્રમાણવડે
અધિક ઉપકરણ વહન કરે (રાખે) કહ્યુ છે કે—

' जिणा बारसरूवाइ, थेरा चोद्दसरूविणो ।
अज्जाण पन्नवीसं तु, अओ उड्ढं उवग्गहो ॥ १ ॥ '

ભાવાર્થ—"જિનકલ્પિઓ બાર પ્રકારની ઉપધિઓને ધારણ
કરનારા હોય છે, તથા સ્થવિર કલ્પિઓ ચૌદ પ્રકારની ઉપધિને
ધારણ કરે છે, સાધ્વીઓને પચ્ચીશ પ્રકારની ઉપધિ રાખવી કહી
છે તેથી અધિક હોય તો ઉપગ્રહ કહેવાય છે " એ પ્રમાણે, તથા
પ્રમાણ પ્રમાણવડે—

' कप्पा आयपमाणा, अड्ढाइज्जाउ आयया हत्था । '

ભાવાર્થ— પોતાના શરીર-પ્રમાણે (લાખા) ક-પ (ઉપડો) જીહો હાથ પહોળા હોય છે' ઇત્યાદિવડે ઉપર મુજબ નાથી અધિક ઉપક્રણ (મરજીથી) વહન કરે તો તે પાનથી ...થાય છે

વળી તે કેવા પ્રકારના ? **पंचिंदियदमणपरा** ઇંદ્રિય= ('**इदि परमैश्वर्ये** એ ધાતુથી સર્વ ઉપલબ્ધિ ભોગ પરમૈશ્વર્યના ...થી ઇંદ્ર=જીવ) જીવનુ ચિહ્ન ...જોયેલુ, ...ઈત્યાદિ ('**इन्द्रियमिन्द्रियलिङ्गम्**' ઇત્યાદિ સૂત્રના નિપાતન કરવાથી સિદ્ધ થાય છે) અને તે ઇન્દ્રિય બે પ્રકાર છે ૧ દ્રવ્યે ન્દ્રિય, ૨ ભાવેંદ્રિય તેમા નિવૃત્તિ ઉપકરણમા દ્રવ્યેન્દ્રિય કહેવાય છે અને લબ્ધિ, ઉપયોગ એ ભાવેંદ્રિયમા કહેવાય છે સ્પર્શ વગેરે પાચ ઇંદ્રિયો છે, તેના દમનમા તત્પર અર્થાત્ અનાદિ ભવના અભ્યાસથી પોતપોતાના વિષયોમા ઉચ્છૃંખલપણે વર્તનાર (ઇંદ્રિયો) ને પોતાને વશ કરનાર વશ નહિ ... ઇંદ્રિયો અનર્થના કારણરૂપ છે કારણ કહ્યુ છે કે—

'**तवकुलछायाभंसो पडिच्चपवणा अणिट्ठपहो।**
वसणाणि रणमुहाणि य इन्दियवसगा अणुहवंति ॥ ॥'

ભાવાર્થ—" ઇંદ્રિયોને વશ થયેલા પુરૂષો તપથી ભ્રષ્ટતા કુળથી ભ્રષ્ટતા, જાતિનો નાશ, પાંડિત્યનો નાશ અનિષ્ટ માર્ગ અને યુદ્ધ ... અને અનુભવે છે "

તથા—

'**आत्मभूपतिरयं चिरन्तनं पीतमोहमदिराविमोहित।**
किङ्करस्य मनसोऽपि किङ्करैरिन्द्रियैरहह किङ्करीकृत ॥१॥'

ભાવાર્થ—મોહરૂપી મદિરાના પાનવડે મૂઢ થયેલો એવો આ લાંબા કાળનો પણ આત્મા રૂપી રાજા ...આશ્ચર્ય અને ખેદની વાત તો એજ છે, કે પોતાના કિંકર-મનના ઇંદ્રિય રૂપી કિંકરોએ તેને કિંકર કર્યો છે ૧ ' તથા અન્યત્ર પણ કહ્યુ છે કે—

" **जयो यद्बाहुबलिनि, दशरथस्य निपातनम्।**
जितानितानि राजेन्द्र ! हृषीकाण्यत्र कारणम् ॥ १ ॥ "

ભાવાર્થ—"હે રાજેન્દ્ર! બાહુબલિની જે જીત અને રાવણનું જે મરણ નીપજ્યું એમાં વશ કરેલ અને વશ નહિ કરેલ એવી ઇંદ્રિયો જ કારણ છે ૧" તેમાં શ્રોત્રેંદ્રિયના વિષય ઉપર ઉદાહરણ—

વસંતપુર નામના નગરમાં પુષ્પસાર નામે એક ગાંધર્વિક (ગવૈયા) હતો તે અત્યંત મધુર સ્વરવાળો અને કુરૂપી હતો તેણે લોકોના હૃદયોને હરી લીધા હતા તે નગરમાંથી સાર્થવાહ દેશાંતરમાં ગયો હતો તેની સ્ત્રી ભ્રષ્ટ હતી તેણીએ કાંઈપણ કારણ વાસ્તે દાસીઓને મોકલી તે દાસીઓ સાંભળવા બેઠી તેથી તેણીઓએ જતા કાળને જાણ્યા નહિ લાંબે કાળે આવેલી તે દાસીઓ કહેવા લાગી કે—સ્વામિનિ! કોપ ન કરો, અમે જે આજે સાંભળ્યું છે તે પશુઓને પણ લોભાવે તેવું હતું, તો હે શેઠાણી! ચતુર મનુષ્યને લોભાવે તેમાં શું પૂછવું? 'શું?' એમ શેઠાણીએ પૂછ્યું ત્યારે દાસીઓએ તેણીને કહ્યું ત્યાર પછી તેણી પોતાના હૃદય સાથે ચિંતવવા લાગી કે 'હું કેવી રીતે જોઈશ?' કોઈક દિવસ તે શહેરમાં દેવતાની યાત્રા થઈ અને ઘણું શહેર ગયું તે ગવૈયો પણ ગયો લોક પણ પ્રણામ કરીને પાછા ફરે છે અને પ્રભાતકાળ વર્તે છે તે ગવૈયો પણ ગાન કરીને થાકી ગયો છતાં નગરની બહારના ભાગમાં સૂતો તે સાર્થવાહની સ્ત્રીએ પણ દાસીઓ સાથે આવીને પ્રણામ કરી દેવળને પ્રદક્ષિણા કરી દાસીઓએ કહ્યું કે—'આ તે છે' સંભ્રાંત થયેલી એવી તે શેઠાણી તે તરફ ગઈ પછી લાંબા દાંતવાળા કુરૂપી એવા તે ગવૈયાને કહેવા લાગી કે 'ન્હાન રૂપવડે જ ગાયન જોઈ લીધું' તેણીના આવા તિરસ્કારને આ ગવૈયાએ નેત્રાકાર જાણ્યો તેને અમર્ષ ઉત્પન્ન થયો તેણીના ઘરની સમીપમાં પ્રભાતકાળના સમયે ગાવાને આરંભ્યું (તેણીની ચાલચલગત ગાયનમાં ઊતારી) જેવી રીતે કુશલાતિ પુછે છે, જેમ ત્યાં ચિંતવે છે, જેમ લોકોને વિસર્જન કરે છે, જેમ આવેલા ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે તેણી ચિંતવવા લાગી 'આશ્ચર્ય છે' તેથી સાન્ત્વ ચરણુ થાન કરૂ એનું નિવારણ

તળથી પોતાના દેહને પડતો મૂ-યો "એમ એ શેઠાણી મરણ પામી એવી રીતે શ્રોત્રેન્દ્રિય દુ ખના કારણરૂપ થાય છે

એવી રીતે ચક્ષુરિન્દ્રિય-જે કારણથી સ્ત્રીઓના મુખ, નેત્ર, દાંત, અધર, સ્તન, સાથળ વગેરે અંગોના વડે પૂર્ણચન્દ્ર, કમળ, કુંદ કળી, પ્રવાલ, સુવર્ણ કલશ, કેળથભ આદિ ઉપમાઓ આપવાથી રસ, માસ, ચરબી, લોહી, સ્નાયુ, ચામડુ, હાડકાંરૂપ પ્રસ્તુત વસ્તુ સ્વરૂપને દૂર કરવા પૂર્વક મિથ્યા કલ્પવામા પ્રવૃત્તિ કરે છે તે માટે કહ્યુ છે કે—

' रूवनिवेमियनयणा, रमणीण विलासहासरमणीण ।
मज्झइ अयाणुयजणा, दीवसिहाए पयगा व ॥ १ ॥ "

ભાવાર્થ—વિલાસ, હાસ્યાદિવડે રમણિક એવી રમણીઓના રૂપમા નેત્ર સ્થાપન કરતો એવો અજ્ઞ મનુષ્ય દીવા ની આગમા પતંગીઆની માફક બધાય છે ૧ નિવૃત્તિ તો—

' न शक्य रूपमद्रष्टु चक्षुगोचरमागतम् ।
रागद्वेषा तु यो तत्र, तो बुध परिवर्जयेत् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—" દષ્ટિગોચર થયેલ રૂપ ન જોવુ એ અશક્ય છે, પરંતુ તે રૂપ જોવામા જે રાગ દ્વેષ થાય તેને બુદ્ધિમાન પુરૂષે ત્યાગ કરવો જોઇએ ૧ '

નાસિકા-ઇંદ્રિય પણ સુગધ અને દુર્ગંધના કારણરૂપ હોવાથી રાગ-દ્વેષવડે આત્માને કર્મનો બધ કરાવનાર છે તેને માટે કહ્યુ છે કે—

' असुहेसु मा विरज्जह, मा सज्जह सुरभिगधदव्वेसु ।
गधाभिगओ सिगपन्नगा नणु गया निहण ॥ १ ॥ '

ભાવાર્થ—" અશુભ (દુર્ગંધિ) પદાર્થોના વિષયમા વિરાગ ન કરો અને સુરભિ (સુગધી) પદાર્થોમા આસક્તિ ન કરો કારણ કે ગધની આસક્તિથી નિશ્ચયે ભમરા તથા સર્પો મરણ પામ્યા છે ૧ " એવી રીતે જિહ્વેન્દ્રિય માટે પણ સમજવુ કારણ કે-ઇષ્ટ, અનિષ્ટ આહારને વિષે રાગ અને દ્વેષ ઉપજે છે જેમ—

" મહુરન્નપાણમંસાઇરસવિસેસેહિં મોહિયા મુદ્ધા ।
ગલજન્તપાસબદ્ધા, મીણ વ્વ વિણાસમુવઇંતિ ॥ ૧ ॥ "

ભાવાર્થ—"મધુર અન્ન, પાન, માંસ આદિ રસ વિશેષવડે મોહિત થયેલા મુગ્ધ માછલાઓ ગળાને વિષે યંત્રપાશવડે બદ્ધ થઇને વિનાશ પામે છે ૧ "

સ્પર્શેન્દ્રિય પણ અશુભ અધ્યવસાયના કારણભૂત હોવાથી દુર્ગતિનું કારણ છે જેમકે—

" ણ્હાણ-વિલેવણ-સયણા-સણાણ સીમંતિણીણ અંગાણ ।
ફાસેસુ ગદ્ધિયહિયયા, વજ્ઝંતિ ગયવ્વ ધીરા વિ ॥ "

ભાવાર્થ—" સ્નાન, વિલેપન, શયન, આસન અને મુગ્ધ સ્ત્રીઓના અંગોના સ્પર્શ વિષે આસક્ત હૃદયવાળા ધીરપુરૂષો પણ હાથીની માફક બંધાય છે ૧ "

એવી રીતે એકેક ઇંદ્રિયના વિષયથકી પણ અનર્થ થાય છે, તો પછી જે પ્રાણી પાંચે ઇંદ્રિયોવડે પ્રવૃત્તિ કરે, તે ઘણા લાંબા કાળસુધી સંસારમાં જરા, મરણાદિને પ્રાપ્ત કરે (એ સ્વાભાવિક છે) જેમ તે કાચબાને બન્યું હતું તેનું ઉદાહરણ—

ગંગા નામની મહાનદીના કિનારે ગંગાદ્રહ છે ત્યાં ઘણા મગરમચ્છ, કાચબા વિગેરે જળનિવાસી પ્રાણીઓ વસે છે તેમાંના બે કાચબાઓ સ્થળમાં વિચરનાર અને ક્રીડા, દેડકા વગેરેના માંસમાં આસક્ત હતા તે દ્રહની ચોતરફ ભ્રમણ કરતા તે કાચબાઓને ચંડ-ભય કર શબ્દ કરતા (ચીસો પાડતા) ક્ષુદ્ર પાપી શિયાળોએ જોયા કાચબા પોતાની તરફ આવતા શીયાળોને જોઇ પોતાના ચાર પગ અને (પાંચમા) માથાને ગોપવી દઈ ચેષ્ટારહિત–કંપનરહિત થઈ નિર્જીવની જેમ રહ્યા શિયાળો પણ આવીને તે કાચબાઓને અહિંથી તહિં ફેરવે છે, ચલાવે છે, સ્પર્શ કરે છે, ઉપાડે છે, પાડે છે, પરંતુ જ્યારે કાંઈપણ કરી શકવાને અસમર્થ થાય છે ત્યારે તે શિયાળો કોઇ નજીકના ભાગમાં ગયા અને ગુપ્તપણે રહ્યા તે બે કાચબામાંથી એક કાચબાએ પાછળથી તે

શિયાળોને દૂર ગયેલા જાણી પગ પસાર્યા અને ડોક ઉંચી કરી, તેટલામા શીઘ્રતાથી આવી એક શિયાળે તે કાચબાને મુખવડે પકડ્યો અને ખડખડ કર્યો બીજો કાચબો તો થાકી ગયેલા અને પરિશ્રમને પામેલા શિયાળો ગયા ત્યાસુધી પોતાના અંગને સંકોચી રાખવાપૂર્વક નિશ્ચળ રહ્યો અને ક્ષણાંતર પછી પાખરૂપ પાજરામાથી પહેલા એક પગને કહાડ્યો, પછી બીજા પગને અને છેવટે માથાને બહાર કાઢયુ એ પ્રમાણે કરવાથી તે આત્માના સુખપૂર્વક વિચર્યો

આ દૃષ્ટાંતનો ઉપનય ઇંદ્રિયોને ગોપવવા ન ગોપવનાના ગુણ દોષપૂર્વક જાણી લેવો

તથા જિનેશ્વરોએ કહેલ સિદ્ધાંત અર્થાત્ અંગપ્રવિષ્ટ, અનંગપ્રવિષ્ટ એવા ભેદવાળા તીર્થંકરોએ પ્રરૂપેલા આગમોનો યોગવહનપૂર્વક સદ્ગુરૂના મુખકમલથકી જેઓએ પરમાર્થ-રહસ્ય સ્વીકારેલ હોય તે **जिनात्तसिद्धान्तगृहीतपरमार्था** જાણવા કારણ કે-યોગવહન કર્યા વિના સિદ્ધાંત ભણવાનો આગમમા નિષેધ કર્યો છે તે માટે **શ્રીઠાણાંગસૂત્ર**મા કહ્યુ છે કે-"ત્રણ વાચનાને અયોગ્ય જ ભાખ્યા છે તે આવી રીતે-અવિનીત ૧, વિકૃતિપ્રતિબદ્ધ ૨, અશાન્ત પરમક્રોધ ૩ " ઇત્યાદિ સૂત્ર સુગમ છે ' **न वाचनीया** સૂત્રનો અભ્યાસ ન કરાવવો આ કારણથકીજ અર્થ પણ ન સંભળાવવો કારણ કે સૂત્રથકી અર્થની અધિકતા છે તેમા અવિનીત-સૂત્ર તથા અર્થ આપનારના વંદનાદિ વિનયથી રહિત ૧ તેને ભણાવવામા દોષ છે જેથી કહ્યુ છે કે—

" **इयरह वि ताव थब्भइ, अविणीओ लंभिओ किमु सुएण ।**
माणद्दा नासिहई खय व गारो व सगाओ ॥ १ ॥ "

ભાવાર્થ—" અવિનીત શ્રુત ભણ્યા વિના પણ જ્યારે સ્તબ્ધ રહે છે, તો શ્રુતને પ્રાપ્ત કર્યા પછી તો શુ કહેવુ ? અર્થાત્ અધિક અવિનીત-વિનયહીન સ્તબ્ધ થાય છે માનયુક્ત પ્રાણી ક્ષત થયેલાને ક્ષારનુ સિંચન કરવાની માફક અધિક નષ્ટ થાય છે ૧ "

" गोजूहस्स पडागा, सय पलायस्स वड्ढइ वेग।
दोसोदए य समण, न होइ न नियाणतुल्ल च ॥ "

ભાવાર્થ—સ્વય પલાયન કરતા ગાયોના સમૂહને પતાકા (દેખવાથી) બતાવવાથી વેગ વધે છે (પણ ઘટતો નથી) દોષનો ઉદય થયે છતે શમન-ઉપશમન (શાન્તિ) નિદાનતુલ્યજ થાય એવો અર્થ છે

" विणयाहीया विज्जा, देइ फल इह परे य लोगम्मि।
न फलति विणयरहिया, सस्सा इव तोयहीणाइ ॥ १ ॥ "

ભાવાર્થ—"વિનયપૂર્વક ભણેલી વિદ્યા આ લોક અને પર લોકમા ફળ આપે છે, પાણી રહિત ધાન્યની માફક વિનયરહિત વિદ્યા ફળ આપતી નથી ૧ "

તથા વિકૃતિમા પ્રતિબદ્ધ અર્થાત ઘી વીગેરે મા વિશેષ આસક્ત ઉપધાનને કરી શકતો નથી એવો આશય છે આમા પણ દોષજ છે

" अतवो न होइ जोगो, न य फलए इच्छिय फल विज्जा।
अवि फलति विउलमगुण, साहणहीणा जहा विज्जा ॥२॥ "

ભાવાર્થ—"જેમ સાધનહીન વિદ્યા વિપુલ અવગુણને ફળે (આપે) છે, પરતુ તે વિદ્યા ઈચ્છિત ફળને આપતી નથી, તેમ તપ વિના જોગ થઈ શકે નહિ ૧ "

અવ્યવસિત-અનુપશમ-ઉપજાત નહિ થએલ પ્રાભૃતના સમાન પ્રાભૃત નરકમા પાડવામા કુશળ પરમક્રોધ જેને હોય તે અવ્યવસિતપ્રાભૃતિક સમજવો તથા " વિનીત ૧, અવિકૃતિ-પ્રતિબદ્ધ ૨, વ્યવસિતપ્રાભૃત ૩ એ ત્રણે વાચના આપવાને યોગ્ય છે તથા સિદ્ધાતને ભણવાથી ગતિનો - પણ ફેરફાર થાય છે કારણ કે ચૌદ પૂર્વધરની જઘન્યથી લાતકદેવલોકમા ઉત્પત્તિ ' लन्तम्मि चउदपुव्विस्स ' એ વચનથકી જાણવી સિદ્ધાન્ત ભણ્યા વિના દેવપણાને પામ્યા છતા પણ શોક કરે છે કારણ કે શ્રીઠાણાગસૂત્રમા કહ્યુ છે કે—

"દેવો ત્રણ સ્થાનવડે પરિતાપને પામે, તે આવી રીતે-અહો! મે છતે બળે, છતે વીર્યે, છતે પુરૂષાર્થે, ક્ષેમ અને સુભિક્ષતાની પ્રાપ્તિમા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય વિદ્યમાન હોતા છતા પણ નિરોગી શરીરવડે ઘણા શ્રુતનો અભ્યાસ ન કર્યો ૧, અહો! આ લોકમા આસક્ત પ્રતિબદ્ધ અને પરલોકમા પરાઙ્મુખ એવા મે વિષયતૃષ્ણાવડે લાબા કાળ સુધી સાધુધર્મ પરિપાલન કર્યો નહિ ૨, અહો! મ્હે ઋદ્ધિગારવ, રસગારવ, શાતાગારવવડે અને ભોગની અભિલાષામા આસક્ત થઈ વિશુદ્ધ ચારિત્ર સ્પર્શ્યું (પાળ્યું) નહિ ૩, આ ત્રણ સ્થાનકોવડે દેવો પરિતાપ પામે છે"

આ કારણથી તપસ્યાનુ વહન કરવા પૂર્વક જેમણે સિદ્ધાન્તનો સાર ગ્રહણ કર્યો છે તથા ઇર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ, આદાનનિક્ષેપસમિતિ, પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ એ પાચ સમિતિવડે યથોક્ત ગમન વગેરે કૃત્યોમા પ્રવૃત્ત થયેલા તથા ગોપન=ગુપ્તિ ('स्त्रियां क्ति' એ સૂત્રથી ક્તિપ્રત્યય થયો છે) આવતા કર્મરૂપી કચરાનો નિરોધ એવો આશય છે અકુશલથી નિવૃત્તિ અને કુશળમા પ્રવૃત્તિરૂપ મનોગુપ્તિ ૧, વચનગુપ્તિ ૨, કાયગુપ્તિ ૩ એમ ત્રણ ગુપ્તિઓવડે ગુપ્ત કહ્યું છે કે—

"मणगुत्तिमाइयाओ, गुत्तीओ तिन्नि हुंति नायव्वा ।
अकुसलनिवित्तिरूवा, कुसलपवित्तिस्सरूवा य ॥ १ ॥"

ભાવાર્થ—"મનોગુપ્તિ ૧, વાગ્ગુપ્તિ ૨, કાયગુપ્તિ ૩ એ ત્રણ ગુપ્તિઓ જાણવી તેના સ્વરૂપને કહે છે અકુશળ=ખરાબ મન, વચન અને કાયાના નિરોધરૂપ, તેમજ કુશળ મન, વચન અને કાયાની પ્રવૃત્તિ સ્વરૂપ તે હોય છે ૧"

વિવેચન—અહિ મનોગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનને અનુસરનાર કલ્પનાઓનો સમૂલ વિયોગ તે ૧, શાસ્ત્રને અનુસરનારી, પરલોકને સાધનારી, ધર્મધ્યાનના અનુબધવાળી મધ્યસ્થપણાની પરિણતિ ૨, કુશળ અને અકુશળ મનોવૃત્તિના નિરોધવડે યોગનિરોધ અવસ્થામા થનારી પોતાના આત્મામા લીનતારૂપ ૩

વાગ્ગુપ્તિ બે પ્રકારની છે. મુખવિકાર, નેત્રવિકાર, ભ્રૂવિક્ષેપ, આંગળીઓ મરોડવી, ઊભા થવું, ઉધરસ આણવી, હુંકાર કરવો, કાંકરા ફેંકવા ઈત્યાદિ પ્રયોજનસૂચક ચેષ્ટાઓનો પરિહાર કરી 'આજે મ્હારે ન બોલવું' એવો અભિગ્રહ કરવો તે પ્રથમ વાગ્ગુપ્તિ ૧, (કારણ કે ચેષ્ટાઓવડે પોતાના પ્રયોજનને સૂચવનારનો મૌન કરવાનો અભિગ્રહ નિષ્ફળ જ જાણવો) તથા વચન, પૂછવું, બીજાએ પૂછેલ અર્થનો ખુલાસો કરવો ઈત્યાદિમાં લોક તથા આગમનો વિરોધ ન થાય તેમ મુહપત્તીવડે મુખકમળને ઢાંકી બોલનારને પણ વાણીની પ્રવૃત્તિના નિયમનરૂપ બીજી વાગ્ગુપ્તિ સમજવી ૨, વાગ્ગુપ્તિના આ બે ભેદોવડે સર્વથા વાણીનો નિષેધ અને સમ્યગ્ભાષણરૂપ વાણીની પ્રવૃત્તિ એ બન્ને પ્રતિપાદન કર્યાં. ભાષાસમિતિમાં તો સમ્યગ્ વાક્પ્રવૃત્તિ જ છે, એમ વાગ્ગુપ્તિ અને ભાષાસમિતિમાં તફાવત છે. કહ્યું છે કે—

"समिओ नियमा गुत्तो, गुत्तो समियत्तणंमि भयणिज्जो ।
कुसलवयमुदीरंतो, ज वयगुत्तो वि समिओ वि ॥ १ ॥"

ભાવાર્થ—ગુપ્તિમાન્ પુરુષ નિશ્ચયે સમિતિયુક્ત હોય, સમિતિયુક્તમાં ગુપ્તિની ભજના સમજવી. જેમકે-કુશળ=પ્રશસ્ત વચનને બોલનાર વચનગુપ્ત અને સમિતિયુક્ત પણ કહેવાય છે. ૧

કાયગુપ્તિ બે પ્રકારની છે. ચેષ્ટાઓની નિવૃત્તિરૂપ ૧, આગમને અનુસરી ચેષ્ટાઓના નિયમરૂપ ૨. તેમાં દેવસંબંધી, મનુષ્ય વગેરે સંબંધી ઉપસર્ગોની પ્રાપ્તિમાં અને ક્ષુધા=ભૂખ, પિપાસા=તૃષા ઈત્યાદિ પરીષહ વગેરેના સંભવમાં કાઉસ્સગ્ગ કરવો ઈત્યાદિવડે કાયાને જે નિશ્ચલ કરવી તે, અને સઘળા યોગોની નિરોધ અવસ્થામાં જે સર્વથા કાયાની ચેષ્ટાઓનો નિરોધ કરવો તે પહેલી કાયગુપ્તિ ૧, તથા ગુરુને પ્રશ્ન કરવો, શરીરને, સંસ્તારકને તથા ભૂમિ વિગેરેને પ્રતિલેખવી અને પ્રમાર્જન કરવું એ વિગેરે સિદ્ધાંતમાં કહેલી ક્રિયાના સમૂહ પૂર્વક સાધુએ શયન વિગેરે કરવું જોઈએ, તેથી કરીને શયન, આસન, નિક્ષેપ (મૂકવું) અને આદાન (ગ્રહણ કરવું) વિગેરે ક્રિયામાં સ્વચ્છંદ ચેષ્ટાનો ત્યાગ

કરીને જે નિયમિતપણે કાયાની ચેષ્ટા કરવી, તે બીજી કાયગુપ્તિ કહેવાય છે ॥ ૮

આવા પ્રકારના સાધુઓ ગુરૂ (મુનિ) ગુણે કરીને રહિત પાસત્થાદિક હોય છે, તેઓને વાંદવા જોઈએ નહીં, એ વાત કહે છે—

पासत्थो ओसन्नो, होइ कुसीलो तहेव संसत्तो।
अहछंदो वि य एए, अवंदणिज्जा जिणमयम्मि ॥ ९ ॥

ગાથાર્થ—પાસત્થો, ઓસન્નો, કુશીલ, સંસક્ત અને યથાછંદ એ પાંચ જિનેશ્વરના મતમાં અવંદનિક કહેલા છે ૯

વ્યાખ્યાર્થ—તેમાં દર્શનાદિની પાસે રહે એ પાર્શ્વસ્થ, અથવા મિથ્યાત્વ વિગેરે બંધના હેતુરૂપ પાશમાં રહેનાર પાશસ્થ "તે પાસત્થો સર્વથી અને દેશથી એમ બે પ્રકારે જાણવો તેમાં સર્વથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પાસે રહે તે સર્વ પાર્શ્વસ્થ કહેવાય છે જે સાધુ શય્યાતરપિંડ, અભ્યાહૃતપિંડ, નિત્યપિંડ, નીચ પિંડ (હુગંછનીય કુળનો) અગ્રપિંડને વિના કારણે વાપરે તે દેશ પાર્શ્વસ્થ ગણાય છે તથા ગૃહસ્થોના ઘરની નિશ્રાએ વિચરે, વિના કારણ સ્થાપના કુલમાં પ્રવેશ કરે સંકૃતિ[1] જોવા જાય તેમજ ગૃહસ્થોનો પરિચય કરે તે સાધુ પણ દેશપાસત્થો કહેવાય છે"

સાધુસામાચારીના પરિપાલનમાં જે મંદ-શિથિલ હોય તે અવસન્ન જાણવો "ઓસન્ન પણ સર્વથી અને દેશથી એમ બે પ્રકારે હોય છે પીઠ, ફલક વિગેરેના સહાકારણ વાપરનાર આસક્ત સ્થાપનાપિંડ ગમેના આહારનું ભોજન કરનાર સર્વથા ઓસન્ન જાણવો આવશ્યક, સ્વાધ્યાય, પ્રતિલેખના, ધ્યાન, ભિક્ષા, આહાર ક્રિયાદિમ, આવવા જવામાં, સ્થાનમાં, સુવા બેસવામાં ઉપયોગ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ ન કરે અથવા ગુરુવચન બળાત્કારથી કરે તો પણ ન્યૂનાધિક ક્રિયા કરે, તેને દેશથી ઓસન્ન કહેવામાં આવે છે જેમ અવિનીત બળદ ધોસરીને ભાગી નાખે છે તેમ ગુરૂમહારાજના વચનને નહિ કરતો સાધુ પણ બલાત્કારથી ક્રિયાનો નાશ કરે છે

1. જમણવાર સંખડી-પકવાન।

'જેનુ શીલ ખરાબ હોય તે કુશીલ કહેવાય "જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમા એમ ત્રણ પ્રકારનો કુશીલ વીતરાગ પરમાત્માએ અવદનીય પ્રરૂપેલ છે કાલ વિગેરે જ્ઞાનાચારની વિરાધના કરનાર જ્ઞાનકુશીલ, દર્શનાચારની વિરાધના કરનાર દર્શનકુશીલ અને કૌતુક, ભૂતિકર્મ, પ્રશ્નાપ્રશ્ન, નિમિત્ત, આજીવ, માયા, લક્ષણ, વિદ્યા, મત્ર ઈત્યાદિથી આજીવિકા ચલાવનાર સાધુ ચારિત્રકુશીલ કહેવાય છે

બીજાઓને સૌભાગ્યાદિ માટે સ્નાનાદિ કરાવવુ તે કૌતુક કહેવાય છે તાવવાળા વિગેરેને ભસ્મ આપવી તે ભૂતિકર્મ કહેલ છે સ્વપ્નવિદ્યાનુ કથન અથવા કર્ણપિશાચિકા વિદ્યા, મત્ર વિગેરે દ્વારા જે બીજાઓને કહે તે પ્રશ્નાપ્રશ્ન, ભૂત, ભવિષ્યાદિ ભાવોનુ કથન નિમિત્ત કહેવાય છે જાતિ, કુલ, શિલ્પ, કર્મ, તપ, ગુણ, સૂત્રાદિ સાત પ્રકારનુ આજીવ કહેવાય છે શઠતાથી બીજાને ઠગવુ તે માયા, સ્ત્રી, પુરુષાદિકના લક્ષણો કહેવા તે લક્ષણ, વિદ્યા અને મત્ર એ પ્રસિદ્ધ છે

તેમજ સસક્ત જેમ પાસત્થા વિગેરે અવદનિક છે, તેમજ સસક્ત પણ અવદનિક છે તે પાસત્થાદિકને અથવા તપસ્વિને પ્રાપ્ત કરીને દોષ, ગુણનો સમીપવર્તી થાય છે કહ્યુ છે કે-" જેમ ગાયોને ચારો આપવાના વાસણમા તેનુ ઉચ્છિષ્ટ અને અનુચ્છિષ્ટ સર્વ ઘાસ મિશ્રિત થઈ જાય છે એ પ્રમાણેજ જેટલા મૂલગુણ અને ઉત્તર ગુણના દોષો અને ગુણો છે, તે તેમા સમીપ રહેલા હોય છે તેથી તે સસક્ત કહેવાય છે રાજવિદૂષક વિગેરે અથવા જેમ બહુરૂપી નટ અથવા હળદરનો રગ વિગેરે વણા વર્ણની મેળવણી, એવીજ રીતે શુદ્ધ યા અશુદ્ધ જવાની સાથે મળે તેવા પ્રકારનોજ થાય છે તેથી તે સસક્ત કહેવાય છે રાગ, દ્વેષ, મોહને જીતનારા જિનેશ્વરોએ તે સસક્ત સક્લિષ્ટ અને અસક્લિષ્ટ એમ બે પ્રકારે કહેલ છે પાચ પ્રકારના આશ્રવમા પ્રવર્તેલો, ત્રણ પ્રકારના ગારવમા આસક્ત અને સ્ત્રી, ગૃહ વિગેરેમા સક્લેશ પામનાર સક્લિષ્ટ નામનો સસક્ત કહેવાય છે પાસત્થા વિગેરેમા યા સવિગ્ન સાધુઓમા જ્યા મળે ત્યા તેના પ્રકારના

ધર્મ ઉપર પ્રેમવાળો અથવા શિથિલ થાય છે તેને અસંક્લિષ્ટ સંસક્ત કહેવામાં આવે છે

આગમની અપેક્ષા ગણ્યા સિવાય સ્વેચ્છયા જે પ્રવૃત્તિ કરે, તે સાધુ યથાચ્છંદ કહેવાય છે કહ્યું છે કે—"ઉત્સૂત્રને આચરતો, ઉત્સૂત્રનેજ પ્રરૂપતો સાધુ યથાછંદ અથવા ઇચ્છાછંદ કહેવાય છે ઉત્સૂત્રને, શાસ્ત્રમાં નહિ ઉપદેશેલું, સ્વછંદથી વિકલ્પેલું, અનુવાદ વિનાનું, બીજાને ક્લેશ પમાડે છે તથી તે બોલનાર યથાછંદ જાણવો સ્વછંદ મતિથી વિકલ્પ કરનાર, કાંઈક સુખશાતા વિકૃતિમાં આસક્ત ત્રણ ગારવવડે સંસારમાં ડૂબે છે તેને યથાછંદ જાણું" એ પાસત્થા વિગેરે જિનેશ્વરના મતમાં અવંદનીય કહ્યા છે પરંતુ લોકમાં નહિ ૯

હવે પાસત્થા વિગેરેને વંદન કરનારમાં શું દોષ? એ કહેવાય છે—

"पासत्थाई वंदमाणस्स, नव कित्ती न निज्जरा होइ ।
जायइ कायकिलेसा बंधो कम्मस्स आणाई ॥ १० ॥

ગાથાર્થ—પાસત્થા વિગેરેને વંદન કરનારની કીર્તિ અથવા નિર્જરા થતી નથી, કાયક્લેશ અને આજ્ઞાભંગ આદિ કર્મનો બંધ થાય છે

વ્યાખ્યાર્થ—ઉપર્યુક્ત લક્ષણયુક્ત પાસત્થા વિગેરેને નમસ્કાર કરનારની 'અહો! આ પુણ્યશાળી છે' ઇત્યાદિ પ્રકારની કીર્તિ થતી નથી, પરંતુ 'જરૂર આ પણ આવાજ સ્વરૂપવાળો છે કે આ પાસત્થાદિને વંદન કરે છે એવી અપકીર્તિ થાય છે તથા કર્મના ક્ષયલક્ષણવાળી કર્મની નિર્જરા થતી નથી, કારણકે તીર્થંકરોની આજ્ઞાની વિરાધના કરવાથી તેઓ નિર્ગુણી છે (જે એકઠું કરાય તે) કાય=દેહ તેને નમાવવો એ વિગેરે પ્રકારનો ક્લેશ ઉત્પન્ન થાય છે કારણ કે વંદન તે સિવાય થઈ શકતું નથી તથા 'જે કરાય તે કર્મ જ્ઞાનાવરણ વિગેરે પ્રકારનું' તેને વિશેષ રચનાવડે આત્મામાં સ્થાપવું, અથવા પોતાના સ્વરૂપને તિરસ્કાર કરનાર આત્માનો બંધ તે કર્મબંધ થાય છે તથા આજ્ઞાભંગ

વિગેરે દોષોને પામે છે ભગવંતપ્રતિકૂળ-પ્રત્યનીક (આજ્ઞા લોપી) વિરાધક હોય તેને વંદન કરવામાં આજ્ઞાભંગ કેવી રીતે? તેને જોઈને બીજાઓ પણ વંદન કરે એ અનવસ્થા, તેઓને વંદન કરતા જોઈ બીજાઓને મિથ્યાત્વ, કાયક્લેશથી અથવા દેવતાઓ થકી આત્મવિરાધના તેઓને વંદન કરવાથી તેઓએ કરાતી અસંયમની અનુમોદનાથી સંયમની વિરાધના ઈત્યાદિ દોષોથી કર્મબંધ થાય છે ૧૦

પાસત્થા વિગેરે નિર્દયતાવડે આરંભયુક્તજ હોય છે આથી તે ભાવપ્રધાન ગુણશાલિના વંદનનો આસ્વાદ લેતો પોતાને તથા નિષ્કારણ નમસ્કાર કરનાર એવા બીજાઓને જે દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે તે દૃષ્ટાંતદ્વારા કહે છે—

जह लोहसिला अप्प पि, बोलए तह विलग्गपुरिस पि ।
इय सारंभो य गुरु, परमप्पाण पि बोलेइ ॥ ११ ॥

ગાથાર્થ—જેમ લોઢાની શિલા પોતાને તથા પોતાને વળગેલા પુરૂષને પણ બુડાડે છે, તેમજ આરંભયુક્ત ગુરૂ પોતાને અને પરને ડૂબાવે છે ૧૧

વ્યાખ્યાર્થ—('યથા' શબ્દ ઉપમામા છે) લોઢાની શિલા પોતાને પણ સમુદ્રની અંદર બુડાડે છે તથા પોતાના પર ચડેલ પુરૂષને પણ ડૂબાવે છે અહિં પાષાણમયી શિલા પણ ભારે હોવાથી પોતાને અને પરને બુડાડવામા પોતાના સ્વભાવથી સમર્થ છે જેમ કહ્યું છે કે—"હે વીર ! જે પત્થરઓ દુસ્તર સાગરમા પોતે ડુબે છે અને પરને બુડાડે છે તે પત્થરાઓ પણ તરે છે અને વાનરભટોને તારે છે, એ પત્થરના ગુણો નથી, સમુદ્રના ગુણો નથી, વાનરઓના ગુણો નથી, પરંતુ તે આ શ્રીમદ્ રામચંદ્રજીનો પ્રતાપ-મહિમા સ્ફુરાયમાન થાય છે" લોઢાની શિલા તો તેનાથી પણ બહુજ ભારે હોય છે તો તેને માટે શું કહેવું ? આ પ્રકારે પૃથ્વીકાય વિગેરે જીવોની હિંસા કરનાર, ('ચ' શબ્દથી) બ્રહ્મચર્ય પરિભ્રષ્ટ ગુરૂ વંદન કરનારને અને પોતાને પણ સંસારરૂપી સાગરમા બુડાડે છે આવશ્યક નિર્યુક્તિમા કહ્યું છે કે—

" जे बभचेरभट्ठा, पाए उड्ढंति बंभचारीण ।
ते होंति कुटमंटा, बोही य सुदुलहा तेसिं ॥ १ ॥ "

ભાવાર્થ—" બ્રહ્મચર્યથી ભ્રષ્ટ જે મનુષ્યો બ્રહ્મચારિને પગે લગાડે છે તે લૂલા-લગડા થાય છે અને તેઓને બોધિબીજ બહુ દુર્લભ થાય છે "

વિશેષાર્થ—જે પાસત્થા વિગેરે બ્રહ્મચર્યથી રહિત છતા અભિમાનથી પોતાને વદન કરનાર બ્રહ્મચારિ તરફ પગ સ્થાપે છે, અર્થાત્ તેઓને વદન કરવામા નિષેધ કરતા નથી, તેઓ તેથી ઉપાર્જન કરેલ કર્મના (નારકપણુ વિગેરે પ્રકારના) વિપાકને મેળવીને ઘણા કષ્ટથી મનુષ્યત્વ મેળવે છે, ત્યારે પણ લૂલા-પાગળા થાય છે અને જિનશાસનના જ્ઞાનસ્વરૂપવાળી, સકળ દુખના વિનાશરૂપ બોધિ તેઓને એકવાર મળેલી હોવા છતા પણ તેઓ અનત સસારી હોવાથી બહુ દુર્લભ થાય છે તથા " તેઓ ચારિત્રથી અત્યત ભ્રષ્ટ હોવા છતા આગ સાધુઓના પરિવારવાળા શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયાકલાપને કરનાર ગુણશાલિ સાધુવર્ગને વદન કરાવે છે તેઓ પોતાના આત્માને સન્માર્ગથી અત્યંત દૂર કરે છે " એવી રીતે વ ન કરનાર અને વદન કરાવનાર બન્નેને દોષનો સભવ હોવાથી પાસત્થા વિગેરેને પણ વદન ન કરવુ જોઈએ તેમ જ જેઓ ગુણવાન હોવા છતા પણ તેઓની સાથે સસર્ગ કરે તેઓને પણ વાદવા નહિ જોઇએ તે બીજા નયમાથી દર્શાવવામા આવે છે —

" જેમ વિષ્ટા વિગેરે અશુચિ સ્થાનમા પડેલી ચપકમાલા સ્વરૂપથી સુદર હોવા છતા પણ અશુચિ સ્થાનના સસર્ગને લીધે મસ્તક ઉપર ધારણ કરાતી નથી, તેમ પાસત્થા વિગેરેના સ્થાનોમા વર્તમાન સાધુઓ પણ અપૂજ્ય, અવદનીય જાણવા પાસત્થા વિગેરેના સ્થાનો ઉપાશ્રય, બહિર્ભૂમિ વિગેરે કહેવાય છે બીજાઓ શય્યાતરપિડ ઇત્યાદિના ઉપભોગ સ્વરૂપવાળા સ્થાનો કહે છે જેના સસર્ગથી પાસત્થા વિગેરે થાય છે પરન્તુ એ સારી રીતે ઘટતા નથી કારણ કે તેઓ પણ તદ્રૂપજ થાય છે ચપકમાના ઉદાહરણનો ઉપનય પણ એવી રીતે જ સારો ઘટે છે

ચંપકમાલા કથા.

ચંપાના પુષ્પનો પ્રેમી એક કુમાર પોતાના મસ્તક ઉપર ચંપકમાલા સ્થાપન કરી ઘોડા ઉપર બેસીને જતો હતો. ઘોડાવડે ઉચ્છળતા કુમારની તે ચંપકમાલા અશુચિ સ્થાનમાં પડી ' હું ગ્રહણ કરૂં ' એવું વિચારી, અશુચિ જોઈ મૂકી દીધી. તે કુમાર ચંપાના પુષ્પો વિના ધૈર્ય પામતો ન હતો, તોપણ તેણે તેને સ્થાનના દોષથી મૂકી દીધી. એવી રીતે ચંપકમાલાના સ્થાને સાધુઓ, અશુચિના સ્થાનમાં પાસત્થા વિગેરે જાણવા. જે વિશુદ્ધ તેઓ (પાસત્થા વિગેરે) ની સાથે મળે અથવા સંવાસ કરે તેનો પણ પરિહાર કરવો જોઈએ. તેને માટે ચાલુ અર્થ સાધવા માટેજ બીજું દૃષ્ટાંત કહે છે.

" નિંદિતકુળમાં વસનાર ચઉદ વિદ્યાના પારગામી પણ નિંદિત થાય છે. શકુનિશબ્દથી ચઉદ વિદ્યાસ્થાનો લેવાય છે. "

" શિક્ષા ૧, કલ્પ ૨, વ્યાકરણ ૩, છંદ ૪, જ્યોતિષ ૫, નિરુક્તિ ૬ એ છ અંગ, ૪ વેદ ૧૦, મીમાંસા ૧૧, ન્યાયવિસ્તર ૧૨, પુરાણ ૧૩ અને ધર્મશાસ્ત્ર ૧૪ એ ચઉદ વિદ્યાસ્થાનો કહેવાય છે. "

" એમ જ પાસત્થા વિગેરે કુશીલ સાધુઓ મધ્યે વસનાર સુવિહિત સાધુઓ પણ નિંદિત થાય છે. " આ વિષય ઉપર એક કથા કહેવામાં આવે છે.

એક બ્રાહ્મણને ચૌદ વિદ્યાસ્થાનોના પારગામી પાંચ પુત્રો હતા. તેમાંથી એક બટુક એક દાસી સાથે લાગ્યો-આસક્ત થયો. તે દાસી મદિરા પીતી હતી, આ પીતો નહિ. તેણીએ કહ્યું કે ' જો તું પીએ તો આપણો સુંદર પ્રેમ થાય, અન્યથા વિલક્ષણ સંયોગ કહેવાય. ' એવી રીતે બહુ વાર બોલતી તેણીએ તેને મદિરા પીવરાવી. પ્રથમ છાનો પીતો, પાછળથી પ્રકટરીત્યા પીવા લાગ્યો. પછી અતિ પ્રસંગથી માંસભક્ષક થયો. દુરાચારી જનો સાથે સહવાસ કરવા લાગ્યો.

તઆની સાથે જ ખાવા, પીવા અને વસના લા યો પછી તેના પિતાએ અને સ્વજનોએ તેને સર્વબાહ્ય કર્યો અને તેનો ઘરમા પ્રવેશ બધ કર્યો અન્યદા તેનો સ્નેહાસક્ત બીજો ભાઈ તેની કોટડીમા પ્રવેશ કરી પૂછતો અને તેને ટાઈક આપતો તેથી તેના પિતાએ તેને ઠબકા આપી બહાર કાઢી મૂકયો ત્રીજો મહોલ્લા બહાર રહ્યો છતો પૂછવા લાગ્યો અને મઈક આપે તો તેથી તેને પણ બહાર કર્યો ચોથો પરપરાએ અપાવે તો તેને પણ બહાર કર્યો પાચમો ગ ધ પણ ઇચ્છતો નહિ એવી રીતે તેણે ઇદ્રિયોને કાબુમા રાખી તેથી તેને સર્વ ધનો સ્વામી બનાવ્યો બીજા ચારે પુત્રોને બહાર કર્યા તેઓ લોકમા નિ દિત થયા આ દૃષ્ટાતનો ઉપનય આ પ્રમાણે છે—જેવા દુરાચારી તેવા પાસત્થા વિગેરે, જેવો બ્રાહ્મણ તેવા આચાર્ય, જેવા પુત્રો તેવા સાધુઓ, જેમ તેઓનો બહિષ્કાર કરવામા આવ્યો એવી રીતે બહિષ્કાર કરવામા આવે છે કુશીલી સા સાથે સસર્ગ કરી પ્રવચન (સઘ) મા નિ દિત થાય છે, જે કુશીલીઆના સ ગને ત્યજે છે તે પૂજ્ય થાય છે અને સાવનન્ત મોક્ષને પામે છે એવી રીતે કુશીલીઆઓએ પોતાના સ ગ કરનારાને પણ બિગાડયા છે તે માટે કહ્યુ છે કે—

" જે જેવાની સાથે મૈત્રી કરે, તે થોડા વખતમા તેવો થાય છે, પુષ્પોની સાથે વસતા તલ પણ ફૂલની ગ ધવાળા થાય છે

किइकम्म च पससा, सुहसीलजणम्मि कम्मबधाय ।
जे जे पमायठाणा, ते ते उववूहिया हुति ॥ १२ ॥

ગાથાર્થ-સુખ ગાતામા લ પટ પાસત્થા વિગેરેને વદન કરવુ, પ્રશ સા કરવી તથી કર્મબ ધ થાય છે જે જે પ્રમાદસ્થાનો છે તે તે પુષ્ટ થાય છે ૧૨

વ્યાખ્યાર્થ—શાતાલ પટ પા સત્થાદિ લોકને **કૃતિકર્મ** વદન કરવુ, 'નમન વિગેરે કરવુ' તથા 'આ બહુશ્રુત અથવા વિનયવાન છે' એવા પ્રકારની પ્રશ સા કરવી તે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે ૮ પ્રકારના કર્મની વિશેષ રચના માટે થાય છે

કારણ કે પ્રશ સા કરવાથી તેઓ 'અમે પૂજ્ય જ છીએ' એમ

અત્યંત નિરપેક્ષ બની જાય છે વળી તેઓને વંદન પ્રશંસા કરવા મા જે દોષોની પુષ્ટિ થાય છે, તેજ કહે છે અથવા કર્મબંધનાજ કારણને કહે છે જે જે પાસત્થા વિગેરેના પ્રમાદસ્થાનો છે, કે જેમા પાસત્થા વિગેરે ખિન્ન થાય છે, તે તે સમર્થિત થાય છે, અનુમત થાય છે 'પાસત્થા વિગેરેની પ્રશંસા કરવામા તેઓની સર્વ પ્રમાદપ્રવૃત્તિ પણ પ્રશંસિત થઈ જાય છે' એ કહેવાનુ તાત્પર્ય છે પાપની અનુમોદનાથી મહાન્ દોષ થાય છે

અહિ કેટલાક સર્વથાજ અચારિત્રિને પાસત્થા માને છે પરંતુ સહૃદયોને તે યુક્તિયુક્ત જણાતુ નથી કેમકે એકાન્તથીજ પાસત્થો અચારિત્રી હોય તો સર્વથી અને દેશથી પાસત્થો એવા બે વિકલ્પની કલ્પના વ્યર્થ થાય, કારણ કે બન્ને વિકલ્પમા ચારિત્રનો અભાવ સમાન છે તો એ બે ભેદની કલ્પનાથીજ જણાય છે કે—અતિચાર સહિત ચારિત્ર પાળનારને પણ પાસત્થો માનવામાં આવે છે આ કથન કાંઈ અમારી બુદ્ધિથી કહેવામા નથી આવ્યુ **નિશીથચૂર્ણિમા** પણ એવુ જોવાય છે

"પાસત્થો સૂત્રપૌરુષીમા સૂવે છે, અથવા અર્થપૌરુષી કરતો નથી, દર્શનાતિચારોમા વર્તે છે, ચારિત્રોમા વર્તતો નથી અથવા અતિચારોને વર્જતા નથી, એવી રીતે પાસત્થો સ્વસ્થ રહે છે આ પાઠથી પાસત્થાનો સર્વથા ચરિત્રનો અભાવ નથી જણાતો, પરંતુ અતિચાર સહિત ચારિત્રપણુ પણ જણાય છે ૧૨

ચારિત્રની વિદ્યમાનતામા અવશ્ય સમ્યક્ત્વ હોય એથી સમ્યક્ત્વનુ સ્વરૂપ કહે છે—

अरिह देवो गुरुणो, सुसाहुणो जिणमय मह पमाण ।
इच्चाइ सुहो भावो सम्मत्त विति जगगुरुणो ॥ १३ ॥

ગાથાર્થ—અરિહંત દેવ, સુસાધુ ગુરૂ અને જિનેશ્વર પ્રભુનો મત મારે પ્રમાણ છે ઈત્યાદિ શુભ ભાવને જગદ્ગુરુ તીર્થંકર પરમાત્મા સમ્યક્ત્વ કહે છે

વ્યાખ્યાર્થ—સમ દેવ સમૂહે રચેલી અશોકવૃક્ષ વિગેરે

આઠ મહાપ્રતિહાર્યરૂપ પૂજાને યોગ્ય હોય તે અર્હન્ કહેવાય છે કહ્યુ છે કે—

अरहंति वंदणनमंसणाणि अरहंति पूयसक्कारं ।
सिद्धिगमणं च अरहा अरहंता तेण वुच्चंति ॥ १ ॥"

"વંદન, નમસ્કાર, પૂજાસત્કાર અને સિદ્ધિગમનને યોગ્ય હોવાથી અરિહંત અર્હન્ કહેવાય છે"

અથવા કટ (સાદડી) કુટિ (ઓરડી) વિગેરે સ્થળમા પણ અસ્ખલિત નિરાવરણ કેવળજ્ઞાનવડે જગતના સમસ્ત ભાવો જોનાર હોવાથી જેનાથી કાંઈપણ ગુપ્ત (છાનુ) નથી, તેથી તે અરહા, અથવા રથ વિગેરે મંડલ પરિગ્રહ જેને નથી તે અર્થ ઉપરથી અરહ, અથવા કોઈ પણ સ્વજનાદિમા રાગ નહિ પામતા તે અરહન્ અથવા '**रह त्यागे**' ધાતુનો નવ્પૂર્વક પ્રયોગ કરવાથી રાગ, કોપાદિના કારણભૂત મનોહર અથવા અનિષ્ટ વિષયોના સસર્ગમા પણ વીતરાગ વિગેરે નિજભાવનો ત્યાગ ન કરનાર અરહન્ વીતરાગ દેવ કહેવાય છે, તથા મોક્ષમાર્ગને સાધનાર ઉત્તમ સાધુઓ ગુરૂ તથા જિનેશ્વર પરમાત્માએ કહેલો આગમ એ ત્રણ જિનેશ્વરની આજ્ઞા આરાધવામા સાવધાન એવા મારે પ્રમાણ તત્ત્વરૂપ છે ઈત્યાદિ (અહિ આદિ શબ્દથી ઉપશમ, સંવેગ વિગેરે સ્વરૂપવાળો) મિથ્યાત્વાદિ કલંકરૂપી કિચ્ચડથી રહિત શુભ ભાવ (તત્ત્વનો અધ્યવસાય) સમ્યક્ત્વ છે એમ ત્રિભુવનના ગુરૂ તીર્થંકરો ફરમાવે છે ૧૩

હવે સમ્યક્ત્વની દુર્લભતાને પ્રકટ કરતા કહે છે—

लब्भइ सुरसामित्तं, लब्भइ य पहुत्तणं न संदेहो ।
एगं नवरि न लब्भइ, दुल्लहरयणं व सम्मत्तं ॥ १४ ॥

ગાથાર્થ—દેવોનુ સ્વામિત્વ અને મનુષ્યોનુ સ્વામિત્વ તે મેળવી શકાય છે એમા સદેહ નથી, પરંતુ ફક્ત ચિતામણિરત્ન સમાન દુર્લભ સમ્યક્ત્વ પામી શકાતુ નથી ૧૪

વ્યાખ્યાર્થ—પુણ્યના પ્રભાવથી દેવોનુ સ્વામિપણુ અર્થાત્ ઈંદ્રપણુ કહ્યુ છે કે—

" દ્વિતીયપદેશથી મણિરત્નજડિત- મુકુટધારી, ચપલ કુંડલ આભરણવાળો, ઐરાવણ વાહનવાળો શક્ર થયો " વળી પૃથિવીનુ અધિપતિત્વ-નરનાથપણુ મેળવી શકાય એમા સંદેહ-શંકા નથી વિશેષતા એજ છે કે દેશવિરતિ, સર્વ વિરતિથી રહિત ફક્ત એકલુ તત્ત્વોમા શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ત્વ પણ (દેશવિરતિ યા સર્વવિરતિ સહિત તો ફક્ત કહો) ચિંતામણિરત્નની જેમ મેળવી શકાતુ નથી જેમ લોકમા ભાગ્યહીન જીવોને ચિંતામણિ દુર્લભ હોય છે, તેમ સમ્યક્ત્વ અલ્પપુણ્યવાળા પ્રાણિયોને મળી શકતુ નથી તેને માટે પણ કહ્યુ છે કે—

ભાવાર્થ—" સૌભાગ્ય તથા રૂપ સહિત દેવોની અને મનુષ્યોની સંપત્તિ મેળવી શકાય છે, પરંતુ સંસારરૂપી સમુદ્રમા વહાણ સમાન સમ્યક્ત્વ પામી શકાતુ નથી ૧ "

હવે સમ્યક્ત્વનોજ દેવગતિમા ગમનરૂપ બીજો ગુણ કહે છે—

सम्मत्तंमि उ लद्धे, विमाणवज्जं न बंधए आउं ।
जइ य न सम्मत्तजढो, अहव न बद्धाउओ पुव्विं ॥ १५ ॥

ગાથાર્થ—સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યે છતે, જો સમ્યક્ત્વનો ત્યાગ ન કરે અથવા પહેલા (સમ્યક્ત્વ મેળવવા પહેલા) આયુષ્યનો બંધ ન કર્યો હોય, તો વિમાન સિવાયના આયુષ્યને ન બાંધે

વ્યાખ્યાર્થ—સમ્યક્ત્વધારી જીવ અહિં ઉત્કૃષ્ટથી તેજ ભવમા સિદ્ધ થાય કાલ વિગેરે સંપૂર્ણ સામગ્રીના અભાવથી જો તે ભવમા નિર્વાણ ન પામે, તે જીવ પણ સમ્યક્ત્વ મેળવ્યે છતે સૌધર્મ વિગેરે દેવલોક સિવાય આયુષ્ય ન બાંધે અર્થાત્ નારકી, તિર્યંચ, ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી વિગેરે ગતિનો રોધકરી વૈમાનિકદેવોમાજ જાય અતિપ્રસંગદોષનુ નિવારણ કહે છે ' જો છેલ્લા સમયે સમ્યક્ત્વ રહિત ન થાય ' (મિથ્યાત્વે ન જાય) ઉપલક્ષણથી વૈર વિગેરે કારણોવડે જો કલુષિત સમ્યક્ત્વવાળો પણ ન થાય અથવા શ્રેણિક વિગેરે ની જેમ નિશ્ચલ સમ્યક્ત્વધારી પણ જો પહેલેથી આયુષ્ય બંધ કરનાર ન થયો હોય પહેલેથી આયુષ્ય

બંધ કરનાર સમ્યક્ત્વી અનિયમિતપણે ચારે ગતિમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. દેવો અને નારકી જીવો સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય તો પણ મનુષ્યો માંજ ઉત્પન્ન થાય છે. કારણકે તેઓને દેવગતિનો નિષેધ છે એમ સમજવું.

હવે સમ્યક્ત્વધારી શ્રાવકે યથાવકાશે સામાયિક ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આવશ્યક ચૂર્ણીમાં કહ્યું છે ' જ્યારે સમય હોય ત્યારે સામાયિક કરે ' આથી તેની અધિકતા દર્શાવતા કહે છે—

दिवसे दिवसे लक्खं, देइ सुवण्णस्स खंडिय एगो ।
एगो पुण सामाइयं करेइ न पहुप्पए तस्स ॥ १६ ॥

ગાથાર્થ—એક મનુષ્ય પ્રતિદિવસ લાખ સોનૈયાનું દાન કરે અને એક મનુષ્ય સામાયિક કરે, તેમાં દાન કરનાર સામાયિક કરનારની બરાબર સમર્થ થઈ શકે નહિ. ૧

વ્યાખ્યાર્થ—જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ सम નો आय લાભ તે समाय એજ સામાયિક (विनयादि ગણમાં પાઠ હોવાથી ઠક પ્રત્યય સ્વાર્થમાં થાય છે) શિષ્ય શંકા કરે છે કે—તે ગણમાં समय શબ્દ કહેલ છે. તો समाय શબ્દમાં કેમ પ્રત્યય થાય ? જવાબમાં જણાવવાનું કે ' एकदेशविकृतमनन्यवद्भवति ' એ ન્યાયથી અથવા सम રાગ, દ્વેષ રહિત જીવનો आय લાભ તે समाय કહેવાય. રાગ દ્વેષ રહિત જીવ દરેક ક્ષણે ચિંતામણિ, કલ્પવૃક્ષ વિગેરેના પ્રભાવને ન્યૂન કરનાર, ઉપમા રહિત સુખના કારણભૂત અપૂર્વ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના પર્યાયો સાથે જોડાય છે. તે ક્રિયા નુષ્ઠાનનું પ્રયોજન समाय હોય તે સામાયિક, પાપકારી પ્રવૃત્તિના પરિહારરૂપ અને નિર્દોષ ક્રિયાના વારંવાર સેવનરૂપ વ્રતવિશેષને કહેવામાં આવે છે. સર્વ પ્રકારના આરંભથી નિવૃત્ત થયેલા પાપી એવા શ્રેષ્ઠ ગૃહસ્થ (શ્રાવકે) ગૃહવાસરૂપ મહાસાગરની નિરંતર ઉઠતી રહેલી બહુ બહોળી પ્રવૃત્તિરૂપ કલ્લોલોના સમૂહ અને આવર્ત (ભ્રમરી) થી ઉત્પન્ન થયેલી આકુળતાને નાશ કરનાર, અત્યંત પ્રચંડ મોહ રાજાના સૈન્યને તિરસ્કાર કરનાર મહા સુભટ સમાન આ સામાયિક પ્રતિદિવસ વચ્ચે વચ્ચે અવકાશે યત્નપૂર્વક કરવું જોઈએ.

પરમમુનિઓએ કહ્યુ છે કે—"ગૃહસ્થધર્મીને પાપકારિ યોગોના ત્યાગ કરવા માટે ફક્ત સામાયિક પરમ પ્રશસ્ત કારણ છે, એમ જાણી બુધજને આત્મહિતરૂપ પરમાર્થ કરવો જોઇએ" "જેથી સામાયિક કર્યે છતે શ્રાવક સાધુ જેવો થાય છે, એ કારણથી સામાયિક ઘણીવાર કરવુ જોઇએ" કોઈ એક દાનશૂર પ્રતિ દિવસ યાચકલોકોને લાખ સોનૈયા આપે, અને તેવુ દાન કરવામા અશક્ત કોઇએક મનુષ્ય સામાયિકના અતિચારના ત્યાગ કરી સામાયિક કરે, તો લાખ સોનૈયાનુ દાન કરનાર તે સામાયિક કરનાર સમાન ન થઈ શકે લાખ સોનૈયાના દાનથી પણ સામાયિક કરવામા અધિક ફળ છે એ કહેવાનો આશય છે ૧૬

હવે સામાયિક કરનારને એ ફળ શાથી ? એજ કહે છે, અથવા સામાયિક કરનારનુ વિશેષણદ્વારા કર્તવ્યસ્વરૂપ જ કહે છે —

निंदपससासु समो, समो य माणावमाणकारीसु ।
समसयणपरियणमणो, मामाइयसगओ जीवो ॥ १७ ॥

ગાથાર્થ—સામાયિકમા રહેલો જીવ પોતાની નિંદા અને પ્રશસામા તથા પોતાના માન કરનાર અને અપમાન કરનાર ઉપર સમાન હોય છે તથા સ્વજન અને પરજન પ્રત્યે પણ સમાન મનયુક્ત હોય છે ૧૭

વ્યાખ્યાર્થ—સામાયિક વ્રતવડે યુક્ત પ્રાણી બીજા પોતાના દોષો ખુલ્લા કરે અથવા પોતાના ગુણોની પ્રશસા કરે એ બનેમા સમાન અર્થાત્ નિંદાવડે રોષ ન પામે અને પ્રશસાવડે તોષ ન પામે. વળી માન-સત્કાર, અપમાન-અવગણના કરવાના સ્વભાવવાળા લોક ઉપર તુલ્ય કેટલાક સત્કાર કરે અને કેટલાક તિરસ્કાર કરે, પરતુ તેઓના ઉપર રાગ, દ્વેષ નહિ કરવાથી સમાન ચિત્તવૃત્તિ રાખે છે તથા સ્વજન અને પરજનના તરફ સમાનચિત્ત ધરાવનાર હોય છે સામાયિક યુક્ત મનુષ્ય સ્વજન અને પરજનને એક સરખી દૃષ્ટિથી જુએ છે એ કહેવાનુ તાત્પર્ય છે ૧૭

હવે સામાયિક જે કર્મ કરવાથી નિષ્ફલ થાય તે કહે છે—

सामाइय तु काउ, गिहकम्म जो य चिंतए सड्ढो ।
अट्टवसट्टोवगओ, निरत्थय तस्स सामइय ॥ १८ ॥

ગાથાર્થ—જે શ્રાવક સામાયિક કરીને આર્તધ્યાનવશથી પીડિત થઇ ઘર સંબંધી કામ ચિંતવે, તેનું સામાયિક નિર્થક જાણવું. ૧૮

વ્યાખ્યાર્થ—જે શ્રાવક નવમા વ્રતરૂપ સામાયિક કરીને આર્તધ્યાનની પરતંત્રતાવડે વ્યાકુલતા પામ્યો છતો ઘર સંબંધી કામકાજને જેમકે—"આજે ઘરે ઘી નથી, હિંગ, લવણ, ઇંધણાં નથી, આજે તો ભોજન થયું પણ કાલે કુટુંબનું શું થશે ? ગાયો તરશી છે, મારી સ્ત્રી ઘરમાં પ્રવૃત્તિવાળી છે, આજે પરોણા આવેલા છે" ઇત્યાદિ પ્રકારે ચિંતવે, એથી મનનું દુર્ધ્યાન એ ઉપયોગ શૂન્યતા વિગેરેથી સાવદ્યચિંતા વિગેરેમાં પ્રવર્તવું તે સામાયિકનો અતિચાર કહેલો છે તે ચિંતવવાનું ફળ કહે છે આર્તધ્યાનને વશ થનારનું સામાયિક નિષ્ફળ જાણવું ધર્મધ્યાનમાં પ્રવર્તવાથી જ સામાયિકની સફળતા છે એમ સમજવું

તેમાં સામાયિક કરવાની વિધિ પૂર્વગ્રંથોમાં આવી રીતે જોવાય છે આવશ્યક બૃહદ્‌વૃત્તિમાં—"અહીં ઋદ્ધિમાન્ અને ઋદ્ધિ વિનાનો એમ શ્રાવક બે પ્રકારના હોય છે' ઇત્યાદિથી શરૂઆત કરી "આ વિધિએ જઈ ત્રિવિધે સાધુઓને નમી પછી સામાયિક કરે, 'હે ભગવન્ ! હું સામાયિક કરૂં છું, જ્યાં સુધી સાધુઓની પર્યુપાસના કરૂં ત્યાં સુધી બે પ્રકારના (કરવા અને કરાવવા આશ્રી) સાવદ્ય યોગનું ત્રિવિધે પચ્ચખાણ કરૂં છું' એમ કર્યા પછી इरियावहिया પડિક્કમે, પછી આલોવી આચાર્ય વિગેરેને વાંદે" તથા પંચાશક વૃત્તિમાં—"આ વિધિએ જઇ ત્રિવિધે (મન, વચન, કાયાવડે) સાધુઓને નમી સામાયિક કરે, 'करेमि भंते !' ઇત્યાદિ ઉચ્ચાર્યા પછી इरियावहिया પડિક્કમે, પછી આલોચના કરી આચાર્યાદિને વાંદે" તથા નવપદ વિવરણમાં—"આવેલો (શ્રાવક) ત્રિવિધે સાધુઓને નમસ્કાર કરી તેમની સાક્ષિએ કરી 'करेमि भंते' ઇત્યાદિથી जाव साहू पज्जु

વસામિ ઇત્યાદિ સૂત્ર ઉચ્ચારી સામાયિક કરે, પછી **ઇરિયાવહિયા** પડિક્કમે અને પછી આગમનની આલોચના કરે " તેમ જ પંચાશકચૂર્ણિમા પણ **શ્રી યશોદેવસૂરિએ** કહ્યુ છે કે–" આ વિધિએ જઈ ત્રિવિધે સાધુઓને નમસ્કાર કરી સામાયિક કરે, '**करेमिभंते**–' ઇત્યાદિ પાઠ ઉચ્ચાર્યા પછી **इरियावहिया पडि** क्कमे" ઈત્યાદિ એવી રીતે ઘણા ગ્રંથોમા 'સામાયિક ઉચ્ચર્યા પછી **इरियावहिया** પડિક્કમવા' એમ જણાવનારા પ્રમાણો વિદ્યમાન હોવા છતા જેઓ સામાયિક ઉચ્ચર્યા પહેલા **इरियावहिया** પડિક્કમે છે તેઓને સુહૃદ્‌ભાવથી પૂછવુ જોઈએ કે–" તમે કયા ગ્રંથના અભિપ્રાયવડે એમ કરાવો છો? તેવા ભાવને જણાવનાર કોઈ પણ શાસ્ત્ર જોવામાં આવતુ નથી ?[1] આ સંબંધમા વિશેષ જિજ્ઞાસુએ અમારા ગુરુ **શ્રીજયસોમ** ઉપાધ્યાજીએ રચેલ સ્વોપજ્ઞ **ईर्यापथिकाषट्त्रिंशिकाविवरण** જોવુ

સામાયિકનો ઉપદેશ કરનારા સૂરિ તે ગુણવાન હોય છે એથી તેમના ગુણો કહે છે—

---

૧ 'સામાયિક ઉચ્ચાર્યા પહેલા **इरियावहिया** પડિક્કમવા' એમ સ્વીકાર કરનારાનો આવો અભિપ્રાય છે 'સામાયિક ઉચ્ચર્યા પછી **इरियावहिया** પડિક્કમવા' એમ સૂચન કરનાર જે પાઠો ટીકાકારે ઉપર જણાવ્યા છે તે પાઠોનો તેજ અર્થ સ્થલબુદ્ધિ જીવોની દૃષ્ટિમા તત્કાલ તો ભાસે છે, પરંતુ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી તાત્પર્યની ગવેષણા કરતા તેનો વિપરીત અર્થજ થાય છે તે આ રીતે 'ઉપર્યુક્ત પાઠમા પ્રતિપાદન કરેલુ **ईर्यापथिकीप्रतिक्रमण** તે આલોચના સંબંધિ છે? અથવા વંદન સંબંધિ છે? યા સામાયિક સંબંધિ છે? પ્રત્યુત્તરમા તમો પહેલા બે પક્ષ માન્ય નહિ કરી શકો કારણ કે તેમ કરવા જતા ઉપર્યુક્ત પાઠોથી તમારો પક્ષ પુષ્ટ થઈ શકશે નહિ કેમકે **ईर्यापथिकी** પડિક્કમ્યા સિવાય જેમ પડિલેહણનો આરંભ કરાતો નથી, તેમ આલોચના, વંદનાદિ પણ **इरियावहिया** પડિક્કમ્યા વિના કરી શકાય નહિ એ વિષયમા બન્નેનો એકજ મત છે આ કારણથીજ પ્રતિક્રમણની ઉક્તિમા પણ ત્યાં ત્યા આલોચના કરવાનો ઉપદેશ અને આચાર્યને વંદન કરવાનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરીને સંગત જણાય છે '**पच्छा**' (**पश्चात्**) એવુ પદ પણ આપના પક્ષને સાધી શકતુ નથી, કારણ કે એક વિધિ સમાપ્ત કર્યા પછી બીજા વિધિને દર્શાવવાના સમયે **पश्चात्**

पडिरूवाई चउदस, खंतिमाई य दसविहो धम्मो ।
बारस य भावणाओ, सूरिगुणा हुंति छत्तीस ॥ १६ ॥

गाथार्थ—प्रतिरूप विगेरे १४ गुणो, क्षमा विगेरे १० प्रकारनो धर्म, अने १२ प्रकारनी भावना ए सूरिमहाराजना ३६ गुणो छे १६

(पच्छा) [illegible] प्रयोग [illegible] प्रथमरानी नखवानी मतीने सम्मत छे बीजे प[illegible] त्याम [illegible] न [illegible] उचित नथी [illegible] अहि सामायिकविधि पूर्ण छे अथवा अपूर्ण छे ' प्रथम पक्षे विधि पूर्ण छे, एम जो कहेवामां आवे तो मुहपत्ति पडिलेही सामायिक संदिसावुं सामायिक ठाउं बेसणे संदिसावुं बेसणे ठाउं सज्झाय संदिसावुं सज्झाय करुं ए आदेशो नहि कहेल होवाथी स्पष्ट रीते (ते विधि) कल्पित कहेवाय अन्यथा विधिमांज शा [illegible] ? तो पछी **करेमि भंते** इत्यादि पाठ आचार्य महाराजे शा माटे कह्यो ? एम पण तमाराथी कही शकाशे नहि केम के ते पाठ सर्व सामायिकना भेदने [illegible] तात्पर्य [illegible] छे जो एम न होय तो तेटलाज सामायिक सूत्रनो पाठ मान्य राखवानो (अनिष्ट) प्रसंग उपस्थित थाय छे आ हेतुथीज अहि [illegible] इत्यादि प[illegible] अतिदेश कर्यो नथी. श्रीमद् **अभयदेवसूरिना** शिष्य श्रीमान् **परमानन्दसूरिजीए** पण पोते करेली **सामाचारीमां** सामायिक उच्चर्या पछीज **इरियावहिया** पडिक्कमवानुं प्रतिपादन करेल छे तेमज बन्नेए (खरतर अने तपागच्छे) स्वीकारेल श्रीमद् **वादिवेतालशांतिसूरि** [illegible] पण श्रीउत्तराध्ययन सूत्रनी बृहद्वृत्तिमां तेवी रीतेज प्रतिपादन कर्युं [illegible] ते बन्नेना पाठो नीचे प्रमाणे छे— जेणे सामायिक (व्रत) अंगीकार कर्युं [illegible] तेणे बन्ने संध्याए सामायिक ग्रहण करवुं तेनो विधि आ प्रमाणे छे पोषधशालामां साधुसमीपे अथवा [illegible] एक भागमां **इरियावहिया** पडिक्कमी **खमासमण** पूर्वक मुहपत्ति पडिलेही [illegible] खमासमणो सामायिक संदिसावुं ? बीजे खमासमणे सामायिक ठाउं ? ए प्रमाणे कही अर्धो नम्यो छतो नमस्कारपूर्वक **करेमि भंते सामाइयं** इत्यादि पाठ बोली ' आ वाचो ए प्रथम पाठ छे

' सामायिक स्वीकारनार ते (सामायिक) ना रचनारनी स्तुति करवी जोइए " ए उत्तराध्ययनना २६मा अध्ययननी वृत्तिमां रहेलो बीजो पाठ छे

बीजा पक्ष (अपूर्ण विधि) मां तो चर्चाज तजवी (न करवी) कारण के सामायिकनी विधिज अहि प्रतिपादन करी नथी एथी अनुक्रमरूप होवाथी **इरियावहिया** पहेलां पडिक्कमवा एम स्वीकारवुं उचित छे

વ્યાખ્યાર્થ—સૂરિના આ ૩૬ ગુણો છે તે આવી રીતે-પ્રતિરૂપ વિગેરે ૧૪ ગુણો. (પ્રાકૃત હોવાથી મૂળમા એકવચન મૂકયુ છે)તેમા-

" पडिरूवी तेयस्सी, जुगप्पहाणागमो महुरवक्को ।
गंभीरो धीमंतो उवएसपरो य आयरिओ ॥ १ ॥
अप्परिस्सावी सोमो, संगहसीलो अभिग्गहमई य ।
अविकत्थणो अचवलो, पसंतहियओ गुरू होइ ॥ २ ॥ "

" પ્રતિરૂપ ૧, તેજસ્વી ૨, યુગપ્રધાનાગમ ૩ મધુરવાક્ય ૪, ગંભીર ૫, ધીમાન્ ૬, ઉપદેશતત્પર ૭ અપરિશ્રાવી ૮, સૌમ્ય ૯, સંગ્રહશીલ ૧૦, અભિગ્રહમતિ ૧૧, અવિકત્થન ૧૨, અચપલ ૧૩ પ્રશાંતહૃદય ૧૪ એ ૧૪ ગુણયુક્ત ગુરૂ તે આચાર્ય કહેવાય છે

વિવેચન—વિશેષ પ્રકારની અવયવોની રચનાવડે જેનુ રૂપ-શરીરની આકૃતિ સુંદર-સુયોગ્ય હોય તે પ્રતિરૂપ (આ વિશેષણવડે શરીર સંપત્તિ કહી) અથવા પ્રધાનગુણ સહિત હોવાથી, તીર્થંકર વિગેરે તરફની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તીર્થંકરાદિના પ્રતિબિંબરૂપ જેનો આકાર હોય તે પ્રતિરૂપ ૧, તેજસ્વી=તેજવાળા દેદીપ્યમાન ૨, વર્તમાનકાળમા બીજા જનોની અપેક્ષાએ બહુ હોવાથી જેનુ શ્રુતજ્ઞાન ઉત્કૃષ્ટ હોય તે યુગપ્રધાનાગમ ૩, મધુરવાક્ય=પ્રિય હિતકર વચન બોલનાર ૪, ગંભીર=તુચ્છ ન હોય તે, બીજાઓથી જેના હૃદયની ગુહ્ય બીનાઓ લઇ ન શકાય તેવા ૫, ધૃતિમાન=જેના ચિત્તમા કંપ ન હોય તે ધીરજવાળા ૬, સદ્વચનોવડે માર્ગમા પ્રવર્તાવનાર તે ઉપદેશતત્પર ૭, છિદ્ર વિનાના શિલાના પાત્રની જેમ બીજાએ કહેલ નિજગુહ્યરૂપી પાણીને ન ઝરે તેવા તે અપ્રતિશ્રાવી ૮, પોતાની આકૃતિવડેજ આલ્હાદ ઉપજાવનાર તે સૌમ્ય ૯, તે તે પ્રકારના ગુણો વિચારી શિષ્ય, વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરેને ગ્રહણ કરવામા તત્પર, કારણકે તેવા પ્રકારનો ગુણ ગણની વૃદ્ધિ કરવામા હેતુભૂત છે તેવા ગુણવાળા એટલે સંગ્રહશીલ ૧૦, દ્રવ્યાદિમા વિવિધ પ્રકારના નિયમો તે અભિગ્રહ, તેવા અભિગ્રહ પોતે ગ્રહણ કરવામા અને અન્યને ગ્રહણ કરાવવામા જેની મતિ હોય તે અભિગ્રહમતિક ૧૧, અવિકત્થન=બહુ ન બોલનાર અથવા

પોતાની પ્રશંસા ન કરનાર ૧૨, અચપલ=સ્થિર સ્વભાવવાળો ૧૩, પ્રશાન્તહૃદય=જેનુ ચિત્ત ક્રોધાદિના સ્પર્શને ન પામતુ હોય તે ૧૪ એવા પ્રકારના ગુણોવડે શ્રેષ્ઠ ગુરૂ તે આચાર્ય કહેવાય છે તથા ક્ષમા વિગેરે ૧૦ પ્રકારનો ધર્મ—

" खंती य मद्दवज्जव, मुत्ती तव-संजमे य बोधव्वे ।
सच्चं सोय आकिंचण च बंभं च जइधम्मो ॥ १ ॥ "

ક્ષાન્તિ ૧, માર્દવ ૨, આર્જવ ૩, મુક્તિ ૪, તપ ૫, સંયમ ૬, સત્ય ૭, શૌચ ૮, આકિંચન્ય ૯, બ્રહ્મચર્ય ૧૦ એ દસ પ્રકારનો યતિધર્મ જાણવો સમર્થ અથવા અસમર્થ સંબંધી સહન કરવાનો પરિણામ, અર્થાત્ સર્વથા ક્રોધનો ત્યાગ તે ક્ષમા ૧, નિરહંકારી તે મૃદુ, તેનો ભાવ અથવા કર્મ તે માર્દવ અર્થાત્ નમ્રતા, નિરભિમાનવૃત્તિ ૨, જેનુ મન, વચન અને કાયાનુ કર્મ વક્ર ન હોય તે ઋજુ=સરળ તેનો ભાવ અથવા કર્મ સરળપણુ તે, આર્જવ=મન, વચન, કાયાની વિક્રિયાનો ત્યાગ અર્થાત્ માયારહિતપણુ ૩, બાહ્ય અને આભ્યંતર વસ્તુઓની તૃષ્ણાનો છેદ અર્થાત્ લોભનો ત્યાગ તે મુક્તિ ૪, રસ વિગેરે ધાતુઓ અથવા કર્મ જેનાવડે તપે તે અનશન વિગેરે બાર પ્રકારનુ તપ ૫, આશ્રવથી વિરતિ કરવી તે સંયમ ૬, મૃષાવાદથી વિરામ પામવો તે સત્ય ૭, સંયમમાં નિરતિચારતા તે શૌચ ૮, દ્રવ્યનો અભાવ, ઉપલક્ષણથી શરીર અને ધર્મના ઉપકરણો વિગેરેમા પણ મમતાનો અભાવ તે આકિંચન્ય ૯, બ્રહ્મચર્યની ૯ ગુપ્તિ સહિત બ્રહ્મચર્ય પાળવુ તે બ્રહ્મ ૧૦ આ દસ પ્રકારનો યતિધર્મ છે, બીજી રીતે તેમા લાઘવ=દ્રવ્યથી ઓછી ઉપધિ રાખવી અને ભાવથી ગૌરવનો ત્યાગ કરવો તે ત્યાગ=સર્વ સંગો ત્યજવા તે અથવા સંયમિઓને વસ્ત્રાદિ આપવા તે બાકી ઉપર પ્રમાણે કહેવામા આવે છે

તથા બાર ભાવના—"૧ અનિત્યભાવના, ૨ અશરણભાવના, ૩ સંસારભાવના, ૪ એકત્વભાવના, ૫ અન્યત્વભાવના, ૬ અશુચિત્વભાવના, ૭ આસ્રવભાવના, ૮ સંવરભાવના, ૯ નિર્જરાભાવના, ૧૦ લોકસ્વભાવભાવના, ૧૧ બોધિદુર્લભભાવના, ૧૨ ધર્મ

કથનાર અર્હન્ છે એ ઉપર્યુક્ત બારે ભાવના પ્રતિદિવસ ભાવવી જોઈએ તે ભાવનાઓનુ કાંઈક સ્વરૂપ અમે નિરૂપણ કરીએ છીએ.

તેમા સસારમા સર્વ પદાર્થોની અનિત્યતા વિચારવી તે અનિત્યભાવના ૧ પ્રાણિયોને મરણ વિગેરે ભયવાળા આ સસારમા કોઈપણ શરણ નથી એમ ચિતવવુ તે અશરણભાવના ૨, જીવોને ચોરાશી લાખ યોનિમા પરિભ્રમણ કરવુ પડે છે એમ વિચારવુ તે સસારભાવના ૩, એકલોજ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, એકલોજ કર્મોને એકઠા કરે છે, એકલોજ તે કર્મોને ભોગવે છે ઇત્યાદિ વિચારવુ તે એકત્વભાવના ૪, દેહથી જીવ જૂદો થયે છતે પુત્ર, સ્ત્રી, ધન વિગેરે પદાર્થોથી અત્યત ભેદ થાય છે આ કારણથી વાસ્તવિક રીતે લોકમા કોઈનો પણ સબધ નથી, ઈત્યાદિ ચિતવવુ તે અન્યત્વભાવના ૫, સાત ધાતુમય દેહના નવ દ્વારો નિરતર સ્ત્રવ્યા કરે છે, મલ, મૂત્ર, શ્લેષ્મ વિગેરે બીભત્સ વસ્તુઓ સહચારિ હોય છે આથી દેહનુ શુચિત્વ ક્યાથી હોય ? ઈત્યાદિ વિચારવુ તે અશૌચભાવના ૬, સસારમા રહેલ સમસ્ત જીવોને મિથ્યાત્વ, કષાય, અવિરતિ, પ્રમાદ, આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન વિગેરે હેતુઓવડે નિરતર કર્મો બધાય છે ઈત્યાદિ ચિતવવુ તે આસ્રવભાવના ૭, મિથ્યાત્વ વિગેરે કર્મબધના હેતુઓને સવરનાર સમ્યક્ત્વ વિગેરે ઉપાયોને વિચારવા તે સવરભાવના ૮, નિર્જરા બે પ્રકારની છે ૧ સકામા, ૨ અકામા તેમા સકામા નિર્જરા સાધુઓને અને અકામા નિર્જરા અજ્ઞાની જીવોને હોય છે બાર પ્રકારના તપવડે જે કર્મ ક્ષય કરવામા આવે તે સકામનિર્જરા અને તિર્યંચ વિગેરે જીવોને તરશ, ભુખ, છેદ, ભાર ઉપાડવો વિગેરે અનિચ્છાએ કષ્ટ સહન કરવામા જે કર્મનો ક્ષય થાય તે અકામ નિર્જરા જાણવી એવા પ્રકારની નિર્જરાભાવના ૯, કેડ ઉપર હાથ સ્થાપી પગ તિરછા પહોળા કરી રહેલ પુરૂષ જેવા આકારવાળા ધર્માસ્તિકાય વિગેરે ૭ દ્રવ્યોથી ભરેલ ચૌદ રાજલોકનુ ચિતવવુ તે લોકસ્વભાવ ભાવના ૧૦, અનતા કાળે મનુષ્યપણુ વિગેરે સામગ્રી મળવા છતા પણ આગે બોધિબીજ જીવોને દુર્લભ છે ઈત્યાદિ

વિચારવુ તે બોધિદુર્લભભાવના ૧૧; હવે ધર્મના કથન કરનાર અર્હન્ છે એ બારમી ભાવના —

"કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશવડે લોકાલોકનુ અવલોકન કરનારા અરિહંતોજ યથાર્થ ધર્મનુ કથન કરવામા અતિ કુશળ છે, પરંતુ બીજા નથી નિશ્ચયે વીતરાગ પરમાત્માજ સર્વત્ર પરોપકાર કરવામા ઉદ્યમવંત થઈ કદાચ પણ અસત્ય ન બોલે તેથી તેમનો પ્રરૂપેલો ધર્મ સત્ય છે જિનેશ્વરોએ ક્ષાન્તિ (ક્ષમા) વિગેરે દશ પ્રકારે ધર્મ કહ્યો છે, જે ધર્મને વિધિ પૂર્વક કરતો જંતુ સંસારરૂપ સમુદ્રમા ડબતો નથી, પૂર્વાપરમા વિરોધવાળા, હિંસા વિગેરે કરાવનારા, વિચિત્ર પ્રકારના વચનો પોતાની ઇચ્છાએ પ્રકટ કરનાર મિથ્યા મત સ્થાપકોએ પ્રરૂપેલ નરકગતિના વિરોધિ સઘળા ધર્મો સારી રીતે કહેવાયલા છે એમ કેમ કહેવાય? અને જે તેઓના નિદ્રાંત (મત) મા કવચિત્ દયા, સત્ય વિગેરેની પુષ્ટિ જોવામા આવે છે, તે માત્ર વચન રૂપજ છે, કિંતુ વાસ્તવિક નથી એમ વિદ્વાન પુરૂષો જાણી શકે છે, જે અનર્ગલ મદથી ઉન્મત્ત થએલ હાથીઓની શ્રેણિ સહિત સામ્રાજ્ય મળે છે, જે સમન્ત જનોને પ્રમોદ ઉત્પન્ન કરનાર વૈભવ મેળવાય છે, જે પૂર્ણચંદ્ર સમાન ઝગઝગતો ગુણનો સમૂહ પ્રાપ્ત થાય છે, અને જ પરમ સૌભાગ્ય પ્રગટે છે તે સમન્ત ધર્મની લીલા છે જે કલ્લોલોની શ્રેણિથી આકુળ સમુદ્ર પૃથ્વીને જલમય નથી બનાવતો, જે મેઘ જલની ભરપૂર વૃષ્ટિથી સકળ પૃથ્વીને આનંદિત કરે છે, જે જગત્મા સઘળા અંધકારનો નાશ કરવા સૂર્ય, ચંદ્ર ઉદય પામે છે, તે સમસ્ત અવશ્ય ધર્મનુજ માહાત્મ્ય છે આ લોક અને પરલોકમા હિતસમૂહને ઉત્પન્ન કરનાર, બંધુરહિતનો બંધુ, મિત્રરહિતનો મિત્ર, રોગની પીડાથી પીડિતોને ઔષધરૂપ, નિર્ધનતાથી પીડિત મનવાળાઓને ધનરૂપ, અનાથોનો નાથ, ગુણરહિત જનોને ગુણનો ખજાનો એક ધર્મજ જયવંત વર્તે છે, અરિહંત પરમાત્માએ કહેલો આ ધર્મજ સત્ય છે એમ વિચારી બુદ્ધિશાળી પુરૂષે સર્વ પ્રકારની વિભૂતિ કરનાર ધર્મમા અત્યંત દૃઢ રહેવુ જોઈએ જે ભવ્ય પ્રાણી આ ભાવનાઓમાથી નિર્મલ એક ભાવનાને પણ નિરંતર ભાવે, તો તે પણ પ્રાણિયોને દુઃખ આપનાર સમસ્ત

પાપોનો નાશ કરે છે તોપછી સમસ્ત જૈન સિદ્ધાંતને જાણનાર જે મનુષ્ય આદરપૂર્વક બાર ભાવનાઓ ભાવે તે અનુપમ અતુલ સુખને પામે તેમા શુ આશ્ચર્ય? અર્થાત્ તેમા આશ્ચર્ય પામવા જેવુ નથી," ૧૯

મુનિ મહારાજાઓ સદ્‌ગુણી સાધુઓથી પરિવર્યાજ શોભે છે, એથી સાધુઓના ગુણને કહેવા પૂર્વક સાધુઓનુ વધામણુ કહે છે —

छव्वय-छक्कायरक्खा, पचिंदिय लोहनिग्गहो खंती ।
भावविसुद्धी पडिलेहणाइकरणे विसुद्धी य ॥२०॥
सजमजोए जुत्तय, अकुसलमण-वयण-काय-सरोहो ।
सीयाइपीडसहण मरण उवसग्गसहण च ॥२१॥
सत्तावीसगुणेहिं, एएहि जो विभूसिओ साहू ।
सो पणमिज्जइ भत्तिब्भरेण हियएण रे जीव ? ॥२२॥

ગાથાર્થ—છ વ્રત અને છકાયની રક્ષા, પાચ ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી, લોભનો નિગ્રહ કરવો, ક્ષમા અત કરણની વિશુદ્ધિ, પડિલેહણ વિગેરે કરવામા વિશુદ્ધિ રાખવી (૨૦) સયમના યોગમા યુક્ત થવુ, અકુશળ મન, વચન અને કાયાનો રોધ કરવો, શીત વિગેરે પીડા સહન કરવી, મરણાંતિક ઉપસર્ગને સહન કરવા (૨૧) એ સત્યાવીસ ગુણોવડે જે સાધુ વિભૂષિત હોય તેને હે જીવ! ભક્તિથી ભરપૂર હૃદયવડે પ્રણામ કરવો જોઇએ ૨૨

વ્યાખ્યાર્થ—પૂર્વોક્ત સત્તાવીશ ગુણોવડે જે મુનિ અલકૃત હોય તેવા સાધુને આદરની અધિકતા પૂર્વક અત કરણથી (મનવડે) હે આ મન! નમસ્કાર કરવો જોઇએ 'ગુણવાન્ પાત્રને ભાવની પ્રધાનતાએ કરેલો નમસ્કાર ગુણને માટે થાય છે' એમ સૂચવ્યુ હવે સાધુના ગુણોને ગણતા છતા કહે છે 'छव्वय' ઇત્યાદિ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે લક્ષણવાળા રાત્રિભોજન વિરમણ પર્યંત છ વ્રત (પ્રાકૃત હોવાથી વિભક્તિનો લોપ થયો છે)

પૃથિવી વિગેરે છકાયની સારીરીતે રક્ષા કરવી, શ્રોત્ર (કર્ણ) વિગેરે પાંચે ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ (ઇષ્ટ, અનિષ્ટ શબ્દાદિમાં રાગ, દ્વેષ ન કરવો,) લોભનો નિગ્રહ વિરાગિપણું, ક્ષમા—ક્રોધનો નાશ, અંત કરણની શુદ્ધિ પડિલેહણ વિગેરે પ્રવૃત્તિમાં વિશુદ્ધિ, (શાસ્ત્રોક્ત પડિલેહણાદિ ક્રિયા સારીરીતે ઉપયોગ રાખી કરે,) સંયમયોગમાં આત્માને જોડવો, અકુશળ મન, વચન, કાયાનો નિરોધ (અટકાવવું) કુશળ મન, વચન, કાયાને ન અટકાવવા, શીત વિગેરે પીડાઓ સહન કરવી, કલ્યાણમિત્રની બુદ્ધિપૂર્વક મરણાંતિક ઉપસર્ગને સહન કરવા એ સાધુ અનગારના ગુણો છે ૨૦, ૨૧, ૨૨

અનગારના ગુણો કહ્યા, હવે શ્રાવકોના ગુણો ત્રણ ગાથાવડે કહે છે—

> धम्मरयणस्स जुग्गो, अक्खुद्दो रूववं पगइसोमो ।
> लोगप्पिओ अक्कूरो, भीरू असढो सुदक्खिण्णो ॥ २३ ॥
> लज्जालुओ दयालू, मज्झत्थो सोमदिट्ठि गुणरागी ।
> सक्कह सुपक्खजुत्तो, सुदीहदंसी विसेसन्नू ॥ २४ ॥
> वुड्ढाणुगो विणीओ, कयण्णुओ परहियत्थकारी य ।
> तह चेव लद्धलक्खो, इगवीस गुणेहिं संपन्नो ॥ २५ ॥

ગાથાર્થ—અક્ષુદ્ર ૧, રૂપવાન્ ૨, પ્રકૃતિસોમ ૩, લોકપ્રિય ૪, અક્રૂર ૫, પાપભીરૂ ૬, અશઠ ૭, સુદાક્ષિણ્ય ૮, લજ્જાળુ ૯, દયાળુ ૧૦, મધ્યસ્થ—સૌમ્યદૃષ્ટિ ૧૧, ગુણરાગી ૧૨, સત્કથારાગી ૧૩, સુપક્ષયુક્ત ૧૪, સુદીર્ઘદર્શી ૧૫, વિશેષજ્ઞ ૧૬, વૃદ્ધાનુગ ૧૭, વિનીત ૧૮, કૃતજ્ઞ ૧૯, પરહિતકારક ૨૦, ધર્મરૂપ લક્ષ્યને મેળવનાર ૨૧ એ ૨૧ ગુણોવડે યુક્ત મનુષ્ય ધર્મરત્નને યોગ્ય જાણવો ૨૩, ૨૪, ૨૫

વ્યાખ્યાર્થ—આ ૨૧ ગુણોવડે યુક્ત મનુષ્ય ધર્મોમાં રત્ન સમાન શ્રી જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલ દેશવિરતિ—ધર્મરત્નને મેળવવા યોગ્ય છે ગુણ અને ગુણિનો કથંચિદ્ અભેદ મનાતો હોવાથી ગુણિનું પ્રતિપાદન કરવા પૂર્વક તે ગુણોનેજ કહે છે પ્રથમ અક્ષુદ્ર—તુચ્છ

મતિથી રહિત ૧, રૂપવાન્-પ્રશસનીય રૂપશાલિ અર્થાત્ સ્પષ્ટ પચે દ્રિય ૨, પ્રકૃતિસોમ-સ્વભાવથી પાપકર્મ ન કરનાર ૩, લોકપ્રિય -સદા સદાચરણ કરનાર ૪, અક્રૂર-મત્સર વિગેરેથી જેના પરિણામ દૂષિત ન હોય તે ૫, ભીરૂ-આલોક અને પરલોકના અપાય (કષ્ટ) થી ભીરૂ ૬, અશઠ-અન્યને નહિ ઠગનાર ૭, સુદાક્ષિણ્ય-પ્રાર્થનાને ભગ કરવામા ભીરૂ ૮, લજ્જાળુ-અકાર્યનો ત્યાગ કરનાર ૯, દયાળુ -પ્રાણીયો પ્રત્યે દયા કરનાર ૧૦, મધ્યસ્થ રાગ-દ્વેષથી રહિત આ થીજ આ સોમદૃષ્ટિ-સત્ય ધર્મ વિચારક હોવાથી દોષોનો દૂરથીજ ત્યાગ કરનાર ૧૧, ગુણરાગી-ગુણનો પક્ષ લેનાર ૧૨, સત્કથ-જેને ધર્મકથા પ્રિય હોય તે ૧૩, સુપક્ષયુક્ત-સુશીલ અને અનુકૂળ પરિવાર સહિત હોય તે ૧૪, સુદીર્ઘદર્શી-ઘણી સારીરીતે વિચારેલા, પરિણામે સુદર એવા કાર્યને કરનાર ૧૫, વિશેષજ્ઞ-પક્ષપાત રાખ્યા વિના ગુણ દોષની વિશેષતાને જાણનાર ૧૬, વૃદ્ધાનુગ—ઠરેલ-પરિપકવ બુદ્ધિવાળા પુરૂષને સેવનાર ૧૭, વિનીત-ગુણોવડે કરી વડીલ જનોનુ ગૌરવ કરનાર ૧૮, કૃતજ્ઞ-પરના પોતાની તરફ થયેલ ઉપકારને ન ભૂલનાર ૧૯, પરહિતાર્થકારી-નિસ્પૃહ થઈ બીજા તરફથી બદલો અથવા આશા રાખ્યા વિના પરોપકાર કરનાર (સુદાક્ષિણ્ય પ્રાર્થના કરાયો છતોજ પરોપકાર કરે છે, આ તો સ્વયમેવ અન્યનુ હિત કરવામા આનદી હોય છે તેથી એ બને ગુણનો ભેદ છે) ૨૦, તેમજ લબ્ધલક્ષ્ય-જેણે ધર્માનુષ્ઠાનના વ્યવહારરૂપ લક્ષ્યને મેળવ્યુ હોય તેવો, અર્થાત્ જેને સહેલાઇથી શિક્ષા આપી શકાય તે ૨૧ એ ૨૧ ગુણોથી યુક્ત મનુષ્ય ધર્મરત્નને યોગ્ય છે ત્યા '૨૧ ગુણો જેને હોય તે શ્રાવક કહેવાય છે ' એવો અર્થ જાણવો ૨૩, ૨૪, ૨૫

સાધુઓએ અને શ્રાવકોએ પરમ સવેગ ઉત્પન્ન કરનાર શ્રી જિનેશ્વરનો આગમ સાભળવો જોઈએ એથી તેનુ મહાત્મ્ય પ્રકટ કરતા કહે છે—

कत्थ अम्हारिसा पाणी, दूसमादोसदूसिया ।
हा ! अणाहा कह हुंता, न हुंतो जइणागमो ? ॥ २६ ॥

ગાથાર્થ—જો જિનેશ્વર પ્રભુનો આગમ ન હોત તો હા ! અમ્હારા જેવા દુષ્પમકાળના દોષથી દૂષિત અનાથ પ્રાણિઓનું શું થાત ? તે કહી શકાતું નથી ૨૬

વ્યાખ્યાર્થ—અમારા જેવા પાપની બહુલતાવાળા પ્રાણિયો ક્યા ? કેવા પ્રકારના ? ૨૧ હજાર વર્ષના પ્રમાણવાળા પાચમા આરાના પ્રભાવથી સઘળા શુભ ભાવો હાસ પામે છે " આયુષ્ય ૧, દ્ર ... ૨, આરોગ્ય , [illegible] ૪, ... ૫ એ પાચને ગાળનાર [illegible] પચમા[illegible] [illegible]

અહિ દુષ્પમસુષમ નામના ચોથા આરામા ઉત્પન્ન થયે લાઝ ભ ય પ્રાણિયો સાક્ષાત્ જિનેશ્વર પ્રભુના મુખરૂપી ચન્દ્રથી ઝરેલ અહો ! વચનરૂપી અમૃતનુ પાન કરનાર હોય છે હા ! એમ સૂત્રે છે જો અરિહંત પ્રભુનો સિદ્ધાત ન હોત તો અમારા જેવા સ્વામિરહિત સેવકોનુ શુ થાત ? અર્થાત્ આ કલિકાલમા જિનેશ્વરપ્રભુનો આગમજ આધાર છે ૨૬

હવે આગમનીજ પ્રધાનતા પ્રકટ કરતા કહે છે

आगम आयरतेण, अत्तणो हियकारिणा ।
तित्थनाहो गुरू धम्मो, सव्वे ते बहुमन्निया ॥ २७ ॥

ગાથાર્થ—પોતાનુ હિત ઇચ્છનાર, આગમ પ્રમાણે આચરણ કરનાર મનુષ્યે તીર્થંકર, ગુરૂ અને ધર્મ એ સર્વનુ બહુમાન કર્યું એમ કહી શકાય ૨૭

વ્યાખ્યાર્થ—પોતાનુ હિત ઇચ્છનાર, અરિહંત પ્રભુએ રચેલ સિદ્ધાતમા કહેલ આચાર સ્વીકારનાર મનુષ્ય અરિહંત (દેવ), ધર્માચાર્ય અને ધર્મ એ સર્વનુ ગૌરવ કર્યું છે કહેવાનો આશય એજ છે કે-જે આત્મહિતેચ્છુ પુરૂષે શ્રીસિદ્ધાતનુ બહુમાન કર્યું અર્થાત્ તે સિદ્ધાતમા કહેલ સઘળુ અંગીકાર કર્યું, નહિ કે જમાલિ વિગેરે નિહ્નવોની જેમ સિદ્ધાતના એક અંશને પણ અપ્રમાણિક કર્યો હોય, તેણે અરિહંત, ગુરુ અને ધર્મ [illegible] માન્ય કરેલા છે જે આ [illegible] [illegible]

રનથી રહિત જીવ નિહ્નવની પંક્તિમાં ગણાય છે કારણ કે શાસ્ત્રનો આવો પાઠ છે—

" સૂત્રમાં કહેલ વચનમાંથી એક પદ તરફ પણ અરુચિ ધરાવનાર મિથ્યાદષ્ટિ જાણવો " ૭૭

આગમ શ્રી સંઘને વિશેષ પ્રતિષ્ઠા પામે છે, કેવા પ્રકારનો સંઘ ન કહેવાય એ કહે છે—

सुहसीलाओ सच्छंदचारिणो वेरिणो सिवपहस्स ।
आणाभट्ठाओ बहुजणाओ मा भणउ संघुत्ति ॥७८॥

ગાથાર્થ—સુખશીલીઆ સ્વચ્છંદચારિ, મોક્ષમાર્ગના વૈરી, પરમાત્માની આજ્ઞાથી ભ્રષ્ટ થએલા એવા ઘણા જનોને પણ 'સંઘ' એમ ન કહો' ૭૮

વ્યાખ્યાર્થ—આવા ઘણા લોકોને પણ સંઘ એમ ન કહો કોને ? એ કહે છે, શાતાલંપટ તથા સ્વેચ્છાએ ચાલનાર ગુરૂની આજ્ઞાએ ન પ્રવર્તનાર તેવાને, મોક્ષમાર્ગના દ્વેષિઓને, શા માટે એ પ્રમાણે ? એ કહે છે—ભગવંતના આદેશથી ચ્યુત થયેલા હોવાથી તેવાઓને સર્વ અનુષ્ઠાન વિગેરે આજ્ઞાપૂર્વક કરાય તોજ સફળ છે અને આજ્ઞારહિત તો નિષ્ફળજ સમજવું જેમ કહ્યું છે કે—" આરાધેલી આજ્ઞા મોક્ષ આપનાર થાય છે અને વિરાધેલી આજ્ઞા સંસાર આપનાર થાય છે " ૭૮

આજ્ઞાથી ભ્રષ્ટ બહોળા લોકો પણ 'સંઘ' કહી શકાય નહિ, પરંતુ આજ્ઞા ધારણ કરનાર અલ્પ વ્યક્તિને પણ સંઘ કહી શકાય છે એમ દર્શાવે છે—

एगो साहू एगा य साहूणी सावओ य सड्ढी य
आणाजुत्तो संघो, सेसो पुण अट्ठिसंघाओ ॥ ७९ ॥

ગાથાર્થ—એક સાધુ, એક સાધ્વી, એક શ્રાવક અને એક શ્રાવિકા જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાલનાર એ સંઘ છે, પરંતુ બાકીના (જિનેશ્વરની આજ્ઞા નહિ માનનાર) તો અસ્થિનો સમૂહ કહી શકાય એ સંઘ ન કહેવાય ૭૯

વ્યાખ્યાર્થ—એક સાધુ મુનિ, એક સાધ્વી, એક શ્રાવક અને એક શ્રાવિકા એ ચારવડે મળેલો આજ્ઞાપ્રધાન સંઘ છે અને બીજો જિનેશ્વરની આજ્ઞાથી રહિત બહોળો સાધુ વિગેરે લોક સમુદાય પણ હાડનો સમૂહ કહેવાય અર્થાત્ તેની માફક અસાર છે કેટલાક તો 'બાકીનો આનાબાહ્ય સંઘાત-જથ્થો છે પણ સંઘ નથી' એવી વ્યાખ્યા કરે છે, પરંતુ સંઘપટ્ટક બૃહદ્‌વૃત્તિમાં વૃત્તિકારે પૂર્વ પાઠના અર્થનુંજ સમર્થન કરેલ હોવાથી તે પાઠાંતર ઉપેક્ષણીય છે ૨૯

પુનઃ સંઘનું સ્વરૂપજ કહે છે—

निम्मलनाणपहाणो, दसणजुत्तो चरित्तगुणवत्तो ।
तित्थयराणाजुत्तो, वुच्चइ एयारिसो संघो ॥ ३० ॥

ગાથાર્થ—નિર્મળ જ્ઞાનવડે પ્રધાન-મુખ્ય, સમ્યક્ત્વ સહિત, ચારિત્ર ગુણ યુક્ત, તીર્થંકરની આજ્ઞા માનનાર આવા પ્રકારનો સંઘ કહેવાય છે ૩૦

વ્યાખ્યાર્થ—આવા પ્રકારનો સંઘ કહેવાય છે કેવા પ્રકારનો ? ઉજ્વલ જ્ઞાનવડે મુખ્ય સઘળું અનુષ્ઠાન જ્ઞાનપૂર્વક કરાય તોજ સફળ થાય છે જેમ કહ્યું છે કે—

" पढमं नाणं तओ दया, एवं चिट्ठइ सव्वसंजए ।
अन्नाणी किं काही ?, किं वा नाही छेय-पावगं ? ॥ १ ॥ "

ભાવાર્થ—" પ્રથમ જ્ઞાન, કે જેથી જીવનું સ્વરૂપ, તેને રક્ષણ કરવાના ઉપાય વિગેરે જાણી શકાય તેવા પ્રકારના જ્ઞાન પછી દયા-સંયમ તે એકાંતે સર્વથા ઉપાદેય હોવાથી ભાવપૂર્વક કરી શકાય છે આ રીતે જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા સ્વીકારનાર સર્વ પ્રવ્રજ્યાધારી સંયમી હોય છે જે અજ્ઞાની-સાધ્ય, તેના ઉપાયો, તેનું ફળ વિગેરે સંબંધિ જ્ઞાનથી રહિત, તે શું કરશે ? સર્વત્ર અંધ તુલ્ય હોવાથી તેની પ્રવૃત્તિ નિષ્પ્રયોજન છે અથવા પ્રવૃત્તિ કરતો તે સુંદર હિત અથવા પાપને સમયોચિત શું જાણશે ? અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાન નહિ હોવાથી સમસ્ત કારણનો અભાવ હોવાથી તેનું કરવું

ભાવથી (સત્ય રીતે) નહિ કરવા બરોબર છે જેમ આગ લાગવાના સમયે અંધનુ પલાયન અથવા ઘુણાક્ષર ન્યાયવત્ નિરર્થક પ્રવૃત્તિ થાય છે ”

વળી કેવા પ્રકારના ? સમ્યક્ત્વયુક્ત જ્ઞાન, દર્શનના એક સ્વામિત્વ સૂચવવાને તત્તજ ‘ દર્શનયુક્ત ’ વિશેષણ મૂકેલ છે જેમ કહ્યુ છે–“ જ્યા જ્ઞાન ત્યા નિશ્ચયે દર્શન અને જ્યા દર્શન ત્યા નિશ્ચયે જ્ઞાન હોય છે ” તથા સંયમગુણયુક્ત, જ્ઞાન, દર્શન બનેથી સહિત હોવા છતા પણ જો ચરિત્રવડે પવિત્ર ન હોય તો સદગતિની પ્રાપ્તિ ન થઈ શકે જેને માટે કહ્યુ છે કે—“ જેહેમ ચંદનના ભારને વહન કરનાર ગધેડો ફક્ત બોજાનોજ ભાગી હોય છે, પરંતુ ચંદનનો ભાગી થઈ શકતો નથી, એવીજ રીતે ચારિત્રથી હીન જ્ઞાની પણ ખરેખર જ્ઞાનનોજ ભાગી થાય છે, કિંતુ સદ્ગતિનો ભાગી બની શકતો નથી ”

એ ત્રણે ગુણોથી દેદીપ્યમાન હોવા છતા પણ જો તીર્થંકરની આજ્ઞાથી રહિત હોય તો સઘળુ નિષ્ફળ જાણવુ આ હેતુથી કહે છે ‘તીર્થંકરાજ્ઞાયુક્ત’ પરમાત્માના ફરમાન મુજબ કરનારૂપ તીર્થંકરની આજ્ઞાવડે યુક્ત જેમ કહ્યુ છે કે—

મમइपवित्ती सव्वा, आणाबज्झत्ति भवफला चेव ।
तित्थयरुद्देसेण वि, न तत्तओ सा तदुद्देसा ॥ १ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ પોતાની મતિ પ્રમાણે કરેલી સર્વ પ્રવૃત્તિ આજ્ઞાબાહ્ય હોવાથી સંસારરૂપ ફળને આપનારી જ થાય છે, તીર્થંકરનો ઉદ્દેશ કરીને કરેલી પણ તે પ્રવૃત્તિ વાસ્તવિક રીતે તીર્થંકરના ઉદ્દેશ પ્રમાણે નથી ૧ ”

સ્વમતિ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ આવા પ્રકારના દોષના કારણરૂપ છે જેમકે–“ અહો ! ઘણા ખેદની વાત છે કે અજ્ઞાની જીવો વસંત ઋતુના સમયમા ધર્મને બ્હાને પૂજ્ય દેવોના મંદીરમા પીચકારીઓથી જળક્રીડાની લીલા, હીંચકવુ, દંડરાસક્રીડા વિગેરે અત્યંત હાસ્યજનક નસારના હેતુભૂત કર્તવ્યો કરે છે ” તથા “ આ ચૈત્યમા આપના માબાપની પ્રતીતિથી અથવા અમુક ધનિકે આ

માસમાં યાત્રાઓ કરી છે, તે રીતે તમારે પણ કરવી જોઈએ, ઈત્યાદિ પ્રકારે આવા લોકો અનુચિત ધર્મ ગૃહસ્થો દ્વારા શા માટે કરાવે છે ? શ્રાદ્ધ, પરબ, સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ, માહ મહિનો, સંક્રાંતિ વિગેરે, પાપના કારણભૂત, ઉજ્જ્વલયુક્તિસમૂહથી રહિત, મિથ્યાત્વિ લોકોના પર્વોને અજ્ઞાની જૈનો પોતાના વર્ગમાં શા માટે કરે અથવા કરાવે છે ? "

આથી કહેવાનો એજ સાર છે કે-ત્રણ ગુણ (જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર) થી યુક્ત હોવા છતાં પણ જિનેશ્વરની આજ્ઞાએ પ્રવર્તનારને જ ' સંઘ ' કહેવો ઉચિત છે એથી વિપરીતને ' સંઘ ' ન કહી શકાય ૩૦

હવે આજ્ઞા એ જ સકલ ધર્મરૂપ કંદનું બીજ છે, એમ વ્યતિરેક દ્વારા દર્શાવતા કહે છે—

तह तुसखंडण मयमंडणाइ रुन्नाइ सुन्नरन्नंमि ।
निहलाइँ तहा जाणसु, आणारहियं अणुट्ठाणं ॥ ३१ ॥

ગાથાર્થ—ફોતરાને ખાંડવા, મૃતક (મડદા) ને વિભૂષિત કરવું, શૂન્ય અરણ્યમાં રડવું એ જેમ નિષ્ફળ છે, તેમ જ આજ્ઞારહિત અનુષ્ઠાન પણ નિષ્ફળ છે એમ જાણો. ૩૧

વ્યાખ્યાર્થ—જેમ ધાન્યના ફોતરાંને ખાંડણીયામાં નાખી સાંબેલાથી કૂટવા-ખાંડવા ફોતરા સહિત ધાન્યને ખાંડવું તે વ્યાજબી છે પરંતુ આ તો ધાન્યરહિત કેવળ ફોફાંને ખાંડવા એ જેવી રીતે, અથવા જેમ મરણ પામેલ પ્રાણીના શરીરને સોના, રૂપાના આભુષણોથી વિભૂષિત કરવામાં આવે, તથા જેમ નિર્જન અટવીમાં દુઃખિત જનોનું રડવું નકામું થાય છે તેમજ પરમાત્માના આદેશથી રહિત જિનપૂજન, આવશ્યક કરવા ઈત્યાદિ ધર્મકાર્ય નિષ્ફળ જાણવાં જેમ કહ્યું છે કે—

" जिणआणाए धम्मो, आणारहियाण फुड अहम्मु त्ति ।
इय मणिऊण य तत्तं, जिणआणाए कुणह धम्मं ॥ १ ॥ "

ભાવાર્થ—" જિનેશ્વરની આજ્ઞાએ કરાય તે ધર્મ છે અને તેમની આજ્ઞાથી રહિત પ્રકટરીતે અધર્મ છે, એ પ્રમાણે તત્ત્વ જાણીને જિનેશ્વરની આજ્ઞાએ ધર્મ કરો ૧ " વળી કહ્યુ છે કે—સે કડો ભવોથી (ઉપલક્ષણથી) અનંત જન્મથી ડરતા પ્રાણિ ચોને સર્વજ્ઞ પરમાત્માની આજ્ઞાનો ભંગ કરતા ભય ઉપજે છે કારણકે ભવભીરૂ જીવો તો—જેમ પ્રમાદના દોષથી રાજાની આજ્ઞાનુ ઉલ્લંઘન કરનારા મનુષ્યો બંધ, વધ, રોધ, છેદ, મરણ પર્યંત સંકટ પામે છે તેમજ પ્રમાદના દોષવડે જિનેશ્વરપ્રભુની આજ્ઞાનુ અતિક્રમણ કરનાર પ્રાણીઓ હજારો કરોડો સંકટોવાળા દુર્ગતિ માર્ગોને પ્રાપ્ત કરે છે ઇત્યાદિ જાણી આજ્ઞાભંગથી ડરે છે પરંતુ ભવાભિનંદિ જીવોને તો જિનેશ્વરની આજ્ઞાનો ભંગ કરવો તે ક્રીડાની જેવી કાડાજ છે જેહેમ મલ્લ વિગેરેને થએલ મુષ્ટિપ્રહારાદિ દુ ખકર હોવા છતા પણ ક્રીડારૂપ થાય છે, સુકોમળ શરીરવાળા પ્રાણિયોને તો તે પીડાકારક થાય છે એવી રીતે સંસારથી નહિ ડરનારાઓને જિનેશ્વરની આજ્ઞાના ભંગ ક્રીડામાત્ર છે અને તે બીતાઓને તો ભયના કારણરૂપ છે ૩૧

હવ તપ વિગેરે આજ્ઞાપૂર્વક કરવામા આવે તાજ ત પ્રમાણ ગણાય એ કહે છે—

आणाइ तवो आणाइ संजमो तहय दाणमाणाए ।
आणारहिओ धम्मो, पलालपूल व्व पडिहाइ ॥ ३२ ॥

ગાથાર્થ—આજ્ઞાવડેજ તપ, આજ્ઞાવડેજ સંયમ તથા આજ્ઞાવડેજ દાન ગણનામા ગણાય છે અર્થાત્ સફળ થાય છે આજ્ઞા રહિત ધર્મ પરાળના પૂળાની માફક (નિષ્ફળ) માલૂમ પડે છે ૩૨

વ્યાખ્યાર્થ—' સર્વ વાક્ય અવધારણ સહિત કહેવાય છે ' એ ન્યાયથી જિનેશ્વરની આજ્ઞાવડેજ કરાતા જેનાવડે ધાતુઓ અથવા અશુભ કર્મ તપાવાય તે તપ-અણસણ વિગેરે પ્રકારનો જેમ કહ્યુ છે કે—" મજ્જા, હાડકા, લોહી, માસ, રસ, ચરબી અને વીર્ય એ સાત ધાતુઓ અથવા અશુભ કર્મ આથી તપાવાય છે

એ હેતુથી તપ નામ નિરુક્તિ પ્રમાણે કહેલું છે ૧ " પ્રમાણ છે. તપના વિષયમાં જિનેશ્વરની આજ્ઞા આ પ્રમાણે છે

" सो हु तवो कायव्वो, जेण मणो मंगुल न चिंतेइ ।
जेण न इंदियहाणी, जेण य जोगा न हायंति ॥ १ ॥"

ભાવાર્થ—તેજ તપ કરવો જોઈએ કે જે તપથી મન અશુભ ન ચિંતવે, જે તપવડે ઇંદ્રિયોની હાનિ ન થાય અને જે તપવડે યોગો નાશ ન પામે ૧ " તેનું ફળ આ પ્રમાણે છે—" શ્રેષ્ઠદેવોને પણ અત્યંત દુર્લભ આમોસહિ, વિપ્પોસહિ, સંભિન્નશ્રોત પ્રમુખ લબ્ધિઓ તપવડે થાય છે દેવલોકમાં અપ્સરાઓના હાથથી ચલાવાતા ચામરોથી વીંજાતો દેવેંદ્ર જે સુખોને ભોગવે છે, તે આ તપરૂપી વૃક્ષનું પુષ્પ છે સ્ફુરાયમાન નિર્મલ પ્રતાપવંત ભરત વિગેરે ચક્રવર્તિઓ જે ભરતક્ષેત્રને ભોગવે છે, તે તપના પ્રભાવવડેજ છે આજ્ઞાથી રહિત તપ ઘણા તપસ્વીઓ કરે છે, પરંતુ તે સર્વ નિષ્ફળ જ સમજવું જેમ કહ્યું છે કે—" તામલિ તાપસે સાઠ હજાર વરસ લગી એકવીશ વાર પાણીથી ધોએલ આહારનું પારણું કરતા તપ તપ્યો હતો, પરંતુ અજ્ઞાનતપ હોવાથી તે અલ્પ ફળ આપનારજ થયો " તથા આજ્ઞાવડેજ સંયમ-(અહિં ભાનમાં અપ્રત્યય થયો છે) નવા કર્મરૂપી કચરાને આવતા રોધ કરવામાં તત્પર આસવ દ્વારથી વિરમવું તે, પાંચ્યો છતો પ્રમાણ છે તાપસ વિગેરે લોકોની જેમ આજ્ઞાથી રહિત જનોનો સંયમ પણ નિષ્ફળજ જાણવો. તથા આજ્ઞાવડેજ સુપાત્રને વિષે ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલ નિર્દોષ વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરે વસ્તુઓ આપવી તે મોક્ષ આપનાર થાય છે દાનના અધિકારમાં જિનેશ્વરની આજ્ઞા આ પ્રમાણે છે—" આશંસા વિગેરેથી રહિત, શ્રદ્ધાવડે, રોમાંચરૂપી કંચુકયુક્ત થઈને, ફક્ત કર્મક્ષય માટેજ સુપાત્રોને દાન આપવું આરંભથી નિવૃત્ત થએલા, પોતે આરંભ ન કરનારા, બીજા પાસે ન કરાવનાર, ધર્મમાં મતિવાળા સુપાત્રોને ગૃહસ્થોએ, ધર્મ માટે દાન દેવું જોઈએ મોક્ષના કારણભૂત એવું દાન એ પ્રમાણે સૂત્રમાં વર્ણવેલ વિધિ પ્રમાણે આપવું જોઈએ, અનુકંપાદાન તો સર્વજ્ઞ આપવામાં જિનેશ્વરએ ક્યારે પણ નિષેધ કર્યો નથી કટલાકને ચિત્ત (આપ ॥ ॥

ભાવના) હોય છે, બીજા કેટલાકને દ્રવ્ય હોય છે, કેટલાક જીવોને ચિત્ત અને વિત્ત બન્ને હોય છે, પરંતુ ચિત્ત, વિત્ત અને પાત્ર એ ત્રણે તો કોઈક ધન્ય પુણ્યશાળીનેજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે આજ્ઞા વિના અત્યંત આપવામા આવેલુ નિષ્ફળજ જાણવુ

હવે આજ્ઞાની વિકલતામા જે થાય છે, તે કહે છે—આજ્ઞા રહિત તપ વિગેરે ધર્મ પલાલપૂલની જેમ—કણથી રહિત શાલિ, વ્રીહિ વિગેરે ધાન્યના તૃણના સમૂહની જેમ જોવાય છે જેમ પગળનો સમૂહ ધાન્ય રહિત હોવાથી નિષ્ફળ છે, તેમ આજ્ઞાથી રહિત ધર્મ પણ નિષ્ફળ સમજવો ('કણ વિનાના વ્રીહિ વિગેરે પલાલ કહેવાય છે,' એમ ઉણાદિવૃત્તિમા કહેલ છે, પૂલશબ્દ લોકરૂઢિએ પૂળા અર્થને કહે છે) ૩૨ એજ કહે છે—

आणाखंडणकारी, जइवि तिकाल महाविभूईए।
पूएइ वीयराय, सव्व पि निरत्थयं तस्स ॥ ३३ ॥

ગાથાર્થ—પરમાત્માની આજ્ઞાનુ ખંડન કરનાર, જો કે (કદાચ) મહાવિભૂતિવડે ત્રણે કાળ (સંધ્યાએ) વીતરાગ પરમાત્માને પૂજે તો પણ તેનુ સર્વ નિરર્થક સમજવુ ૩૩

વ્યાખ્યાર્થ—આજ્ઞા જિનપૂજામા—"ત્રસ વિગેરે જીવથી રહિત વિશુદ્ધ ભૂમિભાગમા પ્રાસુક પાણી વડે અથવા અપ્રાસુક ગળેલા પાણીવડે વિધિપૂર્વક સ્નાન કરી, શ્વેત વસ્ત્ર પહેરી, મુખકોશ કરી ધર્મમંદિરના બિંબોને પ્રમાર્જન કરે ત્રણ લોકના બંધુ જિનેશ્વરોને સુગંધિ પાણીવડે અભિષેક કરી, ગોશીર્ષ ચંદન વિગેરેથી વિલેપન કરી પૂજે ઈત્યાદિ સ્વરૂપવાળી જાણવી તેને ખંડન કરનાર, અથવા સામાન્યથી આજ્ઞા ખંડન કરનાર—પોતાની મતિની કલ્પનાઓ રૂપી શિલ્પથી આશ્રિત છતા જો ત્રણે સંધ્યાએ ચંદન, કપુર, કેસર, કસ્તુરી ઈત્યાદિ પ્રકારની પૂજાના ઉપકરણોની સામગ્રીરૂપ મહાસમૃદ્ધિવડે અરિહંત પ્રભુને પૂજે, તો પણ તે આજ્ઞાખંડન કરનાર મનુષ્યનો ભગવંતની પૂજા માટે લગતો દ્રવ્યનો ખર્ચ વિગેરે નકામો થાય છે આજ્ઞાવડે કરવામા આવતુ જિનપૂજન તો સફળ છે જેમ કહ્યુ છે કે—"પૂજા પ્રમુખ ધર્મકૃત્ય પણ જિને

દ્રોની આજ્ઞા પ્રમાણેજ કરવુ જોઈએ, જીવોના અનુગ્રહે (દયા)થી રહિત કૃત્ય આજ્ઞાભગથી દુ ખદાયક થાય છે ૧ " તથા શ્રીજિન વલ્લભસૂરિજીએ પણ કહ્યુ છે કે—" વિધિપૂર્વક કરેલ જિનગૃહ (મંદિર) જિનબિબ, જિનપૂજા, જિનયાત્રા, વિગેરે તથા દાન, તપ, વ્રત વિગેરે અને ગુરુભક્તિ, શ્રુતાભ્યાસ વિગેરે આદરને યોગ્ય છે, પરંતુ તેહેજ કુમત, કુગુરુ, કુગ્રાહ (કદાગ્રહ), કુબોધ (મિથ્યા જ્ઞાન), કુદેશના દ્વારા થએલ હોય તો લેશ ઝેરના પડવાથી શ્રેષ્ઠ ભોજનની જેમ અનિષ્ટ કરનાર નીવડે છે " ૩૩

શા હેતુથી એ પ્રમાણે ? એ કહે છે—

रन्नो आणाभगे, इक्कु च्चिय होइ निग्गहो लोए।
सव्वन्नुआणाभगे, अणतसो निग्गह लहइ ॥ ३४ ॥

ગાથાર્થ—આ લોકમા રાજાની આજ્ઞાનો ભગ કરવામા એકજ મરણ દુ ખ થાય છે, સર્વજ્ઞની આજ્ઞાનો ભગ કર્યે છતે જીવ અનતીવાર નાશ પામે છે ૩૪

વ્યાખ્યાર્થ—રાજાના આદેશને ખડન કર્યે છતે આ લોક સબધિજ મરણ દુ ખ લોકમા થાય છે, પોતાની આજ્ઞા–ખડનાર સેવકને તે રાજા મારે છે, એ પ્રસિદ્ધ છે જેમ કહ્યુ છે કે—

आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणा, महता मानखण्डनम्।
मर्मप्रकाशन पुसामशस्त्रवध उच्यते ॥ १ ॥ '

ભાવાર્થ—" રાજાઓની આજ્ઞાનો ભગ, મહાપુરુષોનુ અપમાન, લોકોના મર્મને પ્રકાશિત કરવા તે શસ્ત્ર વિના વધ કહેવાય છે " ૧

એ સુભાષિતને અનુસારે આજ્ઞાને વિરાધનારનુ જીવિત ક્યાથી ? સર્વજ્ઞ દેવાધિદેવ પરમાત્માની આજ્ઞાનો ભગ કરવામા અનતીવાર મરણ દુ ખ પામે છે જિનેશ્વરની આજ્ઞા એવા પ્રકાર નીજ છે કે–'ગીતાર્થ આચાર્યોની પર પરાથી પ્રાપ્ત થએલા અર્થને પોતાની નિપુણ બુદ્ધિએ અપ્રમાણ ન કરવો ' જેમ શ્રીસૂત્રકૃતાગ નિર્યુક્તિમા કહ્યુ છે કે—

" आयरियपरम्परएण आगयं जो उ छेयबुद्धीए
कोवेइ छेयवाई, जमालिनामं व नासिहिई ॥ १ ॥"

ભાવાર્થ—" આચાર્યોની પરંપરાવડે પ્રાપ્ત થએલ સૂત્રના અભિપ્રાયને જે કોઈ પોતાને પંડિત માનનાર પુરુષ પોતાની માનેલી પંડિતાઈવાળી બુદ્ધિવડે દૂષિત કરે-સર્વજ્ઞ પરમાત્માના કથનને પણ અન્યથા કહે તે મનુષ્ય જમાલિનિહ્નવની જેમ નાશ પામશે-તેની જેમ સંસાર ચક્રાવામાં ભ્રમણ કરશે ?"

જે કોઈ પોતાને પંડિત માનનાર પુરુષ પરમાત્માની તે આજ્ઞાને પ્રમાણિત ન કરે, તેણે તીર્થંકરની આજ્ઞા ખંડિત કરી એમ કહી શકાય, અને તેમની આજ્ઞાને ખંડિત કરવાથી તે અનંત મરણ પામે છે, **પષ્ટિશતપ્રકરણમાં** પણ આ પ્રમાણે કહ્યું છે રાજા ઠાકોર વિગેરેની પણ આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી મરણદુઃખ થાય છે, તો ત્રણ લોકના પ્રભુ દેવાધિદેવ જિનેન્દ્રની આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી (અનંત મરણ દુઃખ) થાય એમાં શો સંદેહ ? અર્થાત્ અવશ્ય અનંત મરણ દુઃખ ભોગવવા પડે ૧"

હવે જિનેશ્વરની આજ્ઞાનો ભંગ કરી, અવિધિએ કરેલ ધર્મનું અને જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાળવાપૂર્વક વિધિએ કરેલ ધર્મનું ફળ દૃષ્ટાંત સહિત દર્શાવતા કહે છે—

जह भोयणमविहिकयं, विणासए विहिकयं जियावेइ ।
तह अविहिकओ धम्मो, देइ भवं विहिकओ मुक्खं ॥ ३५ ॥

ગાથાર્થ—જેમ અવિધિએ કરેલ ભોજન વિણસાડે છે-વિનાશ કરે છે અને વિધિએ કરેલ ભોજન જીવાડે છે, તેમ અવિધિએ કરેલ ધર્મ સંસાર આપે છે-વધારે છે, અને વિધિએ કરેલ ધર્મ મોક્ષ આપે છે ૩૫

વ્યાખ્યાર્થ—જેમ અવિધિએ રસની આસક્તિએ જીવિતની અપેક્ષા રાખ્યા વિના જે સર્વ ભક્ષ્યાભક્ષ્ય ભક્ષણ કરવાથી અમર્યાદિત રીતે કરેલ ભોજન જીવિતથી ચ્યુત કર્યા કરે છે આ કારણ થી જ કહેલ છે કે-

जिह्वे ! प्रमाणं जानीहि भोजने वचनेऽपि च ।
अतिभुक्तमतीवोक्तं महानर्थाय जायते ॥ १ ॥"

ભાવાર્થ—"હે જીભ ! ભોજનમાં અને વચનમાં તું પ્રમાણ જાણ-મર્યાદા રાખ, કારણકે-અતિ ખાધેલું ભોજન અને અતિ બોલાયેલ વચન મહા અનર્થકારક થાય છે ૧"

તેજ ભોજન વિધિપૂર્વક કરવામાં આવ્યે છતે ભોજન કરનારના જીવિતને-આયુષ્યને વધારે છે તથા જિનેશ્વરની આજ્ઞાનો લોપ કરવારૂપ અવિધિએ કરેલ દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિ ધર્મ સંસારની વૃદ્ધિ કરે છે જેમ કહ્યું છે કે—"જિનેશ્વર પરમાત્માના મતથી વિરૂદ્ધ રીતે કરેલા લોકો વડે નમસ્કાર કરાતા તપ, ચારિત્ર, દાન વિગેરે પણ મોક્ષરૂપી ફળ આપતા નથી, ફક્ત અહિતકાર થાય છે અવિધિએ કરાતી જિનાજ્ઞા અશુભકારક અને વિધિએ કરાતી જિનાજ્ઞા શુભકારક થાય છે એમ જાણી અહિતના હેતુભૂત વિડંબનારૂપ અવિધિ શા માટે આચરવો ? ૧" વિના કારણ અવિધિ નજ સેવવો એ આશય છે કારણ કે કારણ વિના અવિધિ કર્યો તે આજ્ઞાભંગ ગણાય તે માટે **નિશીથચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે—"કારણ વિના અવિધિ સેવવાથી નિશ્ચયે આજ્ઞાભંગ, અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ, બોલવા પ્રમાણે નહિ કરનાર થાય છે"

તેજ ધર્મ આગમોમાં કહેલ પ્રકાર પ્રમાણે કરવામાં આવ્યે છતે મોક્ષ આપે છે વિધિ બીજા ગ્રંથોથી જાણવો જો કે આગમોમાં કહેલ સર્વ વિધિ અમારા જેવા તપસ્વિઓ (મંદશક્તિવાળા) થી બનવો અશક્ય છે, તો પણ વિધિ પૂર્વક કરવા માટે યત્ન કરવા જોઈએ કારણકે—વિધિ પૂર્વક કરવાનો અધ્યવસાય પણ મોક્ષરૂપ ફળ આપવામાં નિપુણભૂત છે જેઓ અવિધિ માત્રથી બીરૂ બની "જે મનુષ્ય આગમના કથન પ્રમાણે કરતો નથી તેનાથી અન્ય કોણ મિથ્યાદષ્ટિ છે ? બીજાને શંકા ઉત્પન્ન કરતો તે મિથ્યાત્વને વધારે છે ૧"

"આજ્ઞાવડેજ ચારિત્ર છે, તે આજ્ઞાના ભંગમાં શું નથી ભાગ્યું ? તે કહો આજ્ઞાનું અતિક્રમણ કરનાર બાકીનું (અન્ય) કોના આદેશથી કરે છે" એમ વિચાર કરનારા જિનપૂજા, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વિગેરે સર્વથા કરતા નથી, તે મૂઢ જીવો ઉત્સર્ગ અને અપવાદને જાણતા નથી કારણકે—

"अविहियकया वरमकय, उस्सूयवयण भणंति समयन्नू ।
पायच्छिन्न जम्हा, अकए गरुअं कए लहुअ ॥ १ ॥"

ભાવાર્થ—" અવિધિએ કરેલથી ન કર્યું સારૂ, એ વચનને સિદ્ધાતના જાણ-જ્ઞાની પુરૂષો ઉત્સૂત્ર કહે છે, કેમકે ન કરવાથી મોટુ પ્રાયશ્ચિત્ત છે, અને કરવાથી નાનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કહેલ છે ૧" ઉપરના કથનનો આ અભિપ્રાય છે કે-સસ્તરણમા (શક્તિ છતે) ઉત્સર્ગવિધિજ સેવવો જોઈએ અને અસ સ્તરણમા અપવાદ વિધિજ જેમ શ્રી વિશેષકલ્પચૂર્ણિ તથા તેના ભાષ્યમા કહ્યુ છે કે—

" હવે જિનકલ્પની સ્થિતિ કહે છે તે વિષે મોજુ એ ગાથા છે તે ગાથામા જિનકલ્પસ્થિતિનુ ગ્રહણ કર્યું છે તેથી કરીને ગચ્છમાથી નીકળેલ જિનકલ્પીની સામાચારી મૂકીને જે બાકીની છે, તે સ્થવિરકલ્પની સ્થિતિ જાણવી તે બે પ્રકારની છે ૧ ઉત્સર્ગયુક્ત, અને ૨ અપવાદયુક્ત पलयाञा એ ગાથા-પ્રલબ સૂત્રથી આરભ કરી આ છ પ્રકારના કલ્પની સ્થિતિના સૂત્ર સુધી જાણવુ તેમા " ઉત્સર્ગમા અપવાદ કરતો અને અપવાદમા ઉત્સર્ગ કરતો મનુષ્ય અરિહતોની આશાતનામા વર્તે છે, અરિહતે પ્રરૂપેલ ધર્મની આશાતનામા વર્તે છે, આશાતનામા વર્તમાન જીવ દીર્ઘ સસારી થાય છે, તે કારણથી પ્રલબસૂત્રથી માડી છ પ્રકારના કલ્પની સ્થિતિના અતમા ઉત્સર્ગ પ્રાપ્ત થયે છતે ઉત્સર્ગ વિધિ કરવો અને અપવાદમા અપવાદ પ્રાપ્ત થયે છતે અપવાદનો વિધિ જયણાપૂર્વક કરવો " તથા બૃહત્કલ્પમા પણ કહ્યુ છે કે—

" ખરેખર આ ઉત્સર્ગ અને અપવાદના માર્ગો પોતપોતાના સ્થાનમા કલ્યાણ કરનાર અને બલવાન્ હોય છે, બીજા બીજાઓના સ્થાનમા અનર્થ કરનાર અને દુર્બળ હોય છે સ્વસ્થાન અથવા પરસ્થાન તે શુ ? એનો ખુલાસો કરે છે કે—પુરૂષ વિશેષથી સ્વસ્થાન અને પરસ્થાન થાય છે "

"સસ્તરણવી એટલેસમર્થને ઉત્સર્ગ સ્વસ્થાન અને અપવાદ પરસ્થાન છે, અસમર્થને અપવાદ સ્વસ્થાન અને ઉત્સર્ગ પરસ્થાન છે, એ હેતુવડે વસ્તુ વિના કાઈપણ સ્વસ્થાન અથવા પરસ્થાન નથી માટે વિસ્તારથી રાસુ આદ્ય વિષય ઉપર આવીએ છીએ ૧" ૩૫

દ્રવ્યસ્તવ એ શ્રાવકનો ધર્મ છે અને ભાવસ્તવ એ સાધુનો ધર્મ છે એ હેતુથી વિધિ પૂર્વક કરવામાં આવેલ તે બન્ને ધર્મો જે ફળ ઉત્પન્ન કરે છે, તે કહે છે

उक्कोस दव्वत्थय, आराहिय जाइ अच्चुय जाव ।
भावत्थएण पावइ, अंतमुहुत्तेण निव्वाण ॥ ३६ ॥

ગાથાર્થ—ઉત્કૃષ્ટથી દ્રવ્યસ્તવ આરાધીને જીવ (શ્રાવક) અચ્યુત દેવલોક સુધી જાય છે, ઉત્કૃષ્ટથી ભાવસ્તવવડે જીવ(સાધુ) અંતર્મુહૂર્તમાત્ર નિર્વાણ-મોક્ષ પામે છે ૩૬

વ્યાખ્યાર્થ—ઉત્કૃષ્ટથી ભાવશ્રાવક પુષ્પાદિવડે પૂજન વિધિ પૂર્વક કરી બારમા દેવલોક સુધી જાય છે જેમ શ્રી મહાનિશીથમા ત્રીજા અધ્યયનમા કહ્યુ છે કે—

" कचणमणिसोवाणं, थभसहस्सूसिय सुवन्नतल
जो कारवेज्ज जिणहरे, तओ वि तव-सजमो अणतगुणो ॥१॥
तव-संजमेण बहुभवसमज्जियं पावकम्ममलेवं ।
निट्ठाविऊण अइरा, अणतसोक्खं वए मोक्खं ॥ २ ॥
काउं पि जिणाययणेहि मडिय सव्वमइणीवीढ ।
दाणाइचउक्केण, सड्ढो गच्छिज्ज अच्चुय ण परओ ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—" જે શ્રાવક કંચનમય રત્નજડિત પગથીયાવાળા, હજારો થાભલાથી વિભૂષિત, સોનાના ભૂતળવાળા જિનમંદિરો કરાવે, તેથી પણ તપ સંયમ અનંતગણુ ફળ આપે છે ૧ તપ સંયમ વડે ઘણા ભવમા ઉપાર્જન કરેલ પાપકર્મરૂપી મલ લેપનો નાશ કરી થોડા વખતમા અનંત સુખવાળા મોક્ષમા જાય છે ૨ શ્રાવક સમસ્ત ભૂમંડળને જિનેશ્વરના મંદિરોથી વિભૂષિત કરી દાન, શીલ, તપ, ભાવની આરાધના વડે અચ્યુત દેવલોક સુધી જાય છે તેથી આગળ જઈ શકે નહિ ૩ "

તથા ભાવસ્તવવડે ઉગ્રવિહાર વિગેરે સ્વરૂપવાળા સર્વવિરતિ સંયમવડે કરીને દીક્ષા સ્વીકાર્યા પછી અંતર્મુહૂર્ત (બે ઘડી)મા ઉત્કૃષ્ટ થી મોક્ષ પામે છે, કેમકે સ્નાતક નિર્ગ્રંથનુ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત વડે

નિર્વાણુ ન'ભળાય છે (શાસ્ત્રમા કહેલુ છે અથવા ગુરૂપરંપરાથી મ'ભળાય છે)

અહિ કેટલાક લોકો છ જીવનિકાયના વધરૂપ હોવાથી દ્રવ્ય સ્તવનુ બહુમાન કરતા નથી, તેઓને તીર્થબાહ્ય સમજવા જોઈએ કારણકે દ્રૌપદી વિગેરેએ ભગવતની પૂજા કરેલી છે તે પાઠ આ પ્રમાણે—ત્યારપછી તે દ્રૌપદી શ્રેષ્ઠ રાજકન્યા જ્યા મજ્જન (સ્નાન) ગૃહ છે, ત્યા આવે છે આવીને મજ્જનઘરમા પ્રવેશ કરે છે પ્રવેશ કર્યા પછી બલિકર્મ કરી, કૌતુક, મગલ, પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શુદ્ધ, જિનમદિરમા પ્રવેશ કરવા યોગ્ય માગલિક વસ્ત્રો પહેરી મજ્જનઘરથી બહાર નીકળે છે બહાર નીકળી જ્યા જિનમદિર હોય ત્યા આવે છે આવીને જિનપ્રતિમાના દર્શન થતા પ્રણામ કરે છે પીછીવડે પ્રમાર્જન કરે છે પ્રમાર્જન કર્યા પછી જેમ સૂર્યાભ દેવે જિનપ્રતિમા પૂજી તેવીજ રીતે પાઠ અહિ પણ જાણવો યાવત ધૂપ ઉખેવે છે, ધુપ ઉખેવી ડાબા ઢીંચણને કાઈક નમાવે છે અને જમણા ઢીંચણને ભૂમિ ઉપર સ્થાપે છે (ભૂમિને અણલ ગતા કઈક ઉચો અધર રાખે છે) સ્થાપીને સહેજ મસ્તકાદિ પૂર્વ ભાગવડે નમસ્કાર કરે છે યાવત્ બે હાથ જોડી આ પ્રમાણે બોલે છે 'અરિહત ભગવતને નમસ્કાર થાઓ ' ઈત્યાદિ **नमोत्थुण** પદથી **सपत्ताण** સુધી " એ અધિકાર **શ્રીજ્ઞાતાગ** મધ્યે ૧૬ મા અધ્યયનમા છે

'વિવાહાદિમા આ લોક સબધી ફળની આકાક્ષાથી દ્રૌપદીએ જિન પૂજા કરી હતી ' એમ ન કહી શકાય કારણ કે ત્યા '**नमोत्थुण** ઈત્યાદિ શક્રસ્તવનો પાઠ કહેવાથી પરલોક સબધી નિર્જરારૂપ ફળનીજ પ્રાર્થના કરેલી છે ફકત આ લોક સબધી ફળની આકાક્ષા કરનાર પરલોક સબધી ફળને ન ઇચ્છે એ સ્વાભાવિક છે. ' દ્રૌપદી સમ્યકત્વ રહિત હતી ' એમ પણ ન કહી શકાય કેમકે શ્રી જ્ઞાતાંગ મધ્યે ૧૬ મા અધ્યયનમા નારદના આગમન પ્રસંગમા—" ત્યાર પછી દ્રૌપદી કચ્છ (લગોટ) વાળા નાર

હને અસયતિ, અવિરતિ, અપ્રતિહત, પાપકર્મના પ્રત્યાખ્યાન નહિ કરનાર જાણી આદર આપતી નથી, સમ્યગ રીતે જાણતી નથી, અભ્યુત્થાન કરતી નથી તથા પર્યુપાસના કરતી નથી ' એ કથ નથી દ્રૌપદીએ સમ્યકત્વની મલિનતા થવાના ભયથીજ અસયત પણુ વિગેરે દોષયુકત નારદનો આદર કર્યો નહિ હોય એમ સ ભાવના કરાય છે ' શ્રેષ્ઠ રાજાની કન્યા હતી ' એવા કથનથી તેણી સમ્યકત્વથી રહિત હતી એવી સ ભાવના થઈ શકે નહિ, કારણુ કે મલ્લિસ્વામી અને રાજીમતીના સમ્યકત્વનો નિશ્ચય હોવા છતા પણ જ્ઞાતાસૂત્ર અને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર એ બન્ને સિદ્ધાતોમા ' રાજ વર કન્યા ' એ પદથી કથન કર્યુ છે તે આવી રીતે " તે સમયે કુ ભરાજા તે સમુદ્ર માર્ગે મુસાફરી કરનારાઓને યાવત્ સ્વીકારે છે, સ્વીકારી વિદેહરાજ વર કન્યા મલ્લિને બોલાવે છે " એમ શ્રી જ્ઞાતાગમમા કહ્યુ છે " ત્યાર પછી નિયમ-વ્રતમા સારી રીતે સ્થિત રહેલી તે રાજવર કન્યા " એ વિગેરે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમા જણાવ્યુ છે આ કારણથીજ શ્રી પ્રશ્ન વ્યારણ સૂત્રમા " सोयाए दोवइए " એ પાઠના વ્યાખ્યાન પ્રસ ગમા શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરિએ ' શ્રમણો પાસિકા (શ્રાવિકા) હોવાથી આ મિથ્યાદૃષ્ટિ મુનિ છે, એમ ધારી દ્રૌપદીએ અભ્યુત્થાન કર્યુ નહિ, તેથી તે દ્રૌપદી તરફ દ્વેષ પામ્યો આ પ્રમાણે કહેવાથી તેણીને સમ્યકત્વ હતુ એમ નિશ્ચય કરીએ છીએ તેમજ વળી પદ્મનાભરાજા દ્વારા અપહરણ થવા પછી તેણી એ આબિલ તપ કર્યો હોવાથી " ત્યાર પછી તે દ્રૌપદી દેવી છઠ્ઠ છઠ્ઠને પારણે આબિલ સહિત સ્વીકારેલ તપ કર્મ વડે આત્માને ભાવિત કરતી હતી " એ પાઠથી અને પરશાસનમા-અન્યદર્શનમા આબિલતપનુ કથન ન હોવાથી તેણી સમ્યકત્વ ધારિણી હતી એ દૃઢ થાય છે ' દ્રૌપદીએ પૂર્વભવમાં નિયાણુ કર્યુ હોવાથી તેણી સમ્યકત્વ રહિત હતી ' એ કથન પણ સ ભવતુ નથી કેમકે દશા શ્રુતમા જણાવેલ સમ્યકત્વ વિગેરેના નાશક નિયાણુ થી આ નિ યાણુ જુદુ હતુ આ કથન કાંઈ અસ ભવિત નથી કારણુ કે તેણી ને તે ભવમા સર્વ વિરતિની પ્રાપ્તિ પણ આગમમા નાભળવામા આવેલ છે તેમજ ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામિના વચનથી નિશ્ચ યે સમ્યક્ત્વવાળા સૂર્યાભદેવ પણ શ્રી જિનપ્રતિમા આગળ પૂજા

પૂર્વક શક્રસ્તવનો પાઠ કહેલ છે આ પાઠ રાજપ્રશ્નીય ઉપાંગમાં છે 'આ દેવોનું કર્તવ્ય છે ' એમ કહી શકાશે નહિ, કેમકે તેઓ પણ સંસારના અને મોક્ષના હેતુભૂત સ્વરૂપ વિશેષને સ્વીકારે છે તે આવી રીતે—મિથ્યાદષ્ટિ દેવ માર્ગમાં રહેલ સાધુને ઓળંગીને જાય છે અને સમ્યગ્દષ્ટિ દેવ તો સાધુને વાંદીને જાય છે એ પ્રમાણે બને પ્રકારના દેવોનું કર્તવ્ય સમાન હોવા છતાં પણ તે સંસાર અને મોક્ષના હેતુભૂત થાય છે, એ સ્પષ્ટજ છે સમ્યકત્વથી રહિત કોઈએ પણ શ્રી જિનપ્રતિમાની આગળ ભાવની મુખ્યતાએ શક્રસ્તવનો પાઠ કહ્યો હોય એમ આગમમાં જોવામાં કે સાંભળવામાં આવેલ નથી 'દેવો અધર્મી (નો ધમ્મિયા) હોય છે ' એવા કથનથી તેઓનું કર્યું કર્તવ્ય પ્રશંસનીય છે? ' એમ ન કહેવું જોઈએ કેમકે તેઓનું અધર્મિપણું વિરતિધર્મની અપેક્ષાએ સમજવાનું છે, પરંતુ સમ્યકત્વની અપેક્ષાએ સમજવાનું નથી તેનો પણ ધર્મપક્ષમાંજ સ્વીકાર કરાય છે " તેણે અન્ય વસ્તુનો સમૂહ પણ પૂજેલ છે, તેમજ આ પણ જાણવું " એમ કહેવું ઠીક નથી કેમકે અન્યત્ર શક્રસ્તવ કહેવામાં આવતું નથી તથા જિન પ્રતિમાપૂજન અને જિનાસ્થિપૂજનમાં—" એવી રીતે ખરેખર દેવાનુપ્રિય સૂર્યાભ વિમાનમાં સિદ્ધાયતનમાં જિનોત્સેધ પ્રમાણ માત્ર ૧૦૮ જિનપ્રતિમાઓ સ્થાપિત છે સુધર્મા સભામાં માણવક ચૈત્ય સ્તંભને વિષે વજ્રમય ગોળાકાર ડાબલાઓમાં ઘણી જિનદાઢાઓ સ્થાપન કરેલી છે, તે દેવાનુપ્રિય અને અન્ય બહુ વૈમાનિક દેવ દેવીઓને યાવત્ પર્યુપાસનીય છે તે આ દેવાનુપ્રિયોનું પૂર્વ કરણીય, તે આ દેવાનુપ્રિયોનું પશ્ચાત કરણીય, તે આ દેવાનુપ્રિયોને પૂર્વ પશ્ચાત પણ હિત, સુખ, ક્ષેમ, નિઃશ્રેયસ–કલ્યાણ અને મોક્ષ માટે પરંપરાએ થશે " એ ફળ કહ્યું તથા અન્ય વસ્તુને પૂજવામાં એવા પ્રકારનું ફળ કહ્યું નથી એવી રીતેજ શ્રી વિવાહ પ્રજ્ઞપ્તિમાં સૌધર્મેન્દ્રે તથા જીવાભિગમમાં વિજયદેવે જિન પ્રતિમાઓની આગળ દ્રવ્યસ્તવ પૂર્વકજ શક્રસ્તવ કહેલ છે તે જોઈ લેવો ' જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રહિત હોવાથી પ્રતિમા અનારાધ્ય છે " એમ કહેવું યુક્ત નથી, કેમકે ઋષભ વિગેરે નામના ઉચ્ચારણમાં પણ

સમાનતાજ છે ' નામ પણ અનારાધ્ય છે એમ તો કહી શકાશે નહિ સિદ્ધાતમા " તેવા સ્વરૂપવાળા અરિહંત ભગવતના નામ ગૌત્રને શ્રવણ કરવામા મહાફળ છે, તો હે મહાનુભાવ ! તેમને અ ભિગમન, વદન, નમસ્કાર અને પર્યુપાસનાથી તો થાય તેમા શુ કહેવુ ?" એમ કહેવાથી નામ અનારાધ્ય હોત તો મહાફળનુ કથન કરત નહિ તેમજ વળી ગુરૂ મહારાજે સ્વીકારેલ કામળ વિગેરે ઉપકરણ નાનાદિ રહિત હોના છતા પણ તેને પગનો સ્પર્શ થઈ જતા આપ લોકોના વડે પણ આશાતના સ્વીકારવામા આવે છે આરાધ્યનુ અપમાન એ સસારના હેતુભૂત કરેવાય છે તેમજ શ્રી જિનાગમમા જ ઘચારણ, વિદ્યાચારણ સાધુઓએ નદીશ્વરદીપ, રૂચકદીપ, અને સુમેરુ ગિરિના શિખર વિષે ભૂષણરૂપ નદન. પાડુક વનમા રહેલ શ્રી જિનમદિરોમા શ્રી જિનપ્રતિમાઓને વ દન કર્યુ, એમ કહ્યુ છે અનારાધ્ય હોય તે તેઓ તેમ કેમ કરે?

અમે દષ્ટિરાગી તો નથી, કેમક સિદ્ધાતમા તેમજ જોવામા આવે છે ' સ્થાપનાના આરાધનમા ઈચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ ન થઈ શકે ' એમ પણ કહી શકાશે નહિ, કારણકે નાગસારથિની સ્ત્રીએ સુલસાએ હરિણૈગમેષિ દેવની સ્થાપનાની પૂજા કરવાથી છ પુત્રો પ્રાપ્ત કર્યા, એમ સભળાય છે તેમજ ચીતરેલી અથવા ઘડેલી સુદર રૂપવાળી અલકાર યુક્ત પૂતળી જોવાઈ હતી રાગ ની વૃદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે આ કારણથીજ કહ્યુ છે કે–

" ચીતરેલી (ચિત્રવાળી) ભીતને અથવા સારી રીતે અલકૃત થએલી નારીને જોવી નહિ જેમ સૂર્યને જોઈ દૃષ્ટિ પાછી ફેરવી લેવામ આવે છે તેમ દૃષ્ટિને એની લેવી જોઈએ ૧ " તેવીજ રીતે નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર દૃષ્ટિ સ્થાપીને રહેલી, રાગ, દ્વેષના ચિહ્નોથી કલુષિત નહિ થયેલી ભગવાનની મૂર્તિ જોવામા આવી હોય તો વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ કેમ ન ઉત્પન્ન કરે ? આ કારણથીજ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવા પહેલા શ્રી હરિભદ્ર સૂરિએ શ્રી જિન પ્રતિમાને જોઇ કહ્યુ હતુ કે–

" वपुरेव तवाचष्टे भगवन् ! वीतरागताम् ।
नहि कोटरसस्थेऽग्नौ तरुर्भवति शाड्वल ॥ १ ॥ "

ભાવાર્થ—"હે ભગવાન્ ? આપનુ શરીરજ આપમા વી તરાગપણુ હોય તેમ કહે છે ઝાડની બખોલમા અગ્નિ હોય તો ઝાડ લીલુ નજ હોઈ શકે ૧"

"ભગવાનના સમયમા તેમના એક લાખ, ઓગણસાઠ હજાર શ્રાવકો હતા, પર તુ કોઇએ પણ અરિહ તની પ્રતિમાની પૂજા નથી કરી' એમ કહેવુ યુક્ત નથી પહેલા તો તેઓનેજ પૂછવુ જો ઇએ કે-શુ આપ તે સર્વના નામો જાણો છો ? તે સર્વના ના મોનુ કથન સિદ્ધાતમા પણ સાભળવામા આવતુ નથી, આન દ, કામદેવ, સ ખડ વિગેરે જે કેટલાક શ્રાવકોના નામ સ ભળાય છે, તેઓનુ તો "પઇજ" અન્યતીર્થિકોએ સ્વીકારેલ ચૈત્ય' ઇત્યાદિ પાઠમા અન્યતીર્થિકોએ સ્વીકારેલ ચૈત્યોને વ દન કરવાના પ્રતિષે ધથી સ્વતીર્થિકોએ સ્વીકારેલ ચૈત્યોને વ દનાદિ કરવાનુ ભગવતે સ્યુ છેજ, એથી કોઇ પણ પ્રકારની શ કા કરવી યુક્ત નથી

વળી ચૌદ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિએ પણ શ્રી આવ શ્યક નિર્યુક્તિમા કહ્યુ છે કે—" સ યમમા પરિપૂર્ણ પ્રવૃત્તિ ન કરી શકનાર શ્રાવકોને સ સારને પ્રતનુક્ષય કરનાર આ દ્રવ્યસ્તવ યુક્તજ છે કોઇ કહે કે જે સ્વભાવથીજ અસુ દર તે શ્રાવકોને પણ કેમ યુક્ત હોઇ શકે ? એ ઉપર કૂવાનુ દ્રષ્ટાત છે જેમ નવાનગર વિગેરેની સ્થાપનામા કેટલાક બહોળા પાણીના અભાવથી તૃષ્ણાદિ યુક્ત થયા છતા તેને દૂર કરવા માટે કૂવાને ખણે છે જો કે તેઓની તૃષ્ણા વિગેરે વધે છે અને માટી, કાદવ વિગેરેથી તેઓ મલિન થાય છે, તો પણ તેનાથી ઉત્પન્ન થએલા પાણી વડે તેઓની તે તૃષ્ણા વિગેરે અને પૂર્વનો મળ નાશ થાય છે, તથા ત્યાર પછીના સમયમા તેઓ અને બીજા લોકો સુખભાગી થાય છે એવી રીતે દ્રવ્યસ્તવમા જોકે અસ યમ છે, તો પણ તેનાથીજ તે પરિણામશુદ્ધિ થાય છે અસ યમથી ઉપાર્જિત કરેલ બીજુ સર્વ પાપ ક્ષય પામે છે, તેથી 'શુભાનુબ ધિ અને અત્ય ત નિર્જરા ફળ દાયક છે' એમ જાણી શ્રાવકોએ આ દ્રવ્યસ્તવ કરવો જોઇએ ૧ "

એવી રીતે ' ભાવસ્તવનુ હેતુભૂત હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ પણ મોક્ષનુ અ ગ છે, ' એમ જણાવ્યુ . "જેવી રીતે ગૃહસ્થોને કૂવાના

દૃષ્ટાંતથી સ્નાન વિગેરે યુક્ત છે, "એવી રીતે મુનિરાજને પણ તે યુક્ત જ છે એમ હોવા છતાં મુનિરાજ સ્નાન વિગેરેમાં કેમ અધિકારી નથી ?" એ પૂર્વપક્ષ છે એ વિષયમાં ઉત્તર કહેવાય છે—"મુનિરાજો સર્વથા સાવદ્ય વ્યાપારોથી નિવૃત્ત થયેલા હોય છે, તેથી કૂવાના ઉદાહરણથી પણ તેમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં તેઓના ચિત્તમાં પાપ જ સ્ફુરે છે, ધર્મ સ્ફુરતો નથી કેમકે તેઓ હમ્મેશાં શુભ ધ્યાન વિગેરેથી તેમાં જ પ્રવૃત્ત હોય છે અને ગૃહસ્થો તો સ્વભાવથી સાવદ્યમાં નિરંતર પ્રવર્તેલા હોય છે જ, નહિ કે જિનપૂજા વિગેરે દ્વારા સ્વપરોપકારરૂપ ધર્મમાં તે કારણથી તેમાં પ્રવર્તતા તેઓના ચિત્તમાં ધર્મ જ લાગે છે, પરંતુ પાપ નથી લાગતું એવી રીતે કરનારના પરિણામના વશથી અધિકાર, અનધિકાર જાણવો જોઈએ સ્નાન વિગેરેમાં ગૃહસ્થ જ અધિકારી હોય છે, પરંતુ મુનિરાજ અધિકારી નથી આગમમાં પણ એ જ વ્યવસ્થા છે

"દ્રવ્યસ્તવમાં છજીવકાયની રક્ષારૂપ સંપૂર્ણ સંયમ વિરૂદ્ધ છે, તેથી સંપૂર્ણ સંયમને જાણનાર (મુનિરાજ) પુષ્પ વિગેરે દ્વારા દ્રવ્યસ્તવ કરવા ઈચ્છતા નથી" ૩૬

દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવના ફળમાં તફાવત શો છે? એ જ કહે છે—

मेरुस्स सरिसवस्स य, जत्तियमित्तं तु अंतरं होइ ।
दव्वत्थय-भावत्थयाण, अंतरं तत्तियं नेयं ॥ ३७ ॥

મેરૂપર્વત અને સરસવનું જેટલું અંતર છે, તેટલું અંતર દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું જાણવું ૩૭

લાખ યોજનના પ્રમાણવાળા સુવર્ણાચલ-મેરૂનો અને સરસવનો જેટલો વિભેદ-તફાવત છે અર્થાત્ મહત્ત્વમાં મેરૂની ઉત્કૃષ્ટ કોટિ છે અને અત્યંત લઘુ સરસવ છે તેટલા પ્રમાણવાળું અંતર દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું જાણવું ભાવસ્તવમાં છ જીવનિકાયના વધનો અસંભવ હોવાથી તેને મેરૂની સમાન કહેલ છે કેમકે-ભાવસ્તવને આરાધનારા જીવો કાળ વિગેરે સમગ્ર સામગ્રી વિદ્યમાન હોય તો તે જ ભવમાં સિદ્ધિરૂપી મહેલમાં આરૂઢ થાય છે

અને દ્રવ્યસ્તવ તો છ જીવનિકાયના વધ વિના ન થઈ શકતુ હોવાથી તેને સરસવ સમાન કહ્યુ છે દ્રવ્યસ્તવને આરાધનારા જીવો ઉત્કૃષ્ટથી અચ્યુત દેવલોક સુધી જ જાય છે ત્યાથી આગળ જઈ શકતા નથી ૩૭

કથન કરવામા આવેલા દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ એ બન્ને ગચ્છમા વસનારના જ બહુમાન પામે છે, પરંતુ પોતાની મતિકલ્પનાથી આજીવિકા ચલાવનારના તે બહુમાન પામતા નથી એથી ગચ્છના સ્વરૂપને પ્રકટ કરવા ઈચ્છતા ગ્રંથકાર પ્રથમ બે ગાથા વડે નામધારિ ગચ્છનો ત્યાગ કરવાનુ દર્શાવે છે —

जत्थ य मुणिणो कयविकयाइ कुव्वंति निच्चमुब्भट्ठा ।
त गच्छ गुणसायर !, विस व दूर परिहरिज्जा ॥ ३८ ॥

જે ગચ્છમા નિત્ય અત્યંતભ્રષ્ટ મુનિયો ક્રય, વિક્રયને કરતા હોય, તે ગચ્છને હે ગુણસાગર ! તુ વિષની માફક દૂરથી પરિહરજે-ત્યાગ કર ૩૮

જે ગચ્છમા—સાધુઓના સમુદાયમા સદા સાધુઓના આચારથી અત્યંત પતિત થયા છતા નામથી જ યતિયો ક્રય, વિક્રય વિગેરે કરે છે તેમા મૂલ્ય વડે બીજાની પાસેથી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી તે ક્રય અને મૂલ્ય વડે બીજાને પોતાની વસ્તુ આપવી તે વિક્રય કહેવાય છે મુનિયોએ ક્રય, વિક્રય ન કરવો જોઈએ તે સબંધમા શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સિદ્ધાન્તમા કહ્યુ છે કે—

"મૂલ્ય વડે વસ્તુ ખરીદ કરનાર સાધુ કયિક તેવા પ્રકારના શ્રીમત લોકોની જેવો થાય છે મૂલ્ય ગ્રહણ કરી વસ્તુ વેચતો સાધુ વેપારમા પ્રવૃત્ત થવાથી વણિક બને છે ક્રય-વિક્રયમા વર્તતો ભિક્ષુ-સાધુ તેવા પ્રકારનો ન થઇ શકે કે-જેવા પ્રકારનો સાધુ સિદ્ધાતમા કહ્યો છે ભિક્ષાથી વૃત્તિ ચલાવનાર ભિક્ષુએ તેવા પ્રકારની વસ્તુની યાચના કરવી, પરંતુ વસ્તુ ખરીદ કરવી નહિ કેમકે ક્રય-વિક્રય એ મહાન દોષ છે ભિક્ષાવૃત્તિ સુખ કરનાર છે "

મૂળમા આદિ શબ્દ મૂકેલ હોવાથી રાધવુ-રાંધવુ વિગેરેનુ ગ્રહણ કરવુ હે ગુણસાગર ! ક્ષમા વિગેરે ગુણોના સમુદ્ર !

ગુણવાન શિષ્યજ ઉપદેશને યોગ્ય હોવાથી આવું સંબોધન મૂક્યું છે મોક્ષના અભિલાષી સાધુ અથવા શ્રાવકે તે ગચ્છને હાલહલ ઝેરની જેમ ગણી દૂરથી પરિહરવો જોઈએ જેમ ઝેર ખાવાથી પ્રાણોનો પરિત્યાગ કરવો પડે છે, એથી એ દૂર તજાય છ, તેમ શ્રદ્ધા ચારિ સાધુઓના સમુદાયરૂપ આ ગચ્છ પણ સંયમરૂપિ જીવિતનો નાશ કરનાર હોવાથી પરિહરવા યોગ્ય છે ખરાબ સંગત દોષોને જ ઉત્પન્ન કરે છે, એથી તેનો પરિહાર કરવો એ જ ઉત્તમ છે ૩૮

जत्थ य अज्जालद्ध, पडिगहमाईय विविहमुवगरण ।
परिभुजइ साहूहि, ते गोयम ! केरिस गच्छ ? ॥३६॥

જે ગચ્છમા સાધ્વીઓએ પ્રાપ્ત કરેલ પાત્ર વિગેરે વિવિધ ઉપકરણો સાધુઓ વડે ઉપભોગમા લેવાય હે ગૌતમ ! તે ગચ્છ કેવા પ્રકારનો ? ૩૯

વ્યાખ્યાર્થ—જે ગચ્છમા વેષમાત્રથી આજીવિકા ચલાવનાર મુનિયોવડે સાધ્વીઓએ આણેલ વિવિધ પ્રકારના પાત્ર વિગેર ધર્મસાધન ઉપકરણો કારણ સિવાય લેવાય છે, સાધુઓવડે સાધ્વીઓને દેવાય છે, પરન્તુ સાધ્વીઓએ આણેલુ સાધુઓવડે ન સ્વીકારાય તેમ કરતા પાસત્થા થાય છે કહ્યુ છે કે—" કાર્ય વિના નિષ્પ્રયોજન દેવેન્દ્ર વિગેરેના અવગ્રહની અનુજ્ઞા માગે, દિવસે સુવે, સાધ્વીઓના લાભને ખાય, સ્ત્રીઓના આસન ઉપર (તેણીઓના ઉઠયા પછી તરતજ બેસે ૧

'હે ગૌતમ ! તે કેવા પ્રકારનો ગચ્છ ?' આ પ્રમાણે શ્રી વર્ધમાન સ્વામિયે ગૌતમસ્વામીને ઉદ્દેશીને કહ્યુ છે એથી એવા પ્રકારના ગચ્છને પરિહરવો જોઈએ એમ સમજાવ્યુ છે ૩૯

जत्थ हिरण्ण–सुवण्ण, हत्थेण पराणगपि नो छिप्पइ ।
कारणसमप्पियपि हु, गोयम ! गच्छ तय भणिय ॥ ४० ॥

જે ગચ્છમા મુનિયો કારણ પ્રસંગથી પ્રાપ્ત થવા છતા પણ ગૃહસ્થાવસ્થાના પોતાના અને પારકા પણ સોના રૂપાને હાથવડે સ્પર્શ કરતા નથી, હે ગૌતમ ! તેને ગચ્છ કહ્યો છે ૪૦

વ્યાખ્યાર્થ—જે ગચ્છમાં ઘડેલું અથવા ન ઘડેલું સોનું અને રૂપું કોઈપણ નિમિત્ત પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ સાધુઓથી પોતાના હાથવડે સ્પર્શ કરાતું જ નથી હે ગૌતમ! સર્વ તીર્થંકરોએ તેને ગચ્છ કહ્યો છે પોતાનું સોનું, રૂપું વિગેરે દ્રવ્ય તો દીક્ષા ગ્રહણ કરવાના સમયેજ તજી દીધેલ હોવાથી અહિં પારકું એવું પદ મૂક્યું છે દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવું એ સાધુઓના વ્રતથી વિરૂદ્ધ છે કહ્યું છે કે—"સેંકડો દોષોના મૂળ-જાળરૂપ, પૂર્વ ઋષિયોથી વિવર્જિત, મુનિયોથી વમી નખાયેલા અનર્થરૂપ અર્થને જો તું વહન કરે છે, તો પછી નિરર્થક તપ શામાટે આચરે છે? ૧

વળી કહ્યું છે કે—

"આરંભમાં દયા નથી, મહિલાના સંગથી બ્રહ્મચર્ય નાશ પામે છે શંકાથી સમ્યક્ત્વ નાશ પામે છે અને દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવાથી પ્રવ્રજ્યા નષ્ટ થાય છે."

હવે ગચ્છમાં શીલવંત સાધુઓજ વંદન કરવા યોગ્ય છે એથી શીલનું ફળ કહે છે—

जो देइ कणयकोडिं, अहवा कारेइ कणयजिणभवणं ।
तस्स न तत्तिय पुण्णं, जत्तिय बंभव्वए धरिए ॥४१॥

જે કોઈ કરોડ સોનૈયા આપે અથવા સોનાનું જિનભવન દેહરું કરાવે, તેને તેટલું પુણ્ય ન થઈ શકે કે જેટલું બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધારણ કરવાથી થાય છે ૪૧

વ્યાખ્યાર્થ—જે કોઈ દાનવીર યાચકોને કરોડ સોનૈયા આપે, અથવા જે કોઈ સુવર્ણમય જિનમંદિર કરાવે, તે કરોડ સોનૈયા આપનારને અથવા સોનાનું ચૈત્ય કરાવનારને તેટલું પુણ્ય (ધર્મ) ન થઈ શકે કે જેટલું પુણ્ય શીલવ્રત ધારણ કરવાથી થાય છે કેમકે શીલવ્રતનું પાળવું સર્વ ધર્મ કરતાં દુષ્કર છે કહ્યું છે કે—

દાન, તપ, ભાવના વિગેરે ધર્મો કરતાં શીલ અત્યંત દુષ્કર છે એમ જાણીને હે ભવ્યો! તે વ્રત પાળવામાંજ અત્યંત યત્ન કરો. ૧

બીજા વ્રતરૂપી ભારો વહન થઈ શકે તેવા છે, અને તે ભારો વીસામો લેતા પણ વહન કરાય છે. શીલવ્રતરૂપી ભાર તો જાવજ્જીવ સુધી વીસામો લીધા વિનાજ વહન કરવો જોઈએ. ૪

તે જ કહે છે—

सील कुल-आहरण, सील रूव च उत्तम लोए ।
सील चिय पडिच, सील चिय निरुवम धम्म ॥ ४२ ॥

શીલ એજ કુળનું આભૂષણ છે, શીલજ આ લોકમાં ઉત્તમ રૂપ છે, શીલ એજ પાંડિત્ય છે અને શીલજ નિરુપમ ધર્મ છે ૪૨

વ્યાખ્યાર્થ—બ્રહ્મવ્રત કુળનું ભૂષણ છે શીલ એ ઉત્તમ રૂપ છે જેમ લોકમાં રૂપ આ લ દકારક છે, તેમ શીલ પણ સઘળા લોકોને આહ્લાદ ઉપજાવે છે અથવા શીલવતનું જ રૂપ વખાણવા લાયક છે શીલરહિત મનુષ્યોના રૂપથી શું ? તથા શીલ એજ પંડિતાઈ-ચતુરાઈ છે કુશીલીઆઓનું પંડિતપણું ના કામનું ? કહ્યું છે કે—

નરકથી ભયભીત થયેલા શ્રેષ્ટ મનુષ્યો પણ ધર્મતત્ત્વ જાણે છે ધર્મતત્ત્વ કહે છે-ઉપદેશ આપે છે અને ભાવનાઓ ભાવે છે, પરંતુ શીલ ધારણ કરી-પાળી શકતા નથી ૧

તથા શીલજ અનાધારણ પુણ્યનો ઉપાય છે કહ્યું છે કે—તેજ દાન, તેજ તપ, તેજ ભાવ, તેજ વ્રત ખરેખર પ્રમાણ થઈ શકે કે જેમાં આંતરિક શત્રુઓના હૃદયને ભેદવામાં નવીન પ્રકારના ભીલ્લા (ભાલા) જેવું શીલ ધારણ કરવામાં આવતું હોય ૧

શીલવંત કુમિત્રનો સંગ પરિહરવો જોઈએ, એથી ત્રણ ગાથાઓ વડે કુમિત્રોના સંગનો પરિહાર કરાવતા ગ્રંથકાર કહે છે—

वर वाही वर मच्चू, वर दालिद्दमगमो ।
वर अरएणवासो य, मा कुमित्ताण सगमा ॥ ४३ ॥

ગાથાર્થ—વ્યાધિ ભલે હો, મૃત્યુ ભલે હો, દારિદ્રનો સંયોગ ભલે થાવ અરણ્યમાં વાસ પણ ભલે હો પરંતુ કુમિત્રોનો સંગમ ન હો ૪૩

વ્યાખ્યાર્થ—વ્યાધિ-નારીની મહત્તા (કુમિત્રોના સંગમની અપેક્ષાએ) શ્રેષ્ઠ છે, મરણ શ્રેષ્ઠ છે, નિર્ધનતાનો યોગ શ્રેષ્ઠ છે, વનેચરપણું ઇષ્ટ છે પરંતુ કુમિત્રોનો-ખરાબ સહાયકોનો સંગમ ન હો. કહ્યું છે કે—

જેમ ખાવામાં આવેલું હલાહલ ઝેર પ્રાણોનો વિનાશ કરે છે, તેમ કુમિત્રોનો સંયોગ પણ દુઃખોનો હેતુભૂત થાય છે, એમાં સંશય નથી. ઝેર એકજ જન્મમાં મારે છે અને કુમિત્રોનો સંયોગ તો જન્મજન્મમાં દુઃખદાયક થાય છે. પ્રાણિયો કુમિત્રોના સંગમથી દુઃખ પામે છે અને સુમિત્રથી પરમ સુખ પામે છે. આ વિષયમાં દિવાકરનું દૃષ્ટાંત છે.

દિવાકરની કથા

આ ભરતક્ષેત્રમાં અવંતિ દેશમાં સુવિધા નામની નગરીના રાજા જયરાજના ચતુર્ભુજ પુરોહિતને દિવાકર નામનો પુત્ર હતો. પરંતુ તે અત્યંત વ્યસની હતો. પુત્ર ગુણવાન હોય તેજ યુક્ત છે. તેજ માટે કહ્યું છે કે—

"वरं गर्भस्रावो वरमृतुषु नैवाभिगमनं,
वरं जातः प्रेतो वरमपि च कन्यैव जनिता।
वरं वन्ध्या भार्या वरमगृहवासे प्रयतितं,
न चाविद्वान् रूपद्रविणगुणयुक्तोऽपि तनयः ॥१॥

ભાવાર્થ—ગર્ભ ગળી જાય એ સારૂં, ઋતુઓમાં સ્ત્રીસંસર્ગ નજ કરવો એ સારૂં, મરેલોજ પુત્ર અવતરે એ સારૂં, કન્યાજ ઉત્પન્ન થાય એ સારૂં, ભાર્યા વાંઝણી રહે એ સારૂં, ગૃહવાસમાં પ્રયત્ન ન કરવો એ સારૂં, પરંતુ રૂપ, દ્રવ્ય અને બળથી યુક્ત હોવા છતાં મૂર્ખ પુત્ર હોય એ સારો નહિ. ૧ તેથી પિતાએ અંતકાળે તેને કહ્યું કે 'હે વત્સ! તું સુસંગ કરજે, કુસંગ કરીશ નહિ. કેમકે—

જે જેવાની સાથે મૈત્રી કરે, તે થોડા વખતમાં તેવો થાય છે, ફૂલોના સહવાસમાં રહેતા તલ પણ તે ફૂલોની ગંધવાળા થઈ જાય છે ૧

દિવાકરે પણ પિતાનું વચન સ્વીકાર્યું કેટલાક દિવસ પછી તે પુરોહિત પદથી ભ્રષ્ટ થવાથી કોઇક ગામમા ' જર ' નામના ઠાકોરની સેવા કરવા લાગ્યો અને તે ઠાકોરના સેવક પિંગલ સાથે તેણે મૈત્રી કરી, તથા તેના ઘરની દાસી મિત્રસેનાની સાથે સ્નેહ બાંધ્યો કોઈ એક વખતે જરઠાકોરે દિવાકરને કહ્યુ કે-' જયપુરના રાજા વિચારધવલની સેવા કરી અમારી કાંઈ પણ વૃત્તિ-આજીવિકા કર ' એથી દિવાકર ત્યા ગયો અને તેણે પોતાની વચન રચનાથી રાજા વિગેરે જનોને રંજિત કર્યા કોઈ દિવસે રાજાએ ' समान शीलव्यसनेषु सख्यम् ' આવુ કાવ્યનુ ચોથુ ચરણ બનાવીને કહ્યુ કે-' આ સમસ્યા જે પૂરે, તેને હુ ઇચ્છિત વરદાન આપુ ' એ સાભળી દિવાકરે તે સમસ્યા આવી રીતે પૂરી —

" मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति, गावश्च गोभिस्तुरगास्तुरङ्गैः ।
मूर्खाश्च मूर्खैः सुधियः सुधीभिः, समानशीलव्यसनेषु सख्यम् "

મૃગલાઓ મૃગલાની સાથે, ગાયો અથવા બળદો ગાયો અને બળદો સાથે, ઘોડાઓ ઘોડાની સાથે, મૂર્ખ મનુષ્યો મૂર્ખાઓની સાથે, બુદ્ધિમાન્ વિદ્વાનો વિદ્વાનોની સાથે સંગ કરે છે સમાન શીલ અને વ્યસનવાળાઓની " મૈત્રી હોય છે "

તેથી પ્રસન્ન થઈ રાજાએ કહ્યુ કે-' ભદ્ર ! શુ આપુ ? ' દિવાકરે જણાવ્યુ કે-' મારા સ્વામી જરઠાકોરના દારિદ્રનો નાશ કરો ' ત્યારે વિચારધવલ રાજાએ ૭૫૦ ગામ સાથે શ્રીપુર નામનુ નગર આપ્યુ દિવાકરે તે પોતાના સ્વામીને ભેટ કર્યું તેથી જર ઠાકોરે પણ ' હુ પણ તારૂ કાઇક કાર્ય કરીશ ' એમ સ્વીકાર્યું અન્યદા મદ્યપાનમા આસક્ત પિંગલને જરઠાકોરે જોયો એથી રાજાએ તેની જીભ કાપવાનો હુકમ આપ્યો ત્યારે દિવાકરે મિત્ર રૂપ માનેલા પિંગલને જીવિત અપાવવાથી તેના ઉપર ઉપકાર કર્યો. એક વખતે મોરના માસ ખાવાનો દોહદ પૂરવાથી પોતાની પત્ની મિત્રસેના દાસી ઉપર ઉપકાર કર્યો ત્યારપછી રાજા કોપાયમાન થયો અને પોતાનુ જીવિત જ્યારે સંદેહવાળુ થઈ પડ્યુ, ત્યારે દિવાકર ક્રમ ગતિની પરીક્ષા કરી મગધપુરમા જઈ પૂર્ણચંદ્ર

રાજાના સદ્દગુણી કુમાર ગુણચંદ્રને સેવવા લાગ્યો કોઈક વખતે કુમાર વિપરીત શિક્ષા પામેલા ઘોડા ઉપર આરૂઢ થવાથી અટવીમાં પહોંચ્યો તેને તૃષાથી વ્યાકુળ જોઈને પાકેલા ત્રણ આમળાં લઈ દિવાકર તેની સમીપ ગયો દિવાકર તરફ જોઈ ગુણચંદ્ર કુમાર બોલ્યો કે-'તું મને પાણી પા ત્યાં પાણી ન હોવાથી દિવાકરે કહ્યું કે-'તૃષાની ઉપશાંતિ કરનાર હોવાથી આ ત્રણ આમળાના ફળનું મૂલ્ય નથી એથી આ ફળ આપ ખાવ' રાજકુમારે પણ તે ફળો ખાધા અને તૃષા શાંત થઈ કુમાર દિવાકર ઉપર અત્યંત પ્રસન્ન થયો ત્યારપછી કેટલાક વખતે ગુણચંદ્ર કુમાર રાજા થયો ગુણચંદ્ર રાજાને ત્યાં સંપૂર્ણ દિવસે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો પરિવાર સહિત તે બાળ મન્ત્રી દિવાકરને ઘરે જવા લાગ્યો ત્યારે દિવાકર મન્ત્રીએ વિચાર્યું કે-'જો રાજા મ્હારો મહાન દોષ સહન કરે, તો રાજાનું ઉત્તમપણું જણાય' ત્યાર પછી દિવાકરે કોઈક વખતે ઘરે આવેલા તે કુમારને લક્ષ્ય રાખી સાવધાનીથી અત્યંત ગુપ્તસ્થળે ભોંયરામાં રાખ્યો રાજાએ કુમારને ભોજન સમયથી માંડી સૂર્યોદય થતાં સુધી શોધ્યો, પરંતુ કુમાર મળ્યો નહિ પરિવારના મનુષ્યોએ કહ્યું કે-'સ્વામિન! કુમારને મન્ત્રિના ઘરમાં પ્રવેશ કરતા અમ્હે જોયો હતો છેવટે રાજાએ કુમારની શોધ કરવા માટે પડહો વજડાવ્યો તેવામાં દિવાકર મન્ત્રીએ (પોતાના મિત્ર) મનોરથદત્ત નામના શેઠને ઘરે જઈ કહ્યું કે-'હે શેઠ! મ્હારી ભાર્યાને (તેનું માંસ ખાવાનો) દોહદ ઉત્પન્ન થવાથી ઉન્મત્ત થઈ મેં રાજાના કુમારને મારી નાખ્યો છે સાહસથી આ કામ કર્યું છે' આવી રીતે વસંતસેના વેશ્યાને ઘરે જઈને પણ જણાવ્યું ત્યાર પછી શેઠ અને તેની ભાર્યાએ પણ રાજા આગળ જઈને કહ્યું કે-'તે કુમારને મેં માર્યો છે' ત્યાર પછી મંત્રીએ પૂર્વોપકૃત રાજા પાસેથી બંનેને અભય દાન અપાવવા પૂર્વક સુમંગતિની પરીક્ષા કરી ત્યાર પછી મંત્રીએ રાજાને પોતાને ત્યાં ભોજન માટે બોલાવ્યો રાજાને ભોજન કરાવી સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત રાજકુમારને તેના ખોળામાં મૂક્યો વિસ્મય પામેલા રાજાએ અંતઃકરણથી આનંદિત થઈ કહ્યું કે-'આ શું કર્યું?' દિવાકરે જણાવ્યું કે-'સ્વામિન્!

આપનું ઉત્તમપણું જોયું ' ત્યાર પછી ત્યાં ઉદ્યાનમાં આનંદસૂરિને પધારેલા સાંભળી દિવાકર મંત્રી ત્યાં ગયો અને વંદન કરી બેઠો પછી પૂછયું કે-' ભગવાન્ ! સર્વોત્તમપણું કહાય છે ? ' ગુરૂએ કહ્યું કે-" સાંભળ-ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામના નગરમાં જિતશત્રુ રાજાને સોમદત્ત નામનો મંત્રી હતો તેણે સહમિત્ર ૧, પર્વમિત્ર ૨, પ્રણામમિત્ર ૩ એમ ત્રણ મિત્રો કર્યા હતા અન્યદા રાજા રૂષ્ટ થવાથી ભયભીત થઈ તે રાત્રે એકલો સહમિત્રને ઘરે ગયો અને સહમિત્ર આગળ તેણે તે સ્વરૂપ કહ્યું ત્યારે સહમિત્રે કહ્યું કે-'ત્યાં સુધી મૈત્રી, કે જ્યાં સુધી રાજા રુષ્ટ ન થાય, માટે તું મ્હારા ઘરથી ચાલ્યો જા ' ત્યાર પછી તે પર્વમિત્રને ઘરે ગયો તેણે પણ એમજ કહ્યું પછી તે પ્રણામમિત્રને ઘરે ગયો ઉત્તમ હોવાથી તેણે પ્રશ્ન કર્યો કે-' આ કેવા પ્રકારની અવસ્થા ? ' સોમદત્તે કહ્યું કે-' મ્હારા ઉપર રાજા કોપ્યો છે ' ત્યારે પ્રણામમિત્રે કહ્યું કે-' કોઈ પણ પ્રકારે તું ભય ન રાખ, હું ત્હારો પીઠ રક્ષક છું " તેથી તે નિર્ભય થયો પછી આચાર્ય મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી સહમિત્ર સમાન દેહને પર્વમિત્ર સમાન કુટુંબને અને પ્રણામમિત્ર સમાન ધર્મને જાણી દિવાકર દીક્ષા ગ્રહણ કરી તે દેવ અને મનુષ્યભવની ઋદ્ધિ પામી છેવટ મોક્ષ પામશે આ પ્રમાણે ઉત્તમની સેવા ઉપર દિવાકરની કથા

अगीयत्थकुसीलेहिं, संग तिविहेण वोसिरे।
मुक्खमग्गमिमे विग्धं, पहमि तेणगे जहा ॥ ४४ ॥

ગાથાર્થ—અગીતાર્થ કુશીલીઆઓ સાથે મન, વચન અને કાયાથી સંગ તજવો જોઈએ કેમકે માર્ગમાં ચોરોની જેમ મોક્ષમાર્ગમાં આ લોકો વિઘ્નરૂપ છે ૪૪

વ્યાખ્યાર્થ—સૂત્ર તથા અર્થને જાણનાર સાધુઓ ગીતાર્થ કહેવાય છે કહ્યું છે કે—

• " સૂત્ર એ ગીત કહેવાય છે તેનું વ્યાખ્યાન એજ અર્થ ગીત અને અર્થ એ બન્નેથી યુક્ત પુરુષને તું ગીતાર્થ જાણ ૧

ગીતાર્થથી ભિન્ન તે અગીતાર્થ-સૂત્ર તથા અર્થને ન જાણ

નારા અર્થાત્ મૂર્ખલોકો જેઓનુ શીલ-આચરણ નિદિત હોય તે કુશીલીઆ-તેવા પ્રકારના જૂગારી વિગેરે કહ્યુ છે કે—

જૂગારી, ઉદ્ધત, ઉન્માર્ગગામી અને નિદા કરનારા વિગેરે જેઓ કુશીલીઆ હોય છે તેઓને પ્રયત્નપૂર્વક વર્જવા જોઈએ ૧

અથવા પાસત્થા વિગેરે કુશીલીઆ કહી શકાય તેઓની સાથે આલાપ વિગેરે સબધ મન, વચન અને કાયાથી તજવો જોઈએ કહ્યુ છે કે—

જૂગારી, વેશ્યા, નટ, વિટ, ભાટ તેમજ કુકર્મને કરનારાઓના ઘર, હાટનો સવાસ વર્જવો જોઇએ, અને તેઓની સાથે મૈત્રી પણ તજવી ૧

"કુતીર્થીઓનો સસર્ગ, કુતીર્થગમન, ભ્રષ્ટાચારીઓ સાથે પરિચય અને આલાપ વર્જવો જોઈએ ૨ તેમજ કહ્યુ છે કે—

"જ્યા અવિરતિ અસયતની વસતિ હોય, ત્યા ગમનાગમન ન કરવુ જોઇએ કારણકે-ગમનાગમન કરવાથી તેઓની સાથે આલાપ થાય અને આલાપ પ્રીતિ-સ્નેહ ઉત્પન્ન કરે છે, પ્રીતિથી દાક્ષિણ્ય અને દાક્ષીણ્યથી ઉચિત કાર્યોનો સ્વીકાર કરવો પડે, ઉચિત કાર્યોની પ્રતિપત્તિ કરવાથી તેઓની સાથે વારવાર પરિચય કરવો પડે, એમ પરિચયાદિક કરવાથી સમ્યકત્વ દૂષિત થાય, સમ્યકત્વ દૂષિત થતા જિનેશ્વર પ્રભુનો કહેલ ધર્મ નાશ પામે અને જિનેશ્વર પ્રભુના ધર્મ વિના આ અપાર સસાર રૂપી મહા સાગર તરી શકાય નહિ, તેથી ત્યા ગમન કરવાનુ નિષેધ્યુ છે

અગીતાર્થ અને કુશીલીઆના સગનો પરિત્યાગ કરવામા ઉપનય સહિત હેતુ કહે છે —(કારણમા કાર્યનો ઉપચાર થતો હોવાથી) આ અગીતાર્થ અને કુશીલીઆઓ મોક્ષના માર્ગમા વિઘ્નરૂપ છે અર્થાત તેઓની સગતિથી મોક્ષગમન દૂરજ રહી જાય છે જેમ માર્ગમા જતા મુસાફરોને ચોર લોકો વિઘ્નના કારણરૂપ છે, તેમ આ લોકો પણ છે

अवस्स य निंनस्स य, दुण्ह पि समागयाइ मूलाइ ।
मसग्गीइ विणट्ठो, अचो निंबत्तण पत्तो ॥ ४५ ॥

ગાથાર્થ—આંબાના અને લીંબડાના બન્નેના મળીઆ એકઠા થયા તેમાં સંસર્ગથી આંબો વિનાશ પામી લીંબડાપણું પામ્યો ૪૫

વ્યાખ્યાર્થ—લાંબા કાળથી પડેલા કડવા લીંબડાના પાણી થી વાસિત થયેલી ભૂમિમાં આંબાનું ઝાડ ઉત્પન્ન થયું પછી ત્યાં આંબાના અને લીંબડાના બન્નેના મૂળો એકઠા થતાં સંગતિથી આંબો નષ્ટ થઈને કડવા ફલવાળો લીંબડો થઈ ગયો કહ્યું છે કે—

" गुणा गुणज्ञेषु गुणीभवन्ति, ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः।
सुस्वादुतोयप्रवहा हि नद्यः, समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः ॥ १ ॥"

"ગુણો ગુણ જાણનારાઓને વિષે ગુણરૂપ થાય છે, તેજ ગુણો નિર્ગુણીને પામી દોષરૂપ બની જાય છે અત્યંત સ્વાદિષ્ટ પાણીના પ્રવાહવાળી નદીઓ-સમુદ્રને પ્રાપ્ત કરી-મઝી પી ન શકાય તેવી ખારા પાણીવાળી બની જાય છે ૧

આ કથન વડે ભાવુક દ્રવ્ય હોવાથી મધ્યમ્યોનેજ સંસર્ગથી ગુણ અને દોષ થાય છે કહ્યું છે કે—

સંસર્ગથી ગુણ દોષ થાય છે એ મધ્યમ જનોની સ્થિતિ છે ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યવાન અથવા ઉત્કૃષ્ટ પાપી સંસર્ગથી ગ્રહણ કરી શકાતા નથી ૧

અમધ્યસ્થોને તો સંસર્ગથી પણ ગુણ દોષ થઈ શકતા નથી જેમ કહ્યું છે કે—

વૈડુર્ય મણિ ઘણા વખત સુધી કાચમણિયોના સંસર્ગમાં રહેવા છતાં પણ પોતાના પ્રાધાન્યગુણથી કાચપણું પામતો નથી

જો તમને સંસર્ગજ પ્રમાણ હોય, તો ઘણા લાંબા વખત સુધી શેરડીના વાઢમાં રહેવા છતાં પણ નલસ્તંભ મધુર કેમ નથી થતો? ૧ ૪૫

હવે સજ્જનોના સંસર્ગથી જે ફળ થાય તે ઉપનયપૂર્વક દર્શાવતા કહે છે

उत्तम जण संसग्गी, सीलदरिद्दं पि कुणइ सीलड्ढं ।
जह मेरुगिरिविलग्गं, तणं पि कणयत्तणमुवेइ ॥ ४६ ॥

ગાથાર્થ—ઉત્તમ જનોનો સસર્ગ શીલ રહિત જનને પણ શીલયુક્ત કરે છે જેમ મેરૂગિરિને વળગેલ તૃણ પણ કનકપણુ પામે છે " ૪૬

વ્યાખ્યાર્થ—સુશીલ લોકોનો સંયોગ શીલ રહિત મનુષ્યને પણ શીલસમૃદ્ધ કરે છે અર્થાત્ શીલહીન પ્રાણી પણ શીલવંતોની સંગતિથી શીલ પાળવાનુ માહાત્મ્ય સાભળવાથી શીલ આદરે છે જેમ મેરૂગિરિનુ આશ્રિત તૃણ પણ સુવર્ણપણુ પ્રાપ્ત કરે છે મેરૂપર્વત ઉપર ઉગેલા તૃણ પણ સુવર્ણગિરિના સાન્નિધ્યથી સુવર્ણપણુ પામે છે એ ભાવાર્થ છે ૪૬

હવે શીલવંત સાધુઓએ તથા શ્રાવકોએ મિથ્યાત્વ તજવુ જોઈએ એથી મિથ્યાત્વનુ અત્યંત દુષ્ટપણુ કહે છે

नवि त करेइ अग्गी नेय विस नेय किण्हसप्पो य ।
ज कुणइ महादोसं, तिव्व जीवस्स मिच्छत्त ॥ ४७ ॥

ગાથાર્થ—" તીવ્ર મિથ્યાત્વ જીવને જે મહાદોષ કરે છે, તે મહાદોષ અગ્નિ, ઝેર કે કાળો સર્પ પણ કરતો નથી ૪૭

વ્યાખ્યાર્થ—પ્રજ્વલિત થયેલો અગ્નિ તે મહાઅનર્થને નથી કરતો, કાલકૂટ ઝેર પણ નથી કરતુ અને કાળો સાપ પણ તે મહાદોષને નથી કરતો, કે જે મહાદોષને અત્યુત્કટ મિથ્યાત્વ–અતત્ત્વનો અધ્યવસાય કરે છે કારણ કે અત્યંત કુપિત થયેલા તે અગ્નિ વિગેરે તો એક ભવમાજ મરણના હેતુરૂપ થાય છે અને મિથ્યાત્વ તો અનન્ત ભવ સુધી જન્મ–મરણના હેતુભૂત બને છે એજ મિથ્યાત્વનુ મહાદોષ કર્તૃત્વ જાણવુ આભિગ્રહિક ૧, અનાભિગ્રહિક ૨, આભિનિવેશિક ૩, સાશયિક ૪ અને અનાભોગ ૫ એમ મિથ્યાત્વ પાચ પ્રકારનુ છે તેમા–' આજ દર્શન (મત) સુદર છે, બીજા દર્શન સારા નથી ' આવા પ્રકારના કુદર્શન વિષયક અભિગ્રહરૂપ મિથ્યાત્વ આભિગ્રહિક કહેવાય છે, જેના વશથી મનુષ્ય [illegible] દર્શનોમાથી કોઈ પણ એક દર્શનને ગ્રહણ કરે છે ૧ એનાથી વિપરીત અનાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ કહેવાય છે, કે જેનાથી ' [illegible]

સારા છે ' એવા પ્રકારનુ અલ્પ માધ્યસ્થ્ય ઉત્પન્ન થાય છે ૨ અભિનિવેશથી થયેલુ મિથ્યાત્વ આભિનિવેશિક ગોષ્ઠામાહિલ વિગેરેની જેમ ૩ જેના વશથી અરિહન્ત ભગવતે ઉપદેશેલા જીવ વિગેરે તત્ત્વોમા સશય ઉપજે, જેમકે—હુ નથી જાણી શકતો કે—' આ ભગવતે કહેલ ધર્માસ્તિકાય વિગેરે સાચુ હશે કે અન્યથા ' ? આવા પ્રકારના સશયવાળુ મિથ્યાત્વ સાશયિક ગણાય છે ૪ અનાભોગિક મિથ્યાત્વ કે જે અનાભોગથી થયેલુ હોય છે, તે એકેન્દ્રિય જીવોને હોય છે ૫ તે મિથ્યાત્વને શ્રાવક પણ ત્રિવિધે ત્રિવિધે પ્રત્યાખ્યાન કરે છે—તજે છે પરતુ અણુવ્રતોની જેમ દ્વિવિધ ત્રિવિધ વિગેરે પ્રકારથી નહિ કહ્યુ છે કે—" મિથ્યાત્વ સ્વય મનથી ન કરે, બીજા પાસે ન કરાવે, કરતા એવા બીજાને અનુજ્ઞા ન કરે એવી રીતે વચનથી અને કાયાથી પણ સમજવુ " તથા " આ પૂર્વોક્ત મિથ્યાત્વ હુ કરુ " અથવા ' એ સ્વય કરે અથવા ' બીજાએ કર્યું છતે આ સારુ થયુ ' એમ મનવડે ન ચિતવે વચનવડે ' હુ કરુ ' એમ ન બોલે, તુ કર એમ બીજાને ન કહે, અને બીજાએ કરેલાની પ્રશસા ન કરે કાયાવડે સ્વય ન કરે કરનારા—હાથનો ઈસારો, ભ્રકુટિ ચડાવવી ઈત્યાદિ દ્વારા બીજા પાસે ન કરાવે અને બીજાએ કર્યું હોય તો ચપટી વગાડવી, હસવુ, વિગેરે ચેષ્ટાઓ કરી વખાણે નહિ " તેવી જ્યાર મિથ્યાત્વ વિષયક અનુમતિનો પણ નિષેધ કર્યો છે, ત્યારે જે મનુષ્ય કરવુ, કરાવવુ અને અનુમોદવુ એ ત્રણે પ્રકારથી કુટુબને મિથ્યાત્વમા સ્થિર કરતો મિથ્યાત્વને સ્થાપે, તે પોતાને અને પોતાના વશને સસારરૂપી સમુદ્રમા નાખે, એમા શુ કહેવુ ? કહ્યુ છે કે—જે મનુષ્ય ઘરનો અને કુટુબનો સ્વામી થઈને મિથ્યાત્વનુ સ્થાપન કરે, તેણે પોતાના સઘળા વશને સસારરૂપી સમુદ્રમા નાખ્યો ૧ તે મિથ્યાત્વો પૂર્વના ઋષિઓ કરેલા કુલકથી જાણવા, તે આ પ્રમાણે—

" સામાન્ય કેવલીઓમા શિરોમણિ એવા દેવ—જિનેશ્વરાના અને ગુરુઓના ચરણકમળને પ્રણામ કરી શ્રુતને અનુસારે હુ સમ્યક્ત્વનુ સ્વરૂપ દર્શાવુ છુ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ વિષયક શ્રદ્ધા તે સમ્યક્ત્વ શ્રુતમા કહેલા ગુણોવડે યુક્ત દેવ ગુરુ અને ધર્મને

સ્વીકારવા તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે અને જે સદ્દગુણથી રહિત અન્ય દેવ વિગેરેમા શ્રદ્ધા ધારણ કરવી તે સમ્યક્ત્વથી વિપરીત મિથ્યાત્વ ઉપાધિથી ચાર પ્રકારનુ છે દેવસ બધિ અને ગુરૂસ બધિ બન્ને પ્રકારનુ મિથ્યાત્વ લૈકિક અને લોકોત્તર એમ બે ભેદવાળુ છે, તે સૂત્રથકી આવી રીતે જાણવુ જોઈએ સમ્યગ્દ્દષ્ટિયે નિશ્ચયથી હરિ, હર, બ્રહ્મા વિગેરે દેવોના મદિરોમા ગમન, પૂજન, નમન વિગેરે વર્જવુ જોઈએ ૧, મગલ માટે કાર્યોના પ્રારભમા ગણેશ વિગેરેના નામનુ ગ્રહણ કરવુ ૨, ચદ્ર, રોહિણીના ગીત ગાવા વિગેરે ૩, વિવાહમા—ગણેશની સ્થાપના કરવી ૪, છઠ્ઠીની પૂજા ૫, માતૃસ્થાપના ૬, બીજના ચદ્રનુ દર્શન કરવુ ૭, દુર્ગાદેવી વિગેરેનો વાજિત્ર, સ્તોત્ર, લય વિગેરેથી મહિમા કરવો ૮, ગ્રહ વિગેરેનો મહિમા ૯, ચૈત્રાષ્ટમી મહિમા, નવમી પાળવી ૧૦, સૂર્યરથ ઘડનો ૧૧, સૂર્યગ્રહણ વિગેરે માનવુ ૧૨, હોળીને પ્રદક્ષિણા દેવી ૧૩, પિડ પાડવો ૧૪, સ્થાવરોની પૂજા ૧૫, દેવકીસાતમ, નાગપાચમ, મહિકા વિગેરે માતાનો રવિવાર, સોમવારને દિવસે તપ કરવો, મિથ્યાદૃષ્ટિ ગોત્ર વિગેરે દેવોની પૂજા, દુર્વા આઠમ, સક્રાતિ, રેવતપર્વ, દેવોની પૂજા, શિવરાત, વત્સબારસ, ખેતરમા હળ વિગેરેની પૂજા, નવરાત વિગેરેમા નવ પૂજા વિગેરે બુધાષ્ટમી, અગ્નિહોમ, સુક્મિણિ રૂપ્પિણિ અને રગિણિ દેવીની પૂજા, માઘ મહિનામા ઘી, કામળ આપવા ગાજળત્રીજ, તલ અને ડાભનુ દાન, દાનમા પણ જલાજલિ, શ્રાવણચદન છઠ, ગોપુચ્છ વિગેરેમા ગોમેધ, અર્કછઠ, યોગીભક્ત, શોકયની અને પૂર્વજોની પ્રતિમા, ઉત્તરાયણ, પ્રાણીઓને પીડાકારક છાણ વિલેપન, દેવને સુવાની અને ઉઠવાની તિથિ (અષાડ શુ. ૧૧ ને કાર્તક શુ ૧૧) આમલી, કૃષ્ણ અને પાડવોની તિથિ, અગીઆરશનો તપ વિગેરે, પરતીર્થમા ગમન, ઓચ્છવ કરવો, ઈત્યાદિ લૌકિક દેવ સબધિ કૃત્યો અહિ મિથ્યાત્વરૂપ જાણવા એ અને બીજા પણ મિથ્યાત્વિયોના ઉપદેશેલા 'શ્રાદ્ધ કરવુ' વિગેરે કર્તવ્યો સમ્યગ્દૃષ્ટિયે વર્જવા જોઈએ માસિક-છમાસિક વિગેરે શ્રાદ્ધ, પર્વદાન, કાર્યુ, હળ પાણીના ઘડાઓનુ દાન તેમજ મિથ્યાદૃષ્ટિયોને લાહણુ

દેવુ, કુમારિકા ભક્ત, ધર્મ માટે ચંદ્રમા ચચ્ચરી, અસ યતિ લોકા ની અક્ષયતૃતીયા, અર્ક્તન, જેઠ પૂનમે નાદનો વિવાહ, અમાવા સ્યાએ વિશેષે ભોજન કૂવા વિગેરે ખોદાવવા, ગોચર દિ દેવુ, પ્રિ યગ્થ, કાગડા, બિલાડા વિગેરેને પિંડ આપવો, પવિત્રતા માની ઝાડ રોપવા, તાલાચર પાસે કથા સાભળવી, ગોધનપૂજા, ઇંદ્રજાળ, ધર્મમા નટ જેવા, પાળાઓનુ યુદ્ધ જેવુ એવી રીતે બ્રાહ્મણ, તાપસ વિગેરે લૌકિક ગુરૂઓને પણ નમવુ મૂળ અને અશ્લેષા ન ક્ષત્રમા બાળક ઉત્પન્ન થતા ભવનમા બ્રહ્મસ્નાન, તેઓ (બ્રાહ્મણો) ની કથા નાભળવી, તેઓ (બ્રાહ્મણો)ને દાન આપવુ, તેઓને ઘેર જવુ, ભોજન વિગેરે એવી રીતે લૌકિક દેવ મ બ ધિ અને ગુરુમ બ ધિ મિથ્યાત્વ પરિહરીને લોકોત્તર મિથ્યાત્વમા અન્યતીર્થીઓએ ગ્રહણ કરેલા બિ બોને વર્જવા જે જિનમ દિરમા પણ રાત્રે અબ ળાઓનો પ્રવેશ સાધુઓનો વાસ, ન દિ, બલિદાન, સ્નાન, નૃત્ય પ્રતિષ્ઠા, ત બોલ વિગેરે આશાતનાઓ, જલક્રીડા, દેવોનુ આદોલ ન, એવુ બીજુ પણ લૌકિક દેવળોની જેમ **અસમ જસ** યુક્ત થતુ હોય, ત્યા પણ આગ્રહપૂર્વક સમ્યક્ત્વને રક્ષણ કરવામા તત્પ ર, ઉત્સૂત્ર વર્જનાર સ્વત ત્ર સમ્યગદૃષ્ટિયોને જવુ કલ્પતુ નથી દુરવિગેરે દેવોના મ દિર કરતા જિનમ દિરની આજ વિશેષતા છે કે–જિનમ દિરમા સર્વ વિધિપૂર્વક થાય છે, ત્યારે અન્યત્ર સઘળુ વિપરીત હોય છે જેમ તેમ પ્રવૃત્તિયુક્ત કરવુ, તેજ જો પ્રમાણ હોય તો ' નિષ્ઠીવનથી ન મરવુ ' એ વિગેરે નિરર્થક જ થઇ જાય વળી જિનેશ્વર પ્રભુની પૂજામા જે ત્રણ સ ધ્યાનો નિયમ કહ્યો છે, તે પણ નિરર્થક થઈ જાય તથા પવિત્ર થઇને શ્રાવકે જિનેશ્વરોની પૂજા કરવી, જિનબિ બોની પ્રતિષ્ઠા, અધિમાર સૂરિનુ પ્રસાધન યુગપ્રધાનોએ આગમોમા વિરચિત પ્રતિષ્ઠાકલ્પ એ વિગેરેનુ પણ શુ પ્રયોજન ? તેથી જ્યા પ્રતિષ્ઠા, પૂજા વિગેરે સર્વ કર્તવ્ય વિધિપૂર્વક કરવામા આવતુ હોય ત્યાજ સમ્યગદૃષ્ટિયોને નિશ્ચયે ગમન વિ ગેર યુક્ત છે

જે લોકોત્તમ લિ ગ (જૈન સાધુ વેષ)થી વિભૂષિત દેહવાળા હોવા છતા પણ સ્વ, તાબુલ, સર્વ આધાકર્મિ અને સચિત્ત

જગ, દૂળના ભોગ કરતા હોય, સ્ત્રી પ્રસંગ વ્યવહાર (વેપાર) અર્થોનો સંગ્રહ, શોભા, એકાકિપણે ભમવું સ્વચ્છંદી ચેષ્ટા અને સ્વચ્છંદી વચન, ચૈત્ય, મઠ વિગેરેમાં વાસ, વસતિયો (ઉપાશ્રય) માં પણ નિત્ય સ્થિતિ, ગાયન, સોનાના કમલોથી પોતાના પગ પૂજાવવા અથવા કેવળ આગમને જ અવલંબીને આચરણ કરે, તેમાં જ તત્પર રહેલા છતા પણ વચન માત્રથી તેનો આલાપ કરે ' સંપૂર્ણ ચૈત્યવંદન, બન્ને વખત છ પ્રકારના આવશ્યક, પ્રાસુક પાણી, મુહપત્તિ રાખી જિનબિંબો આગળ વાંદણા દેવા, પકવાન વિગેરે બલિદાન, જિનબિંબોનું દૂધ વિગેરેથી સ્નાન પ્રક્ષાલન એ શ્રાવકોને અયુક્ત છે એમ પોતાની મતિથી શ્રુતના અર્થને વિકલ્પ નારા જેઓ શ્રાવકપદના સ્વરૂપને કહેતા કહે છે તેઓ અતિશય શ્રુતધર યુગપ્રધાનોની પણ અવગણના કરે છે જે યુગપ્રધાને શ્રુતને અનુસારે આ પ્રરૂપ્યું છે, તે સઘળું માર્ગાનુસારિ પુરૂષોએ બહુ પ્રકારથી સમર્થન કર્યું છે ચૈત્યવાસીઓની જેમ એનો કોઈપણ શાસ્ત્રમાં નિષેધ દીઠો નથી તેથી તેઓનું કહેવું એ વિગેરે ઉત્સૂત્ર જ જાણવું સૂત્રને અનુસારે તઓને વંદન કરવું વિગેરે પણ કલ્પે નહિ, કારણ કે શ્રુતમાં પાસત્થા વિગેરે અવંદનીય કહ્યા છે તેથી આવી રીતે સર્વત્ર શ્રુતના વિપરીતપણાથી વધુ મિથ્યાત્વ શ્રુતના જાણ પુરૂષોએ સ્વયમેવ સારી રીતે વિચારવું આ પ્રમાણે ચારે પ્રકારના મિથ્યાત્વને વર્જીને સૂત્રોમાં દર્શાવેલ વિધિ પ્રમાણે વર્તતા સમ્યગ્દૃષ્ટિયે જિનમંદિર અને સાધુઓના તરફ આદર કરવો જેઓએ ત્રિવિધ (મન, વચન, કાયાથી) ત્રિવિધે (કરવુ, કરાવવુ અને અનુમોદવુ) મિથ્યાત્વને દૂરથી વર્જ્યું છે તેજ નિશ્ચયથી શ્રાવકો છે, બીજા તો નામથીજ જાણવા જિનેશ્વર પ્રભુના મતને અનુસરતા જેઓ આ સમ્યક્ત્વને પાળે છે, તેઓ જલ્દી નિર્વિઘ્ને નિશ્ચયે સુખકારક મોક્ષને પામે છે' તેથી કુલકમા કહેલા આ અને બીજા પણ લોક પ્રસિદ્ધ સર્વ મિથ્યાત્વ વર્જવા એ રહસ્ય છે કેમકે—

न मिथ्यात्वसमः शत्रुर्न मिथ्यात्वसमं विषम्
न मिथ्यात्वसमो रोगो न मिथ्यात्वसमं तमः ॥ १ ॥

रिपद्-विष-तमो-रोगैर्दु:खमेकत्र दीयते ।
मिथ्यात्वेन दुरन्तेन, जन्तोर्जन्मनि जन्मनि ॥ २ ॥
वरं ज्वालाविले क्षिप्तो, देहिनाऽऽत्मा हुताशने ।
न तु मिथ्यात्वसंयुक्त, जीवितव्य कदाचन ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ —મિથ્યાત્વ સમાન કોઈ શત્રુ નથી, મિથ્યાત્વ સમાન ઝેર કહી શકાય નહિ, મિથ્યાત્વ સમાન કોઈ રોગ નથી, મિથ્યાત્વ સમાન અજ્ઞાન અથવા અંધકાર પણ ગણી શકાય નહિ, કેમકે-દુશ્મન, ઝેર, અંધકાર અને રોગો જ્યારે એકજ ભવમાં દુઃખ આપે છે, ત્યારે દુરંત-દુઃખે ઉચ્છેદી શકાય એવું મિથ્યાત્વ તો પ્રત્યેક જન્મમાં જીવને દુઃખ આપ્યા કરે છે જ્વાલાઓથી વિકરાલ અગ્નિમાં પોતાના દેહને હોમી દેવો એ અપેક્ષાથી શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ મિથ્યાત્વયુક્ત જીવિત ધારણ કરવું તે કદાપિ પ્રશસ્ત નથી" ૪૭

મિથ્યાત્વ ઉત્સૂત્ર ભાષણથી ઉત્પન્ન થાય છે, એથી હવે ઉત્સૂત્રની દુષ્ટતા દર્શાવે છે—

कट्ठ करंति अप्प, दमंति दव्व चयंति धम्मत्थी ।
इक्क न चयइ उस्सुत्तविसलव जेण बुड्डुति ॥ ४८ ॥

ગાથાર્થ—ધર્માર્થી પ્રાણીઓ કષ્ટ કરે છે, આત્માને દમે છે, દ્રવ્ય તજે છે, પરંતુ એક ઉત્સૂત્રરૂપી ઝેરના લેશને તજતા નથી, જેથી ડૂબે છે ૪૮

વ્યાખ્યાર્થ—કષ્ટ-પીડા સહન કરવી તે 'આગી રીતે લોચ કરવો, ઉષ્ણ પાણી પીવું, પૃથ્વી એજ શય્યા, ગતે બે પહોર સૂવું, ટાઢ, તડકો સહન કરવો, મહા કષ્ટકારી છટ્ઠ, અટ્ઠમ વિગેરે વિવિધ પ્રકારનો બાહ્ય તપ કરવો, થોડા ઉપકરણો રાખવા અને તેની શુદ્ધિ રાખવી' ઇત્યાદિ કરે છે તથા ઇંદ્રિયો અને નોઇંદ્રિયને દમવાથી આત્માને દમે છે તથા દ્રવ્યથી છેદન, ભેદન, વ્યસન, આયાસ, ક્લેશ, ભય, વિપાક, મરણ, ધર્મભ્રંશ અને અગતિ એ સર્વ થાય છે' એમ જાણી સુકૃતના અભિલાષી પ્રાણીઓ દ્રવ્યને તજે છે, પરંતુ અજ્ઞાનથી યા ગુરુનિયોગથી એક મિથ્યાત્વને

તજતા નથી કહ્યું છે કે—સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ ઉપદેશેલા પ્રવચન ઉપર પણ શ્રદ્ધા રાખે છે અને અનાભોગથી અથવા ગુરુનિયોગથી અસદ્ભાવ ઉપર પણ શ્રદ્ધા રાખે છે ૧ તે શું ? એ કહે છે— સૂત્રનું અતિક્રમણ કરી નીકળેલું વચન તે ઉત્સૂત્ર, તેજ ઝેરના લેશની જેમ મારવામાં હેતુરૂપ હોવાથી વિષલવ ઉત્સૂત્રરૂપી વિષલવથી દુઃખસાગરમાં ડુબે છે જેમ કોઈ વિષલવના ભક્ષણથી મિષ્ટાન્ન વિગેરે દ્રવ્ય ભક્ષણ કરવા છતાં પણ ઝેરથી થતા શ્વાસરોધ વિગેરે દુઃખદરિયામાં ડૂબે છે, તેમ મૂર્ખ મનુષ્યો બીજા કષ્ટો કરવા છતાં પણ વિષલવ સમાન ઉત્સૂત્રવડે અનંત દુઃખસાગરમાં ડૂબે છે કહ્યું છે કે—ઉત્સૂત્ર આચરતો જીવ અત્યંત ચીકણું કર્મ બાંધે છે, સંસાર વધારે છે અને માયામૃષાવાદ કરે છે ૧

વળી ખેદની વાત છે કે—બીજા કષ્ટો કરવા છતાં પણ કદાગ્રહથી ભ્રષ્ટ થયેલા અજ્ઞાની જીવો જમાલિ વિગેરેની જેમ ઉત્સૂત્રને તજતા નથી

'उस्सुत्तभासगाणं, बोहीनासो अणंत संसारो।
पाणच्चए वि धीरा, उस्सुत्तं ता न भासंति ॥ १ ॥'

ભાવાર્થ—ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરનારાઓને બોધિનો નાશ અને અનંત સંસાર થાય છે, તેથી ધીર પુરૂષો પ્રાણાંતે પણ પ્રાણત્યાગનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થવા છતાં પણ ઉત્સૂત્ર બોલતા નથી ૧

'फुडपागडमकहंतो जहट्ठियं बोहिलाभमुवहणइ।
जह भगवओ विसालो, जर-मरणमहोयही आसि ॥ १ ॥'

ભાવાર્થ—સ્ફુટ, પ્રકટ, યથાસ્થિત કથન ન કરનાર મનુષ્ય બોધિબીજના લાભનો નાશ કરે છે જેમ ભગવાન મહાવીર સ્વામીનો જરા-મરણરૂપ સંસાર મહાસાગર વિશાળ થયો હતો ૧ તેથી ઉત્સૂત્ર નજ બોલવું જોઈએ. એ સારાંશ છે ४८

ઉત્સૂત્રનો પરિત્યાગ કરનારાઓએ જયણાપૂર્વકજ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ, એથી જયણાનેજ વિશેષણ આપતા ગ્રંથકાર કહે છે—

जयणा उ धम्मजणणी, जयणा धम्मस्स पालणी चेव।
तव्वुड्ढिकरी जयणा, एगंतसुहावहा जयणा ॥ ४९ ॥

ગાથાર્થ—જયણા એજ ધર્મને ઉત્પન્ન કરનારી જનની છે, ધર્મનું પાલન કરનારી જયણાજ છે, ધર્મવૃદ્ધિ કરનારી જયણાજ છે, એકાંત સુખ આપનારી પણ જયણાજ છે ૪૯

વ્યાખ્યાર્થ—કર્તવ્ય કરવું અને અકર્તવ્ય ન કરવું એ યતનાજ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને ઉત્પન્ન કરનારી-ધર્મજનની છે પુત્રને ઉત્પન્ન કરનારી જેમ માતા હોય છે તેમ તથા ધર્મનું પાલન કરનારી જયણાજ છે, જેમ માતાજ પુત્રની રક્ષા કરે છે, તેમ જયણા વડેજ ધર્મનું રક્ષણ કરાય છે તથા તે ધર્મનીજ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરનારી છે, જેમ માતા પુત્રને રસવાળા આહારોથી વૃદ્ધિ પમાડે છે, તેમ સેવાયેલી જયણા પણ ધર્મવૃદ્ધિ કરે છે બીજું વિશેષ શું કહેવામાં આવે ? જયણા એકાંત અવ્યભિચારી પરમાલ્હાદરૂપ સુખને કરનારી નૈશ્ચયિક આત્યંતિક પરમ આનંદ આપનારી છે આ ગાથાના આજ ભાવને કેટલાક આચાર્ય સંસ્કૃત ભાષાદ્વારા આ પ્રમાણે કહે છે

> यतना शुभधर्मजननी, यतना धर्मस्य पालनी नित्यम् ।
> तद्वृद्धिकरी यतना, सर्वत्र सुखावहा यतना[1] ॥ १ ॥
> कमठन्दुदर्शनमिव, प्राप्य दुरापा जिनाधिपतिदीक्षाम् ।
> शयनासनादिचेष्टा, सकलाऽपि हि यतनया कार्या ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—કાચબાને થયેલ ચંદ્રના દર્શનની જેમ દુર્લભ જિનેશ્વરપ્રભુની દીક્ષાને પામી શયન, આસન વિગેરે સઘળી ચેષ્ટા જયણા પૂર્વકજ કરવી જોઈએ આ ધર્મમાં મન વચન, કાયાના યોગથી પ્રયત્નપૂર્વક જયણા કરવી જોઈએ જયણાજ ધર્મનો સાર છે એમ વીતરાગ જિનેશ્વરોએ કહ્યું છે જયણા પૂર્વક ચાલે, જયણા પૂર્વક ઉભા રહે, જયણા પૂર્વક બેસે જયણા પૂર્વક સૂવે, જયણા પૂર્વક ખાનાર અને બોલનાર, પાપકર્મ બાંધતો નથી

> एकामेव हि यतना संसेव्य विलीनकर्ममलपटला ।
> प्रापुरनन्ता सत्त्वा शिवमक्षयमव्ययं स्थानम् ॥

ભાવાર્થ—ફક્ત એકજ જયણા સેવીને અનંતા પ્રાણીઓ કર્મરૂપી મલને દૂર કરી અક્ષય, અવ્યય શિવસ્થાનને પામ્યા છે એમ હોવાથી સુવિહિત સાધુઓએ જયણાજ કરવી જોઈએ કેમકે

1 આ શ્લોકનો અર્થ ઉપર આવી ગયો છે

-" કાળની હાનિ વર્તે છે, સયમને યોગ્ય ક્ષેત્રો નથી, એથી જ યણાપૂર્વક જ વર્તવુ જોઈએ, યતનાવતનુ અગ ભગ્ન થતુ નથી સુવિહિત સાધુઓએ સમિતિ, કષાય, ગારવ, ઇંદ્રિય, મદ અને બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિઓમા સ્વાધ્યાય, વિનય, તપ શક્તિથી જયણાજ પાળવી જોઈએ સમયોચિત જયણાવડે મત્સર રહિત ઉદ્યમ કરતા લોકયાત્રા રહિત યતિઓને સદા યતિપણુ હોય છે જયણા છતા પણ પ્રમાદની બહુલતાથી કોઈપણ પ્રકારે સ્ખલના થાય તોપણ ચારિત્રની વિરાધના થતી નથી કહ્યુ છે કે-' જયણાવત મુનિરાજની પ્રમાદથકી થતી સ્ખલના કાંટાવાળા માર્ગથકી થતી સ્ખલનાતુલ્ય ગણાય છે, પરતુ તે ચારિત્રનો નાશ કરતી નથી ' તેમજ કહ્યુ છે કે—સૂત્રમા કહેલ વિધિયુક્ત જયણા કરનાર અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિવાળા મુનિરાજથી થતી વિરાધના નિર્જરા રૂપ ફળવાળી હોય છે ૪૯

જયણાવત સાધુએ કષાયોમા પ્રવૃત્તિ ન કરવી જોઈએ એથી કષાયોનુ ફળ કહે છે

ज अज्जिय चरित्तं, देसूणाए वि पुव्वकोडीए ।
त पि कसाइयमित्तो, हारेइ नरो मुहुत्तेण ॥ ५० ॥

ગાથાર્થ—અલ્પ અશથી ન્યૂન પૂર્વકોડી વર્ષ સુધીમા જે ચારિત્ર ઉપાર્જન કર્યું હોય, તેને પણ કષાયયુક્ત થતો મનુષ્ય એક મુહૂર્તમા હારી જાય છે ૫૦

વ્યાખ્યાર્થ—પૂર્વકોડીથી અધિક આયુષ્યવાળા, અકર્મભૂમિ વિગેરેમા ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યને તો વ્રત જ હોતુ નથી, પૂર્વકોડી આયુષ્યવાળા મનુષ્યને પણ આઠ વર્ષથી ઉપરજ દીક્ષા હોઈ શકે, એ હેતુથી દેશે ઉણી પૂર્વ કોડી સુધીમા દુ ખે પાળી શકાય એવુ તપશ્ચર્યારૂપ જે ચારિત્ર મેળવ્યુ હોય, તે સઘળાને કોઈક ર્મના વશ થકી ફક્ત અતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી પણ અનતાનુબધિ કષાયોના ઉદયમા વર્તતો કોઇક મનુષ્ય નિષ્ફળ કરે છે તેવા પ્રકાર

ની કષાયોની તીવ્રતામાં મરણ પામેલો જીવ કદાચિત્ નારકીમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે એ સારાંશ છે

ઉપશાંત કષાયવાળો પ્રાણી પણ વારંવાર અનંત પ્રતિપાત પામે છે, તેથી થોડો કષાય પણ બાકી હોય તો તમારે વિશ્વાસ રાખવો નહિ થોડુ ઋણ, થોડો વ્રણ(ઘા), થોડો અગ્નિ, થોડો કષાય એ થોડુ પણ બહુ થાય છે તેથી તેનો વિશ્વાસ રાખવો નહિ ઋણ દાસપણું આપે છે, ફેલાતો વ્રણ થોડા વખતમાં મરણ આપે છે, અગ્નિ સર્વનો દાહ કરે છે અને કષાયો અનંતાભવ આપે છે

હવે ચારે કષાયોનુ જુદુ જુદુ ફળ કહે છે—

कोहो पीइं पणासेइ, माणो विणयनासणो ।
माया मित्ताणि नासेई, लोहो सव्वविणासणो ॥ ५१ ॥

ગાથાર્થ—ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરે છે માયા મિત્રોનો નાશ કરે છે, અને લોભ સર્વનો વિનાશ કરે છે ૫૧

વ્યાખ્યાર્થ—ક્રોધ-દ્વેષ કરવામાં આવે તો જે કોઈ પણ સાથે પ્રેમ હોય તે નાશ પામે છે ક્રોધ કરવાથી પ્રેમને તો જલાંજલિ જ દીધી જાણવી કેમકે-ક્રોધાંધ મનુષ્યના વચનથી પ્રીતિનો ઉચ્છેદ થતા આપણે જોઈએ છીએ તથા માન-અહંકાર વિનયનો નાશ કરે છે-(માનરૂપી ગજેન્દ્ર ઉપર આરૂઢ થયેલ પ્રાણી) જેનાવડે આઠ પ્રકારના કર્મોને દૂર અથવા વિલીન કરી શકાય છે, તે અભ્યુત્થાનાદિક ઉપચારરૂપ વિનયનો વિનાશ કરે છે કેમકે-અભિમાની મનુષ્ય મૂર્ખતાથી વિનય કરવો ઉચિત સમજતો નથી તથા માયા -શઠપણું એ મિત્રોનો નાશ કરે છે, કુટિલતા ધારણ કરનાર મનુષ્યોનો મિત્રો ત્યાગ કરે છે, એવુ જોવામાં આવે છે મૈત્રી અને કપટભાવ એ બન્નેને છાયા અને તડકાની જેમ વિરોધ છે કહ્યુ છે કે—

" शाठ्येन मित्रं कलुषेण धर्मं, परोपतापेन समृद्धिभावम् ।
सुखेन विद्यां परुषेण नारीं, वाञ्छन्ति ये व्यक्तमपण्डितास्ते ॥ "

ભાવાર્થ—જેઓ શઠતાથી મિત્રને, કલુષિત કર્મ દ્વારા ધર્મને, બીજાઓને દુ ખ ઉપજાવવા દ્વારા સમૃદ્ધિને, સુખવડે વિદ્યાને, અને કઠોરતાથી નારીને વાછે છે, તેઓ પ્રકટ મૂર્ખાઓ જ છે

તથા લોભ—પ્રીતિ વિગેરે સર્વનો વિનાશ કરે છે કેમકે વાસ્તવિક રીતે લોભ થકી ક્રોધ, માન અને માયા થાય છે તેથી કરીને—

"ઉપશમથી ક્રોધને હણવો, માર્દવથી માનને જીતવો, ઋજુતાથી માયાને જીતવી અને સતોષથી લોભને જીતવો"

ક્ષમા—ઉપશમવડે ઉદયમા નહિ આવેલા ક્રોધને રોકવાથી અને ઉદયમા આવેલા ક્રોધને નિષ્ફળ કરવાથી હણવો એવી રીતે માનને માર્દવવડે—નિરભિમાનિતાવડે ઉદય નિરોધ વિગેરેને જીતવો, અને માયાને ઋજુ ભાવથી—અશઠતાથી ઉદયનિરોધાદિવડે જીતવી, એવી રીતે લોભને સતોષ થકી—નિ સ્પૃહપણાથી ઉદયનો નિરોધવડે અને ઉદય પામેલને નિષ્ફળ કરવાવડે જીતવો કહ્યુ છે કે—

નિગ્રહ નહીં કરવામા આવેલા—ઉચ્છૃખલ ક્રોધ અને માન તથા વૃદ્ધિ પામતા માયા અને લોભ એ ચારે સપૂર્ણ, કૃષ્ણ અથવા કિલષ્ટ કષાયો, અશુભ ભાવરૂપી પાણી વડે પુનર્જન્મરૂપી વૃક્ષના તેવા પ્રકારના કર્મરૂપી મૂળીઆઓને સિચે છે આ અત્યત અધમ ચાર કષાયોમાથી એકેક કષાય પણ નસાર સબધિ દુ ખો આપવામા કારણ બને છે તો સઘળા કષાયો એકઠા થયા હોય ત્યારે તો શુ કહેવુ એ ઉપર દૃષ્ટાત કહે છે

કોઈ બે સાધુઓ[1] પ્રતિજ્ઞા કરીને દેવલોકમા ગયા આ તરફ એક નગરમા કોઇ એક શેઠની ભાર્યા પુત્રને માટે નાગદેવતાની આરાધના કરવા ઉપવાસ કરી રહી હતી નાગદેવે કહ્યુ કે—'દેવલોકમાથી ચ્યવેલો જીવ ત્હારો પુત્ર થશે' ત્યારપછી તે બે સાધુ

---

૧ એક બીજાને પ્રતિબોધવા રૂપ

માથી એકનો જીવ દેવલોકમાથી ચ્યવીને તેણીનો પુત્ર થયો તે પુત્રનુ ગુણનિષ્પ (નાગદેવે આપેલ હોવાથી) 'નાગદત્ત' એવુ નામ પાડયુ તે ૭૨ કળાઓમા નિપુણ થયો ગાંધર્વ-સ ગીત તેને અત્ય ત પ્રિય હોવાથી લોકો તેને 'ગાંધર્વનાગદત્ત' એવા નામથી બોલાવતા હતા મિત્રવર્ગથી પરવર્યો છતો તે સુખને અનુભવતો હતો દેવ તેને ઘણા ઘણા પ્રકારથી બોધ કરતો હતો, પણ તે બોધ પામતો ન હતો ત્યારે તે દેવ અવ્યક્ત ચિહ્નથી જણાતો નહિ, કે-' આ સાધુ છે ' કેમકે તેને રજોહરણ, ઉપકરણ વિગેરે ન હતા કોઈ એક દિવસે ચાર સર્પ ના કર ડીઆઓને હાથમા ગ્રહણ કરી ઉદ્યાનમા રહેલા તે નાગદત્તની સમીપમા આવી ઉતર્યો. મિત્રોએ તેને કહ્યુ કે-' આ સર્પ ખેલાવનારો મદારી છે ' ત્યારે નાગદત્ત તેની પાસે ગયો અને પૂછયુ કે-' આ કર ડીઆઓમા શુ છે ? ' દેવે કહ્યુ કે-' સર્પો છે.' ગ ધર્વનાગદત્તે કહ્યુ કે-તુ મ્હારા સર્પો સાથે રમ-ક્રીડા કર અને હુ ત્હારા સર્પો સાથે રમુ-ક્રીડા કરૂ દેવ તેના સર્પો સાથે ક્રીડા કરવા લાગ્યો, તે સર્પોએ ડ ખ દેવા છતા મર્યો નહિ ગ ધર્વનાગદત્તે અમર્ષ-અદેખાઈ ધરી કહ્યુ કે-હુ પણ ત્હારા સર્પો સાથે રમીશ દેવ બો યો કે-' તને જો ડસશે તો જરૂર મરીશ ' જ્યારે આગ્રહ પૂર્વક તે કહેવા લાગ્યો ત્યારે દેવે માડળુ આળેખી ચારે દિશામા કર ડીઆ સ્થાપ્યા પછી તેના સઘળા મિત્રો, પરિજન અને સ્વજનને મેળવી તેઓની સમક્ષ નાગદત્તને કહ્યુ કે-હે લોકો! અહિ ગ ધર્વનાગદત્ત સર્પોની સાથે ખેલવાને ઈચ્છે છે, કોઇ પણ પ્રકારે જો તેને સર્પો ડસે તો એમા મ્હારો દોષ નથી આ મ્હારા સર્પો સામાન્ય માહાત્મ્યવાળા નથી કેમકે-વિજળીની મા ફક ચપલ જીભવાળો, ઊગ્ર ઝેર વાળો, ઊગતા સૂર્યની સમાન (લાલ) નેત્રવાળો સાક્ષાત્ જમની જેવો, આ રોષ નામનો વિષધર પ્રલય કાળની જેવો છે આઠ ફેણવાળો, જમની જેવી જીભવાળો, મેરૂની જેવો ઉંચો આ માન નામનો ફણીધર છે, કે જેનાથી ડસા યેલો મનુષ્ય ઈંદ્રને પણ તૃણ સમાન ગણતો નથી બે જીભવાળી કુટિલગતિ, છળમાર્ગને શોધનારી, વિષમ સ્વભાવવાળી, જેનો મધ્યભાગ કોઈથી પામી શકાતો નથી તેવી આ માયા નામની શ્રેષ્ઠ

નાગણી છે તથા ઉગ્ર વિષવાળો, ઘોર ફૂફાડાવાળો, જેના સ્પર્શ મા ત્રથી મનુષ્ય સમુદ્રની જેમ દુ ખે પૂરી શકાય તેવો થાય છે, તે આ લોભ નામનો મહાનાગ છે આ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારે દુષ્ટ સર્પો છે, કે જેઓથી સદા સતપ્ત થયેલ જગત્ જીર્ણ થ યેલ હોય તેમ કળકળે છે–દુ ખી થઈ રહ્યુ છે એમ કહી તેણે તે સર્પો મૂકયા ભયકર આકાર ધારણ કરનાર તે વિષધરોએ તેને ડખ દીધો, તેથી તે મૂર્છાવશ થઈ ભૂમિ ઉપર પડયો અને મરેલાની જેમ ચેષ્ટારહિત થયો હવે કહ્યુ–હા હા ! શુ થયુ ? ' વાર્યો છતા પણ રહ્યો નહિ ' તેને પૂર્વે કહેલા મિત્રોએ ઓસડ કર્યા, પરતુ ઓસડ કાઈ ગુણકારી થયા નહિ પછી તેના સ્વજન વર્ગે પગે પડી કહ્યુ કે–' હે સત્પુરુષ ! દયા કરો ' હવે કહ્યુ કે– ' આવીજ રીતે હુ પણ ડસાયો હતો, મને પણ ડખ દીધો હતો જો આવા પ્રકારનુ આચરણ કરે તો જીવે જો તેમ પાલન ન કરે તો સજીવન થવા છતા પણ ફરી મરે ' સ્વજનોએ કહ્યુ–' કેવી રીતે ? ' હવે કહ્યુ કે–આ ચાર પ્રકારના દુષ્ટ આશીવિષ સર્પોથી ડસાયેલો હુ વિષના નાશ કરવા માટે વિવિધ તપ કર્મને આચરુ છુ, પર્વતો, જગલો, મસાણો, શૂન્ય–ઉજ્જડ ઘરો, ઝાડોના મૂ ળોને સેવુ છુ તે દુષ્ટ સર્પોનો ક્ષણ વાર પણ વિશ્વાસ રાખતો નથી અતિ આહાર પણ સહતો નથી અત્યત સ્નિગ્ધ આહારવડે પણ તેઓ ઉદયમા આવે છે નિર્દોષ આહારને પણ હુ અત્યત ઇચ્છતો નથી સ્વજનોએ 'એમ' કહી સ્વીકાર્યુ, ત્યારે હવે ધ્યાન આરભ્યુ ધારણા રાખી, શિખાબધ કર્યો, મત્ર–જાપ દીધો તે આવી રીતે—

" सिद्धे नमंसिऊण, संसारत्था य जे महावेज्जा ।
वोच्छामि डण्डकरिय, सव्वविसनिवारणीविज्जं ॥ १ ॥
सव्वं पाणाइवाय पच्चक्खाई सव्वं अलियवयणं च
सव्वमदत्तादाणं, मेहुण परिग्गह स्वाहा ॥ '

ભાવાર્થ–સિદ્ધોને અને સસારમા રહેલા મહાવૈદ્યોને નમ સ્કાર કરી ડડકરી સર્વ વિષનિવારણી વિદ્યા હુ કહીશ સર્વ પ્રા ણાતિપાત, સર્વ અલિક–અસત્ય વચન સર્વ અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહનુ પ્રત્યાખ્યાન કરવુ

ત્યારપછી ગ ધર્વનાગદત્તે સહેજ અગો ચલાવ્યા, અને આંખો ઉઘાડી, સ્વજનોએ વૃત્તાંત નિવેદિત કર્યો, જીવિતની આ શાએ તેણે વ્રત અગીકાર કર્યું કેટલાક દિવસસુધી તેની પાછળ ચાલનાર થયો, તેને મૂકી દોડયો પાછો તેવીજ રીતે ભૂમિ ઉપર પડયો તે વૃત્તાંત જાણનાર લોકોએ આવીને દેવને કહ્યુ—'આને સજ્જ કરો, એકવાર અપરાધ માફ કરો' દેવે ફરીથી તેને પુનર્જીવિત કર્યો એમ બે ત્રણ વાર કર્યું એક વખતે એક સ્થળે સ્વાધ્યાય કરતા મુનિયો દેખાડ્યા તેઓની સમીપે ગયો, ધર્મ સાભળ્યો દેવે કહ્યુ કે—'જો પ્રવ્રજ્યા લે, તો મૂકુ' તેણે કહ્યુ કે—'બહુ સારૂ' પછી પૂર્વનો સ બ ધ કહ્યો, તેણે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી એવી રીતે સર્પોની જેવા આ કષાયો દુરત સ સારના કારણભૂત હોવાથી અપ્રશસ્ત છે ૫૧

ક્રોધનો ઉપશમ એજ ક્ષાંતિ છે, આથી તેને સુખ વિગેરેના કારણભૂત દર્શાવવાવડે ઉપનય સહિત કહે છે—

खती सुहाण मूल, मूल धम्मस्स उत्तमा खती ।
हरइ महाविज्जा इव, खती सव्वाइँ दुरियाइ ॥ ५२ ॥

ગાથાર્થ—ક્ષાંતિ-ક્ષમા એ સુખોનુ મૂળ છે ઉત્તમ ક્ષાંતિ એ ધર્મનુ મૂળ છે, મહાવિદ્યાની જેમ ક્ષાંતિ સર્વ દુરિત-પાપ કષ્ટોને હરે છે ૫૨

" जिणजणणी रमणीण, मणीण चिंतामणी जहा पवरो ।
कप्पलया य लयाण, तहा खमा सव्वधम्माणं ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—જેમ સર્વ રમણીઓમા જિનજનની શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સઘળા મણિઓમા ચિ તામણી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સઘળી વેલડીઓમા કલ્પવેલડી ઉત્તમ છે, તેમ સર્વ ધર્મોમા ક્ષમા એ શ્રેષ્ઠ છે ૧

આ લોકમા કૃષ્ણ એકજ ક્ષાંતિને સ્વીકારી, પરિષહો અને કષાયો ઉપર જીત મેળવી અન ત પ્રાણીઓ અન ત સુખવાળા પર મપદને પામ્યા છે તથા—

પૂર્વના કર્મોથી નિર્માણ કરેલા, દુર્જન મનુષ્યના મુખરૂપી ધનુષ્યમાથી નીકળેલા, વચનરૂપી બાણો ક્ષાંતિરૂપી ઢાલને વહન કરનાર સાધુઓને લાગતા નથી

ક્ષમારૂપી ધનુષ્યને જો ગ્રહણ કર્યું, તો પછી દુર્જન શું કરી શકનાર છે? તૃણ વિનાની ભૂમિ ઉપર પડેલો અગ્નિ સ્વયમેવ ઉપશાંત થઈ જાય છે

કોપ ઉપર અચ કારી ભટ્ટાનુ અને ક્ષમાના વિષયમા ક્ષુલ્લક મુનિનુ ઉદાહરણ છે કોપ થકી ભટ્ટા દુ ખ પામી, અને ક્ષમાથકી ક્ષુલ્લક મુનિને દેવો પણ નમ્યા હતા ૫૨

ક્ષાંતિ ધારણ કરનાર હોવા છતા પણ આવા પ્રકારના અશુભ કર્મોમા પ્રવર્તનાર સાધુ 'પાપશ્રમણ' કહેવાય, તેથી એ પાપ શ્રમણપણુ જ કહે છે—

सय गेह परिचज्ज, परगेहमि वावडे ।
निमित्तेण य ववहरइ, पावसमणो त्ति वुच्चई ॥ ५३ ॥

ગાથાર્થ—પોતાના ઘરનો ત્યાગ કરી, પરઘરમા પ્રવૃત્ત થનાર, નિમિત્તથી વ્યવહાર કરનાર 'પાપશ્રમણ' કહેવાય છે ૫૩

વ્યાખ્યાર્થ—જે મુનિ પ્રવ્રજ્યા અગીકારકરવાથી પોતાના ઘરનો પરિત્યાગ કરી પિડનો અભિલાષી થઈ સ્વય અન્યના ઘરમા વ્યાપૃત થાય-તેના કાર્યો કરે, શુભ અશુભ સૂચક વચનવડે દ્રવ્યોપાર્જન કરે તે પાપશ્રમણ પાપયતિ કહેવાય છે ૫૩

હવે તપ સબધિ પાપશ્રમણપણુ કહે છે—

दुद्ध दही विगईओ, आहारेइ अभिक्खण ।
अरए अ तवोकम्मे, पावसमणो त्ति वुच्चई ॥ ५४ ॥

ગાથાર્થ—જે સાધુ દૂધ, દહીં વિગેરે વિકૃતિયો વારવાર ભક્ષણ કરે અને તપ કર્મમા આસક્ત ન થાય તે પાપશ્રમણ કહેવાય છે ૫૪

વ્યાખ્યાર્થ-દહીં અને દૂધ વિકૃતિ કરવાના કારણ હોવાથી વિકૃતિ-ઉપલક્ષણથી ઘી વિગેરે બધી વિકૃતિયોને તેવા પ્રકારના ખાસ કારણ વિના આહારમા ગ્રહણ કરે કહ્યુ છે કે-'જે રસકસવાળા આહારને વાપરનાર હોય તે નિર્ગ્રંથ ન હોય એમ કેમ કહ્યુ ?-રસકસવાળા ભોજન-પાનના આહાર કરનાર નિર્ગ્રંથને બ્રહ્મચર્યમા

શંકા અથવા કાંક્ષા અથવા વિચિકિત્સા ઉત્પન્ન થાય અથવા ભેદને પામે અથવા ઉન્માદને પામે અથવા લાંબા કાળ સુધી ટકનાર રોગોની પીડા થાય, અથવા કેવલિ ભગવંતે પ્રરૂપેલા ધર્મ થકી ભ્રષ્ટ થાય; તેમ હોવાથી નિર્ગ્રંથ-સાધુએ રસકસવાળો આહાર વાપરવો ન જોઈએ બીજે સ્થળે પણ કહ્યું છે કે-આત્માની ગવેષણા કરનાર મનુષ્યને વિભૂષા, સ્ત્રીસંસર્ગ અને સ્નિગ્ધ રસવાળું ભોજન એ તાલપુટ વિષ સમાન છે

તથા-" વર્ષાવાસ-ચાતુર્માસ રહેલ હૃષ્ટ, નીરોગી, બળવંત શરીરવાળા નિર્ગ્રંથ-સાધુ અથવા નિર્ગ્રંથી-સાધ્વીઓને દૂધ, દહીં, માખણ, ઘી, તેલ, ગોળ મધ, મદિરા અને માંસ એ નવ રસ વિકૃતિયો વારંવાર વાપરવી ન કલ્પે " વળી જે તપ કર્મમાં પ્રીતિમાન્ ન હોય તે પાપશ્રમણ કહેવાય છે ૫૪

પાપશ્રમણપણું પ્રમાદથી થાય છે, એથી ભેદ સહિત પ્રમાદનું સ્વરૂપ કહે છે —

मज्जं विसय-कसाया, निद्दा विगहा य पंचमी भणिया ।
एए पंच पमाया, जीवं पाडेंति संसारे ॥ ५५ ॥

ગાથાર્થ —મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા એ પાંચ પ્રમાદો જીવને સંસારમાં પાડે છે ૫૫

વ્યાખ્યાર્થ —મદ્ય-મદિરા, ઉપલક્ષણથી મરેય, મરક, માંસ, રસ વિગેરેનું ગ્રહણ કરવું મદ્ય તો આ લોકમાં પણ ઘણી વિડંબનાઓનું કારણ છે

દુર્ભાગી મનુષ્ય પાસેથી સ્ત્રી જેમ દૂર થાય છે, તેમ દારૂડીઆની બુદ્ધિ તેનાથી દૂર પલાયન કરી જાય છે, દારૂડીઓ અત્યંત નિંદા પામે છે અને ગુરૂના વાક્યોથી તર્જાવાથી કલેશ પામે છે

દારૂડીઓ વિહ્વલ બની પ્રિયાને માતા સમાન અને માતાને પ્રિયા સમાન ગણી તેવું આચરણ કરે છે, કુબુદ્ધિવાળો તે છાકટો રાજાને જોઈ તેને કિંકર સમાન ગણે છે અને કિંકરને રાજા સમાન ગણે છે

દારૂડીઆનો સર્વ મનુષ્યો કૌતુકથી ઉપહાસ કરે છે, તેના વસ્ત્રોને ચોર લોકો હરી જાય છે, જ્યા ત્યા પડેલા તે છાકટાના પહોળા થઈ ગયેલા મ્હોમા કૂતરાઓ ખાડો ધારી મૂતરે છે

મદિરાથી વ્યાકુળ મતિવાળો થઈ મનુષ્ય જલ્દી મૂર્છિત થાય છે, ડરે છે, કપે છે, પોકારે છે, બળે છે, વમન કરે છે, ખેદ પામે છે, સ્ખલના પામે છે, દિશાઓ તરફ જુએ છે, રડે છે, શ્વાસ લે છે, હાર્દ છે, હસે છે, ખાય છે, ઈર્ષા કરે છે, ગાય છે, ભમે છે, ગદ્ગદ બોલે છે, પોક મૂકે છે, દોડે છે ગ્લાનિયુક્ત બને છે, હણે છે, હર્ષિત થાય છે, હિત સમજતો નથી અને વિષાદ પામે છે

મદિરાના મદથી મત્ત થયેલા શાબ વિગેરે કૃષ્ણના કુમારોએ ભિયારા દ્વૈપાયન ઋષિને તેવો કદર્થિત કર્યો કે-જેથી તે દાનવાના યાદવ જનોની ૧૩૭ કુલકોટિના ક્ષયનો હેતુ બની મહાપાપનો પર્વત થયો

મદિરા પીવાથી ચિત્તની ભ્રાતિ થાય છે, ચિત્તના ભ્રમિતપણાથી મનુષ્ય પાપજનક આચરણો આચરે છે, મદિરાથી મૂઢ બની ગયેલા-વિહ્વલ થયેલા માણસો પાપ કરી દુર્ગતિને પામે છે તેથી મદિરા કોઈને દેવી નહિ અને પીવી પણ નહિ તથા વિષયો શબ્દ વિગેરે પાચ છે એ વિષયોનુ સ્વરૂપ આવુ છે

કામભોગો ક્ષણ માત્ર સુખ આપે છે અને ઘણા કાળ સુધી દુ ખ આપનાર છે ખરી રીતે જોઈએ તો અત્યત દુ ખદાયક છે સુખ આપનાર છેજ નહિ સ સાર સ બ ધિ સુખના પણ વિપક્ષ રૂપ કામભોગો અનર્થોની ખાણ રૂપ જ છે

વિષયોમા વાસ્તવિક રીતે સુખ નથી, પર તુ ધતૂરા વગેરેનુ પાન કરવાથી ભ્રમિત નેત્રવાળા મનુષ્યોને જેમ પત્થરને વિષે પણ આ સુવર્ણ છે એવી બુદ્ધિ થાય છે, તેમ જીવોને પણ 'આ સુખ છે' એવુ અભિમાન થાય છે તેમજ કહ્યુ છે કે આ ભોગો ભોગવતી વખતે મધુર જણાય છે, "પર તુ પરિણામે વિષ હોવાથી કિ પાક ફળ જેવા છે, ખુજલી ખણવાની જેમ દુ ખ આપનાર હોવા છતા 'સુખકારક

છે ' એવી બુદ્ધિ આપે છે-કરાવે છે, મધ્યાહ્ન સમયે ઝાંઝવાના જળની જેમ નિરંતર મિથ્યા દુષ્ટ વિચારો જગવે છે અને ભોગવ્યા છતા મહાવૈરી આ ભોગો કુયોનિયોમા જન્મ આપે છે વિષયોથી વ્યાકુળ ચિત્તવાળો થયેલો આ જંતુ હિત અથવા અહિતને જાણતો નથી, તેથી અનુચિત આચરણ આચરતો જીવ લાંબાકાળ સુધી દુઃખરૂપી અરણ્યમા ભમ્યા કરે છે તથા કષાયો-જેમા પ્રાણીઓ પરસ્પર હણાય તે કષ-સંસાર જેઓ વડે જંતુઓ સંસારમા ગમન કરે તે કષાય અથવા કષનો-સંસારનો લાભ જેઓથી થાય તે કષાયો-ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કહેવાય છે તેમા ક્રોધ-અક્ષમાના પરિણામરૂપ છે, માન-જાતિ વિગેરે થકી ઉત્પન્ન થયેલો અહંકાર, માયા-બીજાને ઠગવુ વિગેરે સ્વરૂપવાળી, લોભ અસંતોષ રૂપ લુબ્ધતાનો પરિણામ તે અનંતાનુબંધિ વિગેરે ભેદથી ૧ છ તેમા અનંત સંસારનો અનુબંધ કરાવવાના સ્વભાવવાળા કષાયો અનંતાનુબંધિ કહેવાય છે કહ્યુ છે કે-ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચારે કષાયો પ્રાણિયોને અનંત સંસારનો અનુબંધ કરાવે છે તેથી તેઓની ' અનંતાનુબંધી ' એવી સંજ્ઞા રાખેલી છે જો કે બાકીના કષાયોના ઉદય વિના તેઓનો ઉદય નથી, તો પણ અવશ્ય અનંત સંસારના મૂળ કારણ મિથ્યાત્વના ઉદયને ખેંચી લાવનાર હોવાથી જ ' અનંતાનુબંધિ ' શબ્દથી ઉચ્ચરાય છે બાકીના કષાયો અવશ્ય મિથ્યાત્વના ઉદયને ખેંચી લાવતા નથી આ હેતુથી તેઓના ઉદયનુ સુગપત્પણુ હોવા છતા પણ આ વ્યપદેશ થતા નથી એથી આ કષાયોનુ જ આ અસાધારણ નામ છે

તથા જેઓના ઉદયથી લેશમાત્ર પણ પ્રત્યાખ્યાન થઇ શકતુ નથી, એથી તે કષાયો અપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે કહ્યુ છે કે—આ સંસારમા જેઓના ઉદયથી પ્રાણી થોડા પ્રત્યાખ્યાન તરફ પણ ઉત્સાહ કરી શકતો નથી એથી આ બીજા પ્રકારના કષાયો (ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ) ની ' અપ્રત્યાખ્યાન ' સંજ્ઞા રાખી ૨

તથા સર્વ વિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાનને આવરિત કરનાર તે

કષાયો પ્રત્યાખ્યાનાવરણી કહેવાય છે કહ્યું છ કે—અહિ સર્વ પ્રકારના સાવદ્ય વ્યાપારોથી વિરતિ કરવી, તે પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે, તેને આવરણ કરનાર હોવાથી તે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ ત્રીજા પ્રકારના કષાયોની 'પ્રત્યાખ્યાનાવરણ' એવી સંજ્ઞા સ્થાપન કરવામાં આવી છે

તથા પરિષહો, ઉપસર્ગો આવી પડતા ચારિત્રધારી મુનિને પણ (અહિ **સમ્** શબ્દ **ईषद्** અર્થમાં છે) તેજ જ્વલિત કરે દીપ્ત કરે છે, એથી એ સંજ્વલન કષાયો કહેવાય છે આવી રીતે એ ચારે કષાયોના પ્રત્યેકના ચાર ચાર ભેદો થવાથી તે ૧૬ થાય છે તે કષાયોનો દોષ આ પ્રમાણે છે

અસંક્લિષ્ટ—સંક્લેશ વિનાનું ચિત્તરૂપી રત્ન એ આતરિક ધન કહેવાય છે જેનુ એ આતરિક ધન દોષો (ચોરો) વડે ચોરાઈ ગયું હોય તેને વિપત્તિયોજ બાકી રહે છે

હવે નિદ્રા—ઝૂલુ. તેનો દોષ દર્શાવવામાં આવે છે —

નિદ્રાશીલ—નિદ્રામાં જ વિશેષ પ્રવૃત્ત થનાર મનુષ્ય જ્ઞાનને અથવા દ્રવ્યને મેળવવા શક્તિમાન્ થઈ શકતો નથી નિદ્રાશીલ પ્રાણી જ્ઞાન અને દ્રવ્યથી હીન બને છે જ્ઞાન અને દ્રવ્યના અભાવથી લોકમાં અદ્વિતીય દુઃખભાગી થાય છે માટે નિદ્રાવડે સર્યું

તે નિદ્રા પાચ પ્રકારની છે જેમાથી સુખે જાગૃત થઈ શકાય તે નિદ્રા ૧, જેમાં દુઃખથી મુશ્કેલીથી જાગી શકાય તે નિદ્રા નિદ્રા ૨, ઉભા રહેતા અને બેઠાલાને નિદ્રા આવે તે **પ્રચલા** ૩, ચાલતા ચાલતા નિદ્રા આવે તે **પ્રચલા પ્રચલા** ૪, દિવસે ચિંતવેલ કાર્યને (રાત્રે) કરનારી, **વાસુદેવથી** અર્ધા બળવાળી નિદ્રા **સ્ત્યાનર્દ્ધિ** કહેવાય છે

તથા પાચમો પ્રમાદ વિકથા કહેલ છે તે સાત પ્રકારની છે સ્ત્રીકથા ૧, ભક્તકથા ૨, દેશકથા ૩, રાજકથા ૪, મૃદુકારુણિકી ૫ દર્શનભેદિની ૬ અને ચારિત્રભેદિની તેમાથી—

સ્ત્રી કથા—સ્ત્રીઓની નિન્દા પ્રશંસા વિગેરે સ્વરૂપવાળી

જાણવી જેમકે—તે સ્ત્રી ઉંટ જેવી ગતિવાળી, કાગડાના જેવા સ્વરવાળી, દૌર્ભાગ્યવાળી, લાંબા પેટવાળી, પીળી આંખોવાળી, દુ:શીલ, દુર્ભાવ્યુ કરનારી છે ધિક્ ધિક્ તેણીનુ અહો કોણ જુવે? તેમજ તે સ્ત્રી પાતળા શરીરવાળી, સુભગા, સૌમ્ય મુખવાળી, પદ્મ પત્રના જેવા નેત્રોવાળી, ભારે-મોટા નિતંબવાળી, ઉંચા પુષ્ટ સ્તનોવાળી, લલિત-સુંદર ગતિ-ચાલવાળી છે

ભક્તકથા આવી રીતે—(મશાલા વિગેરેથી ન મ-કારેલા, વાશી) કળથી, કાંગ, કાલિંગ, કારેલા અને કેરડાઓથી થતા ભોજનને ધિક્કાર હો અહા! ઘીની અધિકતાથી શ્રેષ્ઠ ગાત્ર-પકવાન્ન વાળુ, ભાત-દાળ વિગેરે અશનવાળુ, ઘી, ખાંડથી યુક્ત ખીરનુ ભોજન મનુષ્યોને અમૃતરૂપ છે હે વાદીંદ્ર! રોગોનો નાશ કરવામા વ્યાઘ્રી-વાઘણસમાન મગની દાળ લુપ વિનાની-કોતના રહિત કેમ? પ્રત્યુત્તર—ઓદન-ચોખારૂપ પ્રિયનો સંયોગ થવાથી એ કાગળી રહિત થયેલી છે

દેશકથા—સારા ધાન્યને ઉત્પન્ન કરનાર માળવો દેશ રમણીય છે, કાચી દેશનુ તો શુ વર્ણન કરી શકાય? ગુજરાતની ભૂમિ દુર્ગ-દુઃખે જમન કરી શકાય તેવી છે ઉદ્ભટ ભટોવાળો લાટદેશ બિલ જેવો છે, સુખના નિધિરૂપ કાશ્મીર દેશમા વનો તો સારૂ, કુંતલદેશ તો સ્વર્ગ જેવો છે આવા પ્રકારની દેશ સંબંધિ કથા દુર્જનોના સંગની જેમ વર્જવા યોગ્ય છે તથા

રાજકથા આ પ્રમાણે—આ રાજા દુશ્મનોના સમૂહના નાશ કરવામા સમર્થ, ક્ષેમ કરનાર અને ચોરોનો વિનાશ કરનાર છે તે બે રાજાઓનુ ભયંકર યુદ્ધ થયુ અથવા તે રાજાએ આ રાજાનો સારો પ્રતિકાર કર્યો. આ દુષ્ટ રાજા મરી જાઓ, આ રાજા મારા આયુષ્યવડે પણ ઘણા લાંબા વખત સુધી રાજ્ય કરો આવા પ્રકારની ઘણા કર્મબંધના કારણભૂત રાજકથાને ડાહ્યા મનુષ્યોએ તજવી

મૃદુકારુણિકી—શ્રોતા જનોના હૃદયને મૃદુતા ઉત્પન્ન કરતી હોવાથી મૃદુ અને પુત્ર વિગેરેના પ્રલાપની મુખ્યતાવાળી હોવાથી કારુણિકી કથા મૃદુકારુણિકી કહેવાય છે તે આવી રીતે—

હા પુત્ર ! હા પુત્ર ! હા વત્સ ! હા વત્સ ! મ્હને અનાથ કેમ મ્હી મૂકી ? એવા કરૂણ પ્રલાપ કરતી તે સ્ત્રી (પુત્રની માતા) પ્રજ્વલિત અગ્નિમા પડી

દર્શનભેદની—જ્ઞાન વિગેરેના અતિશયથી કુતીર્થિકોની–મિથ્યાત્વિ લોકોની પ્રશસારૂપ કથા જેમકે—એ કેવા સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ વૌથી યુક્ત, સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ કરનાર, સૂક્ષ્મ અર્થોને જાણી શકે તેવી બુદ્ધિ ધરાવનારાઓએ રચેલ શ્રેષ્ઠ બૌદ્ધશાસન સાભળવા યોગ્ય છે

ચારિત્રભેદની—જે કથાવડે અગીકાર કરેલ વ્રતવાળા–વ્રતિના અથવા વ્રતને માટે ઉપસ્થિત થયેલા ભાવયતિના ચારિત્રનો ભેદ કરવામા આવે તે ચારિત્રભેદની કથા કહેવાય છે જેમકે—

કેવળજ્ઞાની, મન પર્યવજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, ચૌદ પૂર્વી, દશ પૂર્વી અને નવ પૂર્વી પુરૂષોથી રહિત એવા આ કાળમા શુદ્ધ અથવા અશુદ્ધ ચારિત્ર યા તેના ભાવને કોણ જાણી શકે ? તેમજ જેમ ખાટલા ઉપરથી પડેલા મનુષ્યને બહુ થોડી શરીર પીડા થાય છે, પરતુ પર્વતની ટોચથી પડેલાને અત્યત પીડા થાય છે, તેમ ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થયેલાને અનત ભવ થાય છે

પ્રમાદની બહોળતાવાળો કાળ છે, દર્શન અને જ્ઞાનવડે તીર્થ વર્તે છે, ચારિત્ર તો વિચ્છેદ થયુ છે તેથીગૃહિ ધર્મ–શ્રાવકધર્મ કરવો શ્રેષ્ઠ છે

આવા પ્રકારની વિકથા કે વિકથા ઉપર રોહિણીની કથા—

આ લોકમા નીતિની રીતિથી શોભતી કુડની નામની શ્રેષ્ઠ નગરી છે ત્યા જિતશત્રુ નામનો રાજા હતો કે જે દુર્જન જનોનો શત્રુ હતો ત્યા ચારે વિકથાઓથી વિરક્ત, સત્કથાઓ અને ગુણો રૂપી રત્નોને ઉત્પન્ન કરવામા રોહણગિરિ સમાન સુભદ્ર નામનો શેઠ વસતો હતો તેને મનોરમા નામની ભાર્યા હતી. તેમને ગુણોથી પરિપૂર્ણ, જિનેશ્વરના સિદ્ધાતમા લબ્ધાર્થ, ગૃહીતાર્થ અને પૃષ્ટાર્થ રોહિણી નામની બાળવિધવા પુત્રી હતી, તે રોહિણી પ્રતિદિન ત્રિસધ્ય જિનેશ્વરને પૂજતી હતી, તથા કોઈ પણ દિવસને નિષ્ફળ ન થવા દેતા અધ્યયનાદિ આચરતી હતી તેમ જ

નિશ્ચિત થઈને નિત્ય આવશ્યક વિગેરે કૃત્ય કરતી હતી, ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષને સિંચતી હતી, કોઈને પણ વંચિત કરતી-ઠગતી ન હતી, ગુરૂમહારાજના ચરણ પૂજતી હતી, કમ્મપયડી વિગેરે ગ્રંથોને પોતાના નામની જેમ વિચારતી હતી, શ્રેષ્ઠ દાન દેતી હતી, ગંગા નદીના પાણીની જેવું ઉજ્જવલ શીલ ધારણ કરતી હતી, યથાશક્તિ તપ કરતી હતી, અને પ્રશસ્ત મનવાળી તેની શુભ ભાવનાઓ ભાવતી હતી. આવી રીતે નિર્મળ ગૃહધર્મ-શ્રાવકધર્મને પાળતી, પાપ થકી પાછી વળતી, દૃઢ સમ્યક્ત્વથી ચલિત ન થતી, સત્ય જિનમતને પ્રકટ કરવામાં પંડિતા તે રોહિણી દિવસો વીતાવતી હતી

આ તરફ ચિત્તરૂપી પ્રસિદ્ધ અટવીમાં ભુવન ઉપર આક્રમણ કરવામાં અતિશય પ્રચંડ મોહ નામનો રાજા નિષ્કંટક રાજ્ય પાળે છે તે મોહરાજા કદાચિત ચર પુરૂષોના મુખ થકી પોતાના દોષોને ઉઘાડા પાડવામાં તત્પર એવી રોહિણીને જાણીને અત્યંત ઉદ્વિગ્ન બની ચિંતા કરવા લાગ્યો કે-' અહો ! જુઓ તો ખરા અતિશઠ હૃદયવાળા સદાગમથી વાસિત ચિત્તવાળી આ (રોહિણી) ને અમારા દોષો ગ્રહણ કરવામાં કેટલો બધો રસ પ્રસાર છે ! ! જો કોઈપણ પ્રકારે આ (રોહિણી) કેટલાક કાળસુધી આવી રીતેજ રહેશે તો નાસતા અમારી ધુળને પણ કોઈ જોઈ શકશે નહિ ' એવી રીતે ચિંતા કરતા તે મોહ રાજાની પાસે તેનો રાગ કેસરી નામનો પુત્ર આવ્યો, પ્રણામ કરતા તે પુત્રને પણ તેણે જાણ્યો નહિ, તેથી અત્યંત દુઃખિત થઈ એ (રાગ) બોલ્યો કે-' પિતાજી' માપ પૂજ્યપાદ પિતાજીને આટલી બધી ચિંતા કરવાની શી જરૂર છે ? કેમકે-આ જગતમાં આપની સમ અથવા વિષમ એવા કોઈ બીજાને હું જોતો નથી ત્યારે મોહરાજાએ રોહિણીનું યથાસ્થિત વૃત્તાંત તેને કહ્યું તે સાંભળી આ (રાગ) પણ મસ્તકમાં વજ્રથી આઘાત પામ્યો હોય તેમ દિલગીર થઈ ગયો ત્યારપછી સઘળું નન્ય પણ નૃત્ય, ગીત વિગેરે વ્યાપારોને એકાએક બંધ કરીને પુષ્પ, તાંબુલ વિગેરે મૂકી દઈ અત્યંત ખિન્ન બની ગયું એવામાં એક બાળક તથા એક સ્ત્રીએ અટ્ટહાસ શબ્દપૂર્વક હાસ્ય કર્યું

અને તે મોહરાજાએ સાભળ્યુ. ત્યારે અત્યત શોકના વેગથી ઊના નીસાસા મૂકી મોહરાજા ચિતવવા લાગ્યો કે–' હુ દુખી છતા આવી રીતે અત્યત સુખી થઈને કોણ ક્રીડાઓ કરે છે? ' પછી કુપિત થયેલા પોતાના શ્રેષ્ઠ સ્વામિના અભિપ્રાયને જાણી લઈ 'દુષ્ટાભિસધિ' નામના મત્રીએ પ્રીતિ સહિત થઈ આ પ્રમાણે વિનતિ કરી—' હે દેવ! રાજકથા, સ્ત્રીકથા, દેશકથા અને ભક્તકથા રૂપ ચાર મુખવાળી, યોગિનીની જેમ ભુવનના જનોને મોહિત કરનારી આ વિકથા નામની મારી ભાર્યા છે અને આ બાળક અત્યત ઇષ્ટ પ્રમાદ નામનો મ્હારોજ શ્રેષ્ઠ પુત્ર છે, છતા જે હેતુથી તેઓએ એકાએક હાસ્ય કર્યું, તે તો તેઓનેજ પૂછવુ જોઈએ ' ત્યાર પછી રાજાએ તેઓને બોલાવીને પૂછ્યુ કે–' તમો કેમ હસ્યા? ' તેમાથી સ્ત્રી બોલી–" પૂજ્ય! આપ મારી રીત સાભળો બાળક માત્રથી સાધી શકાય એવા કાર્યમા પિતાજી આટલી બધી ચિતા શા માટે વહન કરે છે? એ વિસ્મયને વશ થઈ આ પુત્ર સાથે મે હાસ્ય કર્યું કેમકે–આપ પિતાજીના પ્રસાદથી હુ આ રોહિણીને એક અર્ધ ક્ષણમા ધર્મથી પાડવામા સમર્થ છુ અથવા આ બિચારી માની આગળ કઈ ગણતરીમા છે? જેઓ ઉપશાત મન પર્યવજ્ઞાની હતા તથા જેઓ શ્રુતજ્ઞાનથી યુક્ત હતા, તેવા કેટલાએ જીવોને મે પૂર્વે ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ કર્યા છે, તેઓની સખ્યા પણ કોઈ જાણતા નથી વળી મે જે ચૌદ પૂર્વધરોને ધર્મથી ગબડાવ્યા છે–ભ્રષ્ટ કર્યા છે, તેઓ તો આજે પણ આપ પૂજ્ય પિતાજી પાસે ધુળની માફક રોળાય છે " તે સાભળી રાજાએ વિચાર્યું કે–' હુ ધન્ય છુ કે, જેના (મારા) સૈન્યમા આ અબળાઓ પણ ભુવનવર્તી જન સમૂહને જીતવામા સમર્થ બળવાળી છે ' એમ વિચારી રાજાએ પોતાને હાથે બીડુ આપી, હર્ષપૂર્વક મસ્તક પ્રદેશમા ચુબન કરી ' તમારા માર્ગો વિઘ્નરહિત હો, તમારી પાછળ જ સૈન્ય પણ આવશે ' એમ કહી તે સ્ત્રીને તે પુત્ર સાથે તત્કાળ વિસર્જન કરી તે વિકથા રોહિણીની પાસે પહોચી

ત્યારપછી યોગિની વિકથાથી અધિષ્ઠિત થયેલી તે રોહિણી જનમંદિરમા પણ બીજી શ્રાવિકાઓ સાથે વિવિધ પ્રકારની વિક-

थाओ करवा लागी, प्रसन्न मनवाळी थई रोहिणी जिनेंद्रने पूजती न हती, गुरुदेवने पण वंदन करती न हती, बहु हास्य करती, बहु बोली तेणी बीजाओने पण व्याघात करती हती महर्धिक-पैसादार शेठीआनी दीकरी एटले कोईपण तेणीने कांइ पण कही शकतु नहि अति प्रसंग थवाथी स्वाध्याय ध्यानथी रहित थयेली ते रोहिणीने एक श्रावके कह्यु—" व्हेन ! अति प्रमत्त थई धर्मस्थानमा पण आम वात शु करे छो ? केमके जिनेश्वरोए भव्य जीवोने विकथानो सदा निषेध कर्यो छे शृगार

रसनी मुख्यतावाळी, मोहमयी, हास्य-क्रीडा उत्पन्न करनारी, बीजाना दोषो कथन करनारी विकथा न ज करवी जोईए, माटे जिनेश्वरो, गणधरो, मुनीओ विगेरेनी सत्कथारूपी तरवारथी विकथारूपी वेलडीने छेदी तु धर्मध्यानमा लीन मनवाळी था "

त्यारे रोहिणीए कह्यु के-' भाई ! पीयरनी जेवा जिन मंदिरने पामी महिलाओ पोत-पोताना सुख-दुःख कहेवाथी क्षणवार सुखी थाय छे फक्त वातोने माटे कोई पण कोइने घर खास मळतु नथी, माटे महेरबानी करी अम्हने तम्हारे कई कहेवु नहि ' आम कहेवाथी ' आ सर्वथा अयोग्य छे ' एम जाणी ते श्रावक मौन रह्यो रोहिणी पण पोताने घेरे गई त्यारे तेणीना पिताए तेणीने कह्यु के-वत्से ! विकथाना विषयमा लोकमा त्हारो अपवाद अत्यंत संभळाय छे, आ साचो होय अथवा खोटो होय परंतु ते प्रकट महिमाने पण हणे छे कह्यु छे के—

विरुद्ध होय, सत्य होय अथवा असत्य होय, परंतु सर्व स्थळमा प्रसिद्ध लोकवाद महिमाने हरे छे-नाश करे छे तुला (राशि) माथी पसार थयेला, प्रकट रीत्या समस्त अंधकारनो नाश करनारा सूर्यनु पण कन्या (राशी) मां गमन करता तेवु तेज होतु नथी

तेथी हे पुत्रि ! जो तु सुख चाहती हो, तो मुक्तिथी प्रति कूल वर्तनारी नरकनी वाट जेवी परदोषकथा-विकथाने मूकी दे कह्यु-छे के—

જો તુ એકજ કર્મવડે જગતને વશ કરવા ઇચ્છે, તો પરના અપવાદરૂપી ધાન્યોમાથી ચરતી ગાયને રોક

ભાવાર્થ—જ્યારે મન પરગુણ, પરદોષના કીર્તન કરવા સજ્જ થાય ત્યારે તેને વિશુદ્ધ ધ્યાનમા મગ્ન કરવુ શ્રેષ્ઠ છે

ત્યારે રોહિણી બોલી કે-'પિતાજી! પ્રથમ તો આગમજ વર્જવો જોઈએ, કે જેનાથી આ સઘળી પરગુણ-પરદોષની કથાઓ પ્રવૃત્ત થઈ છે આ જગત્મા કોઈ મૌન ધારણ કરનાર જોવામા આવતો નથી કેમકે-આ મહર્ષિયો પણ વિશિષ્ટ ચેષ્ટા કરનાર હોવા છતા પણ બીજાના ચરિત્રોને કથન કરવામા તત્પર રહે છે ઇત્યાદિ જેમ તેમ આળઆળ બોલતી રોહિણીની તેના પિતાએ અવગણના કરી, તેમજ ગુરુ વિગેરેથી પણ ઉપેક્ષા કરાયેલી તે રોહિણી સ્વચ્છદતાથી ભમવા લાગી કોઈ વખતે રાજમાર્ગમા રાજાની પટરાણીના શીલ સબધમાં બોલતી રોહિણીને દાસી ઓએ સાભળી, દાસીઓએ રાણીને કહ્યુ, રાણીએ રાજાને કહ્યુ, તથી કોપાયમાન થયેલા રાજાએ રોહિણીના પિતાને બોલાવી ઠપકો આપ્યો કે-'તારી દીકરી આવી રીતે અમ્હારૂ પણ વિરુદ્ધ બોલે છે' શેઠે કહ્યુ કે-'દેવ! એ (રોહિણી) અમ્હારૂ કહ્યુ કરતી નથી' ત્યારે રાજાએ રોહિણીને બહુ વિડબના કરી દેશ પાર કરી ત્યારપછી હલકા માણસોથી પણ પગલે પગલે નિંદાતી સજ્જનોવડે સ્નેહાર્દ્ર દૃષ્ટિથી જોવાતી, વિકથામા આસક્ત જીવોને આ લોકમા પણ કેવો દારૂણ વિપાક પ્રાપ્ત થાય છે?' એમ નરકથા કરનાર પ્રાણીઓને વૈરાગ્યરસમા વૃદ્ધિ કરાવતી, 'નિશ્ચયે આ લોકોનો ધર્મ પણ આવો છે, કે આવુ ફળ પ્રાપ્ત થયુ,' એમ ઠેકાણે ઠેકાણે બોધિબીજનો નાશ કરાવતી ઘણા પ્રકારના શીત, આતપ (તડકો), ભૂખ, તરસ, વર્ષા વિગેરે દુખોથી પીડાતી મરણ પામીને નારકીમા ગઈ ત્યાથી નીકળી ઘણા ભવો સુધી તિર્યચોમા, અનતકાળ નિગોદ જીવોમા ભમીને અનુક્રમે મનુષ્યજન્મ પામી રોહિણી છેવટ સિદ્ધિ પામી રોહિણીનો પિતા સુભદ્ર શેઠ પોતાની પુત્રીની વિડબના જોઈ અત્યત વૈરાગ્ય પામી

પાપોને શાંત કરનાર શ્રમણ (સાધુ) થયો અને તપ, ચરણ, કરણ, સ્વાધ્યાય, સત્કથાને આચરતો, પ્રમાદરહિત થઈ, વિકથાથી વિરક્ત ચિત્તવાળો બની અનુક્રમે સુખ પામ્યો."

આવી રીતે વિકથાઓ કરનારા પ્રાણીઓને અમહા અનંત દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે, એમ જાણી ભવ્ય મનુષ્યોએ નિરંતર વૈરાગ્યાદિથી વિભૂષિત કર્મબંધના કારણથી રહિત એવી સત્કથાઓજ બોલવી જોઈએ.

આ દૃષ્ટાંતો વડે પૂર્વે જણાવેલ પાંચ પ્રમાદો સેવવામાં આવ્યાથી આત્માને સંસારમાં પાડે છે, સંસારરૂપી સાગરના તીર પર પહોંચેલા જીવો પણ પ્રમાદને વશ થયા છતા ફરીથી સંસાર વૃદ્ધિ કરે છે, એ કથનનો સાર છે.

તેમાં પ્રમાદ-પ્રમત્તના અર્થાત્ સદુપયોગનો અભાવ એવો અર્થ જાણવો. મદ્ય વિગેરે પાંચ પ્રમાદના કારણરૂપ હોવાથી પ્રમાદજ કહી શકાય. અન્ય વિદ્વાનોએ પણ કહ્યું છે કે—

केवलं रिपुरनादिमान् यो, यः सदैव सहचारितामितः ।
यः प्रमाद इति विश्रुतः परा-मस्य वित्त शठकुण्ठताम् ॥ १ ॥
यत् करोति विकथाः प्रथावतीर्यत् खलेषु विषयेषु तृप्यति ।
सुप्रमत्त इव यद् विचेष्टते, यन्न वेत्ति गुण-दोषयोर्भिदाम् ॥२॥
कुप्यति स्वहितदेशनेऽपि यद् यच्च सीदति हितं विदन्नपि ।
लोक एव निखिलं दुरात्मनस्तत् प्रमादकरिपोर्विजृम्भितम् ॥३॥
इत्यवस्य परिपोष्य पौरुषं, दुर्जयोऽपि रिपुरेष जीयताम् ।
यत्सुखाय न भवन्त्युपेक्षिता व्याधयश्च रिपवश्च जातुचित् ॥४॥

ભાવાર્થ—જે પ્રમાદ એવા નામથી પ્રખ્યાતિ પામેલ છે, તે અનાદિકાળથી સર્વદા સહચારિપણાને પ્રાપ્ત થયેલો સર્વથા દુશ્મન છે, એ પ્રમાદરિપુની તીક્ષ્ણ શઠતાને તમે જાણો.

આ લોક જે વિસ્તારવાળી વિકથાઓ કરે છે, જે દુષ્ટ વિષયોમાં તૃપ્તિ પામે છે, જે અત્યંત પ્રમત્તની જેમ વિરૂદ્ધ ચેષ્ટાઓ કરે છે, જે ગુણ અને દોષનો ભેદ જાણતા નથી, પોતાના હિતનું કથન કરતા પણ જે ક્રોધ કરે છે, વળી જે હિત જાણતા છતા પણ નષ્ટ થાય છે, તે સઘળું દુરાત્મા પ્રમાદ-દુશ્મનનું આક્રમણ જાણવું.

એમ જાણી પુરુષાર્થને પુષ્ટ કરી, દુર્જય એવા પણ આ દુશ્મનને જીતો, કારણકે-ઉપેક્ષા કરાયેલા વ્યાધિયો અને દુશ્મનો કદાપિ સુખને માટે થતા નથી-અર્થાત્ અત્યંત દુઃખ આપે છે

તેમાંથી તેના એક અંશરૂપ નિદ્રા પ્રમાદના ફળને ગ્રંથકાર વિશેષ પ્રકારે દર્શાવે છે

जइ चउदसपुव्वधरो, वसइ निगोएसु णतयं कालं ।
निद्दापमायवसगो, ता होहिसि कह तुमं जीव ! ॥५६॥

ગાથાર્થ—ચૌદ પૂર્વધર પણ નિદ્રા પ્રમાદને વશ થઈ જો નિગોદોમા અનંતા કાળ સુધી વસે છે તો હે જીવ ! ત્હારૂં શું થશે ? ૫૬

વ્યાખ્યાર્થ—જ્યારે ઉત્પાદ પૂર્વ વિગેરે ૧૪ વિશેષશ્રુત (પૂર્વ) ના અભ્યાસી, (નવ પૂર્વધર, દશ પૂર્વધર વિગેરે તો રહો) નિરંતર નિદ્રારૂપી મદિરા વડે ઘેરાતી આંખોવાળા થઈ પઠન-પાઠન વિગેરે પ્રસંગના અભાવથી ૧૪ પૂર્વોને ભૂલી જઈ મરણ પામી સૂક્ષ્મ-બાદર ભેદવાળા, અનંતજીવાત્મક નિગોદોમા અનંત કાળ-અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી સુધી વાસ કરે છે જેમ જીવાનુશાસનવૃત્તિમા કહ્યું છે કે-"ચૌદપૂર્વધર શ્રુતકેવલીઓ પણ (પૂર્વ મંબધિ શ્રુતના અભાવમા મરણ પામીને) અનંતકાયમા નિવાસ કરે છે, તો હે આત્મા ! પાંચે પ્રમાદોને સેવતો તું કેવો (દુઃખી) થઇશ ? ત્હારી શી ગતિ થશે ? એ અમે જાણતા નથી આ વાક્યવડે 'અપ્રમત્ત થઇનેજ પ્રવર્તવું' એમ બોધ કર્યો કેમકે લક્ષ્મી હાથીના કાનની માફક ચંચળ છે, પ્રેમ સંધ્યાના રંગની જેમ ક્ષણ વિનાશી છે, જીવિત પાણીના પરપોટાની જેવું ચપળ છે, તારુણ્ય-તરૂણાવસ્થા નિઝરણાના ઘોધની માફક ચંચળ છે, વાલ્હા (મનુષ્યો, પદાર્થો) નો સમાગમ સ્વપ્ન સમાન ક્ષણવાર સુધીનો છે, કાયા રોગથી ભરપૂર છે, બહુ કહેવાથી શું ? સંસાર અસંખ્ય દુઃખોનો ભંડાર છે ૫૬

પ્રમાદનો પરિહાર જ્ઞાનક્રિયાવાન્ સાધુએ કરવો જોઈએ, એ

માટે સમર્થ છતા એકલા જ્ઞાનનુ અને એકલી ક્રિયાનુ ઇષ્ટ ફલમા અસાધકપણુ-નિરર્થકપણુ દર્શાવતા સૂત્રકાર કહે છે—

हय नाणं कियाहीणं, हया अन्नाणओ किया ।
पासंतो पंगुलो दड्ढो, धावमाणो य अंधओ ॥ ५७ ॥

ગાથાર્થ—ક્રિયાવિનાનુ જ્ઞાન નકામુ છે, અજ્ઞાનીની ક્રિયા નિરર્થક છે, જોતો છતો પાગળો બળ્યો અને દોડતો આધળો બળ્યો ૫૭

વ્યાખ્યાર્થ—ક્રિયા-નયમથી રહિત શ્રુત કાર્યને ન સાધતુ હોવાથી હણાયા જેવુ ગણાય, તેમજ અજ્ઞાનીની ક્રિયા-અનાનીનુ ચરણ પણ તેવુ છે તેથીજ ત્યા દૃષ્ટાત કહે છે—

આખવડે જોવા છતા પણ પાગળો દાઝયો-બળ્યો અને દોડવા છતા પણ આધળો બળ્યો એ ગાથા અક્ષરાર્થ છે ભાવાર્થ તો ઉદાહરણથી સમજી શકાય તેમ છે તે આ પ્રમાણે

એક મ્હોટા નગરમા આગ લાગી, તેમા એક પાગળો અને એક આધળો એવા બે જણા અનાથ હતા અગ્નિના સભ્રમથી વિહ્વલનેત્રવાળા બની પલાયન કરતા નગરલોકોને જોતો પાગળો પલાયનના માર્ગને જાણતા છતા પણ ગમનક્રિયાના અભાવથી અનુક્રમે અગ્નિવડે ભસ્મીભૂત બન્યો, આધળો પણ ગમનક્રિયાથી યુક્ત હોવા છતા પણ પલાયનમાર્ગને ન જાણવાથી જ દીથી અગ્નિ તરફ થઇ જતા અગ્નિથી ભરેલી ખાઇમા પડી બળી ગયો આ દૃષ્ટાત છે

ઉપનય—એવી રીતે ક્રિયારહિત નાની પણ કર્મરૂપી અગ્નિથી પલાયન કરવામા અસમર્થ બને છે, તેમજ અજ્ઞાની ક્રિયા સહિત હોવા છતા જ્ઞાન રહિતપણાથકી ઉપર પ્રમાણે અસમર્થ બને છે પ્રયોગ—જ્ઞાનજ વિશિષ્ટ ફળને સાધનાર થઇ શકતુ નથી, સત્ક્રિયાના યોગથી રહિત હોવા થકી, નગરના દાહમા પાગળાના નેત્ર વિનાનની જેમ ક્રિયાજ વિશિષ્ટ ફળને સાધનારી થઇ શકતી નથી, સમ્યગ્ જ્ઞાનના યોગથી રહિત હોવાથી, નગરના દાહમાજ આધળાની પલાયન ક્રિયાની માફક કોઇ વાદી કહે કે—'એવી રીતે

એ ૨ મળેલ જ્ઞાન-ક્રિયાને પણ નિર્વાણ સાધનામા અસામર્થ્યનો પ્રસગ આવી જશે, પ્રત્યેકમા સામર્થ્ય નહિ હોવાથી, વેણુ-રેતીના તેલની જેમ, અને એતો અનિષ્ટ છે' એનો ઉત્તર—સમુદાયનુ સામર્થ્ય તો પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે, કેમકે જ્ઞાન અને ક્રિયાવડે સાદડી વિગેરે કાર્યોની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છેજ, પરતુ વેણુ-રેતીનુ તેલ'ન થઈ શકે, જોવામા આવેલ વસ્તુનો અપલાપ કરી શકાય તેમ નથી, એવી રીતે આ બન્ને જ્ઞાન-ક્રિયાવડે જોવાએલી કાર્યસિદ્ધિ પણ અવિરૂદ્ધજ છે તેથી ઉપરનુ કથન ઉપેક્ષણીય છે, તેમ છતા સર્વથાજ જ્ઞાન-ક્રિયાને સાધન રૂપ નથી ઈચ્છવામા આવતુ, દેશો પકારિપણુ સ્વીકારાય છેજ ૫૭

જેથી કહે છે—

संजोगसिद्धीइ फल वयंति, न हु एगचक्केण रहो पयाइ।
अंधो य पगू य वणे समिच्चा, ते संपउत्ता नगरं पविट्ठा॥ ५८

ગાથાર્થ—જ્ઞાન અને ક્રિયાના સયોગના સિદ્ધિથી ફળ કહે છે, એક ચક્રવડે રથ પ્રયાણ કરી શકતો નથી, વનમા આધળો અને પાગળો એ બન્ને મળી એક બીજાના સપ્રયોગે નગરમા પ્રવેશ કરી શક્યા ૫૮

વ્યાખ્યાર્થ—પરતુ તેજ સમુદાયમા સમર્થપણુ હોવાથી ઈષ્ટ ફળને સાધનાર થાય છે, કેવળ ભિન્ન ભિન્ન તો વિકલ હોવાથી, એક બીજા અપેક્ષા-યુક્ત હોવાથી સાધક થતા નથી, એમ હોવાથી ભિન્ન ભિન્નનુ અસાધકપણુ પ્રતિપાદન કર્યું છે વિસ્તારથી સર્વ સબધ જાણો, ગાથાનુ વ્યાખ્યાન પ્રકટ અર્થવાળુ હોવાથી અમે નથી વિસ્તારતા, પરતુ 'समेत्य' એવુ પદ કહેવા છતા પણ 'तौ सम्प्रयुक्तौ' એવા પદનુ પુન કથન આત્યતિક સયોગ દર્શાવવા માટે છે એ ઉપર ઉદાહરણ—

રાજાના ભયવડે લોકો નગરમાથી નીકળી-નગરને શૂન્ય કરી એક અરણ્યમા આવીને રહ્યા, ત્યાથી પણ ધાડના ભયથી વાહનો તજીને પલાયન કરી ગયા, તેમા અનાથપ્રાય અધ અને પગુ એ બન્નેને તજી દીધા ધાડ ગઈ ત્યારે લોકોની અગ્નિના પવનવડે દાવા

નગ લાગ્યો, તે બ ને ભયભીત થયા જેનો કાછડી છુટી ગઈ છે, એવો અ ધ અગ્નિ તરફ પલાયન કરવા લાગ્યો, પાગળાએ કહ્યુ કે 'અ ધ! એ તરફ નાશ મા, એ તરફજ આગ છે' તેણે કહ્યુ કે-'ત્યારે કયા થઈને જાઉં?' પાગળાએ કહ્યુ કે-હું પણ આગળ અતિ દૂર માર્ગ બતાવવામા અસમર્થ પ ગુ છુ, તો મ્હને ખ ધે કરી લે, જેથી સાપ, કાટા, અગ્નિ વિગેરે અપાયોને પરિહરાવતો ત્હને સુખે નગર પહોચાડુ તેણે 'બહુ સારૂ' એમ કહી-વચન સ્વીકારી પ ગુના વચનને કાર્યમા મૂક્યુ અને ક્ષેમ-કુશળતાથી બન્ને જણ નગરમા ગયા, આ દષ્ટાત છે, ઉપનય-'જ્ઞાન ક્રિયાવડે સિદ્ધપુર પમાય છે'

પ્રયોગ—વિશિષ્ટ કારણોનો સ યોગ ઇચ્છિત કાર્યનો સાધક બને છે, સમ્યક્ ક્રિયાની ઉપલબ્ધિરૂપ હોવાથી, અ ધ અને પ ગુ ની નગરપ્રાપ્તિની જેમ, જે ઇચ્છિત ફળને સાધનાર નથી થતો, તે સમ્યક્ ક્રિયાની ઉપલબ્ધિરૂપ પણ નથી હોતો ઇષ્ટ ગમનક્રિયાથી રહિત જૂદા પડેલ એક ચક્રવાળા રથની જેમ એ વ્યતિરેક દર્શાવ્યો ૫૮

હવે ચારિત્ર વિના ઘણુ જ્ઞાન પણ ઇષ્ટ ફળને સાધી શકતુ નથી અને ચારિત્રયુક્ત અલ્પજ્ઞાન પણ ઇષ્ટફળને સાધી શકે છે, એ બે ગાથાવડે કહે છે—

सुबहुपि सुयमहीय, किं काही चरणविप्पहीणस्स ? ।
अधस्स जह पलित्ता, दीवसयसहस्सकोडी वि ॥ ५९॥
अप्पपि सुयमहीय, पगासय होइ चरणजुत्तस्स ।
इक्कोवि जह पईवो, सचक्खुयस्सा पयासेइ ॥ ६० ॥

ગાથાર્થ—ઘણુ ભણવામા આવેલુ શ્રુત પણ અ ધ આગળ દેદીપ્યમાન લાખો અને કરોડો દીવા હોય તેની જેમ ચારિત્રહીનને શુ કરી શકે? ૫૯ ચારિત્રથી યુક્ત મનુષ્યનુ થોડુ પણ ભણાયેલુ શ્રુત પ્રકાશક થાય છે, જેમ એક દિવો પણ આખવાળા મનુષ્યને પ્રકાશ કરી શકે છે ૬૦

વ્યાખ્યાર્થ—અત્ય ત ઘણુ શ્રુત-આગમ ભણવામા આવ્યુ

હોય છતા તે ચારિત્રથી રહિતને શુ કરશે ? અર્થાત્ સ્વકાર્યને સાધતુ ન હોવાથી કાઇપણ નહિ કેમકે—

ચારિત્રથી રહિત જ્ઞાન, દર્શન-સમ્યકત્વથી રહિત વેષને ગ્રીમરવો અને સંયમ વિના તપશ્ચા જે આચરે, તેનુ તે નિર્થક જાણુવુ

તેમા દૃષ્ટાત કહે છે—જેમ અ ધને-આખરહિતને તેલ વિગેરે સિ ચવાવડે અત્યત દેદીપ્યમાન કરવામા આવેલ લાખો કે કરોડો દીવા પણ કાઈ પ્રકાશ આપી શકતા નથી

તથા થોડુ પણ શ્રુત-આગમ ભણવામા આવ્યુ છતુ ચારિત્રવત માષતુષ વિગેરેની જેમ સ્વર્ગ અને મોક્ષના માર્ગને ઉદ્યોત કરનારૂ થાય છે જેમ ઘણા દીવા તો દૂર રહ્યા, ફક્ત એક દીવો પણ આખવાળાને પદાર્થના સમૂહનો પ્રકાશ કરે છે એ ગાથાનો અર્થ જણાવ્યો

અહિં એજ આશયવાળી આવશ્યકનિર્યુક્તિમાની આ બે ગાથાઓની પહેલાની ગાથાઓ ઉપયોગી હોવાથી વ્યાખ્યા સહિત લખવામા આવે છે

'सुयनाणम्मि वि जीवो, वट्टंतो सो न पाउणइ मोक्खं ।
जो तवसंजममइए, जोए न चएइ वोढुं जे ॥"

ગમનિકા—શ્રુતજ્ઞાનમા તેમજ મતિજ્ઞાનાદિમા વર્તતો છતો પણ જીવ મોક્ષ પામતો નથી, એ કથનવડે પ્રતિજ્ઞાર્થ સૂચવ્યો કેવો જીવ? જે તપ સ યમરૂપ યોગોને વહન કરી શકતો નથી, આ કથનવડે હેત્વર્થ દર્શાવ્યો, દૃષ્ટાત તો જાણી લેવુ અથવા કહેશે પ્રયોગ—માત્ર એકલુ જ્ઞાન ઇચ્છિત અર્થ પ્રાપ્ત કરાવનાર થતુ નથી સત્ક્રિયા રહિત હોવાથી, પોતાના દેશને પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છતા, ગમનક્રિયાથી રહિત, માર્ગ જાણુનાર મનુષ્યના જ્ઞાનની જેમ અથવા સમુદ્રમા જાણવેલુજ દૃષ્ટાત-માર્ગ જાણુનાર નિર્યામક-ખલાસીથી યુક્ત, ઇચ્છિત દિશામા લઇ જનાર પવનની ક્રિયાથી રહિત વહાણની જેમ

જે કારણવડે જેમ છેક-દક્ષ નિર્યામક પ્રાપ્ત કરનાર વહાણુ

સારા કર્ણધાર (સુકાની) થી અધિષ્ઠિત થયેલ હોવા છતા પણ પવન વિના મહાસાગર તરીને વણિક લોકોની ઇષ્ટભૂમિને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થઈ શકતુ નથી, તેમ શ્રુતજ્ઞાનરૂપી નિર્યામકને પ્રાપ્ત કરનાર જીવરૂપી વહાણ, સુનિપુણ મતિજ્ઞાન-કર્ણધારથી અધિષ્ઠિત હોવા છતા પણ (સંસાર સાગર તરીને સિદ્ધિ વસતિને પ્રાપ્ત કરી શકતુ નથી) બાકીનુ ગ્રન્થસિદ્ધ છે, નિપુણ પદ-પંડિત પણ સામાન્ય શ્રુતજ્ઞાનનુ કથન કરવા છતા પણ તેનો અતિશય પ્રકટ કરવા નિપુણ પદ મૂકયુ છે' તેથી તપ સંયમ અનુષ્ઠાનમા અવશ્ય અપ્રમાદી થવુ તે બાબતમા નિર્યુક્તિકારે કહ્યુ છે કે—

જેમ કોઈ કાચબો ઘણા તૃણ, પાદડારૂપ છિદ્ર વિનાના આવરણવડે આચ્છાદિત થયેલા પાણીથી અંધકારવાળા મહાદ્રહમા અનેક જળચર જીવોવડે થતા ગ્રાહ વિગેરે સંકટોથી મનમા પીડાતો, પરિભ્રમણ કરતો, માંડમાંડ-ઘણી મુશ્કેલીથી આવરણના છિદ્રને પ્રાપ્ત કરી, ત્યાથી નીકળી, શરદઋતુમા ચંદ્રના કિરણોના સ્પર્શથી થતા સુખને અનુભવી, ફરી પણ પોતાના બંધુ તરફના સ્નેહથી ચિત્ત આકર્ષાતા અદષ્ટ કલ્યાણ—કલ્યાણને ન જોનાર તે બિચારાઓને પણ હુ આ દેવલોક સમાન કંઈક દેખાડુ ' એમ નિશ્ચય કરી તે દ્રહમાજ નિમગ્ન થયો, પછી બંધુઓને લઈ તે છિદ્ર મેળવવા માટે ભ્રમણ કરતા છતા તેને ન જોતા અત્યંત કષ્ટમય સંકટ અનુભવવા લાગ્યો, એવી રીતે આ જીવરૂપી કાચબો પણ અનાદિ કર્મ પરંપરાના પડવડે આચ્છાદિત થયેલા મિથ્યા દર્શન વિગેરે અંધકારથી યુક્ત, વિવિધ પ્રકારના શરીર-મન-સંબંધી આખવેદના, તાવ, કોઢ, ભગંદર, ઇષ્ટવિયોગ, અનિષ્ટ યોગ વિગેરે દુઃખરૂપી જળચરોવાળા સંસાર થકી પરિભ્રમણ કરતા માંડમાંડ-ઘણી મુશ્કેલીથી મનુષ્યભવ સંવર્તનીય કર્મરૂપી છિદ્રને પ્રાપ્ત કરી મનુષ્યત્વની પ્રાપ્તિવડે ઉંચે આવતા જિનેન્દ્રચંદ્રના વચનરૂપી કિરણોના ઓઘને પામી 'આ દુર્લભ છે ' એમ જાણતો સ્વજનોમા અને સ્નેહવાળા વિષયોમા અનુરાગી ચિત્તવડે કાચબાની જેમ ફરી તેમા બૂડે.

પ્રશ્ન-અજ્ઞાની કાચબો તો ડૂબેજ, પરંતુ હિતની પ્રાપ્તિ અને અહિતના પરિહારને જાણનાર જ્ઞાની કેમ ડૂબે? ઉત્તર—ચારિત્રના

ગુણોથી રહિત, ઘણું જાણનાર પણ કૂએ થોડું જાણનાર પણ કૂએ અથવા નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિયે જ્ઞાનના ફળથી શૂન્ય હોવાથી એ અજ્ઞ જ છે વિસ્તારથી શું ? ૫૯–૬૦

'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः' આ તત્ત્વાર્થના ૧ સૂત્રના કથનથી સમ્યગ્દર્શન વિગેરે ત્રણ પણ સમુદાયરૂપ હોય ત્યારે જ નિર્વાણના કારણભૂત થાય છે, પરંતુ પૃથક હોય તો નહિ એ પહેલા નિરૂપણ કરવામા આવ્યુ છે

હવે એવા પ્રકારનો ૧૧ પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રાવક ચારિત્ર સ્વીકારે છે કહ્યુ છે કે—

શ્રાવક તે ૧૧ પ્રતિમાઓને ભાવી–વહન કરી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે અથવા પોતાની ઉચિતતા જાણી ગૃહસ્થભાવને પ્રાપ્ત કરે ૧

પ્રશ્ન—શા માટે પ્રતિમાઓવડે આત્માને ભાવિત કરવામા આવે ? ઉત્તર—અયોગ્ય મનુષ્યોએ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવી નિયમત અનર્થ રૂપ છે, તેથી ધીર મનુષ્યો આત્માની તુલના કરી એવી રીતે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારે છે ૧

જો કે તુલના વિના પણ કેટલાક વિશિષ્ટ પ્રાણીઓને સમ્યક્ પ્રવ્રજ્યા સભવે છે, તો પણ સામાન્ય રીતે આ ક્રમ ન્યાયસગત છે તેમજ કહ્યુ છે—

પરંતુ હાલ ઓઘ વિશેષ વડે આ ક્રમ યુક્ત છે, કારણ કે કાળ અશુભ છે, આ કાળમા સયમ દુખે પાળી શકાય તેવો છે ૧

આ હેતુથી એક ગાથા વડે શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમા કહે છે ૧

दसण–वय–सामाइय–पोसह–पडिमा–अबंभ–सच्चित्ते।
आरंभ–पेस–उद्दिट्ठ–वज्जए समणभूए य ॥ ६१ ॥

ગાથાર્થ—દર્શન ૧, વ્રત ૨, સામાયિક ૩, પોસહ ૪, પડિમા ૫, બ્રહ્મચર્ય ધારી ૬ સચિત્ત ત્યાગ વાળો ૭ આરભ વર્જનાર ૮, પ્રેષણ વર્જનાર ૯, ઉદ્દિષ્ટ વર્જનાર ૧૦ શ્રમણભૂત ૧૧ ૬૧

વ્યાખ્યાર્થ—દર્શન–સમ્યક્ત્વ, વ્રત–અણુવ્રત વિગેરે, સામાયિક–પાપકારી યોગોનુ વર્જવુ અને નિર્દોષ યોગોનુ સેવન

કરવુ, તે પૌષધ–અષ્ટમી, ચતુર્દશી વિગેરે પર્વના દિવસોએ આચ રવાનુ અનુષ્ઠાન, પ્રતિમા–કાઉસગ્ગ, અબ્રહ્મ–અબ્રહ્મચર્ય અને સચ્ચિત્ત–સચેતન દ્રવ્ય (આ સમાહાર દ્વદ્વ છે) આ વિષયમા 'પ્રતિમા' પ્રસ્તાવથી જાણવી આમા દર્શન વિગેરે પાચમા વિધિ દ્વારા પ્રતિમાભિગ્રહ જાણવો અને અબ્રહ્મ તથા સચિત્તમા પ્રતિષેધ પૂર્વક જાણવો તથા આરભ–પોતે ખેડ વિગેરે કરવુ પ્રેષ–પ્રેષણ બીજાઓને પાપકર્મોમા પ્રેરવા–જોડવા ઉદ્દિષ્ટ—તે જ શ્રાવકને ઉદ્દેશી સચિત્ત અથવા અચિત્ત પકાવેલુ વર્જ–પરિહરે તે **आरम्भप्रेष्योद्दिष्टवर्जक** કહેવાય છે

પ્રતિમા તો પ્રસ્તુત છે જ તથા અહિ મૂત શબ્દ ઉપ માન અર્થવાળો હોવાથી શ્રમણ–સાધુની જેવો જે હોય તે શ્રમણ ભૂત જાણવો આ દર્શનપ્રતિમા, પ્રતિમાપ્રતિમા, પ્રતિમાવ્રત ઈત્યાદિ જાણવુ આ શ્રાવકોની ઉપાસકોની ૧૧ પ્રતિમા પ્રતિજ્ઞા અભિગ્રહ શ્રાદ્ધપ્રતિમા કહેવાય છે

હવે આ પ્રતિમાઓનુ જ પ્રત્યેકનુ સ્વરૂપ અન્ય ગ્રથથી કહેવામા આવે છે

જેટલી સખ્યાવાળી અર્થાત્ પહેલી બીજી વિગેરે પ્રતિમા હોય, તેમા તેટલા માસ–તેટલી સખ્યાવાળા મહિના હોય છે આ પ્રમાણે ભાવાર્થ છે પહેલી પ્રતિમામા કાળનુ પ્રમાણ એક માસ છે, બીજામા બે માસ, ત્રીજામા ત્રણ માસ, એમ અગીઆર સુધી ૧૧ મી પ્રતિમામા ૧૧ માસ જો કે તે કાળપ્રમાણ **દશાશ્રુતસ્કધ** વિગેરેમા સાક્ષાત્ ઉપલબ્ધ થતુ નથી, તો પણ ઉપાસક દશાગ મા પ્રતિમા કરનાર આનદ વિગેરે શ્રમણોપાસક–શ્રાવકોનુ ૧૧ પ્રતિમાનુ પ્રમાણ પાા વર્ષ પ્રતિપાદન કરેલ છે, અને તે પ્રમાણ પૂર્વમા કહેલ એકથી માડી એકેક માસની વૃદ્ધિવડે સગત થાય છે તથા ઉત્તરોત્તર કરાતી તે પ્રતિમાઓમા પૂર્વ પૂર્વની પ્રતિમા ઓમા પ્રતિપાદન કરેલી અનુષ્ઠાન વિશેષરૂપ સઘળી ક્રિયાઓ કરવીજ જોઈએ અહિ આવુ તાત્પર્ય છે–બીજી પ્રતિમામા, પ્રથમ પ્રતિમામા કહેલુ સઘળુ અનુષ્ઠાન કરવુ જોઈએ, ત્રીજી પ્રતિમામા તો પહેલી અને બીજી પ્રતિમામા કહેલુ અનુષ્ઠાન પણ કરવુ જોઈએ

એવી રીતે યાવત્ ૧૧ પ્રતિમામા પૂર્વની દશે પ્રતિમાઓમા કહેલુ સમસ્ત અનુષ્ઠાન કરવુ જોઇએ

હવે દર્શન પ્રતિમાના સ્વરૂપનુ નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે—

સમ્યગ્દર્શન-સમ્યક્ત્વ એ દર્શન પ્રતિમા થાય છે એ સબંધ દર્શાવ્યો પ્ર૦ કેવુ સમ્યગદર્શન ?, ઉત્તર-પ્રશમાદિ-પ્રશમ, સવેગ, નિર્વેદ, અનુકપા અને આસ્તિકય એ પાચ ગુણોથી વિશિષ્ટ-યુક્ત તથા કુગ્રહ-તત્ત્વ તરફ શાસ્ત્રવાદિ તત્ત્વવડે નિન્દ્ય અભિનિવેશ-આગ્રહ, શકાદિ-શકા[1] આકાક્ષા[2] વિચિકિત્સા,[3] મિથ્યાદષ્ટિ પ્રશસા,[4] મિથ્યાદષ્ટિ પરિચય ૫ એ પાચ સમ્યકત્વના અતિચારો જેઓનાવડે જન્તુ બોધ પમાડાય તે શલ્યો કુગ્રહ, શકા વિગેરે શલ્યોથી રહિત આવુ હોવાથી અનઘ-નિર્દોષ અહિ આવો ભાવાર્થ છે-કુગ્રહ, શકા વિગેરે શલ્યોથી રહિત, અણુવ્રત વિગેરે ગુણોથી ન્યૂન સમ્યગ્દર્શનનો જે સ્વીકાર તે પ્રતિમા, સમ્યગ્દર્શન પ્રતિમાની પ્રાપ્તિ તેને પૂર્વે પણ હતી ફકત અહિ શકા વિગેરે દોષોથી અને રાજાભિયોગ વિગેરે છ આગારોથી રહિત હોવાવડે વળી બરોબર સમસ્ત દર્શનાચારને વિશિષ્ટતાથી પરિપાલન કરવાના સ્વીકારવડે પ્રતિમાપણુ સભવે છે અન્યથા ઉપાસક દશાગમા પ્રથમ પ્રતિમાને એક માસ પાળવાવડે, બીજીને બે માસ પાળવાવડે એવી રીતે યાવત્ ૧૧ મીને ૧૧ માસ પાળવાવડે, અર્થાત પાા વર્ષ કેમ પ્રતિપાદન કરવામા આવે ? દશાશ્રુતસ્કધ થકી આ અર્થ ઉપલબ્ધ નથી થતો કારણ કે ત્યા તેને શ્રદ્ધામાત્રરૂપ પ્રતિપાદન કરેલ છે એવી રીતે દર્શનપ્રતિમા વિગેરેમા પણ યથાયોગ્ય ભાવના કરવી

હવે વ્રત, સામાયિક અને પૌષધ એ ત્રણ પ્રતિમા કહે છે—

અણુવ્રતો—સ્થૂલપ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે, ઉપલક્ષણથી ગુણવ્રતો, શિક્ષાવ્રતો, બધ, વધ વિગેરે અતિચારોથી રહિત અપવાદ વિના ધારણ કરનાર, સમ્યક્ પરિપાલન કરનારને બીજી વ્રતપ્રતિમા થાય છે (સૂત્રમા પ્રતિમા અને પ્રતિમાવાનના અભેદ ઉપચારથી આવો નિર્દેશ કર્યો છે) તથા ત્રીજી સામાયિક પ્રતિમામા—સર્વ સાવદ્ય-પાપકારી યોગોના વર્જન અને નિરવદ્ય-નિર્દોષ યોગોના

એવન સ્વભાવવાળુ સામાયિક કરનાર કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે–પૌષધ ન સ્વીકારનાર, દર્શનવ્રતથી યુક્ત શ્રાવકે પ્રતિદિન બન્ને સંધ્યાએ સામાયિક કરવુ એ ત્રીજી પ્રતિમા તથા ૪ થી પૌષધ પ્રતિમા–જેમા ચૌદશ, આઠમ વિગેરે દિવસોમા– ચૌદશ, આઠમ, અમાવાસ્યા, પુનમ અને પર્વતિથિયોમા આહાર વર્જન ૧, શરીરસત્કાર ત્યાગ ૨, અબ્રહ્મચર્ય ત્યાગ ૩, વ્યાપાર પરિવર્જન ૪, રૂપ ચારે પ્રકારના પરિપૂર્ણ કોઈપણ પ્રકારથી ન્યૂનતા વિનાના પૌષધ સમ્યગ્ આગમમા કહેલ વિધિપૂર્વક પ્રતિમા અગીકાર કરનાર અનુપાલન કરે–સેવે આ ચારે વ્રત વિગેરે પ્રતિમાઓમા બન્ધ વિગેરે–બધ, વધ, છવિચ્છેદ વિગેરે બાવ્રત સબધી અતિચારોને પ્રયત્નથી મોટા યત્નથી વર્જે પરિહરે

હવે પ્રતિમાપ્રતિમાના સ્વરૂપને કહે છે —

સમ્મ–સમ્યકત્વ, (મકાર અલાક્ષણિક છે) અણુવ્રત, ગુણવ્રત અને શિક્ષાવ્રતવાળો–પૂર્વમા કહેલી ચારે પ્રતિમાથી યુક્ત, સ્થિર–સત્વથી ચલિત ન થાય તેવો, કેમકે અસ્થિર મનુષ્યપ્રતિમાનો વિરાધક બને છે, કારણકે–આ પ્રતિમામા રાત્રે ચૌટા વગેરેમા કાયોત્સર્ગ કરવામા આવે છે, તેમા ઘણા ઉપસર્ગો સભવે છે જ્ઞાની પ્રતિમાના આચાર વિગેરેના પરિજ્ઞાનમા કુશળ, કેમકે અજ્ઞાની સર્વત્ર અયોગ્ય છે, તો આ પ્રતિમા સ્વીકારવામા તો શુ કહેવુ ? અષ્ટમી, ચતુર્દશીનુ ઉપલક્ષણ હોવાથી અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા, પૂર્ણિમારૂપ પૌષધ દિવસોમા પણ પ્રતિમા–કાયોત્સર્ગ કરે કેટલા વખતના પ્રમાણવાળી ? ઉત્તર—એક રાત્રિ પ્રમાણવાળી–સર્વરાત્રિકી તેને પ્રતિમા થાય છે

એ સિવાયના દિવસોમા જેવો એ હોય, તે દર્શાવવા કહે છે —

અસ્નાન–સ્નાન વર્જનાર, વિકટભોજી–પ્રકટ–પ્રકાશમા દિવસે–રાત્રે નહિ–દિવસે પણ પ્રકાશવાળા પ્રદેશમા અશન વિગેરે ભોજન કરનાર, પહેલા રાત્રિભોજનનો નિયમ ન હતો તેથી આ કહ્યુ છે, મઉલિયડા–પહેરવાનો કચ્છ ન બાધનાર, દિવસ બ્રહ્મચારી–દિવસે બ્રહ્મચર્ય પાળનાર, રત્તિ રાતે શુ ? ઉત્તર–સ્ત્રીઓનુ

અથવા તેના ભોગોનુ પરિમાણ કરનાર, ક્યારે ? ઉત્તર–પ્રતિમા સિવાયના-કાયોત્સર્ગવિનાના અપર્વ દિવસોમા ૧

હવે કાયોત્સર્ગ–કાઉસગ્ગમા રહેલ શ્રાવક જે ચિતવે તે કહે છે—

પ્રતિમામા-કાયોત્સર્ગમા રહેલ શ્રાવક ત્રણ લોકના પૂજ્ય, કષાયોને જીતનાર, દ્વેષ વિગેરે સમસ્ત દોષોને દૂર કરનાર, જિન–તીર્થંકરાનુ ધ્યાન ધરે–ચિતવન કરે, અથવા અન્ય–જિનરાજની અપેક્ષાએ પોતાના કામ, ક્રોધ વિગેરે દોષોના પ્રતિપક્ષરૂપ કામ નિંદા, ક્ષમા વિગેરે ચિતવે પ્રશ્ન—આ પાચમી પ્રતિમા કેટલા પ્રમાણવાળી છે ? ઉત્તર—પાચ માસ સુધી

હવે છઠ્ઠી પ્રતિમા કહે છે —

શૃગારકથા-કામકથા અને સ્નાન, વિલેપનધૂપન વિગેરે વિભૂષાના ઉત્કર્ષને વર્જતો–પરિહરતો, ઉત્કર્ષ શબ્દના ગ્રહણ કરવાથી શરીરમાત્રને અનુસરતી વિભૂષા કરી પણ શકે તથા સ્ત્રી સાથે એકાતમા સ્નેહવાર્તાને વર્જતો એક અબ્રહ્મ-મૈથુનને વર્જે ભેદ ? ઉ૦—પ્રતિમા અગીકાર કરનાર અબ્રહ્મવર્જન નામની છઠ્ઠી પ્રતિમામા છ માસ સુધી પૂર્વની પ્રતિમામા દિવસે જ મૈથુન પ્રતિષેધ્યુ હતુ, પરતુ રાત્રે પ્રતિષેધ્યુ ન હતુ, અને આમા તો દિવસે અને રાતે પણ સર્વથા મૈથુનનો પ્રતિષેધ કરવામા આવ્યો છે, આથી જ આ પ્રતિમામા ચિત્તવિપ્લવ કરનાર કામકથા વિગેરેનો પ્રતિષેધ કર્યો છે

હવે સાતમી પ્રતિમા કહે છે —

સચિત્તાહારવર્જન નામની સાતમી પ્રતિમામા ૭ માસ સુધી સચિત્ત અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ આહાર ન વાપરે, તથા 'પૂર્વે કહેલી પ્રતિમાઓનુ તે તે સર્વ અનુષ્ઠાન ઉપરની પ્રતિમાઓમા જાણવુ ' આ પૂર્વમા કહેવાઈ ગયેલ હોવા છતા વિસ્મરણશીલ-ભૂલી જવાના સ્વભાવવાળા શિષ્યોના અનુગ્રહ માટે ફરી પ્રતિપાદન કર્યુ છે એમ અન્યત્ર પણ જાણવુ

હવે આઠમી નવમી પ્રતિમાને પ્રતિપાદન કરવા કહે છે —

'પોતે આરભ વર્જવો ' એ આઠમી પ્રતિમા છે જેમા આઠ માસ સુધી પૃથ્વી વિગેરેના ઉપમર્દન રૂપ આરભનુ પોતે કરવુ વર્જે-પરિહરે આજીવિકા માટેના આરભોમા તેવા પ્રકારના તીવ્ર પરિણામથી રહિત શ્રાવક બીજા કર્મકર વિગેરે દ્વારા સાવદ્ય વ્યાપાર પણ કરાવે પ્રશ્ન-પોતે પ્રવૃત્તિ નહિ કરવા છતા પણ આરભોમા કર્મકરોને પ્રેરનારને પ્રાણીહિસા તો નહી જ ? ઉત્તર—સાચુ, પરતુ સર્વથા પોતે આરભો કરવાથી અને અન્ય દ્વારા કરાવવાથી જે ઉભયજન્ય હિસા થતી હતી, તે પોતે નહિ કરવાથી તો પરિહરીજ અત્યત વિસ્તાર પામતા મહાવ્યાધિમાથી અત્યત થોડામા પણ થોડા વ્યાધિનો ક્ષય જેમ હિતકારી છે, તેમ તજાતો થોડો પણ આરભ હિતકારીજ છે નવમી પ્રેષ્યારભ વર્જનપ્રતિમા તેમા નવ માસ સુધી પુત્ર, ભાઈ વિગેરે ઉપર કુટુબ વિગેરેનો સમસ્ત કાર્યભાર સ્થાપન કરવાવડે અને ધન, ધાન્ય વિગેરે પરિગ્રહોમા થોડી આસક્તિથી આરભોને ખેડ વિગેરે મોટા પાપકારી વ્યાપારોને સ્વય તો વર્જે જ, પરતુ પ્રેષ્ય-કર્મકર વિગેરે દ્વારા પણ વર્જે, છતા આસન આપવુ વિગેરે લઘુ પ્રવૃત્તિઓનો તો અનિષેધ જ જાણવો, કેમકે તેવા પ્રકારના કર્મબધના કારણનો અભાવ હોવાથી તેને આરભ કહી શકાતો નથી

હવે દશમી પ્રતિમા કહે છે—

ઉદ્દિષ્ટભક્તવર્જનરૂપ દશમી પ્રતિમા દસ માસ સુધી થાય છે, તેમા તેને પોતાને ઉદ્દેશીને કરેલા ભાત વિગેરે ભોજનને પણ પ્રતિમાધારી શ્રાવક ન ખાય બીજા સાવદ્ય વ્યાપારના કારણભૂત આહાર તો દૂર રહો તે દશમી પ્રતિમાને અગીકાર કરનાર કોઈ શ્રાવક ક્ષુરથી મસ્તક મુડાવે છે, અથવા કોઈ મસ્તકમા શિખા ધારણ કરે છે તથા—

દશમી પ્રતિમામા રહેલ શ્રાવક, ભૂમિવિગેરેમા સ્થાપન કરેલ સુવર્ણ વિગેરે દ્રવ્ય પૂછતા પુત્રોને ઉપલક્ષણથી ભાઈ વિગેરેને જો જાણતો હોય તો કહે, કેમકે નહિ કહેતા વૃત્તિછેદ-આજીવિકાભગ થાય, અને ન જાણતો હોય તો ' હુ કઈ પણ જાણતો

નથી ' એમ કહે માત્ર આ સિવાય બીજુ કઇ પણ ઘર સબધી કૃત્ય કરવુ તેને કલ્પે નહિ, એ તાત્પર્ય છે

હવે ૧૧ મી પ્રતિમા કહે છે—

ક્ષુરમુડ-ક્ષુરથી મુડિત બની અથવા લોચથી-હાથવડે કેશોનુ લુચન કરવાવડે મુડ થઇ રજોહરણ અને પાત્રને ઉપલક્ષણથી સાધુના સર્વ ઉપકરણોને ગ્રહણ કરી શ્રમણભૂત-શ્રમણ-નિર્ગ્રથના અનુષ્ઠાન કરવાથી સાધુસમાન થઇ વિહરે ઘરથી નીકળી સાધુઓની સમસ્ત સમાચારી આચરવામા ચતુર થઇ, સમિતિ ગુપ્તિ વિગેરેને સારી રીતે પાળતો, ભિક્ષા માટે ગૃહસ્થના ઘરમા પ્રવેશ કરતા ' પ્રતિમાપ્રતિપન્ન શ્રમણોપાસકને ભિક્ષા આપો ' એમ બોલતો ' તુ કોણ છો ? ' એમ કોઇ પૂછે ત્યારે ' હુ શ્રમણોપાસક છુ ' એમ બોલતો, ગામ, નગર વિગેરેમા અનગારની જેમ માસકલ્પ વિગેરે પ્રકારે ૧૧ માસ સુધી વિચરે આ માનમાન ઉત્કૃષ્ટથી કહ્યુ છે, જઘન્યથી તો અગીઆરે પ્રતિમાઓ પ્રત્યેક અતર્મુહૂર્તાદિ કાળપ્રમાણ વાળીજ છે, તે અત કાળમા અથવા પ્રવ્રજિત થવામા ગ્રહણ કરાય છે, અન્યથા નહિ તથા—

મમકાર-'મારૂ' એવો અભિમાન નાશ પામતા, આ કથનથી સ્વજનોનુ દર્શનાભિલાષી પણ કહ્યુ ,સજ્ઞાત-સ્વજનોની પલ્લી-વસતિ તરફ સજ્ઞાત સ્વજનોને જોવા જાય ત્યા-સજ્ઞાતપલ્લીમા પણ સાધુ-સયતની જેમ વર્તે અન્યત્ર તો શુ કહેવુ ?, પરતુ સ્વજનોના ઉપરોધ-આગ્રહથી ગૃહચિતા વિગેરે ન કરે જેમ સાધુ પ્રાસુક અને એષણીય ગ્રહણ કરે છે, તેમ તે પણ શ્રમણભૂત પ્રતિમાધારી પ્રાસુક-અચેતનજ ગ્રહણ કરે ઉપલક્ષણથી એને એષણીય અશન વિગેરે આહારને ગ્રહણ કરે જ્ઞાતિબધુઓ સ્નેહથી અનેષણીય ભક્ત વિગેરે કરે છે અને આગ્રહથી તે ગ્રહણ કરાવવા ઇચ્છે છે, તેમ પ્રાયે તેઓ અનુવર્તનીય હોય છે, એથી અનેષણીયનુ ગ્રહણ સભવે છે, તો પણ આ શ્રમણભૂત પ્રતિમાધારી ન ગ્રહણ કરે એ આશય છે

આમા છેલ્લી ૭ પ્રતિમાઓમા આવશ્યકચૂર્ણિમા પ્રકારાન્તર પણ જોવામા આવે છે ' राइभत्तपरिमाणं ' પાચમીમા રાત્રિ

ભોજન ત્યાગ કરનાર, છઠ્ઠીમાં 'सचित्ताहारपरिन्नाए' અર્થાત્ સચિત્ત આહારનો પરિત્યાગ કરનાર, સાતમીમાં 'दिया बम्हचारी राओ परिमाणकडे' દિવસે બ્રહ્મચારી, રાત્રે પરિમાણ કરનાર આઠમીમાં દિવસે અને રાત્રે બ્રહ્મચારી સ્નાન ન કરનાર તથા કેશ, શ્મશ્રુ, રોમ, અને નખ ત્યાગ કરનાર, નવમીમાં 'आरंभपरिन्नाए' સ્વયં આરંભનો પરિત્યાગ કરનાર, દશમીમાં 'पेसारंभपरिन्नाए' પ્રેષ્ય–કમ કરદ્વારા પણ આરંભને વર્જનાર, અગીઆરમીમાં 'उद्दिट्ठभत्तविवज्जए समणभूए' ઉદ્દિષ્ટ–ઉદ્દેશીને કરેલ આહારને પણ વર્જનાર શ્રમણભૂત થાય છે તેને આવી રીતે હોય છે—સર્વ પ્રાણાતિપાતથી વિરમણ યાવત્ સર્વ રાત્રિભોજનથી વિરમણ ૧૧ મી પ્રતિમા વહન કરનાર ક્ષુરમુંડ અથવા કેશલુંચન કરનાર તેમ એકશાટિક–એકવસ્ત્રવાળો હોય છે ઇત્યાદિ ૧૧ શ્રાવકપ્રતિમાઓની વ્યાખ્યા થઈ ૬૧

હવે ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકે પણ બ્રહ્મચારી જ થવું જોઈએ કહ્યું છે કે–ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક સચિત્ત આહારને વર્જનાર, એકાસણે ભોજન કરનાર, તેમજ બ્રહ્મચારી હોય છે ૧

પ્રશ્ન—એમ શા માટે ? , ઉત્તર—મૈથુનમાં આસક્ત થયેલ સ્ત્રી–પુરૂષને ઉત્કૃષ્ટથી સૂક્ષ્મ નવ લાખ જીવો વિનાશ પામે છે એજ કહે છે —

मेहुणसन्नारूढो, नव लक्ख हणेइ सुहमजीवाण ।
तित्थयरेण भणिय, सद्दहियव्व पयत्तेण ॥ ६२ ॥

ગાથાર્થ—મૈથુનસંજ્ઞામાં આરૂઢ થયેલ પ્રાણી નવ લાખ સૂક્ષ્મ જીવોને હણે છે, એમ તીર્થંકર ભગવંતે કહ્યું છે, એ કથનને આદરપૂર્વક શ્રદ્ધાથી માનવું ૬૨

વ્યાખ્યાર્થ—અબ્રહ્મસેવવામાં તત્પર થયેલ પુરૂષ ઉત્કૃષ્ટથી નવ લાખ સૂક્ષ્મ જીવોને કેવળીથી જાણી શકાય એવા પ્રાણિયોને હણે છે આગમમાં કહ્યું છે કે—

"इत्थीजोणीए संभवंति बेइंदिया उ जे जीवा ।
इक्को व दो व तिन्नि व लक्खपहुत्त व उक्कोसं ॥ १ ॥

पुरिसेण सह गयाए, तेसिं जीवाण होइ उद्दवणं ।
वेणुगदिट्ठंतेण तत्तायसलागनाएण ॥ २ ॥ "

ભાવાર્થ—સ્ત્રીયોનિમા જે બેઇંદ્રિય જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે એક અથવા બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ બે લાખથી નવ લાખ ઉત્પન્ન થાય છે પુરૂષ સાથે ગમન કરતી સ્ત્રીથી તે જીવોનો વિનાશ થાય છે, જેમ વાસડાની નળીમા રહેલ રૂનો તપાવેલ લોઢાના સળીઆથી વિનાશ થાય છે, તેમ અહિ પણ સમજવુ ૧-૨

ભગવતી અ ગના બીજા શતકના પાચમા ઉદ્દેશામા કહ્યુ છે કે-પ્રશ્ન-"મૈથુન સેવનારથી કેવો અસ યમ કરાય છે? ગૌતમ ! તે જેમ કોઇ પુરૂષ રૂની ભરેલી વાસની નળી અથવા બુર (બરૂની) નળીને તપાવેલ કનકવડે અથવા લોઢાવડે ખુબ ઘર્ષણ કરે, ગૌતમ ! એવી રીતે મૈથુન સેવનારથી અસ યમ કરાય છે" સ સક્ત યોનિમા આ બેઇંદ્રિય જીવો જણાવ્યા 'આ કોઇક પ્રાકૃત મનુષ્યે-સાધારણ વ્યક્તિયે કહ્યુ હશે?' એનુ નિરસન કરતા કહે છે

તીર્થંકરે-સર્વ આસવદ્વારના કારણને જાણનાર અરિહ ત પ્રભુએ આ અનેક સુર, અસુર અને મનુષ્યોની સમક્ષ પ્રતિપાદન કર્યુ છે, તે ભગવદ્ભાષિત 'આ સત્ય છે' એમ મોટા ઉદ્યમવડે સદ્દહવુ-શ્રદ્ધાથી માનવુ તેમા શ કારૂપી પિશાચણીને અવકાશ ન દેવો એ આશય છે

વીર્ય અને લોહી (રજસ્) થી ઉત્પન્ન થતા ગર્ભજ પ ચે દ્રિય જીવો આ દર્શાવવામા આવે છે

ભાવાર્થ—એક નરથી ભોગવાયેલી નારીના ગર્ભમા એક વારમા ઉત્કૃષ્ટ નવ લાખ પ ચે દ્રિય મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે નવ લાખમાથી એક અથવા બેની અસ્તિતા થાય છે અને બાકીના તો એમને એમજ વિનાશ પામે છે ૧-૭ ૬૭

હવે સ્ત્રી-પુરૂષના સ યોગથી ઉત્પન્ન થતા અસ ખ્યાતા સ મૂર્છિમ પ ચે દ્રિય મનુષ્યોનુ કથન કરે છે

असंखया थी-नर-मेहुणाओ, मुच्छंति पंचिंदियमाणुसाओ ।
नीसेस अंगाण विभत्तिचंगे, भणइ जिणो पन्नवणाउवंगे ॥६३॥

ગાથાર્થ—સ્ત્રી-પુરૂષના મૈથુનથી અસખ્યાતા પચદ્રિય (સમૂર્છિમ) મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે, એમ જિનરાજ સમસ્ત અગોના વિભાગથી મનોહર પ્રજ્ઞાપના ઉપાગમા કહે છે ૬૩

વ્યાખ્યાર્થ—સ્ત્રી-નરની અબ્રહ્મ સાથી અનખ્યાતા પચેદ્રિય મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે, પ્રશ્ન—આ કોણ, ક્યા કહે છે?, ઉત્તર—જિન-તીર્થંકર પ્રજ્ઞાપનોપાગમા કહે છે 'સૂત્ર ત્રિકાલવિષયક હોવાથી 'કહ્યુ છે' એમ જાણવુ' કેવા ઉપાગમા?, સમસ્ત આચારાગ વિગેરે સિદ્ધાતોની વિભક્તિવડે-વિશેષતાવડે ચગ-રમણીય ઉપાગમા જેમા સર્વ અગોની વિશેષતા સ્પષ્ટતાથી પ્રરૂપેલ છે એ આશય છે, અથવા સમસ્ત અગોમા વિચિત્રતાવડે રમણીય એવા ઉપાગમા પ્રજ્ઞાપનામા ભગવતે જે કહ્યુ છે, તે એ છે કે—"હે ભગવત! સમૂર્છિમ મનુષ્યો કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે?, હે ગૌતમ! મનુષ્યક્ષેત્રમા ૪૫ લાખ જોજન પ્રમાણ અઢી દ્વીપ સમુદ્રમા, ૧૫ કર્મભૂમિમા, ૩૦ અકર્મભૂમિમા, ૫૬ અતર દ્વીપમા ગર્ભજ મનુષ્યોના જ ઉચ્ચારમા, વિષ્ટામા, મૂત્રમા, ખેલમા, બડખામા, નાકના મેલમા, ઉલટીમા, પિત્તમા, વીર્યમા, લોહીમા, વીર્યના પુદ્ગલોના પરિશાટનમા, વિકૃત કલેવરોમા, સ્ત્રી-પુરૂષના સયોગોમા, ગામની ખાળ-ગટરોમા, નગરની ગટરોમા, સર્વ અશુચિસ્થાનોમા અગુલના અસખ્યાતા ભાગમાત્ર અવગાહનાવડે સમૂર્છિમ મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે, તે અસજ્ઞી, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અજ્ઞાની, સર્વ પર્યાપ્તિયોવડે અપર્યાપ્તા, અતર્મુહૂર્ત આયુષ્યવાળા થઈને જ કાળ કરે છે" ઘોર પાપના હેતુભૂત હોવાથી મૈથુન વર્જવુજ જોઈએ ચોથા વ્રતના ભગમા બાકીના ચારે વ્રતોનો પણ ભગ થતો હોવાથી, કેવી રીતે 'મેહુણસન્નારૂઢો' ઈત્યાદિ પદવડે શીલભગમા જીવોની-કેવળજ્ઞાનિયોથી જાણી શકાય તેવા પ્રાણિયોની હિસા પ્રરૂપેલી હોવાથી પ્રથમ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત તો વિરાધ્યુ જ, બીજુ વ્રત તો—

ભાવાર્થ—કામી-વિષયાર્ત મનુષ્યોને સત્યવાદિપણુ સભવતુ નથી, એ સજ્જન પ્રસિદ્ધ છે કહ્યુ છે કે—

" वणिक्-पण्याङ्गना-दस्यु-द्यूतकृत्-पारदारिक ।
द्वारपालश्च कौलश्च सप्तासत्यस्य मन्दिरम् ॥ १ ॥ '

ભાવાર્થ—વણિક ૧, વેશ્યા ૨, ચોર ૩, જૂગારી ૪, પર સ્ત્રી લંપટ ૫, દ્વારપાલ ૬ અને નાસ્તિક ૭ એ સાત અસત્યના મંદિર જાણવા

પ્રશ્ન—પિતા વિગેરેની અનુજ્ઞાવડે પરણેલી પોતાની સ્ત્રી સાથે મૈથુન સેવનારને પણ ત્રીજા વ્રતનો ભંગ કેમ થાય ? ઉત્તર—અબ્રહ્મ સેવતા તીર્થંકરાદત્ત, સ્વામ્યદત્ત વિગેરે અદત્ત પણ થાય તેમાં તીર્થંકરાદત્ત-મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયેલાઓને સર્વથા મૈથુનનો નિષેધ હોવાથી, સ્વામ્યદત્ત-સ્વામી-દેશાધિપતિએ પણ અદત્ત અનુજ્ઞા ન આપેલ પ્રમુખ શબ્દથી જીવાદત્ત ગ્રહણ કરવું જેમ આગમમાં કહ્યું છે કે—

સ્વામ્યદત્ત ૧, જીવાદત્ત ૨, તીર્થંકરાદત્ત ૩ અને ગુર્વદત્ત ૪ એમ ચાર પ્રકારે અદત્તાદાન ગીતાર્થો કહે છે ૧

એ પ્રમાણે શીલભંગ કરવામાં ત્રીજા વ્રતનો ભંગ પણ જાણવો અબ્રહ્મ-ચોથા વ્રતનો ભંગ તો પ્રકટ જ છે પાંચમું તો અપરિગ્રહીને કામિની જ ન હોય, સેવન દૂર રહો અપરિગ્રહવ્રતનો ભંગ કર્યા વિના કામિની પણ સંભવતી નથી એ અર્થ છે ૬૩

જેમ મૈથુન જીવસંસક્તિમાં હેતુ છે, તેમ મદ્ય વિગેરે પણ છે, એ દર્શાવતા કહે છે—

मज्जे महुंमि मंसंमि, नवणीयंमि चउत्थए ।
उप्पज्जंति अणंता, तव्वण्णा तत्थ जंतुणो ॥६४॥

ગાથાર્થ—મદ્ય (મદિરા-દારૂ) માં ૧, મધમાં ૨, માંસમાં ૩ અને ચોથા માખણ ૪ માં એ ચારેમાં તેના વર્ણના જેવા અનંત જંતુઓ ઉપજે છે ૬૪

વ્યાખ્યાર્થ—મદિરામાં તથા મધમાં તથા માંસમાં તથા ચોથા માખણમાં ઉત્પન્ન થાય છે-સંમૂર્છિમ થાય છે કોણ ? તે મદિરા વિગેરેના વર્ણની જેવા વર્ણવાળા-તદ્રૂપ, અનંત-નિગોદ

૩૫ જતુઓ આથીજ આ ચારે અભક્ષ્ય વિકૃતિયો કહેવાય છે તેમા મધના દોષો "मज्ज विमय०" એ ગાથાની વ્યાખ્યામા પહેલા દર્શાવ્યા છે જ, મધ વિગેરેના દોષો આ કહેવાય છે તેમા મધ—

મ્લેચ્છ લોકોના મ્હોની લાળવડે દૂષિત, મદિરા-માસવાળા વાસણમા રહેલ એવુ મધ ખાનાર નિર્લજ્જ-નિર્દયને પવિત્રતા કેવા પ્રકારની હોય એ કહો જે કોઇ ઔષધની ઇચ્છાથી મધ ભક્ષણ કરે, તે પણ અલ્પકાળમા પ્રચ ડ દુ ખ પામે છે, જીવિતની ઇચ્છાથી ખવાયેલુ ઝેર શુ જલ્દી જીવિતનો નાશ કરતુ નથી ? કરે છેજ તેમ મધ માટે પણ સમજવુ ૧-૨

માખીઓના મુખથી શુ કાયેલુ, લાખો જ તુઓના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલુ, નરક પ્રાપ્ત કરાવનાર મધ બુદ્ધિમાન મનુષ્યોથી કેમ ખવાય ?

અન્ય લોકોએ પણ કહ્યુ છે કે—

" सप्तग्रामेषु यत् पापमग्निना भस्मसात्कृते ।
तदेतज्जायते पाप मधुबिन्दुप्रभक्षणात् ॥ १ ॥"

ભાવાર્થ—અગ્નિવડે સાત ગામોને બાળી ગખરૂપ કરવામા જે પાપ ઉત્પન્ન થાય, તે પાપ મધના એક બિદુના ભક્ષણથી ઉત્પ ન થાય છે ૧

તથા માન પણ મહાપાપનુ ઉપાદાન નિમિત્ત છે

જે દુરાશય મનુષ્યો પોતાના બળની પુષ્ટિ કરવા માસ ખાય છે, તેઓ જીવોનો ઘાત કરે છે, કેમકે-' ખાનાર વિના ઘાતક હોઇ શકે નહિ ' જે હણે છે ૧, માસ ખાય છે ૨, વેચે છે ૩, મત આપે છે ૪, લાય છે ૫, સ સ્કાર કરે છે-પકાવે છે ૬ તે છએ જણ દુર્ગતિ પામે છે, એ સ્ફુટ-પ્રકટ જ છે કે-ખરેખર પરલોકમા પાપીઓની સ્થિતિ નથી જે મનુષ્ય કૃમિયોના સમૂહથી વ્યાપ્ત દુર્ગંધિ લોહી, ચરબી વિગેરેથી મિશ્રિત માસ ખાય છે, તે મનુષ્યમા કુતરાથી કાઈ વધારે ઉચ્ચતા શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા વિદ્વાનોને જોવામા આવતી નથી હવે માખણ માટે જણાવે છે

જેમા નિરંતર સૂક્ષ્મશરીરવાળા વિવિધ જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તે માખણ સેવનારા પ્રાણિયોને પાપથી નરક આપે છે જેમા અંતર્મુહૂર્ત્ત પછી બહુ જંતુઓ થાય છે, તે માખણ વિવેકી મનુષ્યો-થી કેવી રીતે ખાઈ શકાય? અર્થાત્ માખણ ન ખાવુ જોઇએ

મદ્ય વિગેરે ચારેમા સામાન્ય રીત્યા અનંત જંતુઓની ઉત્પત્તિ કહી, હવે માસમા ફરીથી તે વિશેષતાથી કહે છે

आमासु य पक्कासु य, विपच्चमाणासु मंसपेसीसु ।
सयय चिय उववाओ, भणिओ य निगोयजीवाण ॥६५॥

ગાથાર્થ—કાચી, પાકી અને પકાવાતી માસની પેશીઓમા નિરંતર નિગોદીયા જીવોની ઉત્પત્તિ કહેલી છે ૬૫

વ્યાખ્યાર્થ—અગ્નિવડે નસંસ્કારેલી, અગ્નિવડે સંસ્કારેલી તથા અગ્નિવડે સંસ્કારાતી માસની પેશીઓમા નિરંતર જ નિગોદરૂપ જીવોની ઉત્પત્તિ તીર્થંકરોએ કહી છે આ સબંધી હેમાચાર્ય મહારાજે યોગશાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે—

"सद्यः समूर्छितानन्तजन्तुसन्तानदूषितम् ।
नरकाध्वनि पाथेय कोऽश्नीयात् पिशित सुधीः ? ॥ १ ॥"

ભાવાર્થ—જંતુઓને મારવાના વખતે જ ઉત્પન્ન થતા અનંત-નિગોદરૂપ જંતુઓની વારંવાર ઉત્પત્તિવડે દૂષિત નરકના માર્ગમા ભાતા સમાન માસને કયો બુદ્ધિમાન મનુષ્ય ખાય?

તથા **સંદેહદોલાવલીની બૃહદ્વૃત્તિમા** આલોચનાધિકારમા "**खीरी खर्ट खज्जूर सक्करा दुक्ख दाडिमाईया**' આ પાઠની વ્યાખ્યામા-પ્રશ્ન " બીજા પણ નીવીના પચ્ચખ્ખાણમા સચિત્ત વસ્તુઓનો નિયમ કરવામા આવે છે, તો આલોચના સબંધિ નીવીના પચ્ચક્ખાણમા તો હોયજ એમા શુ કહેવુ? દ્રાક્ષા વિગેરે તો સચિત્ત છે તેથી તેને ભક્ષણ કરવાનુ કેમ સંભવે? કે જેથી તેને વર્જવાનો ઉપદેશ સફળ થાય?

ઉત્તર—માસ સિવાયની સઘળી સચિત્ત વસ્તુ ઉપાય વડે પ્રાસુક થાય છે જ તેથી અહીં તેને વર્જવાનો ઉપદેશ સંભવે છેજ,"

આ ઉપર્યુક્ત લખાણથી જણાય છે કે કોઈ પણ ઉપાય વડે માસ અચિત્ત થઈ શકતુ નથી તેથી મૂળ ગાથામા કાચી પાકી અને પકાવાતી માસની પેશીઓમા જીવોત્પત્તિ જણાવી છે સ્માર્તોએ પણ કહ્યુ છે કે—

" न मासभक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने ।
प्रवृत्तिरेषा भूताना निवृत्तिस्तु महाफला ॥ १ ॥ "

આ ગાથાના યથાશ્રુત અર્થવ્યાખ્યાનમા અસબદ્ધ પ્રલાપ જણાય છે કેમકે જે આચરવામા દોષ નથીજ, તે આચરણથી નિવૃત્ત થવામા મહાફળ કેવી રીતે થઈ શકે ? એમ તો યજ્ઞ, અધ્યયન, દાન વિગેરે થકી પણ નિવૃત્તિનો પ્રસગ આવે તેથી આ શ્લોકનુ તાત્પર્ય જૂદુ છે શ્લોકાર્થ—માસભક્ષણમા અદોષ નથી, અપિતુ દોષ છેજ, એવી રીતે મદ્યમા અને મૈથુનમા પણ સમજવુ પ્રશ્ન અદોષ કેમ નથી ?, ઉત્તર-આ જીવોનુ ઉત્પત્તિ સ્થાન છે તે તે પ્રકારના જીવોને ઉપજવામા હેતુભૂત છે મદ્ય, માસ, મદિરા અને મૈથુન એ જીવોત્પત્તિનુ મૂળ કારણ છે, એ આગમમા પ્રસિદ્ધ છે અવારિત પ્રસરતાથી નિગોદ જીવોનો સર્વત્ર ઉત્પત્તિનો સદ્ભાવ હોવાથી સર્વ વસ્તુના ત્યાગનો પ્રસગ આવતો હોવાથી, ઉપર કહેલ મૂળ ગાથાનો અર્થ સહૃદય-વિદ્વાનોને અહૃદય ગમ-હૃદયને ન ગમે તેવો જાણી કેટલાક વ્યાખ્યાતાઓ નિગોદ જેવા રસ થી ઉ પન્ન થતા સૂક્ષ્મ જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે ' એવી વ્યાખ્યા કરે છે આ હેતુથીજ પૂર્વગાથામા કેટલાક આદર્શ પુસ્તકોમા उप्पज्जंति असखा એ પાઠ જોવામા આવે છે, તેનુ પણ આથી સમર્થન થાય છે મદ્યમા રસજ જીવોની ઉત્પત્તિ હોવાથી અસખ્યાત જીવપણુ શ્રી હેમાચાર્યજી મહારાજે પણ અભિધાનકોષમા ' रसजा मद्यकीटाद्या ' આ નિરૂપણવડે સ્વીકાર્યુ છે રસજ જીવો બેઇન્દ્રિયજ હોય છે અને તે જીવો અસખ્યાતાજ હોય, અનતા ન હોઈ શકે તથા તેમણેજ યોગશાસ્ત્રમા પણ કહ્યુ છે કે—

अन्तर्मुहूर्तात् परत सुसूक्ष्मा जन्तुराशयः ।
यत्र मूर्छन्ति तन्नाद्य नवनीत विवेकिभिः ॥ १ ॥

વ્યાખ્યાર્થ—અ તર્મુહૂર્ત પછી અત્ય ત સૂક્ષ્મ જ તુઓનો સમૂહ જે માખણમા ઉત્પન્ન થાય છે, તે માખણ વિવેકી મનુષ્યોએ ન ખાવુ જોઈએ આ શ્લોકની વ્યાખ્યામા પણ અ તર્મુહૂર્ત પછી જ તુરાશિની ઉત્પત્તિ પ્રતિપાદન કરવાથી દોષાવહ નિગોદજીવોની ઉત્પત્તિ નથી કહી, નિગોદ જીવોની ઉત્પત્તિનો તેમા પહેલા પણ સ ભવ હોવાથી કાલનિયમ ન હોય તેથી 'નિગોદ જીવોવડે એ મધાદિક ભક્ષ્યાભક્ષ્ય નથી, પર તુ અસ ખ્ય રસજ જીવો વડેજ' એ વિચારવુ ૬૫

એ પૂર્વમા કહેલા સૂક્ષ્મ ભાવો તીર્થ કરે પ્રતિપાદન કર્યા છે, એથી તીર્થ કરપણાનુ જ કારણ કહે છે —

जिणपवयणवुड्ढिकरं, पभावग नाण-दसण-गुणाण ।
वड्ढंतो जिणदव्वं तित्थयरत्त लहइ जीवो ॥ ६६ ॥

ગાથાર્થ —જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનાર, જ્ઞાન, દર્શનના ગુણોના પ્રભાવક જિનદ્રવ્યને વધારનાર–વૃદ્ધિ પમાડનાર જીવ તીર્થ કરપદ્ પામે છે ૬૬

વ્યાખ્યાર્થ—જિનદ્રવ્ય-દેવસ બ ધિ દ્રવ્ય વધારનાર–સારા સ્થાનમા વ્યાજે મૂકવુ વિગેરે ઉપાયોથી વૃદ્ધિ પમાડનાર જીવ–ભવ્યપ્રાણી તીર્થ કરપણુ–અરિહ તપણુ પ્રાપ્ત કરે છે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનારને તીર્થ કરપણાનો લાભ તો અર્હત્પ્રવચનની અત્ય ત ભક્તિથી સુપ્રસિ દ્ધજ છે જિનદ્રવ્ય કેવુ છે ? જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનારૂ કેવી રીતે ? દેવદ્રવ્ય હોય તો પ્રતિદિન જિનમ દિરમા પૂજા–સત્કારનો સ ભવ રહે છે, અને ત્યા પ્રાય મુનિજનોનુ આગમન થાય, મુનિજનોના વ્યાખ્યાન સાભળવા વિગેરેથી જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ થાય તથા જ્ઞાન અને દર્શનના ગુણોનુ પ્રભાવક–વૃદ્ધિ કરનાર, જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ વડે જ્ઞાન વિગેરે ગુણોની પ્રભાવના થાય છેજ, તે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ પણ આજ્ઞાવડેજ કરવી જોઈએ, અન્યથા નહિ કહ્યુ છે કે—

" जिणवरआणारहियं, वद्धारिंता वि के वि जिणदव्व ।
बुड्डंति भवसमुद्दे, मूढा मोहेण अन्नाणी ॥ १ ॥ '

ભાવાર્થ—જિનેશ્વરની આજ્ઞારહિતપણે જિનદ્રવ્યને વધા રનારા પણ મૂઢ મનુષ્યો ભવસાગરમાં બુડે છે

આજ્ઞારહિત વૃદ્ધિ આવી રીતે—શ્રાવકે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ માટે કલાલ-દારૂ વેચનાર, મચ્છી પકડનાર, મારનાર,-મચ્છીમાર, હિંસક, વેશ્યા, ચામડાના વેપારી-મોચી વિગેરે લોકોને વ્યાજ વિગેરેથી આપવુ, તથા દેવદ્રવ્યવડે અથવા ભાડા વિગેરેના હેતુ ભૂત દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ માટે જે દેવનિમિત્તે સ્થાવર વિગેરેની નિષ્પત્તિ કરવી, તથા મોઘા કાળમાં વેચાણવડે ઘણુ દેવદ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરવા માટે ગૃહસ્થે જે દેવદ્રવ્યવડે સોઘુ ધાન્ય સંઘરવુ, તથા દેવ માટે કૂવા, વાડી, ખેતર વિગેરે કરવુ, તથા શુલ્કશાલા-જકાત ચોકી વિગેરેમા ભાડ-કરિયાણા વસ્તુને ઉદ્દેશી રાજગ્રાહ્ય ભાગથી અધિક કર ઉત્પન્ન કરવાથી ઉત્પન્ન દ્રવ્યવડે જિનદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી એ જિનવરની આજ્ઞાથી રહિત છે તથા કહ્યુ છે કે—

પરંતુ અહિં ધર્માધિકારમા સ્થાવર અત્યંત અયોગ્ય કૂવા કરાવવા વિગેરે, તેમજ ઉત્પન્નમાથી કર ઉપજાવવા વિગેરે ઉત્સૂત્ર છે-સૂત્ર વિરુદ્ધ વર્તન છે તેમા સ્થાવર વિગેરે ઠ ગવવા ઇત્યાદિમા છકાયનો આરંભ, અસંયતવાસ વિગેરે કારણથી મહાસાવદ્યપણુ હોવાથી, નિવારણ કરેલ હોવાથી, દેવને માટે ઉ ત્પન્નમાથી કર ઉપજાવવાનુ લોકને અપ્રીતિ ઉપજાવનાર હોવાથી, અબોધિના હેતુભૂત હોવાથી સૂત્રવિરુદ્ધ વર્તન છે કહ્યુ છે કે—ધ ર્મને માટે ઉદ્યમ કરનારે કોઈને પણ અપ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવી ન જોઈએ, એ વર્તનથી સંજમ પણ શ્રેયસ્કર છે આ વિષય પર ભગ વંત-મહાવીરદેવજ ઉદાહરણ રૂપ છે ભગવંત મહાવીરદેવ તાપ સોની અપ્રીતિને પરમ અબોધિબીજ રૂપ જાણી તે તાપસના આશ્રમમાથી ચોમાસાના કાળમા પણ ચાલ્યા ગયા હતા

તો એવી રીતે જિનદ્રવ્યને વધારનારા પણ, ખાનારા તો દૂર રહો ' કેમકે દેવદ્રવ્યનુ ભક્ષણ મહા અનર્થના હેતુભૂત છે શુ ?,

મૂઢ મન મનુષ્યો સંસાર સમુદ્રમાં બુડે છે. કેવા લોકો ?, મોહ-વડે-મોહનીય કર્મવડે અજ્ઞાની-વિશુદ્ધજ્ઞાન વિનાના દેવદ્રવ્યને વધારનાર હોવા છતાં સંસારસાગરમાં ડૂબે છે, કેમકે તેવા પ્રકારે વૃદ્ધિ એ જિનાજ્ઞાના ભંગમાં હેતુભૂત છે

પ્રશ્ન—શું ત્યારે જિનદ્રવ્ય વૃદ્ધિ ન પમાડવું ? ઉત્તર—એમ નથી, કેમકે-જિનદ્રવ્યની વૃદ્ધિનો પ્રયોગ આગમમાં બહુ પ્રકારે શુભફળના હેતુરૂપ કહેલ છે

ભાવાર્થ—એમ જાણીને જે સુશ્રાવકો દ્રવ્ય (દેવદ્રવ્ય) વૃદ્ધિ પમાડે છે, તેઓની ઋદ્ધિ, કીર્તિ, સુખ તથા બળ અત્યંત વૃદ્ધિ પામે છે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ પમાડનારના પુત્રો ભક્ત, શૌર્યશાલી, બુદ્ધિમાન, સર્વલક્ષણસંપન્ન, સુશીલ અને જનસમુદાયમાં સમ્મત થાય છે ૧-૨

દેવદ્રવ્યની જેમ સાધારણદ્રવ્ય પણ વધારવું જોઈએજ, કેમકે દેવદ્રવ્ય અને સાધારણદ્રવ્યને વધારવા વિગેરેમાં તુલ્યતા શાસ્ત્રમાં સાંભળવામાં આવે છે કહ્યું છે કે—

ભાવાર્થ—શ્રાવકોએ દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્ય એમ ત્રણ પ્રકાર કરી તે ત્રણે દ્રવ્ય આદર પૂર્વક વૃદ્ધિ પમાડવા જોઈએ ૧

જે મુગ્ધમતિ મનુષ્ય ચૈત્યદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્યનો દ્રોહ કરે, તે મનુષ્ય ધર્મને જાણતો નથી અથવા નરકમાં જવાનું આયુષ્ય તેણે બાંધ્યું હોવું જોઈએ જેમ જિન દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ, તેમ તેનું રક્ષણ પણ કરવું જોઈએ કહ્યું છે કે—

जिणपवयणवुड्ढिकरं, पभावगं नाणदसणगुणाणं ।
मक्खंतो जिणदव्वं, अणंतसंसारिओ होइ ॥ ६७ ॥

જિનેશ્વરના પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનાર, જ્ઞાન, દર્શન વિગેરે ગુણોના પ્રભાવક જિનદ્રવ્યની રક્ષા કરનાર મનુષ્ય સંસારમાં થોડો વખતજ સ્થિતિ કરનાર હોય છે —અલ્પ સમયમાં મુક્તિગામી હોય છે

જિનદ્રવ્ય વૃદ્ધિ પમાડનારને અને જિનદ્રવ્ય રક્ષકને જે ફળ થાય છે તે કહ્યુ, હવે જિનદ્રવ્યના ભક્ષકને જે ફળ થાય છે, તે કહે છે —

ગાથાર્થ—જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનાર, જ્ઞાન, દર્શન વિગેરે ગુણોના પ્રભાવક એવા જિનદ્રવ્યને ભક્ષણ કરનાર મનુષ્ય અનંતસંસારી થાય છે ૬૭

વ્યાખ્યાર્થ—ગાથા નિગદસિદ્ધ જ છે, વિશેષમા જિનદ્રવ્યનુ ભક્ષણ કરનાર-મૂઢતાથી દેવદ્રવ્યનો ઉપભોગ કરનાર જીવ અનંતસંસારી થાય છે-અનંતા ભવો સુધી ભમે છે-અર્થાત્ દુર્લભબોધિ થાય છે આમ હોવાથી ચૈત્યદ્રવ્યનુ ભક્ષણ ન કરવુ જોઇએ છતા જે ભક્ષણ કરે તે સંકાશ વિગેરે શ્રાવકની જેમ મહા અનર્થભાગી થાય છે

અહિ ગંધિલાવતી નગરીમા સ્વભાવથી જ સંસાર તરફ વૈરાગ્યવાન સંકાશ નામનો શ્રાવક હતો તે શક્રાવતાર ચૈત્યમા ઘર સંબંધિ વ્યાક્ષેપ વિગેરે કારણોવડે ચૈત્યદ્રવ્યનો ઉપયોગ કરનારા-દેવદ્રવ્યનો આશ્રિત થઇ અજ્ઞાન, સંશયવિપર્યય પ્રમાદથી, આલોચના કર્યા વિના અને તે પાપને પ્રતિક્રમ્યા વિના મરણ પામ્યો, તેથી સંસારમા ભમ્યો

ભૂખ, તરસથી પીડિત થઇ, સંખ્યાતા ભવો ભમી, પ્રત્યેક ભવમા ઘાતન-તરવાર, ભાલા વિગેરેથી છેદન, વાહન-લવણની ગાડી વિગેરને ખેંચવુ, ચૂર્ણન-મુદ્‌ગર વિગેરેથી કુટ્ટન એ વેદનાઓને અનેકવાર પામી, દરિદ્રકુળમા ઉત્પત્તિ અને ત્યા જન્મથી માડી બહુવાર દારિદ્ર પામી [illegible]
નિમિત્ત વિના ઘણા માણસો [illegible]
મનુષ્યોમા ઉત્પન્ન થવા છતા [illegible]
બહુવાર પ્રાપ્ત કરીને ' ફરી [illegible]
અધિકતા બતાવવા મૂક્યુ [illegible]
ઉપયોગકાળમા ઉપાર્જન [illegible]
અવશિષ્ટતા નહી ત્યારે તે [illegible]
ત્યા પણ દારિદ્ર-નિર્ધનપ [illegible]

હૃદયને ઉદ્વેગરૂપ ચિત્તનિર્વેદ પામ્યો. અન્યદા કોઈક વખત કેવળ જ્ઞાનીનો યોગ થયો ત્યારે તેણે પૂછ્યું કે-' હે ભગવંત ! મે ભવાંતરમાં શું કર્મ કર્યું છે ? કે જે કર્મવડે હું અપૂર્ણ મનોરથ વાળો થયો છું ' ત્યારપછી કેવળીએ સંકાશ વિગેરે ભવગ્રહણનું વૃત્તાંત કહ્યું ત્યારે તેને બોધિ-જિનધર્મની પ્રાપ્તિ અને તેવી સંવેગ થયો. તેણે પૂછ્યું કે ' ચૈત્યદ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવા રૂપ અપરાધ વિષયે મ્હારે શું કરવું ઉચિત છે ? ' ત્યારે કેવળીએ કહ્યું - ' ચૈત્યદ્રવ્યની-જિનમંદિર, જિનબિંબની યાત્રા, સ્નાત્ર વિગેરે પ્રવૃત્તિ માટે હિરણ્ય વગેરેની વૃદ્ધિ કરવી ઉચિત છે ' ત્યારપછી તેને ' ભોજન, આચ્છાદન મૂકી એથી અધિક જે કાંઈ પણ વેપાર માંથી મ્હને મળે તે મ્હારે ચૈત્યદ્રવ્ય તરીકે આપવું, પરંતુ તે મ્હારે ભોગવવું નહિ ' એવો અભિગ્રહ યાવજ્જીવ હતો એવી રીતે મહાભિગ્રહ ગ્રહણ કરનાર તે મહાત્માને શુભભાવમાં પ્રવૃત્ત થવાથી ચૈત્યદ્રવ્ય આપવાની અત્યંત ઈચ્છાને વશ થવાથી ઉલ્લાસ પામતા વિશિષ્ટ પરિણામના સંયોગથી લાભાંતરાયનો ક્ષયોપશમ થયો અને તેથી ઘણી વિભૂતિની પ્રાપ્તિ થઈ વિભૂતિ પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ અભિગ્રહમાં નિશ્ચલતા પોતાના નિયમમાં દૃઢતા રાખી, પરંતુ ' જેમ લાભ થાય તેમ લોભ વધે ' એ કથન પ્રમાણે તેને દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરવાની ઈચ્છા સ્વપ્નમાં પણ ન થઈ ત્યારપછી તેણે તગરા નગરીમાં જ જિનમંદિર કરાવ્યું, તે ચૈત્ય કરાવવામાં મહાભાગ-શાસ્ત્રમાં જણાવેલ વિધિનો વિચાર કરવા પૂર્વક ભૂમિ વિગેરેની સર્વ પ્રકારે શુદ્ધિ ગણનામાં આવી હતી ૧-૭ કહ્યું છે કે—

જિનમંદિર કરવાની વિધિ-શુદ્ધ ભૂમિ-દ્રવ્યથી હાડકાં વિગેરે શલ્યથી રહિત કરવી અને ભાવથી શુદ્ધ ભૂમિ બીજાને ક્લેશપાત ન કરનારી, દળ-લાકડાં, ઇંટ વિગેરે તેને કરનાર લોકો પાસેથી ઉચિત મૂલ્યવડે ખરીદી અથવા બળદ વિગેરેને પીડા ન ઉપજે તેવી રીતે આણેલ, ભૃતકામ ધાન-કામ કરનાર મજૂર લોકોની મજૂરી ન ઠગવી, સ્વાશયવૃદ્ધિ-પશ્ચાત્તાપ વિગેરે દોષોથી રહિત હોવાથી

પોતાના ચિત્તનો ઉત્સાહ, યતના-વસ્ત્રથી ગળેલ પાણી વિગેરે વાપરવુ તે રીતે કરવી વેદાંતમા પણ કહ્યુ છે કે—

> " देवद्रव्येण या वृद्धिर्गुरुद्रव्येण यद्धनम् ।
> तद्धन कुलनाशाय, मृतोऽपि नरकं व्रजेत् ॥ १ ॥
> प्रभास्वे मा मति कुर्यात् प्राणै कण्ठगतैरपि !
> अग्निदग्धा प्ररोहन्ति, प्रभादग्धो न जीवति ॥ २ ॥
> प्रभास्य ब्रह्महत्या च, दरिद्रस्य च यद्धनम् ।
> गुरुपत्नी देवद्रव्यं, स्वर्गस्थमपि पातयेत ॥ ३ ॥ "

ભાવાર્થ—દેવદ્રવ્યવડે જે વૃદ્ધિ, ગુરૂ દ્રવ્યવડે ધન, તે ધન કુળનાશ માટે સમજવુ મરીને પણ નરકમા જાય કંઠે પ્રાણો આવે તો પણ પ્રભાદ્રવ્યમા મતિ ન કરવી, અગ્નિથી બળેલા પુનર્જીવન પામે છે, પ્રભાથી બળેલો જીવતો નથી પ્રભાદ્રવ્ય, બ્રહ્મહત્યા, દરિદ્રનુ ધન, ગુરૂપત્ની અને દેવદ્રવ્ય એ સ્વર્ગમા રહેલને પણ પાડે છે

હવે ભક્ષણની જેમ ઉપેક્ષા પણ દોષ માટેજ થાય છે, એથી ઉપેક્ષાને અનર્થના હેતુરૂપ કહે છે

भक्खेइ जो उवक्खेइ जिणदव्वं तु सुसावओ।
पण्णाहीणो भवे सो उ, लिप्पेई पावकम्मुणा ॥ ६८ ॥

ગાથાર્થ—જે કોઈ સુશ્રાવક જિનદ્રવ્યનુ ભક્ષણ કરે અથવા ભક્ષણ કરાતા જિન દ્રવ્યની ઉપેક્ષા કરે, તે પ્રજ્ઞાહીન થાય અને પાપ કર્મથી લિપ્ત થાય ૬૮

વ્યાખ્યાર્થ—કોઈ નિર્ઘૃણ અનંત ભવભ્રમણ હેતુભૂત જિન દ્રવ્યના ઉપભોગને ન જાણનાર જિન દ્રવ્યનુ ભક્ષણ કરે તથા જિન ધર્મથી વાસિત ચિત્તવાળો હોવાથી જે સારો શ્રાવક જિન દ્રવ્યના ભક્ષણ-ઉપભોગ કરનારની ઉપેક્ષા કરે—'જો કદાચ એ જિન દ્રવ્યનુ ભક્ષણ કરે છે, તો મારૂ શુ જાય છે?' એવા વિચારથી દેવદ્રવ્યના રક્ષણ માટે પ્રયત્ન ન કરે—અર્થાત્ દેવદ્રવ્ય ભક્ષણમા દોષ દર્શાવવા વિગેરે ઉપાયોથી નિવારણ ન કરે, તો પોતાને તે દ્રવ્યના ઉપયોગનો અભાવ હોવા છતા પણ ઉપેક્ષા કર

વાથી પરભવમા બુદ્ધિ રહિત મૂર્ખ થાય અને પાપ કર્મવડે લિપ્ત થાય-અશુભ કર્મથી યુક્ત થાય ૬૮

હવે ચૈત્ય દ્રવ્ય વિગેરેના વિનાશમા જે ફળ થાય છે, તે કહે છે –

चेईदव्वविणासे, रिसिघाए पवयणस्स उड्डाहे ।
संजइचउत्थभंगे, मूलग्गी बोहिलाभस्स ॥६६॥

ગાથાર્થ—ચૈત્ય દ્રવ્યનો વિનાશ કરવામા ઋષિનો ઘાત કરવામા, પ્રવચનનો ઉડ્ડાહ કરવામા, સયતિનીના ચતુર્થવ્રતનો ભગ કરવામા બોધિબીજના લાભના મૂળને અગ્નિ અપાય છે ૬૯

વ્યાખ્યાર્થ—અહિ ચૈત્ય-સામાન્ય રીત્યા જિન મદિર સમજવુ જિનમદિર સબધિ હિરણ્ય, સુવર્ણ વિગેરે દ્રવ્યનો વિનાશ કરતા તથા મુનિનો વિનાશ કરતા અત્યત મ્હોટા અકૃત્યો કરવાથી પ્રવચનનો ઉડ્ડાહ-પ્રવચનની હેલના કરતા, અને સાધ્વીના ચતુર્થવ્રતનો ભગ કરતા પ્રાણિએ સમ્યક્ત્વ લાભ રૂપી વૃક્ષના મૂળને અગ્નિ આપ્યો સમજવો સાર—બીજા મહા પાપો કરવાવડે પ્રાણિયો અનતા ભવમા ભમે છે જ, પરતુ આ ઉપર્યુક્ત મહા પાપોવડે દારૂણ દુ ખ પામતા પૂર્વક ઘણા ઘણા ભવોમા ભ્રમણ કરે છે, બોધિ તો સર્વથા પામતા નથી, કદાચ કોઇ પામે તો તે પણ અત્યત કષ્ટવડેજ પામે છે

હવે ભાવની વિશુદ્ધિ પૂર્વક કરાયેલ શ્રી જિનપૂજા પ્રણિધાન બોધિલાભને ઉત્પન્ન કરનાર થાય છે, તે કહે છે

सुव्वइ दुग्गयनारी, जगगुरुणो सिंदुवारकुसुमेहिं ।
पूयापणिहाणेणं, उप्पन्ना तियसलोगम्मि ॥७०॥

ગાથાર્થ—દુર્ગતા નારી જગદ્ગુરૂ-પરમાત્માને સિદુવાર ફુલોવડે પૂજવાથા પૂજાના પ્રણિધાનવડે દેવલોકમા ઉત્પન્ન થઈ સભળાય છે ૭૦

વ્યાખ્યાર્થ—શ્રી જિનાગમમા-જિનપૂજાના અધિકારમા, સભળાય છે શુ ? દુર્ગતા નારી-દરિદ્ર સ્ત્રી જગદ્ગુરૂ-ત્રિલોકીને તત્ત્વનો ઉપદેશ આપનાર શ્રી જિનરાજને સિદુવાર-

નિર્ગુંડીના ફુલોવડે પૂજા કરતા અશુભ મન, વચન અને કાયાને રોકવાથી તેમ શુભ મન, વચન અને કાયા કરવાવડે અથવા ધ્યાનવડે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઇ તેનું દૃષ્ટાંત "કાકંદી નગરીમાં કોઇ દરિદ્ર ડોસી પ્રાત:કાળે નદીમાં પગ વિગેરે અંગો ધોઈ, વનના પુષ્પો ગ્રહણ કરી, ભોજન માટે મસ્તક ઉપર લાકડાનો ભારો ધારણ કરી, શ્રી વીરપ્રભુને પૂજવા એકાગ્રમનવાળી થઈ સમવસરણની પ્રતોલીમાં સ્ખલના પામી મરણ પામી પાછળથી આવેલ જિતારિરાજાએ તેણીના દેહનો અગ્નિસંસ્કાર વિગેરે કરાવ્યો 'આ ડોસી ક્યાં ગઈ?' એમ રાજાના પૂછવાથી વીરપ્રભુ બોલ્યા કે-" સૌધર્મ દેવલોકને પ્રાપ્ત કરી અહિં જ ધર્મ સાંભળવા આવેલો આ દેવ મહાવિદેહમાં કનકપુરનો રાજા કનકધ્વજ થશે, ત્યાં 'સર્પવડે ગળાતા-દેડકાને, કુરરવડે ગળાતા તે સર્પને, અજગરવડે ગળાતા તે કુરરને જોઈ, ઉપનયમાં-નિયોગિ-અધિકારી પુરૂષોવડે ઉપદ્રવ પમાડાતા માણસોને, રાજાઓવડે ઉપદ્રવ પમાડાતા તે અધિકારી પુરૂષોને અને મૃત્યુવડે તે રાજાઓ ઉપદ્રવ પમાડાતા છે' એમ વિચારી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી મુક્તિમાં જશે" ૭૦

હવે જિનપૂજાના પ્રકારો કહે છે—

वरपुप्फ गंध अक्खय पईव फल धूव नीरपत्तेहिं ।
नेविज्जविहाणेहिं य, जिणपूया अट्ठहा भणिया ॥ ७१ ॥

ગાથાર્થ—શ્રેષ્ઠ પુષ્પ, ગંધ, અક્ષત, પ્રદીપ, ફળ, ધૂપ, નીરપાત્ર અને નૈવેદ્ય સ્થાપન કરવું એમ જિનપૂજા આઠ પ્રકારે કહેલી છે ૭૧

વ્યાખ્યાર્થ—શ્રેષ્ઠ પુષ્પ, ગંધ, અક્ષત, દીવો, ફળ, ધૂપ, પાણીપાત્ર અને નૈવેદ્ય કરવાવડે જિનપૂજા આઠ પ્રકારે થાય છે અહિં ગંધ ગ્રહણ કરવાવડે ચંદનવિલેપન વિગેરેનો સ્વીકાર સમજવો ધૂપ ગ્રહણ કરવાવડે કપૂર, અગર વિગેરે ગ્રહણ કરવું કહ્યું છે કે—

'**अगुरु-कर्पूर-मिश्रं तु दहेद् धूपं विचक्षण ।**' અર્થાત્ વિ

ઉપલક્ષણ-ચતુર મનુષ્યે અગર અને કપૂરથી મિશ્રિત ધૂપ બાળવો જોઈએ એવી રીતે ફૂલ વિગેરે પણ વસ્ત્ર વિગેરેનુ ઉપલક્ષણ છે, તેમ ભાવ પ્રમાણે સમજવુ ૭૧

હવે પૂજાથકી થતુ આ લોકસબધિ અને પરલોકસબધિ ફળ કહે છે—

उवसमइ दुरियवग्गं, हरइ दुहं जणइ सयलसुक्खाइं ॥
चिंताईअं पि फलं, साहइ पूया जिणंदाणं ॥ ७२ ॥

ગાથાર્થ—જિનેદ્રોની પૂજા પાપસમૂહને ઉપશમાવે છે, દુઃખ હરે છે, સઘળા સુખો ઉત્પન્ન કરે છે, ચિતાતીત-ચિતવી ન શકાય તેવુ ફળ પણ આપે છે ૭૨

જિનપૂજનનુ ફળ કહ્યુ, હવે સાધુવદનનુ ફળ કહે છે—

तित्थयरत्तं सम्मत्तखाइयं सत्तमीइ तइयाए ।
साहूण वंदणेणं, बद्धं च दसारसीहेणं ॥ ७३ ॥

ગાથાર્થ—સાધુઓને વદન કરવાથી દશાર્હસિહ-કૃષ્ણ વાસુદેવે તીર્થંકરપણુ, ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ અને સાતમી નારકીથી ઘટાડીને ત્રીજી નારકીનુ આયુષ્ય બાંધ્યુ હતુ ૭૩

વ્યાખ્યાર્થ—દશાર્હ-સમસ્ત યદુવશમા પૂજ્ય સમુદ્રવિજય વિગેરે દશ ભાઇઓ જાણવા તે આ પ્રમાણે-સમુદ્રવિજય ૧, અક્ષોભ્ય ૨, સ્તિમિત ૩, સાગર ૪, હિમવાન ૫, અચલ ૬, ધરણ ૭, પૂરણ ૮, અભિચદ્ર ૯ અને પરાક્રમી વસુદેવ ૧૦ દશાર્હકુળમા શૌર્ય વિગેરે અતિશયવડે સિહસમાન દશાર્હસિહ અથવા દશાર્હ-વસુદેવનો પુત્ર દાશાર્હ સિહની જેમ શૂરતાવડે પ્રશસનીય દાશાર્હ-દાશાર્હસિહ

ઉત્તરપદમા વ્યાઘ્ર, પુગવ, ઋષભ, કુજર, સિહ, શાર્દૂલ, નાગ વિગેરે શબ્દો હોય તો તે તથા તલ્લજ, મતલ્લિકા, મચર્ચિકા, પ્રકાડ, ઉદ્ધ એ શબ્દો પ્રશસ્ય અર્થ કહે છે તે શ્રી વાસુદેવે સાધુઓને-જૈન મુનિયોને દ્વાદશાવર્ત વદન કરવાવડે આટલુ બાધ્યુ-આત્મસબદ્ધ કર્યુ શુ તે? ઉ૦-તીર્થંકરપણુ તથા

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ સાતમી નારકીમા જવા યોગ્ય આયુષ્ય કર્મથકી ત્રીજી નારકીમા જવા યોગ્ય આયુષ્ય કર્મ બાધ્યુ

દ્વારકામા વાસુદેવ વસતા હતા, તેને વીરો સાળવી ભક્ત હતો 'વર્ષાકાળમા ઘણા જીવો હણાઈ જાય એમ જાણી વાસુદેવ બહાર નીકળતા ન હતા તે વીરો દ્વાર ન મેળવતા પ્રતિદિન ફૂલછત્રિકાની પૂજા કરી જતો હતો, પરંતુ જમતો ન હતો એથી અત્યંત દુર્બળ થઈ ગયો, વર્ષાકાળ વીત્યા પછી રાજા (વાસુદેવ) બહાર નીકળ્યા, સઘળા રાજાઓ તેની પાસે હાજર થયા વીરો તેને પગે પડયો રાજાએ પૂછયુ વીરો દુર્બળ કેમ છે? દ્વારપાળોએ યથાસ્થિત વૃત્તાંત કહ્યુ રાજાને અનુકંપા ઉત્પન્ન થઈ વીરકનો પ્રવેશ ન અટકાવવાનુ કર્યું વાસુદેવ પોતાની સઘળી પુત્રીઓ જ્યારે વિવાહકાળે પાદવંદન કરવા આવતી, ત્યારે તેણીઓને પૂછતા કે-'પુત્રિ! તુ દાસી થઈશ કે સ્વામિની?' તે પુત્રીઓ કહેતી કે-'અમ્હે સ્વામિની થઈશુ' ત્યારે રાજા કહેતા કે-'તો ભટ્ટારક-પૂજ્યના ચરણ સમીપે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારો' પછી મ્હોટા નિષ્ક્રમણ સત્કારવડે દીક્ષા લેવા જતા ઓચ્છવવડે સત્કાર પામતી તે કન્યાઓ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરતી હતી એમ કાળ જતો હતો અન્યદા એક રાણીને પુત્રી હતી, તે રાણી વિચારવા લાગી કે-'સઘળી કન્યાઓને પ્રવ્રજ્યા અપાવાય છે' તેણીયે પુત્રીને શિખવ્યુ કે-'તુ કહેજે કે હુ દાસી થઈશ સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત થઈ તે કન્યા રાજા સમીપે ગઈ પૂછયુ ત્યારે તેણીએ કહ્યુ કે-'હુ દાસી થઈશ' વાસુદેવ વિચાર્યું કે-'મ્હારી પુત્રીઓ સંસારમા ભ્રમણ કરે અને અન્ય મનુષ્યો વડે કેમ અપમાનિત થાય, એ તો ઠીક નહિ શો ઉપાય? કે જેથી અન્ય કોઈ પુત્રી પણ એમ ન કરે' વિચાર કર્યો, ઉપાય મેળવ્યો, વીરકને પૂછયુ કે-'ત્હે કાંઈ અપૂર્વ કર્યું છે?' તેણે કહ્યુ કે-'નથી કર્યું' રાજાએ કહ્યુ કે-વિચારી જો ત્યારપછી ઘણા વખત સુધી વિચારીને તેણે કહ્યુ કે-'બોરડી ઉપર એક કાકીડો હતો, તેને મે પથરાથી હણીને પાડ્યો હતો અને તે મરી ગયો હતો ગાડાના ચિલામા પાણી વહેતુ હતુ, તેને તે ડાબા પગથી ધારી રાખ્યુ હતુ, તે મર્યાદા

બહાર ગયુ હતુ એળના ઘડામા માખીઓ પેઠી હતી, ' આ ગુ મગુમ કરતી રહો, ' એવા વિચારથી મે તે માખીઓને હાથવડે દરી દીધી હતી ' બીજે દિવસે કૃષ્ણે રાજસભામા ૧૬ હજાર રાજાઓની મધ્યમા કહ્યુ કે–' હે રાજાઓ ! આ વીરકની કુલોત્પત્તિ સાભળો તેના કર્મો સાભળ્યા છે ? ' ' કયા કર્મો ? ' એમ પૂછવાથી વાસુદેવે કહ્યુ કે–

જેણે રાતા માથાવાળો, બોરડીના વનમા વસતો નાગ પૃથ્વીશસ્ત્ર (ઢેફા) વડે પાડ્યો હતો, તે આ (વીરક) ખરેખર ક્ષત્રિય છે જેણે ચક્રવડે ઉખેડી નાખેલી, ડોળુ પાણી વહેતી ગગાને ડાબા પગવડે ધારી રાખી હતી, તે આ વેમતિ (સાળવી)ખરેખર ક્ષત્રિય છે જેણે અવાજ કરતી, કળશીપુરમા વસતી સેનાને ડાબા હાથવડે રોકી હતી, તે આ વેમતિ (માળવી) ખરેખર ક્ષત્રિય છે આ વીરકને હુ મ્હારી પુત્રી આપુ છુ એમ કહી તેને કહ્યુ કે–' ત્હને મ્હારી પુત્રી આપુ છુ ' તે ઈચ્છતો ન હતો, રાજાએ ભવા ચડાવ્યા, કન્યા આપી, વીરક તેણીને ઘરે લઇ ગયો રાજકુમારી શય્યામા બેસી રહેતી અને વીરક તેણીનુ સર્વ કાર્ય કરતો અન્યદા રાજાએ પૂછ્યુ કે–'કેમ ત્હારૂ વચન કરે છે ? ' વીરકે કહ્યુ કે–' હુ સ્વામિનીનો દાસ છુ ' રાજાએ કહ્યુ કે–' જો તુ સઘળુ તેણીની પાસે નહિ કરાવે, તો ત્હારો છૂટકો નથી ' તેણે રાજાનો અભિપ્રાય જાણી ઘરે જઇ કહ્યુ કે–' ખેળ કર ' તેણી ગુસ્સે થઇ બોલી કે–' કોલી ! પોતાને જાણતો નથી ? ' તેણે ઊઠીને દોરડથી મારી તેથી રડતી રડતી રાજા પાસે ગઇ અને પગે લાગીને બોલી કે–' તે કોલિ (માળવી) એ મ્હને મારી ' રાજાએ કહ્યુ કે–' તેજ સમયે મે ત્હને કહ્યુ હતુ કે સ્વામિની થા, તો પણ ત્હે તો દાસીપણ માગ્યુ હુ એમા પડતો નથી ' તેણીએ કહ્યુ કે–' સ્વામિની થાઉં ' રાજાએ કહ્યુ કે–' વીરક જો માનશે તો ' એમ કહી તેણીને મૂકાવી અને પ્રવ્રજ્યા અપાવી તેટલામા અરિષ્ટનેમિસ્વામી સમોસર્યા, રાજા વાદવા નીકળ્યો, સર્વ સાધુઓને દ્વાદશાવર્તવદન વડે વાદ્યા, રાજાઓ થાકી ગયા, વીરક વાસુદેવની અનુવૃત્તિથી વા

હતો હતો કૃષ્ણને પરસેવો થઇ ગયો ભટ્ટારકને પૂછ્યું–' હે ભગવન ! ત્રણનો ને સાઠ સત્રામો કરવાવડે હું આવો થાકયો ન હતો ' ભગવતે કહ્યુ –' કૃષ્ણ ! ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને તીર્થંકર નામગોત્ર તેંહે ઉપાર્જન કર્યું છે ' જ્યારે કૃષ્ણ પગે વિધાયો[1] ત્યારે નિદા, ગર્હાવડે સાતમી નારકીનુ બાધેલુ આયુષ્ય[2] છોડતા ત્રીજી નારકીએ આણ્યુ જો આયુષ્ય ધારણ કરત તો પહેલી નારકીએ આણત અન્ય આચાર્યો કહે છે –' અહિં વાદતાજ સાતમીથી ત્રીજી નારકીએ આયુષ્ય આણ્યુ હતુ એમા વાસુદેવનુ ભાવવંદન અને વીરકનુ દ્રવ્યવંદન જાણવુ આવશ્યકવૃત્તિની અપેક્ષાએ આ ' વાસુદેવના ભવમા તીર્થંકરપણુ બાંધ્યુ ' એમ કહ્યુ વસુદેવહિંડિમા તો આવુ જોવામા આવે છે –" કૃષ્ણ ત્રીજી નારકીમાથી નીકળી આજ ભારતવર્ષમા શતદ્વાર નગરમા જિતશત્રુરાજાના પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થઇ, માડલિકપણુ પામી, પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી, તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કરી, બ્રહ્મ દેવલોકમા દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવ થઇ, ત્યાથી ચ્યવી બારમા અમમનામના અર્હન થશે " આ કથનથી તે ભવથી ત્રીજા ભવમા તીર્થંકર નામકર્મ બાધ્યુ જણાય છે તથા શ્રી રત્નસંચય પ્રકરણમા પણ કહ્યુ છે કે—

નરકના આયુષ્ય પછી, નરભવ પામ્યા પછી, પાચમા દેવલોકમા દેવ થઇ ત્યાથી ચ્યવીને બારમા અમમ તીર્થંકર થશે આને રીતે વિસંવાદ પ્રાપ્ત થતા તત્ત્વ તો બહુશ્રુત અથવા કેવળજ્ઞાનીઓ જાણે ૭૩

સાધુઓ વાદવામા આવ્યા છતા શ્રોતાઓનુ ભવ્યપણુ વિચારી, અણુવ્રત વિગેરેના ફળ પ્રતિપાદન કરતા પૌષધના ફળને પણ દર્શાવે છે, એથી તેજ કહે છે

पोसेइ सुहे भावे, असुहाइ खवेइ नत्थि संदेहो ।
छिंदइ तिरि-नरयगई, पोसहविहिअप्पमत्तो य ॥ ७४ ॥

---

૧ પગ વિધાવાની વાત બીજે જણાતી નથી ૨ આયુષ્ય તો ભવમા એકજ વાર બધાય છે બાધ્યા પછી ફરતુ નથી તેથી તે ગતિના દળ મેળવ્યા સમજવા

ગાથાર્થ—પોસહની વિધિમા પ્રમાદ ન કરનાર મનુષ્ય શુભ ભાવને પોષે છે-પુષ્ટ કરે છે, અશુભ ભાવોનો ક્ષય કરે છે, એમા સંદેહ નથી વળી તિર્યંચગતિ અને નરકગતિને છેદે છે અર્થાત્ પોસહ કરનાર તિર્યંચગતિમા કે નરકગતિમા ગમન કરતો નથી ૭૪

વ્યાખ્યાર્થ—'પુષ્ પુષ્ટૌ' એ ધાતુ ઉપરથી પોષ કરે-ધર્મની વૃદ્ધિ કરે' એવી વ્યુત્પત્તિથી પોષધ શબ્દ બનેલ છે પોષધ એ અષ્ટમી, ચતુર્દશી પૂર્ણિમા, અમાવાસ્યા વિગેરે પર્વ દિવસોમા આચરવાનુ એક વ્રત છે સૂત્રકૃતાગમા શ્રાવકવર્ણનવાળા વિધિવાદમા કહ્યુ છે કે—"ચતુર્દશી, અષ્ટમી, ઉદ્દિષ્ટ (અમાવાસ્યા), પૂર્ણિમાઓમા સપૂર્ણ પોસહનુ પ્રતિપાલન કરતા વિહરે" તથા—"જ્યા પણ તે ચતુર્દશી, અષ્ટમી, ઉદ્દિષ્ટ (અમાવાસ્યા), પૂર્ણિમાઓમા પ્રતિપૂર્ણ પોષધ સમ્યક અનુપાલન કરે, ત્યા પણ તે એક આશ્વાસન પામે, આશ્વાસન પામે, આશ્વાસન પામે" એમ સ્થાનાગના ચતુર્થ સ્થાનકમા કહ્યુ છે તથા ઓપપાતિક ઉપાગમા શ્રાવકના વર્ણન પ્રસગે પણ કહ્યુ છે એવી રીતે સર્વત્ર આ પોષધ પર્વદિવસોએ આચરવાનુ અનુષ્ઠાન છે' એમ જાણવુ

'ઉપર્યુક્ત દિવસોમા પોષધ વ્રત કરવુ જોઈએ, અન્યદા—એ સિવાયના બીજા દિવસોમા પોષધ કરવાનુ શાસ્ત્રમા નિષેધ્યુ નથી' એમ ન કહેવુ, કારણકે પ્રતિદિવસ પોષધ કરવાનો શાસ્ત્રમા નિષેધ જોવામા આવે છે આવશ્યકબૃહદ્વૃત્તિમા કહ્યુ છે કે—"તેમા પ્રતિનિયત દિવસે આચરવા યોગ્ય સામાયિક અને દેશાવકાશિક પુન પુન ઉચ્ચારવા એ ભાવના છે પોષધોપવાસ અને અતિથિસવિભાગ તો પ્રતિનિયત દિવસે આચરવાના છે, પ્રતિદિવસ આચરણીય નથી" તથા પચાશકચૂર્ણિમા—"તેમા પ્રતિદિવસ અનુષ્ઠેય-આચરવા યોગ્ય સામાયિક અને દેશાવકાસિક પુન પુન ઉચ્ચરાય છે, એમ કહેલુ છે પોષધોપવાસ

* આવુ કથન બુદ્ધિ પૂર્વક વિચાર્યા વિનાનુ છે, તે માટે આગળ મનોધમની સ્ફુટ નોધ જુવો ગ્રા મ

અને અતિથિસ વિભાગ તો પ્રતિનિયત દિવસે અનુષ્ઠેય–આચરવા યોગ્ય છે, પ્રતિદિન અનુષ્ઠેય–આચરવા યોગ્ય નથી ” તથા **તત્વાર્થવૃત્તિમા**—“ સામાયિક, દેશાવકાશિક, પૌષધ અને અતિથિસ વિભાગ એ ચાર શિક્ષાવ્રતો છે સામાયિક અને દેશાવકાશિક એ બે પ્રતિદિવસ અનુષ્ઠેય-આચરવા યોગ્ય છે અર્થાત્ પુન પુન ઉચ્ચરાય છે પૌષધ અને અતિથિસ વિભાગ તો પ્રતિનિયત દિવસે અનુષ્ઠેય–આચરવા યોગ્ય છે, પ્રતિદિવસ આચરવાના નથી, પુન પુન અષ્ટમી વિગેરે તિથિયોમા આચરાય છે તથા **હરિભદ્રાચાર્યે** કરેલી **શ્રાવક પ્રજ્ઞપ્તિ વૃત્તિમા**—“ તેમા પ્રતિદિવસ અનુષ્ઠેય આચરવા યોગ્ય બે સામાયિક અને દેશાવકાશિક પુન પુન ઉચ્ચારવા એ ભાવ છે પૌષધોપવાસ અને અતિથિ સ વિભાગ તો પ્રતિનિયત દિવસે અનુષ્ઠેય આચરવા યોગ્ય છે, પ્રતિદિવસ આચરણીય નથી ” એવી રીતે **પચ્ચાશક વૃત્તિમા** અને શ્રી શ્રીચદ્ર સૂરિએ કરેલી **પડાવશ્યક વૃત્તિમા** પર્વદિનોમા પૌષધ કરવાનો અને અન્ય દિનોમા નિષેધપર વાક્યવિસ્તાર[૧] સભળાય છે આ

---

૧ અહિ પૌષધવ્રતને માત્ર પર્વદિવસોનુ કર્તવ્ય ઉદ્દેશી દર્શાવેના સઘળા પાઠોનો ઈષ્ટ અર્થ જો કે સ્થૂલ બુદ્ધિ મનુષ્યોને તત્કાળ જણાય છે નો પણ મન્તે પક્ષવાળાઓને સમ્મત આચાર્યોએ ચેન શાસ્ત્રો સાથે એકવાક્યતા અને સદ્યુક્તિઓની ગવેષણા કરતા પ્રતિભાશાલિ પુરુષોને તે અર્થ વિશદ્દ્ભ ભાસે છે તે આ પ્રમાણે—પૂર્વધર શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિ વાચકજીએ સ્વોપજ્ઞ તત્ત્વાર્થ ભાષ્યના “ **सोऽष्टमीं चतुर्दशीं पञ्चदशीमन्यतमा वा तिथिमभिगृह्य** ’ આ પાઠની વ્યાખ્યા કરતા શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિજીએ આ અર્થ પ્રકાશિત કર્યો છે કે–તે પૌષધોપવાસ બન્ને પક્ષમા (શુદ વદમાં) અષ્ટમી વિગેરે તિથિનો બુદ્ધિવડે નિશ્ચય કરી તે તિથિએ અથવા **अन्यतमा वा**—અન્ય કોઇ પ્રતિપદા (પડવો) વિગેરે તિથિએ આ કથનવડે અન્ય તિથિયોમા અનિયમ દર્શાવે છે અન્ય તિથિઓમા અવશ્ય કર્તવ્ય નથી પરતુ અષ્ટમી વિગેરે તિથિયોમા નિયમેન–અવશ્ય કરવો જોઇયે ’ આ ભાષ્યના અર્થને વિવાદાસ્પદ પાઠોનો અર્થ કોઇ પણ રીતે અનુગત થતો નથી તેવા પ્રકારના પ્રામાણિક સ્પષ્ટ અર્થનો અપલાપ કરવો પણ યુક્ત નથી આમ હોવાથી ‘ **प्रतिदिवसानुष्ठेये सामायिक—देशावकाशिके** ’ એ પાઠમા ‘ **प्रतिदिवसानुष्ठेये** ’ એ પદનો **पुन पुनरुच्चार्ये** ’ આવો તાત્પર્યાર્થ કહીને તે બન્ને વ્રતોના આખ્યા

વિષયમા વિશેષ અભિલાષીએ અમ્હારા ગુરૂ શ્રી **જયસોમ** ઉપાધ્યાયે કરેલ સ્વોપજ્ઞ **પૌષધ ષટ્ત્રિંશિકાવૃત્તિ** જોવી, કેમકે તેમા વિસ્તારથી પૌષધને આશ્રિ આક્ષેપોના પરિહારનુ કથન કર્યુ છે

તે પોસહ આહાર વિગેરે ભેદથી ચાર પ્રકારનો છે કહ્યુ છે કે-" તે પોસહ ચાર પ્રકારનો જણાવ્યો છે, તે આ પ્રમાણે— આહારપોસહ ૧, શરીર સત્કાર પોસહ ૨, બ્રહ્મચર્ય પોસહ ૩, અને અવ્યાપાર પોસહ ૪, પ્રત્યેક પોસહ દેશથી અને સર્વથી

દિવસના આપિપણાની શકાનુ નિવારણ કરી '**पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ न प्रतिदिवसमाचरणीयौ**' એ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરનાર પૂજ્ય શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિજીને પણ 'પૌષધોપવાસ અને અતિથિ સવિભાગ દિવસમા પ્રતિનિયત એકજવાર આચરવા યોગ્ય છે, પુન પુન નહિ' આ જ અર્થ ઇષ્ટ જણાય છે જો કદાચ '**न प्रतिदिवसाचरणीयौ**' એ પદનુ પર્વ સિવાયના દિવસોમા નિષેધપર વ્યાખ્યાન કરવામા આવે, તો પહેલા '**पुन पुनरुच्चार्यौ**' એવો તાત્પર્યાર્થ કેમ સ્વીકારાય ' એ જ પ્રકરણમા એકજ પદનો ભિન્ન અર્થ બાધક વિના યુક્ત નથી એકાર્થતામા તો ઉત્કૃષ્ટ સાધક પણ સ્પષ્ટ ભાવ્ય વ્યાખ્યાન દર્શાવ્યુ બીજુ સાધક પણ શ્રીમદ્ **વિપાકાગમમા** આવેલા **સુબાહુચરિત્ર**, **નમણિકાર** ચરિત વિગેરેમા ત્રણ દિવસના અને શ્રી **શાંતિનાથચરિત્રમા** આવેલા વિજયનૃપના ચરિત્રમા સાત દિનના પૌષધવ્રતનુ અનુષ્ઠાન જોવાથી એમ જ જોવાય છે આ અર્થમા-વિષયમા વચનયુક્તિ પણ પ્રબળ છે—પર્વ દિવસોની જેમ અન્ય દિવસોમા પણ સાવદ્ય વ્યાપારોના પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી શુ વિરતિ નથી થતી ? શુ વિરતિ મોક્ષના સાધનભૂત હોવાથી પ્રાધાન્યપણે યોગ્ય નથી ? અન્ય દિવસોમા વિરતિનો નિષેધ કરવાથી સયત મનવાળા સાધુઓનુ શુ ઇષ્ટ સિદ્ધ થાય છે ? વળી ઉપધાન, પૌષધપ્રતિમા વિગેરે પર્વ સિવાયના દિવસોમા કેમ કરાવાય છે ? વળી પૌષધોપવાસ સાથે ઉચ્ચારેલ અતિથિ સવિભાગ તો પર્વ દિવસોમા કરવા ઇષ્ટજ નથી અને પૌષધોપવાસ ઇષ્ટ છે એમા નિયામક શુ ' તેથી પૌષધોપવાસ અને અતિથિસવિભાગ પર્વદિવસે અવશ્ય કરણીય છે અને અન્ય દિવસોમા કરણીય છે ' આવો અર્થ ઉપરના સર્વ પાઠો જણાવે છે તેવા અર્થમા જ તે તે શાસ્ત્ર અને યુક્તિ અનુસરનારી છે અતિથિ સવિભાગ તો પૌષધને પારણે અપર્વેજ કરાય છે શાસ્ત્રનેપણ પણ તે પ્રમાણે કરવાનો છે

એમ બે ભેદવાળો છે દેશથી આહાર પોસહ-વિકૃતિ ત્યાગરૂપ આયબિલ અથવા નીવી અથવા એકાસણુ કરવુ તે સર્વથી— ચારે પ્રકારનો આહાર તજવો (ચૌવિહાર ઉપવાસ કરવો) તે દેશથી શરીર સત્કાર પોસહ-આખા શરીરે સ્નાન વિગેરેનો નિયમ, સર્વથી-વિભૂષાત્યાગ પગ વિગેરે ધોવાની પણ વિરતિ દેશથી બ્રહ્મચર્ય પોસહ-સ્રીસ ગ વર્જવો, સર્વથી-બ્રહ્મચર્યની નવ ગુપ્તિ (વાડ) નુ પાલન દેશથી અવ્યાપાર પોસહ-રાધવુ, ખાડવુ વિગેરેમાથી કોઇ પણ વ્યાપાર નિવારવો, સર્વથી-સર્વ સાવદ્ય વ્યાપાર ન કરે, ન કરાવે તેમા જ્યારે સર્વથા અવ્યાપાર પોસહ સ્વીકારે, ત્યારે આ વિધિ છે—

મણિ, સુવર્ણને મૂકી, સર્વ અલ કારોથી રહિત થઈ, પાચ પ્રકારના વિષયો તરફ રાગ, દ્વેષને દૃઢતાપૂર્વક વર્જી, પોસહશાલા વિગેરે ચાર સ્થાનકોમાથી કોઈ પણ એક સ્થાનકમા ગુરુસાક્ષીએ શ્રાવક એવી રીતે પોસહવ્રત સ્વીકારે ૧-૨

જે દિવસે શ્રાવક અથવા શ્રાવિકા પોષહ ગ્રહણ કરવાના હોય, તે દિવસે પ્રભાતમાજ બીજા વ્યાપારો-બીજી પ્રવૃત્તિયોનો પરિત્યાગ કરી, પોસહના ઉપકરણો ગ્રહણ કરી પોસહશાલામા અથવા સાધુ સમીપે જાય ત્યારપછી इरिया वहिया પડિક્કમીને ગુરુસમીપે અથવા સ્થાપનાચાર્ય સમીપે બે ખમાસમણા પૂર્વક પોસહમુહપત્તિ પડિલેહી, પહેલા ખમાસમણવડે ' પોસહ સ દિસાઉં ' બીજા ખમાસમણવડે ' પોષહ ઠાઉં ' એમ કહે ત્યારપછી ત્રણ[1] નવકાર કહી ' करेमि भंते पोसह ' ઈત્યાદિ દ ડક 'वोसिरामि' સુધી કહે (ગુરુ ઉચ્ચરાવે) ત્યારપછી પૂર્વે કહેલી વિધિ પ્રમાણે સામાયિક ગ્રહણ કરે વર્ષાકાળમા કટાસણ અને બીજા આઠ મહિનામા पाउछण સ દિસાવિય કહી બેસણે સ દિસા ઉં ને બેસણે ઠાઉંના આદેશ માગી સઝાય સ દિસાઉંને સઝાય કરુ ના આદેશ માગી સજ્ઝાય કરતો પડિક્કમણા વેળાસુધી બેસી રહી યોગ્ય વખતે પ્રભાતનુ પ્રતિક્રમણ કરે ત્યારપછી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય,

૧ એક નવકારની પ્રવૃત્તિ છે

સર્વ સાધુઓને વાદે ત્યારપછી જો પડિલેહણ કરવાની વાર હોય તો સજ્ઝાય કરે પડિલેહણનો વખત થાય, ત્યારે બે ખમાસમણથી 'पडिलेहण संदिसावेमि, पडिलेहण करेमि' એમ કહી મુહપત્તિ પડિલેહે એવી રીતે બે ખમાસમણવડે અંગપડિલેહણ કરે 'અહિં અંગ શબ્દથી અંગપર રહેલ કેડનું વસ્ત્ર વિગેરે જાણવું' એમ ગીતાર્થ પુરૂષો કહે છે ત્યારપછી સ્થાપનાચાર્યને પડિલેહી ત્રણ નવકારવડે સ્થાપી, કેડનું વસ્ત્ર પડિલેહી ફરી મુહપત્તિ પડિલેહી, બે ખમાસમણવડે 'ઉપધિપડિલેહણ સંદિસાવિય' (ઉપધિ પડિલેહું કહી) કામળ, વસ્ત્ર વિગેરે અને દિવસના પાછલા ભાગમાં ફરી વસ્ત્ર, કામળ વિગેરેની પડિલેહણ કરે ત્યારપછી પોસહશાલા પ્રમાર્જી કાજો લઈ વિધિએ પરઠવી, ઇરિયા૦ પડિક્કમી, સજ્ઝાય ધ્યાન કરે એટલે ભણવું, ગણવું, પુસ્તક વાંચવું, વ્યાખ્યાન સાંભળવું વિગેરે કરે ત્યારપછી પ્રથમપોરિસી થાય ત્યારે બે ખમાસમણે પડિલેહણ સંદિસાવિય કહી મુહપત્તિ પડિલેહી ભોજન, પાણીના પાત્રોની પડિલેહણ કરે ત્યારપછી સજ્ઝાય કરે જ્યારે કાળવેળા થાય, ત્યારે આવશ્યકીપૂર્વક ચૈત્યગૃહ (જિનમંદિર) મા જઈ દેવ વાંદે ઉપધાન વહન કરનાર પાંચ શક્રસ્તવ (नमुत्थुण) વડે દેવ વાંદે, ત્યારપછી જો પચ્ચક્ખાણ પારવું હોય તો પચ્ચક્ખાણનો કાળ પૂર્ણ થાય ત્યારે બે ખમાસમણપૂર્વક મુહપત્તિ પડિલેહી, ગુરૂને વાંદીને કહે-'भगवान! भात पाणी पारावेह' ઉપધાન વહન કરેલ હોય તે બોલે-'नवकारसहिउ चउविहार' બીજો બોલે- पोरिसि पुरिमड्ढो वा तिविहार वा एकासणउ निवी आंबिलु वा यावत् काइ वेलातीए भत्तपाण पारावेमि।' ત્યારપછી શક્રસ્તવ (नमुत्थु) કહી ક્ષણવાર સજ્ઝાય કરી યથાસંભવ અતિથિસંવિભાગ કરી મુહપત્તિ પડિલેહી, નવકારપૂર્વક, રાગ, દ્વેષ રહિત થઇ, 'સુરસુર' 'ચબચબ' શબ્દ ન થવા દઈ, જલ્દી પણ નહિ અને વિલંબ કરીને પણ નહિ એવી રીતે જમે, પરંતુ તે પોતાને ઘરે જઇને જમે અથવા પોસહશાળામાં પૂર્વે રહી રાખેલ સ્વજનોએ આણેલ હોય તે જમે, ભિક્ષા માટે ભ્રમણ ન કરે પછી આસનથી ચલિત થયા વિનાજ 'દિવસચરિમ' પચ્ચક્ખાણ કરે

એમ બે ભેદવાળો છે દેશથી આહાર પોસહ-વિકૃતિ ત્યાગરૂપ આયંબિલ અથવા નીવી અથવા એકાસણું કરવું તે સર્વથી—ચારે પ્રકારનો આહાર તજવો (ચૌવિહાર ઉપવાસ કરવો) તે દેશથી શરીર સત્કાર પોસહ-સાબુ શરીરે સ્નાન વિગેરેનો નિયમ, સર્વથી-વિભૂષાત્યાગ પગ વિગેરે ધોવાની પણ વિરતિ દેશથી બ્રહ્મચર્ય પોસહ-સ્ત્રીસંગ વર્જવો, સર્વથી-બ્રહ્મચર્યની નવ ગુપ્તિ (વાડ) નું પાલન દેશથી અવ્યાપાર પોસહ-રાંધવું, ખાંડવું વિગેરેમાંથી કોઈ પણ વ્યાપાર નિવારવો, સર્વથી-સર્વ સાવદ્ય વ્યાપાર ન કરે, ન કરાવે તેમાં જ્યારે સર્વથા અવ્યાપાર પોસહ સ્વીકારે, ત્યારે આ વિધિ છે—

મણિ, સુવર્ણને મૂકી, સર્વ અલંકારોથી રહિત થઈ, પાંચ પ્રકારના વિષયો તરફ રાગ, દ્વેષને દૃઢતાપૂર્વક વર્જી, પોસહશાલા વિગેરે ચાર સ્થાનકોમાંથી કોઈ પણ એક સ્થાનકમાં ગુરુસાક્ષીએ શ્રાવક એવી રીતે પોસહવ્રત સ્વીકારે ૧-૨

જે દિવસે શ્રાવક અથવા શ્રાવિકા પોષહ ગ્રહણ કરવાના હોય, તે દિવસે પ્રભાતમાંજ બીજા વ્યાપારો-બીજી પ્રવૃત્તિયોનો પરિત્યાગ કરી, પોસહના ઉપકરણો ગ્રહણ કરી પોસહશાલામાં અથવા સાધુ સમીપે જાય ત્યારપછી **इरिया वहिया** પડિક્કમીને ગુરુસમીપે અથવા સ્થાપનાચાર્ય સમીપે બે ખમાસમણા પૂર્વક પોસહમુહપત્તિ પડિલેહી, પહેલા ખમાસમણવડે ' પોસહ સંદિસાઉં ' બીજા ખમાસમણવડે ' પોષહ ઠાઉં ' એમ કહે ત્યારપછી ત્રણ[1] નવકાર કહી ' **करेमि भंते पोसह** ' ઈત્યાદિ દંડક '**वोसिरामि**' સુધી કહે (ગુરૂ ઉચ્ચરાવે) ત્યારપછી પૂર્વે કહેલી વિધિ પ્રમાણે સામાયિક ગ્રહણ કરે વર્ષાકાળમાં કટાસણું અને બીજા આઠ મહિનામાં **पाउंछण** સંદિસાવિય કહી બેસણે સંદિસાઉં ને બેસણે ઠાઉંના આદેશ માગી સજાય સંદિસાઉંને સજ્ઝાય કરૂં ના આદેશ માગી સજ્ઝાય કરતો પડિક્કમણા વેળાસુધી બેસી પછી યોગ્ય વખતે પ્રભાતનું પ્રતિક્રમણ કરે ત્યારપછી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય,

[1] એક નવકારની પ્રવૃત્તિ છે

સર્વ સાધુઓને વાદે ત્યારપછી જો પડિલેહણ કરવાની વાર હોય તો સજ્ઝાય કરે પડિલેહણનો વખત થાય, ત્યારે બે ખમાસમણથી 'पडिलेहण संदिसावेमि, पडिलेहण करेमि ' એમ કહી મુહપત્તિ પડિલેહે એવી રીતે બે ખમાસમણવડે અગપડિલેહણ કરે 'અહિ अग શબ્દથી અગપર રહેલ કેડનુ વસ્ત્ર વિગેરે જાણુવુ ' એમ ગીતાર્થ પુરૂષો કહે છે ત્યારપછી સ્થાપનાચાર્યને પડિલેહી ત્રણ નવકારવડે સ્થાપી, કેડનુ વસ્ત્ર પડિલેહી ફરી મુહપત્તિ પડિલેહી, બે ખમાસમણવડે 'ઉપધિપડિલેહણ સદિસાવિય ' (ઉપધિ પડિલેહુ કહી) કામળ, વસ્ત્ર વિગેરે અને દિવસના પાછલા ભાગમા કરી વસ્ત્ર, કામળ વિગેરેની પડિલેહણ કરે ત્યારપછી પોસહશાલા પ્રમાર્જી કાજો લઈ વિધિએ પરઠવી, इरिया० પડિક્કમી, સજ્ઝાય ધ્યાન કરે એટલે ભણુવુ, ગણુવુ, પુસ્તક વાચવુ, કથાનક સાભળવુ વિગેરે કરે ત્યારપછી પ્રથમપોરિસી થાય ત્યારે બે ખમાસમણે પડિલેહણ સદિસાવિય કહી મુહપત્તિ પડિલેહી ભોજન, પાણીના પાત્રોની પડિલેહણ કરે ત્યારપછી સજ્ઝાય કરે જ્યારે કાળવેળા થાય, ત્યારે આવશ્યકીપૂર્વક ચૈત્યગૃહ (જિનમદિર) મા જઈ દેવ વાદે ઉપધાન વહન કરનાર પાચ શક્રસ્તવ (नमुत्थुण) વડે દેવ વાદે, ત્યારપછી જો પચ્ચકખાણ પારવુ હોય તો પચ્ચકખાણનો કાળ પૂર્ણ થાય ત્યારે બે ખમાસમણપૂર્વક મુહપત્તિ પડિલેહી, ગુરૂને વાદીને કહે–' भगवान ! भात पाणी पारावेह ' ઉપધાન વહન કરેલ હોય તે બોલે– ' नवकारसहिउ चउविहार ' બીજો બોલે– पोरिसि पुरिमड्ढो वा तिविहार वा एकासणउ निवी आयबिलु वा यावद् काइ वेलातोपि भत्तपाण पारावेमि । ' ત્યારપછી શક્રસ્તવ (नमुत्थु) કહી ક્ષણવાર સજ્ઝાય કરી યથાસભવ અતિથિસવિભાગ કરી મુહપત્તિ પડિલેહી, નવકારપૂર્વક, રાગ, દ્વેષ રહિત થઈ, ' સુરસુર ' ' ચળચળ ' શબ્દ ન થવા દઈ, જલદી પણ નહિ અને વિલબ કરીને પણ નહિ એવી રીતે જમે, પરતુ તે પોતાને ઘરે જઈને જમે અથવા પોસહશાળામા પૂર્વે કહી રાખેલ સ્વજનોએ આણેલ હોય તે જમે, ભિક્ષા માટે ભ્રમણ ન કરે પછી આસનથી ચલિત થયા વિનાજ ' દિવસચરિમ ' પચ્ચક્ખાણ કરે

ત્યારપછી **इरियावहिया** પડિક્કમી શક્રસ્તવ કહે જો કદાચ શરી રચિંતા (સ્થંડિલ જવા રૂપ) પ્રયોજન હોય તો નિયમથી બે વાર આવશ્યિકી કરી સાધુની જેમ ઉપયોગથી નિર્જીવ સ્થંડિલ (શુદ્ધ ભૂમિ) મા જઈ '**अणुजाणह जस्सावग्गहो**' અર્થાત્–' જેનો અવગ્રહ હોય તે અનુજ્ઞા આપો " એમ કહી, દિશા, પવન, ગામ, સૂર્ય વિગેરે તરફ સિદ્ધાત વિધિ પ્રમાણે બેસી ઉચ્ચાર, પ્રશ્રવણ (મલ, મૂત્ર) વોસરાવી, પ્રાસુક પાણીથી પ્રક્ષાલન કરી, પોસહ શાળામા આવી, ' નિસીહિ ' પૂર્વક પ્રવેશ કરી, **इरियावहिया** પડિક્કમી, ખમાસમણપૂર્વક કહે કે–'**इच्छाकारेण संदिसह, गमणागमणं आलोयह, इच्छं कही आयतजतेहिं ज खडियं ज विराहिय तस्स मिच्छामि दुक्कडं**' અર્થાત્–' આવતા જતા જે ખાડયુ હોય, જે વિરાધ્યુ હોય, તે સબધિ મ્હારૂ દુષ્કૃત્ય મિથ્યા થાઓ ' એમ કહે ત્યારપછી પાછલો પહોર થાય, ત્યાસુધી સજ્ઝાય કરે પાછલો પહોર થાય, ત્યારે ખમાસમણપૂર્વક '**पडिलेहणं करेमि, पोसहसाल पमज्जेमि**' અર્થાત્ ' પડિલેહણ કરૂ, પોસહશાળા પ્રમાર્જુ ' એમ કહી પૂર્વની જેમ અગપડિલેહણ કરી, પોસહ શાળાને દડપુચ્છણ (દડાસણ) વડે પ્રમાર્જી કાજો ઉદ્ધરી, **इरिया॰** પડિક્કમી, સ્થાપનાચાર્ય પડિલેહી સ્થાપે ત્યારપછી ગુરુસમીપે અથવા સ્થાપનાચાર્ય સમીપે બે ખમાસમણપૂર્વક મુહપત્તિ પડિલેહી, પ્રથમ ખમાસમણે '**इच्छाकारेण संदिसह भगवन् ! सज्झाय संदिसावेमि**' બીજે ખમાસમણે '**सज्झाय करेमि**' એમ કહી સજ્ઝાય કરી, વાદણા દઈ ગુરૂસાક્ષીએ પચ્ચ ક્ખાણ કરે ત્યારપછી બે ખમાસમણવડે '**उवहि-थंडिल पडिलेहणं संदिसाविय**' બે ખમાસમણવડે '**बइसण संदिसावेमि, बइसणं ठामि !** એમ કહી વસ્ત્ર, કામળ વિગેરેની પડિલેહણ કરે અહિ જે અભક્તાર્થી ' ઉપવાસી હોય તે, સર્વ ઉપધિની પડિલેહણ કર્યા પછી કેડનુ વસ્ત્ર (પચીયુ વિગેરે) પડિલેહે અને જે ભક્તાર્થી હોય (જેણે ખાધુ હોય) તે, કેડનુ વસ્ત્ર પડિલેહ્યા પછી ઉપધિ પડિલેહે એટલુ વિશેષ સમજવાનુ છે ત્યારપછી કાળવેળા થાય ત્યાસુધી સજ્ઝાય કરે કાળવેળા થાય ત્યારે ઉચ્ચાર, પ્રશ્રવણ

(મળ, મૂત્ર) ૨૪ સ્થંડિલોને પડિલેહી, માંડલા કરી જો તે દિવસે ચઉદશ હોય તો પાખી, અથવા ચોમાસી, આઠમ, અમાવાસ્યા અથવા પૂનમ હોય તો દેવસી, અને ભાદરવા શુદ ચોથ હોય તો સંવચ્છરી પડિક્કમણું પડિક્કમણાની સમાચારીપૂર્વક કરી સાધુવિશ્રામણામુનિવૈયાવચ્ચ કરે ત્યાર પછી પોરિસી થાય ત્યાં સુધી સજ્ઝાય કરે, એ ઉપર વધારે સમય સમાધિ હોય તો હળવા સ્વરથી સ્વાધ્યાય કરે કે જેથી ક્ષુદ્ર જંતુઓ ન ઉઠે ત્યાર પછી આસજ્જ કહેવા પૂર્વક ભૂમિ પ્રમાર્જન વિગેરે વિધિથી શરીર ચિંતા કરી બે ખમાસમણ વડે મુહપત્તિ પડિલેહી, એક ખમાસમણવડે 'राईसंथारय संदिसाविय' બીજા ખમાસમણ વડે 'राईसंथारए ठामि' એમ કહી શક્રસ્તવ ભણે ત્યારપછી સંથારો અને ઉત્તરપટ્ટ (ઉપર પાથરવાનું વસ્ત્ર) ઢીંચણ ઉપર મેલી, પ્રમાર્જન કરી, ભૂમિ ઉપર પાથરે ત્યારપછી શરીર પ્રમાર્જી 'निसीही नमो खमासमणाणं' એમ કહી સંથારા તરફ થઈ ત્રણ નવકાર, ઉચ્ચારી આ પાઠ કહે—

"अणुजाणह परमगुरू!, गुणगणरयणेहिं भूसियसरीरा ।
बहुपडिपुन्ना पोरिसि, राईसंथारए ठामि ॥ १ ॥
अणुजाणह संथारं, बाहुवहाणेण वामपासेण ।
कुक्कुडिपायपसारण, अतरंत पमज्जए भूमिं ॥ २ ॥
संकोइय संडासे, उव्वट्टंते य कायपडिलेहा ।
दव्वाईउवओगं, ऊसासनिरुंभणालोए ॥ ४ ॥
जइ मे हुज्ज पमाओ, इमस्स देहस्स इमाइ रयणीए ।
आहारउवहिदेहं, तिविहं तिविहेण वोसरियं ॥ ४ ॥
खामेमि सव्वजीवे० "

ભાવાર્થ—ગુણગણ રત્નોવડે વિભૂષિત શરીરવાળા હે પરમગુરૂ ! આપ અનુજ્ઞા આપો, પોરિસી બહુ પ્રતિપૂર્ણ થઈ છે, એટલે રાત્રિના સંથારામાં રહું આપ સંથારાની અનુજ્ઞા આપો, બાહુના ઉપધાન-ઓશીકાવડે, ડાબે પડખે, કુકડીની જેમ પગ પસારતા (પગ સંકોચીને સુતા) આતનાની ભૂમિનું પ્રમાર્જન,

કરે સ ડાસા સ કોચી, શરીર ફેરવતા કાયાની પડિલેહણા કરવા પૂર્વક, (જાણુ તો) દ્રવ્યાદિના ઉપયોગપૂર્વક, ઉચ્છ્વાસ નિરૂ ધન કરવાપૂર્વક બરાબર જાગૃત થઈને જોઉં જો કદાચ આ ગતમા આ મ્હારા દેહનો પ્રમાદ-વિનાશ થાય, તો આહાર, ઉપધિ અને દેહ એ ત્રણે ત્રિવિધે ત્રિવિધે વોસરાવ્યું છે હુ સર્વ જીવોને ખમાવુ છુ વિગેરે

ઈત્યાદિ ગાથાઓ કહી ડાબા હાથનુ ઓશીકુ કરી નિદ્રા મોક્ષ કરે (ઉંઘે) જો શરીર ફેરવે તો શરીર અને સ થારો પ્રમાર્જીને ફેરવે કદાચ શરીરચિ તા (મળ, મૂત્ર વિગેરે) માટે ઉઠે તો શરીરચિ તા કરી, **इरियावहिया** પડિક્કમી જઘન્યથી પણ ઓછામા ઓછી ત્રણ ગાથા ગણીને સુવે છતા જો નિદ્રા ન આવે તો ધર્મજાગરિકાએ જાગતો સ્થુલભદ્ર વિગેરે મહર્ષિના ચરિત્રો ચિ તવે ત્યારપછી પાછલી રાતે ઉઠી, **इरियावहिया** પડિક્કમી **कुसुमिण-दुस्सुमिण-काउस्सग्ग** નો ઉચ્છ્વાસનો અને મૈથુનમ બ ધી સ્વપ્ન આવ્યુ હોય તો ૧૦૮ ઉચ્છ્વાસનો કરી, શક્રસ્તવ કહી પૂર્વોક્ત વિધિયે સજ્ઝાય સ દિસાવિય કરી પડિક્કમણવેળા થાય ત્યા સુધી સજ્ઝાય કરે ત્યાર પછી વિધિયે પડિક્કમણ કરી, પડિલેહણવેળા થાય ત્યાર પૂર્વે જણાવેલ વિધિયે પડિલેહણ કરી, જઘન્યથી પણ મુહૂર્તમાત્ર સજ્ઝાય કરી, પોસહ પારવા ઈચ્છનાર બે ખમાસમણવડે મુહપત્તિ પડિલેહી, ખમાસમણપૂર્વક કહે—"**इच्छाकारेण सदिसह पोसह पारावह**' અર્થ ઈચ્છાએ આદેશ આપો, પોસહ પારાવો, ગુરૂ કહે—'**पुणो वि कायव्वो**' અર્થ- ફરી પણ કરવો પછી બીજા ખમાસમણવડે '**पोसह पारेमि**'—પોસહ પારૂ ? કહે ગુરુ કહે-'**आयारो न मोत्तव्वो**'-આચાર ન મૂકવો ત્યારપછી ઉભા રહી ત્રણ નવકાર ગણે, પછી મુહપત્તિ પડિલેહી પૂર્વે દર્શાવેલ વિધિપૂર્વક સામાયિક પારે પોસહ પાર્યા પછી જરૂર સ ભવ હોય તો સાધુઓને પડિલાભી-આહાર આપી પચ્ચખ્ખાણ પારવું વિધિ પૂર્ણ કરવો માત્ર રાતનો પોસહ લે, તે ઉપધિ-પડિલેહણ કરતા '**पोसह ठाउ**' કહી સ્થ ડિલ જોવુ વિગેરે સર્વ વિધિ કરે વિશેષ એટલુ કે-'**जाव दिवससेसं रत्तिं पज्जुवासामि**' એવો

પાઠ ઉચ્ચરે અને પ્રભાતે પોસહ લેનાર जाव अहोरत्त दिवस वा पज्जुवासामि' એવો પાઠ ઉચ્ચરે એવી રીતે આઠ પહોરના પોસહનો વિધિ સંક્ષેપથી કહ્યો (વિધિમા કેટલોક ફેરફાર છે તેમજ સંક્ષેપ છે તે ગુરૂ પાસે સમજી લેવો)

આ પૌષધના વિધિમા અપ્રમત્ત–પ્રમાદ રહિત જે સમયે જે કરવાનું હોય તે કરતો શ્રાવક શુભ–પરલોકમા હિતકારી ભાવ–પરિણામોને પુષ્ટ કરે છે અશુભ ભાવોને દૂર કરે છે એમા શુભ ભાવના પોષણમા અને અશુભ ભાવના નાશમા સંદેહ નથી તથા પોસહમાજ અપ્રમત્ત થતા શુભ ભાવનાવડે તિર્યંચગતિ અને નરકગતિને અટકાવે છે, અર્થાત્ તિર્યંચપણું અને નરકપણું પામતો નથી

હવે પૌષધવિધિમા અપ્રમત્ત અને પ્રમત્તપણાનુ ફળ દૃષ્ટાત દ્વારા પ્રસંગથી દર્શાવે છે—આ જ જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમા ભારતવર્ષમા વિશાલા નામની નગરી છે ત્યા પુરૂષદત્ત અને રેણુદત્ત નામના સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ બે શેઠ વસતા હતા તે બન્નેને પરસ્પર મૈત્રી અને સંસારિકાર્યોમા એક ચિત્તતા હતી, પરંતુ ધર્મ પ્રયોજનોમા એક ચિત્તતા નહોતી અન્યદા ત્યા જયભૂષણ નામના સૂરિ પધાર્યા, તેઓ પુરૂષદત્તશેઠના ગૃહોદ્યાનમા રહ્યા લોકો તેમના દર્શન માટે આવ્યા, પુરૂષદત્તશેઠે પણ રેણુદત્ત સાથે ત્રણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક આચાર્યને વાદ્યા યથાસ્થાને સભા બેઠી આચાર્ય ભગવતે સજળ મેઘના જેવા ગંભીર સ્વરે ધર્મદેશના પ્રારંભી જેમકે—

"धम्माउ धण विउल, धम्माओ चेव कामसपत्ती ।
धम्माउ निम्मला कित्ती, धम्माउ सग्गसुह मुत्ती ॥ १ ॥
किसिकरण मायरल्घण च देसतरेसु परिभमण ।
कयधम्माण फल्य, विवरीय अकयपुण्णाण ॥ २ ॥"

ભાવાર્થ—ધર્મથી વિપુલ ધન, ધર્મથી જ કામની સંપ્રાપ્તિ, ધર્મથી નિર્મળ કીર્તિ, ધર્મથી સ્વર્ગના સુખો અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે ખેડ કરવી, સમુદ્ર ઓળગવો અને દેશાતરોમા પરિભ્રમણ કરવુ એ બધુ ધર્મ કરનારને સફળ થાય છે અને ધર્મ ન કરનારને નિષ્ફળ થાય છે ૧–૨.

એ વિગેરે ધર્મદેશના આચાર્ય મહારાજે કર્યા પછી પુરૂષદત્તે અને કરેણુદત્તે દેશવિરતિ સ્વિકારી ત્રીજા શિક્ષાવ્રતમા 'અષ્ટમી પ્રમુખ પર્વ તિથિયોમા પ્રતિપૂર્ણ પૌસહ કરવો ' આવો નિયમ ગ્રહણ કર્યો સૂરિ મહારાજે ઉપબૃહણા કરી પ્રશસ્યા કે-" તમ્હે ધન્ય છે, કારણ કે પુણ્યહીનોને દેશવિરતિનો પરિણામ પ્રકટતો નથી કહ્યુ છે કે—

સમ્યકત્વ પામ્યા પછી બેથી ૯૫ પોપમ કર્મસ્થિતિ દૂર થયે સ સાર રૂપી સમુદ્રમા વહાણુ સમાન વ્રત વિગેરે નિશ્ચયે ભાવથી થાય છે ધન્ય મનુષ્યજ વિરતિ સ્વીકારે છે, ધન્ય મનુષ્યજ વિરતિ પાળે છે, વિરતિ પરિપાલન કરનાર ભવે ભવે કલ્યાણુ પામે છે સર્વ કોઈ પણ કાર્યમા પ્રવર્તતા બુદ્ધિમ તે નિશ્ચયે શુભાશુભ વસ્તુપરિણામ વિચારવો જોઇયે પરિણામનો વિચાર ન કરતા જે નરો સહસાજ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેઓના કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી, કદાચ થાય તો તે સુ દર હોતી નથી મોહિત થયો છતો-મુગ્ધ બન્યો છતો જે મનુષ્ય સ્વજન, કુટુ બને માટે પાપ કરે છે, તે પાપ કરનાર તેનુ ફળ ભોગવે છે, અન્ય જનો તો ખાનારજ છે સમીપમા સિદ્ધિ મેળવનાર, ધર્મવ ત, ઉત્તમ પુરૂષોને શુભ પરિ ણામવાળા શુદ્ધ ધર્મમાજ આદર હોય છે

એવી રીતે સૂરિમહારાજે વિશેષ ધર્મદેશના કરી તે બન્ને પુરુષદત્ત અને કરેણુદત્ત પણ પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતા આચાર્યને વ દી સ્વસ્થાને ગયા ગ્રહણ કર્યા પ્રમાણે ધર્માનુષ્ઠાન કરતા દિવસો જતા હતા. કદાચિત્ એકત્ર મ ળતા ધર્મ, અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ સ બ ધી વિચાર કરતા પુરુષદત્ત અને કરેણુદત્તે પરસ્પર કહ્યુ કે-' પુરુષાર્થોમા ધર્મ પુરુષાર્થ પ્રધાન છે, પર તુ તે અનાકુળ ચિત્તવાળાઓથીજ કરી શકાય, ચિત્તનુ અનાકુળપણુ કુટુ બના સ્વસ્થપણામા થઈ શકે અને કુટુ બનુ સ્વસ્થપણુ અર્થ-દ્રવ્યના નિયોગવડે થઈ શકે અર્થનિયોગ મહા વ્યવસાયથી સાધ્ય છે આમ હોવાથી કાઈ પણ વ્યવસાય કરી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરાય તો પછી કુટુ બનો ભાર પુત્ર ઉપર સ્થાપી સુશ્રાવક જનોને ઉચિત

ધર્મ પુરુષાર્થ જ સેવી શકાય ' આ યુક્ત છે ' એમ બન્નેએ વિચારી દેશાંતરમાં ગમન કરવા યોગ્ય સામગ્રીની તૈયારી કરવા માડી ઘણું ભાડ-કરિયાણું ગ્રહણ કર્યું પ્રશસ્ત દિવસે ઉત્તર દિશા તરફ ચાલ્યા નિરંતર પ્રયાણોવડે જતા પાચોર નામના પાટણે પહોચ્યા, ત્યાં નગર બહાર આવાસ રાખ્યો બળદોને ચરવા મૂક્યા, લાકડાઓ એકઠા કર્યા, રાધવાની સામગ્રી તૈયાર કરી, બન્ને પુરૂષદત્ત અને કરેણુદત્ત ન્હાવા બેઠા એવામાં શ્વાસથી ભરપૂર મુખવાળા, વારંવાર પાછળ ફેરવાતી ભયભ્રાંત તરલ કીકીવાળા લોચનોથી યુક્ત, ઘડપણથી જીર્ણ સંકીર્ણ દંડવાળા, ખંડમાત્ર વસ્ત્રવાળા, અનર્ગળ નખોથી વિહ્વળ થયેલ અંગોપાંગ વાળા, નિરંતર મેદિકા ઘસાવાથી ધોળા હાથવાળા, પાછળ લાગેલા હકારતા જૂગારીઓના ચંડ શબ્દો સાંભળવાથી ખળભળેલ મન વાળા, કેમે કેમે કરી માડમાડ કરી નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર રેવે વળગેલ જીવિતવાળા, ' नमो अरिहंताणं ' એમ બોલતા બે શ્રાવકપુત્રો પુરુષદત્ત અને કરેણુદત્તના શરણે આવ્યા નવકાર સાંભળવાથી સાધર્મિક તરફ અનુરાગ ઉપજતા તેઓએ કહ્યું કે- ' ભદ્ર ! પુરૂષો ! બીવું નહિ ' પોતાના પુરુષોને કહ્યું કે-' આ બન્નેની પાછળ લાગેલા પુરુષોને અટકાવો ' પુરુષોએ તેમજ કર્યું પછી આ બે શેઠિયાઓએ (પુરુષદત્ત અને કરેણુદત્તે) તેઓને પૂછ્યું કે-' આ બે માણસોએ શું વિપ્રાર્યું છે-બગાડયું જ ? ' તેઓએ (જૂગારીઓએ) કહ્યું કે-" દશહજાર દીનાર હારીને માગતા ' આજ દેશું, કાલ દેશું, ' ઈત્યાદિ વચનવિસ્તાર વડે કેટલાક દિવસો સુધી અમે રહ્યા આજ તો અત્યંત કુપિત થઈ સહિએ કહ્યું કે-' કાલવિલંબ સહન કરવાવડે સર્યું, આજ કાં તો દીનાર આપો અથવા પ્રાણ આપો સહિમિત્રના વચન સાંભળવાથી મરણભય ઉપજતા નાશીને આ બન્ને અહિં પેઠા છે તો આપને જો કલ્યાણવડે કાર્ય હોય તો આ બન્ને અમને સોંપો ત્યાર પછી ' સાધર્મિકવાત્સલ્ય ગુણકારક છે એમ માનતા પુરુષદત્ત અને કરેણુદત્તે જૂગારીઓને દશ હજાર દીનારો આપી, જૂગારીઓ ગયા આ બન્નેને જાણે પોતાની સાથે સ્નાન કરાવ્યું વસ્ત્રની જોડ

આપી સુખાસનપર બેસાડી બન્ને શ્રાવકપુત્રોને પુરુષદત્તે પૂછયું 'તમારી કઈ જાતિ છે ?, તમારૂં કયું કુળ છે ?' સ્નાન કરી અલંકૃત થયેલા તે બન્ને જણે પણ કહ્યું કે-' શીલ, સદાચારથી ભ્રષ્ટ થયેલ, પોતાના કુળમાં કલંકભૂત, પોતાની જાતિરૂપી જાઈના કુલમાં કીટ સમાન એવા અમે, તેની (અમારી) જાતિ શું કરે ?, તો પણ તમને કહીએ છીએ ' આંસુથી ભરેલ લોચનવાળા આ બન્નેએ સ્ખલના પામતા અક્ષરોથી કહ્યું -' આર્ય ! વણિક્કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા, પરંતુ કર્મવડે ચંડાળ, શ્રાવકકુળમાં અધમ, ઉભયલોક વિરૂદ્ધ કર્મ સેવનાર, વિષવૃક્ષની જેમ માત-પિતાને અને અન્યલોકને અપકાર કરવા માટે વૃદ્ધિ પામેલા ધવલ, વિમલ નામવાળા અમે પરમ સમ્યગદૃષ્ટિ શેઠના પુત્રો છીએ પિતાએ વારવા છતાં પણ કિલષ્ટકર્મના ઉદયવડે જૂગાર અને વેશ્યાનું વ્યસન અંગીકાર કરી અમે વિવિધ ઉપાયોવડે ઘરનું દ્રવ્ય વિનાશ કરવા લાગ્યા માતા-પિતા શિક્ષા આપતા હતા, સાધુઓ પણ ધર્મોપદેશ આપતા હતા, પરંતુ કપાસમાં લાખના રંગની જેમ અમારા મનમાં ઉપદેશ લાગતો ન હતો ત્યારપછી પિતા વિગેરે આ દુઃખવડે જ સ્મરણશેષ થયા-મરણ પામ્યા તો પણ અમારાથી વ્યસન મૂકાતું ન હતું હાટ, ઘર, પણ હારી ગયા પરિજન પોતપોતાને ઈષ્ટ દિશામાં ચાલ્યો ગયો અને અમે દેવળોમાં વસવા લાગ્યા પરમમુનિની જેમ કદાચિત્ છઠ્ઠ, કદાચિત અઠ્ઠમ પછી ખાતા, તો પણ અમે વ્યસન ન મૂકયું કિં બહુના ? બહુ કહેવાથી શું ?, અમે આ વચન સાચું કર્યું —

હે જૂગાર ! ત્હારા પસાયથી નખ ઘસાયેલા, ધોળા હાથવાળા, મહેલોથી દૂર થયેલા અમ્હે શૂન્ય દેવળ સેવીએ છીએ ૧

એવી રીતે આત્માને વિડંબના પમાડતા કેટલોક કાળ વીત્યો અન્ય દિવસે સાહસને અવલંબી સહિય સમક્ષ દશ હજાર દીનારની હોડ કરી સહિએ કહ્યું -આને તમ્હે તજી ઘો, જો દીનાર નહિ ઘો તો તમ્હારો છેદ ગ્રહણ કરીશ અમ્હે સ્વીકાર્યું, રમ્યા અને હાર્યા સહિએ પકડાવ્યા અમ્હારો પાસે દીનારો માગી, ' દેશું ' એમ કહેતા કેટલાક દિવસો ગુમાવ્યા આજે તો ધન ધાન્યથી અ

ત્યંત ભ્રષ્ટ થયેલા એવા અમ્હને આણે (આ માણસે) મરવા મા આ અવકાશ મેળવતા નામીને તમ્હારે શરણે આવ્યા " પુરુ પદત્તે કહ્યુ–' સારૂં કર્યું, હવે શું કરવુ છે ? ' તેઓએ કહ્યુ –' જે તમ્હે કહો તે ' પુરુષદત્તે કહ્યુ–' આ લોકમા પણ સકળ અનર્થોના કારણભૂત અને પરલોકમા દુર્ગતિના કારણરૂપ આ વ્યસનનો પ રિત્યાગ કરો ' તેઓએ કહ્યુ–' તત્ત્વ જ છે ત્યારપછી એકને પોતે મંત્રી, બીજો કરેણુદત્તને સોંપ્યો બીજે દિવસે ત્યાથી પ્રયાણ કર્યું સારી રીતે સુખે પ્રયાણ કરી પરિમિત દિવસોએ કુબેરની દિશારૂપી વહુ (ઉત્તર દિશા) ના લલાટમા તિલક સમાન કુબેર સુંદર નગરે પહોચ્યા, ત્યા રહ્યા વ્યવહાર (વેપાર) સારીરીતે ચાલ્યો ઘણુ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું ત્યાથી લેવા લાયક નવુ ભાડ (કરીયાણુ) ગ્રહણ કર્યું, આવવાની સામગ્રી તૈયાર કરી, કુશ લતા પૂર્વક પોતાના સ્થાને આવ્યા વધામણુ કર્યું–ઓચ્છવ કર્યો. મિત્ર–સ્વજનવર્ગ મળ્યો તેને પુષ્પ, તાબલ વિગેરેથી સન્માનિત કર્યો શ્રેષ્ઠ પ્રાભૃત (ભેટણુ) ગ્રહણ કરી પુરુષદત્તે અને કરેણુદત્તે રાજાના દર્શન કર્યા અવસર મેળવી રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી–હેવ ! અમ્હારા દ્રવ્યવ્યયવડે કાંઈક ધર્મસ્થાન કરીશુ, ભૂમિખડ–ટોટો જમીનનો ભાગ આપના વડે આપ મહારાજ પ્રસાદ–મહેરબાની કરો રાજાએ મંત્રીને આજ્ઞા કરી, મંત્રીએ નગરના મધ્યમા જગ્યા દર્શાવી, પ્રશસ્ત દિવસે સૂત્રધારોને બોલાવ્યા પ્રાસુક પાણી, દળ વિગેરે વડે કામ કરનાર–કારીગરોને અને સમીપમા રહેતા જનોને પીડા અથવા ભય ન થાય તેમ તેઓએ કાર્ય આરભ્યુ કામ કર નાર નોકરને મજુરી કહેવાથી અધિક કામની અંદરજ અપાતી હતી પુરુષદત્ત અને કરેણુદત્ત દ્રવ્યસમૂહનો વ્યય કરતા હતા ધવલ અને વિમલ કામમા ચિંતા કરતા હતા થોડા વખતમાજ પૌષધ શાલા બનાવી તે કેવી હતી ? –" સારીરીતે જોડાયેલા સાગ લા કડાવડે શોભતી, સરલ, સારા બહુ થાભલાવાળી, સ્થાન સ્થાનમા સ્થાપન કરેલ શ્રેષ્ઠ ઘોડલાથી વ્યાપ્ત, શ્રેષ્ઠ ઉપરના ભાગ, ઓરડાઓ સહિત, મજબુત કમાડવાળી, અત્યત પવનના ગુણથી યુક્ત, વિમલ, વિશાળ, મનોહર, શ્રેષ્ઠ મંડપથી મંડિત રમણીય હતી જે પૌષ

હશાળાની રમણીયતા જોવા માટે આવેલા લોકો કૌતુકથી નિશ્ચળ નયનવાળા બનતા જાણે કે સ્વર્ગમાંથી દેવતાઓ ઉતર્યા હોય તેવા માલૂમ પડતા હતા જે પોસહશાળા પવનથી અત્યંત ફરકતી શિખરના અગ્રભાગ પર રહેલી શ્રેષ્ઠ ધ્વજાઓરૂપ હાથવડે ધાર્મિક લોકોને ધર્મ કરવા માટે બોલાવતી હોય તેમ જણાતી હતી " વસ્ત્ર વિગેરે વડે સત્કાર કરી સૂત્રધારોને વિસર્જિત કર્યા નિમિત્તિયાને બોલાવ્યો, તેણે પ્રશસ્ત દિવસ નિરૂપિત કર્યો-જણા વ્યો તે દિવસે વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ સ્વાદિમ તૈયાર કરાવ્યું સાધર્મિક બંધુઓ સુખાસને બેઠા, પરમ આદરપૂર્વક સર્વને જમાડ્યા પછી, વિશાળ મંડપમાં આપેલા આસન ઉપર બેસારી તેઓને ફળ, તંબુલ વિગેરે વડે સન્માનિત કર્યા તેઓની સમક્ષ પુરષદત્ત અને કરેણદત્તે પોતાના મ્હોટા પુત્રો પર કુટુંબનો ભાર સ્થાપ્યો તેઓએ પુત્રોને કહ્યું -" ઘરના સાવદ્ય કર્મો કરતા અમ્હને ન પૂછવું, તેમજ અમ્હાને નિમિત્તે આહારપાક ન કરવો-આહાર ન પકાવવો પારણે કુટુંબ વાસ્તેજ પકાવેલું અમ્હારે ખાવા યોગ્ય છે " એમ કહી પુરષદત્તે અને કરેણદત્તે મિત્ર-સ્વજન સહિત, ઘણા મ્હોટા ઉત્સવપૂર્વક પોસહશાલામાં પ્રવેશ કર્યો અત્યંત વૃદ્ધિ પામતા શુભ પરિણામવાળા ધવલ અને વિમલ સજ્ઝાય ધ્યાનમાં પ્રવૃત્ત થઈ, પડિક્કમણુ, સામાયિક, પોસહ વિગેરે ભાવાનુષ્ઠાન પરિપાલન કરવામાં તત્પર બની, ચોથ, છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ વિગેરે તપકર્મ કરી, પારણાના દિવસે પોસહ, સામાયિક પારી, ઘરે જઈ કુટુંબમાટે કરેલ આહાર સાધુસંવિભાગ કર્યા પછી વાપરતા હતા-ખાતા હતા ફરી પાછા પોસહશાલામાં જઈ **ગમણાગમણ** પડિક્કમી, ધર્મધ્યાનમાં તત્પર થઈ દિવસો વીતાવતા હતા એવી રીતે તેઓનું કુશલાનુષ્ઠાન જોઈ અનેક શ્રાવકો પોસહશાલામાં આવતા હતા, ભૂમિકા યોગ્ય ધર્માનુષ્ઠાન કરતા હતા મુનિજનોની પર્યુપાસના કરતા હતા, મુનિઓ પાસે સિદ્ધાંત સાંભળતા હતા, સિદ્ધાંતના અર્થને વિચારતા હતા, સિદ્ધાંત અનુસારે ધર્માનુષ્ઠાન કરતા હતા તે આવી રીતે-ન્યાયપૂર્વક આવેલ એષણીય આહાર, વસ્ત્ર વિગેરે વડે, ઔષધ, ભૈષજ્ય અથવા શય્યા, સંથારા વડે, કાલપ્રાપ્ત કલ્પનીય રજોહરણ, પીઠ,

ફલક વિગેરે વડે ભક્તિપૂર્વક શ્રમણ સ ઘને પડિલાભતા તેઓના દિવસો જતા હતા અન્યદા કદાચિત્ પર્વદિવસે પૂર્ણિમા તિથિયે સમુદાય કરી સર્વે પોસહશાળાયે પહોચ્યા સાવદ્ય-પાપકારી કાર્યોનો નિષેધ કરી, **ઇરિયાવહિયા** પડિક્કમી, સારી રીતે પડિલેહણ કરેલા અને સારી રીતે પ્રમાર્જન કરેલા સમુચિત સ્થાનમા બેસીને કેટલાક પાઠ કરતા હતા, કેટલાક ગણુતા હતા, કેટલાક ગણુતા ને સાભળતા હતા તથા કેટલાક શુભ સુર-અનિત્યાદિ ભાવનાઓ ભાવતા હતા, બીજા કેટલાક સામાયિક કરતા હતા, કેટલાક પરિપૂર્ણ પોસહમા તત્પર બન્યા હતા કેટલાક કાઉસ્સગ્ગ કરી પરલોકના માર્ગ મા લાગ્યા હતા તરૂણો ગડગડ ગ ભીર મધ્ય પ્રકૃષ્ટ શબ્દ વડે મળી ગયેલા સ વેગની વૃદ્ધિ કરનારા શ્રેષ્ઠ પ્રકરણો ગણુતા હતા પલિયા કેશથી યુક્ત માથાવાળા ગળી ગયેલ-પડી ગયેલ દાતવાળા, વલિયો વડે-કરચલીયો વડે ઢ કાયેલ શરીર વાળા, નિદ્રાવડે ઢળી પડતા વૃદ્ધો-બુઢ્ઢાઓ **મણુયાલિ** ઢાળતા હતા અત્ય ત વસીને સાફ કરેલ નિર્મળ મ ડપની ભીંતના ભાગમા સ ક્રમેલા વૃદ્ધો આ ભવમાજ તન્મયપણ પામ્યા હોય એવા જણાતા હતા ન ગળા શ્રાવકો પોતપોતાની ભૂમિકા યોગ્ય ધર્માનુષ્ઠાન કરતા હતા, મ ડપમા મળીને વ દન વ દોવિંદિ કરતા હતા ગીતાર્થ મ ન્થ પુરૂષો અન્યોન્ય સમાગમ થતા આન દિત થઈ આસન ગ્રહણ કરી બેસીને ધર્મવિચાર કરતા હતા તત્ત્વાર્થનો વિચાર કરી રહેલા તેઓને દેવના ગુણોનુ ઉત્કીર્તન કરા, સાધુના ગુણો વર્ણવી વગ્દત્ત શ્રાવકે કહ્યુ-'હે શ્રાવકો ! અતિચાર શસ્ત્રવડે જર્જરિત થયેલ ચારિત્રવાળા પુરૂષો નિર કુશ, અભિમાની, ઘોડાની જેમ જલ્દી ચાલનારા, વસ્ત્ર, શરીર વિગેરેમા વિભૂષાવાળા, કલહ કરનારા, ડમર કરનારા, માયાવી, રોષવાળા, ત્રિદ ડવાળા-મન, વચન, કાયાથી પાપકારી પ્રવૃત્તિઓ કરનારા આવા સાધુઓ હાલમા છે, તેઓનો કયો ધર્મ છે અને કયો તપ છે, ? સાવદ્ય યોગોની-પાપકારી પ્રવૃત્તિઓથી નિ રાના રૂપ સામાન્ય-સાધુપણુ સ્વીકાર્યા પછી નિ ામ ા ર્ય ા જ ાના

ધર્મ નથી જે શક્ય હોય તે કરવું જોઈએ બાકીના કાર્યોમાં જયણાએ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ સદ્દહણાવડે વિશુદ્ધ ફક્ત એકલો શ્રાવકધર્મજ ધારણ કરવો જોઈએ " ત્યાર પછી આ વચન સાંભળી રોષવડે રાતા નેત્રવાળા અને ફરકતા કંપતા હોઠ વાળા ધવલશ્રાવકે વરદત્તને આવી રીતે પૂછ્યું કે- " હે પરલોક પરાઙ્મુખ ! દુર્મુખ ! ભારે કર્મી ! સાધુ દ્વેષી ! જો સાધુધર્મ નથી તો શ્રાવકધર્મ કેમ હોઈ શકે? મૂળ વિના ડાળ ન હોય, ડાળ વિના શાખાઓ ન હોય શાખા વિના પુષ્પ ન હોય, પુષ્પ વિના ફળ કયા થી હોય? નિગ્રંથો વિના તીર્થ ન હોય, તીર્થમાંજ શ્રાવકો હોય છે, જો સાધુધર્મ નથી તો એવી રીતે તીર્થનો ઉચ્છેદ થાય છે કિંચ-કેવળજ્ઞાની, મન પર્યવજ્ઞાની, ચૌદપૂર્વી, દસપૂર્વી, નવ પૂર્વીઓ થી રહિત એવા આ કાળમાં હે અજાણ ! અઘટ વચનથી તું ચા રિત્રનો નિષેધ કેમ કરે છે ? સદ્દગતિના સુખરૂપી લાકડાને બાળ નાર મુનિ દ્વેષરૂપી અગ્નિ વડે તું અત્યંત દ્વેષી ચિત્તવાળો બની ધર્મરૂપ આરામને ન બાળ, ન બાળ ગુરુકર્મવડે ભારે કર્મવડે હણાયેલા, દુર્ગતિના માર્ગમાં ચાલનારા, ત્હારા સરખા મહા પાપીઓ દેખાય છે શ્રુતકેવલીએ કહ્યું છે કે-ધીર પુરૂષોની પરિ હાની મંદધર્મી, બુદ્ધિ વિનાના કેટલાક જીવો, વિહરતા તે વિઘ્ન જનોની હીલના કરે છે અકૃતજ્ઞ મનુષ્ય રોષવડે અથવા દ્વેષવડે, મિથ્યા ભાવવડે છતા ગુણોને ઢાંકતો, અછતા ગુણો (અવગુણો) ને બોલે છે છતા ગુણોનો નાશ, પરપરિવાદ, પરને આળ આપવું, ધર્મમાં અબહુમાન, અને સાધુ તરફ પ્રદ્વેષ એજ ખરેખર સંસાર છે

તું ધર્મ જાણતો નથી, આગમ જાણતો નથી તેમ લોક વ્યવ હારને જાણતો નથી વિધિએ ત્હારૂં મુખ દુર્ગતિમાં પાડવા માટે બનાવ્યું છે મનુષ્ય જન્મ, શ્રાવકધર્મ, સાધર્મિક પુરૂષોની સાથે સંયોગ એ સર્વ ત્હેં સાધુ તરફના પ્રદ્વેષવડે ફોગટ ગુમાવ્યું કેમકે- "તપ, નિયમમાં સારી રીતે ઉદ્યમવાળા, સજ્ઝાય, ધ્યાનમાં લાગેલ મનવાળા, સુસાધુરૂપી રત્નો આજ પણ વિરલ વિરલ કોઈક કોઈક જોવામાં આવે છે

એવી રીતે સ્ફુટ પ્રશ્નવ્યાકરણના કટુ વચનોવડે દર્શાવ્યુ, ત્યારે વરદત્તે કહ્યુ અમ્હે તો તે દીઠા નહિ ? ' ત્યારપછી ધવલે કહ્યુ કે- " દેવાપ્રિય, મિત્ર (સૂર્ય) ની ઋદ્ધિથી દુ ખિત થયેલ ઘવડે જો ન દીઠો, તો સૂર્ય શુ ન ઉગ્યો કહી શકાય ? ગાઢઅધકારને નાશ કરનાર, પોતાના કિરણોવડે સકળ ભુવનતલને પ્રકાશિત કરનાર ચદ્રને રતાધળાએ ન દીઠો તો તે શુ ન ઉગ્યો કહેવાય ? કૂવામા ઉત્પન્ન થયેલ અને કૂવામાજ રહેલ કવાના દેડકાએ જો રત્નાકર ન દીઠો, તો શુ તે ભુવનમા નથી ? અનેક જનોને વિસ્મય પમાડનાર, વિરલ, વિચિત્ર ભાવોને જો આધળો ન જુવે તો શુ તે ભુવનમા નથી ? તીર્થકરે કહ્યુ છે કે-' ચારિત્ર દુષ્પમાના અતસુધી છે ' તેનો પણ નિષેધ કરતો તુ તેનાથી પણ અધિક થયો. હે શ્રાવકો ! સઘળા સાભળો, જો તમને રુચે તો આ સાધુમત્સરીને આપણા સમુદાયથી બાહ્ય-બહાર કરવો જોઇએ, કેમકે કહ્યુ છે કે- જે એમ કહે કે-ધર્મ નથી, સામાયિક નથી, તેમજ વ્રતો નથી, તેને તેમ કહેનારને શ્રમણસઘે શ્રમણસઘબાહ્ય કરવો જોઇએ

એ કથન સ્વીકાર્યુ પુરુષદત્ત વિગેરે શ્રાવકોએવરદત્તને કહ્યુ કે-' આજથી માડી તારે અમારી સભામા ન મળવુ ' એમ કહી કાઢી મૂક્યો ત્યારપછી તેજ દિવસે વિશૂચિકા દોષવડે મરીને સાધુઓ પ્રત્યેના પ્રદ્વેષવડે ઉત્પન્ન થયેલ ક્લિષ્ટ કર્મના ઉદયવડે આશીવિષ સર્પ થયો ત્યાથી પણ દીર્ઘ સસારવાળો, દુર્લભ બોધિ થયો ' સાધુધર્મ નથી ' એ વિચાર સાભળીને કુરેહદત્ત ધર્મમા વિપરીત પરિણામવાળો થયો પુરુષદત્ત વિગેરેએ તેને સ્થિર કર્યો, તો પણ અચળ ચિત્તવાળોજ રહ્યો અન્યદા અષાઢ ચોમાસામા સર્વથી પોસહ કરી, અશન વિગેરેનો પરિહાર કરવા પૂર્વક વ્યાપાર પ્રવૃત્તિ વિના છઠ્ઠભક્તવડે રહ્યા, ચોમાસી દિવસ વિત્યો રાત્રિ સારી રીતે અવગાહતા કુરેહુદત્તને વિપરીત પરિણામવાળો જાણી જિન ધર્મથી પતિત કરવા ઇચ્છતી (કુલદેવતા) આવી રીતે કહેવા લાગી-' જો શીલવ્રતથી નહિ ભ્રષ્ટ થઇશ, તો તારા મોટા પુત્રના કટકા કરી દિશાબલિ કરીશ એમ સાભળી સમભાવથી પતિત થઈ કટાસન ગ્રહણ કરી કુરેહદત્ત તે તરફ દોડ્યો, ઉપસર્ગ ઉપ-

શક્યો, તો પણ ઘર તરફ ચાલ્યો પુરુષદત્ત વિગેરેએ વાર્યો કે-'સર્વથા પોસહ ન ભાગ' તેને કહ્યું કે-'જો સાધુધર્મ નથી, તો આ શ્રાવકોનો પોસહ કેવો ?' એમ કહી તેઓના વચનની અવગણના કરી પોતાને ઘરે ગયો તેણે ચિંતવ્યુ-'જેમા આવી રીતે વિઘ્નો થાય છે, તે પોસહનું મારે કાંઈ પ્રયોજન નથી' એવા પ્રકારના પરિણામવાળા થયેલા કુંભુદત્તને રાતે ચોરોએ મારી નાખ્યો, મરીને તે વ્યંતર ઉત્પન્ન થયો ત્યાથી ચ્યવી સંસારમા પરિભ્રમણ કરશે

પુરુષદત્ત પણ નિરતિચાર દેશવિરતિનું પરિપાલન કરી, સંપૂર્ણ પૌષધ પર્વ દિવસોમા પાળી, માર્ગ આરાધવાપૂર્વક મરણ પામી ઈશાન દેવલોકમા ઉત્પન્ન થયો ત્યાથી ચ્યવીને પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી સિદ્ધિસુખને અનુભવશે

જે હેતુથી પોસહમા રહેલ શ્રાવકને જિનેશ્વરોએ શ્રમણની જેવો કહ્યો છે, તેથી નિત્ય આહાર વિગેરેમા પોસહ કરો એ યુક્ત છે

હવે ગ્રંથકાર પોતાના નામથી યુક્ત, પ્રસ્તુત ગ્રંથ પઠન કરવાનું ફળ દર્શાવતા કહે છે—

संवेगमणो संबोहसत्तरिं जो पढेइ भव्वजिओ ।
सिरिजयसेहरठाणं सो लहई नत्थि संदेहो ॥ ७५ ॥

ગાથાર્થ—સંવેગમા મનવાળો જે ભવ્ય જીવ સંબોધ સત્તરિ-સંબોધસપ્તતિને ભણે છે, તે શ્રીજગતશેખર-સર્વથી શ્રેષ્ઠ સ્થાન પામે છે, એમા સંદેહ નથી ૭૫

વ્યાખ્યાર્થ—સંવેગ-મોક્ષ તરફ અભિલાષ અને સંસાર તરફ વૈરાગ્ય જેના મનમા વિદ્યમાન હોય એવો જે ભવ્ય જીવ-ભવ્ય પ્રાણી આ 'સંબોધસપ્તતિ' નામના ગ્રંથને ભણે છે, ઉપલક્ષણોથી ભણાવે છે અને સાભળે છે, તે શ્રીસહિત જગતના-ચૌદ રાજલોકનાશેખરરૂપ સિદ્ધશિલા સ્થાનને પામે છે આ ગ્રંથમા કહેલ ભાવોથી ભાવિત મનવાળો પ્રાણી સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર આરાધી મોક્ષ સંબંધી સુખોને પામે છે, એ આ

શય છે આમા સદેહ–સશય નથી પક્ષમા શ્રીજગચ્છેખર (શ્રીજયશેખર) સૂરિએ આ શાસ્ત્ર રચ્યુ છે એ છાયાર્થ જાણવો ૭૧

વાચનાચાર્ય શ્રીપ્રમોદમાણિક્ય ગણિના શિષ્ય, શ્રીઅકબર શાહની સભામા જયશ્રી મેળવનાર જયસોમ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય વાચનાચાર્ય શ્રીગુણવિનયગણિએ કરેલ શ્રીસંબોધસપ્તતિકા પ્રકરણનુ વિવરણ પૂર્ણ થયુ

—※※—

વિવરણકારની પ્રશસ્તિ.

બુધજનોને આનદકારક, નદિમિદ (?) , સદા આશ્ચર્યથી સેવાયેલ, કલાઓથી પૂર્ણ **ચાદ્રકુળ** છે તેમા ધર્મનો ઉદ્યોત કરવામા સૂર્ય સમાન, શુભ આચારવાળા **ઉદ્યોતન** સૂરીશ્વર થયા ત્યારપછી **વર્ધમાનાચાર્ય** દીપતા હતા, સુવિહિતોમા અગ્રેસર એવા જેઓએ અટ્ઠમ તપવડે આગધેલ ધરણેદ્રના નિવેદનથી પ્રથમ શ્રીસૂરિમત્રની શુદ્ધિ કરી હતી ત્યારપછી જેઓએ **દુર્લભ** રાજના રાજ્યમા ચૈત્યવાસિયોને છતી 'ખરતર' બિરૂદ ધારણ કર્યું હતુ અને વસતિવાસ કર્યો હતો, તે **જિનેશ્વર** [સૂરિ] થયા તેમના પટ્ટે પ્રકાશ કરતા મુખરૂપી ચદ્રવાળા **શ્રીજિનચદ્ર** [સૂરિ] થયા, જેઓએ મનોહર નવીન **સવેગરગશાળા** બનાવી જેમણે નવ અગની વિવૃતિ કરી અને **સ્તભન પાર્શ્વનાથ** પ્રકટ કર્યા તેમજ જે યતીશ્વરને સજ્જનવૃદ સત્કાર કરતા હતા, તે **અભય દેવ** સૂરિ થયા ત્યારપછી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના પાત્ર શ્રી **જિનવલ્લભ** સૂરિ અત્યત શોભતા હતા, જેણે ચડા ચામુડાને પણ પોતાના ગુણોવડે સમ્યક્ત્વ પમાડયુ હતુ અને તત્ત્વથી શોભતા **પિડવિશુદ્ધિ** વિગેરે શાસ્ત્રો કર્યા છે તેમના પટ્ટે ૬૪ યોગિનીઓના પ્રકૃષ્ટ સાધક, યુગપ્રધાનતાને પામેલા **શ્રીજિનદત્ત** સૂરિરાટ થયા, જેમના નામમત્રના સ્મરણથી હાલ પણ પૃથ્વીપર વીજળી પડવી વિગેરે કષ્ટોનો સમૂહ નાશ પામતો જોવાય છે

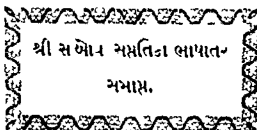
તેમના પટ્ટ પર નરમણિથી ભૂષિત થયેલ ભાલવાળા, અનેક ભૂપા
લોથી નમન કરાયેલા શ્રી જિનચન્દ્ર, શાસ્ત્રકર્તા જિનપતિ સૂરી
શ્વર થયા ત્યારપછી વિશ્વમા શોભતા વિસ્તૃત યશવાળા જિનેશ્વર
પ્રભુ થયા ત્યારપછી [જિન]પ્રબોધ સૂરિ, ત્યારપછી શ્રીજિન
ચન્દ્ર [સૂરિ] થયા, ચાર રાજાઓને પ્રબોધ પમાડવાથી જેઓથી
'રાજગચ્છ' પ્રસિદ્ધ થયો, તે કુશળસૂરિ દીપતા હતા, વિશિષ્ટ
ભાગ્યને ધારણ કરનારા જેઓએ શ્રીમાનતુંગ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા
કરી હતી અને વિષમ માગ મા પણ માગેલ પાણીનુ પાન કરાવ્યુ
હતુ ત્યારપછી 'કૂર્ચાલસરસ્વતી' બિરૂદથી શ્રેષ્ઠ શ્રીજિનપદ્મ
આચાર્ય સર્વ અવધાન પૂરવામા શક્તિમાન્ લબ્ધિસૂરીશ્વર થયા
ત્યારપછી શ્રીજિનચન્દ્ર સૂરિ, ત્યારપછી જિનોદય [સૂરિ], ત્યાર
પછી ભવ્યજનરૂપી કમળને વિકસાવવામા સૂર્યસમાન શ્રીજિનરાજ
સૂરિ થયા તેમના પટ્ટ પર થયેલ, જ્ઞાનકોશ લખવામા દક્ષ, દિવ્ય
ગુણસમૂહવાળા શ્રી જિનભદ્રસૂરિ દીપતા હતા તેમના પટ્ટ પર
જિનચન્દ્ર [સૂરી], જિનસમુદ્રસૂરિ શોભતા હતા ત્યારપછી
ઘણા ગુણોવાળા જિનહંસસૂરિ થયા તેમના પટ્ટરૂપી કમળને
વિકસાવવામા દીપતા સૂર્યસમાન, ગુણમાણિક્યવડે યુક્ત શ્રી જિ-
નમાણિક્યસૂરિ થયા તેમના પટ્ટરૂપી મંદિરના શિખર ઉપર શ્રેષ્ઠ
સુવર્ણ કળશ સમાન, ઘણા સુખ કરનાર સુંદર વચનોવાળા, શ્રી સા-
હિયે આપેલ બહુમાનરૂપી ધનવાળા, યુગપ્રધાન શ્રી જિનચન્દ્ર
સૂરિ ગુરુ અહિ જયવતા વર્તે છે જેમને ભક્તિ વહન કરનાર
સાહિયે ગૂર્જરભૂમિથી બોલાવી દયાપ્રધાન ભારે લાભપર પરા
આપી હતી કે–' ૧૧ નુ બોમા, શ્રાવણ શુદિ અષ્ટમી દિવસથી પૂ
ર્ણિમા સુધી જીવોનો ક્યાય પણ વધ ન થાય, મ્હારા ફરમાનથી
માછલા પકડવાની જાળવડે કોઈ પણ મનુષ્ય ખંભાતના દરિયાના
માછલાને પકડી ન શકે અન્યદા શ્રી સાહિયે પ્રસન્ન થઈ જેઓને
કહ્યું હતુ કે–' આપનુ પદ મા (જિ ?) નસિંહ પર મૂકવુ અને
આપને યુગપ્રધાન પદવી થાઓ કે જે કામધેનુ સમાન છે ' ભા
ગ્યશાળીઓને સંપદા કદાચિદ્ દૂર હોતીજ નથી તે વખતે ચતુરા

ઈવિડે શ્રેષ્ઠ **કર્મચન્દ્ર** મંત્રી બોલ્યા હતા કે-‘ આ પદપ્રતિષ્ઠા મ્હારેજ કરવી ’ ત્યારપછી તે કુશળ મંત્રીએ તે પવિત્ર પુણ્ય માટે કરોડ દ્રવ્યનો વ્યય કર્યો જેઓ લક્ષ્મીને તૃણ સમાન ગણે છે, તે ક્યાય પણ મુંઝાતા નથી-મુગ્ધ થતા નથી જેઓએ શ્રીઆહિથી ગૌરવ પામેલા **જિનસિંહ** નામના આચાર્યને હર્ષપૂર્વક સૂરિમંત્ર આપીને પોતાના પદ ઉપર સ્થાપ્યા હતા વિકૃતિ (વિગઇ) ને વર્જનારા જેઓએ સુકૃત માટે કાશ્મીર દેશ તરફ વિહાર કર્યો હતો સાહિના પ્રસાદને મેળવી ત્યાના સરોવરના માછલાઓની રક્ષા કરી હતી તે યુગપ્રધાન શ્રીમદ્ **જિનચન્દ્ર** ગુરુના વિજયવંત રાજ્યમા અબુધ જના માટે આ વૃત્તિ શ્રી **જયસોમ** વાચકના શિષ્ય વાચક **ગુણવિનયે** સુકૃતોની વલ્લીસમાન પાલીપુરમા સં ૧૬૫૧ વર્ષે કરી છે આગમરૂપી સુવર્ણને પારખવામા કસોટી સમાન, મતિવડેશ્રેષ્ઠ ગુરુ શ્રી **જયસોમ** પાઠકે દોષરૂપી મળને દૂર કરવાથી આ વૃત્તિને વિમલ કરી છે અનાભોગથી ઉપયોગ રહિતપણાથી અથવા સહસા પ્રવૃત્ત થવાથી આ વૃત્તિમા જે કાઈ અપણુ સ્થાપ્યુ હોય, તો તે દૂષણને મ્હારા ઉપર અનુગ્રહ બુદ્ધિ રાખી વિદ્વાનોએ આદરથી દૂર કરવુ સૂત્ર ગંભીર અર્થ વાળુ છે, મતિ અલ્પ છે, છતા જે આ ધૃષ્ટતા કરૂ છુ, તે શ્રુતજ્ઞ પુરુષોએ ક્ષંતવ્ય ગણવુ, કેમકે મહાન્ પુરુષો કૃપાળુ હોય છે

શ્રી **જિનકુશલ**ક પવૃક્ષથી સુમનસ-વિદ્વાનરૂપી પુષ્પોથી શોભતી, શુભફળવાળી અમ્હારી શાખા થઈ તેમા પાઠક **વિનયપ્રભ** ગુરુ શોભતા હતા, સારા સૌભાગ્યવાળા જેમને વરની અભિલાષિણી નિર્દોષ વિદ્યારૂપી કન્યાઓ પરણી હતી તેમના પટ્ટપર મતિવૈભવથી બૃહસ્પતિને જીતનાર, વિદ્વાનોની સભામા જયતિલક પ્રાપ્ત કરનાર **વિજયતિલકસૂરિ** થયા **જીરાપલ્લી** પાર્શ્વપ્રભુના પ્રભાવથી ધરણેન્દ્ર નિરંતર આનંદથી સમીપ રહી જેઓને સાન્નિધ્ય કરતો હતો, વળી ગુરુએ વ્રતની ઈચ્છાવાળા ૧૧૦ શિષ્યો કરી પરમ ઉદય નિમિત્તે **જિનોદયસૂરિ** ગુરુને આપ્યા હતા જેઓ લોકમા પ્રકટ ‘ મિથ્યાત્વ-હૃદ્કુદ્દાલ ’ બિરુદ ધારણ કરતા હતા

તેઓના શિષ્ય શ્રી **ક્ષેમકીર્તિ** વાચક દીપતા હતા, તેમના શિષ્ય કીર્તિવડે હંસને જીતનાર, પવિત્ર વંશવાળા, વાગ્ગુરુ, ક પવૃક્ષ, ક્ષેમહંસગણિ શોભતા હતા, તેમના પદનો આશ્રય કરનાર સોમધ્વજ વાચક થયા, તેમના શિષ્ય **શ્રી ક્ષેમરાજ** પાઠક, શિવસુંદર, વાચક કનકતિલક થયા તેઓના સુશિષ્ય દયાતિલક અને વાચક **પ્રમોદ માણિક્ય** થયા તેઓના પદ પરથી જયસોમ પાઠક, સ્વશક્તિ પૂર્વક ગુરુભક્તિથી શોભતા, દયાળુ ગુણરંગ વાચક, સારા શિષ્ય પરિવારથી આનંદ પામનાર, દયાળુ દયારંગ થયા

ઇતિ વૃત્તિકાર પટ્ટાવલી

શ્રી સબોધ સપ્તતિકા ભાષાંતર

સમાપ્ત.